ORTAÖĞRETİM

TARİH

10. Sınıf

DERS KİTABI

Yazar

Ahmet YILMAZ

Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 18.04.2019 tarihli ve 8 sayılı (ekli listenin 156. sırasında) kurul kararıyla 2019 - 2020 öğretim yılından itibaren 5 (beş) yıl süreyle ders kitabı olarak kabul edilmiştir.

ATA YAYINCILIK

ATA DERS KİTAPLARI YAYINCILIK, MATB., İNŞ., TARIM HAYV.
SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.
Örnek Mahallesi Örnek Caddesi No.: 75 Altındağ/ANKARA
tel: (0 312) 341 23 85 - 384 52 58 - 342 41 83 - 342 41 84 - 384 52 00

Bu kitabın her türlü yayın hakkı ATA DERS KİTAPLARI YAYINCILIK MATB. İNŞ. TARIM HAYV. SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.'ye aittir, tüm hakları saklıdır. Kitabın tamamı ya da bir kısmı 5846 sayılı yasanın hükümlerine göre kitabı yayınlayan firmanın izni olmadan elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemiyle çoğaltılamaz, yayınlanamaz, depolanamaz.

Dil Uzmanı

Mehmet ÖZKAN

Görsel Tasarım Uzmanı

Burcu GÜRCAN

Baskı

Özgün Matbaacılık San. Tic. AŞ - Ankara, 2023

ISBN

978-605-261-533-1

İSTİKLÂL MARŞI

Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak;
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak.
O benim milletimin yıldızıdır, parlayacak;
O benimdir, o benim milletimindir ancak.

Çatma, kurban olayım, çehreni ey nazlı hilâl!
Kahraman ırkıma bir gül! Ne bu şiddet, bu celâl?
Sana olmaz dökülen kanlarımız sonra helâl.
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl.

Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım.
Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım!
Kükremiş sel gibiyim, bendimi çiğner, aşarım.
Yırtarım dağları, enginlere sığmam, taşarım.

Garbın âfâkını sarmışsa çelik zırhlı duvar,
Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var.
Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir imanı boğar,
Medeniyyet dediğin tek dişi kalmış canavar?

Arkadaş, yurduma alçakları uğratma sakın;
Siper et gövdeni, dursun bu hayâsızca akın.
Doğacaktır sana va'dettiği günler Hakk'ın;
Kim bilir, belki yarın, belki yarından da yakın.

Bastığın yerleri toprak diyerek geçme, tanı:
Düşün altındaki binlerce kefensiz yatanı.
Sen şehit oğlusun, incitme, yazıktır, atanı:
Verme, dünyaları alsan da bu cennet vatanı.

Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki feda?
Şüheda fışkıracak toprağı sıksan, şüheda!
Cânı, cânânı, bütün varımı alsın da Huda,
Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüda.

Ruhumun senden İlâhî, şudur ancak emeli:
Değmesin mabedimin göğsüne nâmahrem eli.
Bu ezanlar -ki şehadetleri dinin temeli-
Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli.

O zaman vecd ile bin secde eder -varsa- taşım,
Her cerîhamdan İlâhî, boşanıp kanlı yaşım,
Fışkırır ruh-ı mücerret gibi yerden na'şım;
O zaman yükselerek arşa değer belki başım.

Dalgalan sen de şafaklar gibi ey şanlı hilâl!
Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helâl.
Ebediyyen sana yok, ırkıma yok izmihlâl;
Hakkıdır hür yaşamış bayrağımın hürriyyet;
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl!

Mehmet Âkif Ersoy

GENÇLİĞE HİTABE

Ey Türk gençliği! Birinci vazifen, Türk istiklâlini, Türk Cumhuriyetini, ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir.

Mevcudiyetinin ve istikbalinin yegâne temeli budur. Bu temel, senin en kıymetli hazinendir. İstikbalde dahi, seni bu hazineden mahrum etmek isteyecek dâhilî ve hâricî bedhahların olacaktır. Bir gün, istiklâl ve cumhuriyeti müdafaa mecburiyetine düşersen, vazifeye atılmak için, içinde bulunacağın vaziyetin imkân ve şeraitini düşünmeyeceksin! Bu imkân ve şerait, çok namüsait bir mahiyette tezahür edebilir. İstiklâl ve cumhuriyetine kastedecek düşmanlar, bütün dünyada emsali görülmemiş bir galibiyetin mümessili olabilirler. Cebren ve hile ile aziz vatanın bütün kaleleri zapt edilmiş, bütün tersanelerine girilmiş, bütün orduları dağıtılmış ve memleketin her köşesi bilfiil işgal edilmiş olabilir. Bütün bu şeraitten daha elîm ve daha vahim olmak üzere, memleketin dâhilinde iktidara sahip olanlar gaflet ve dalâlet ve hattâ hıyanet içinde bulunabilirler. Hattâ bu iktidar sahipleri şahsî menfaatlerini, müstevlîlerin siyasî emelleriyle tevhit edebilirler. Millet, fakr u zaruret içinde harap ve bîtap düşmüş olabilir.

Ey Türk istikbalinin evlâdı! İşte, bu ahval ve şerait içinde dahi vazifen, Türk istiklâl ve cumhuriyetini kurtarmaktır. Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda mevcuttur.

Mustafa Kemal Atatürk

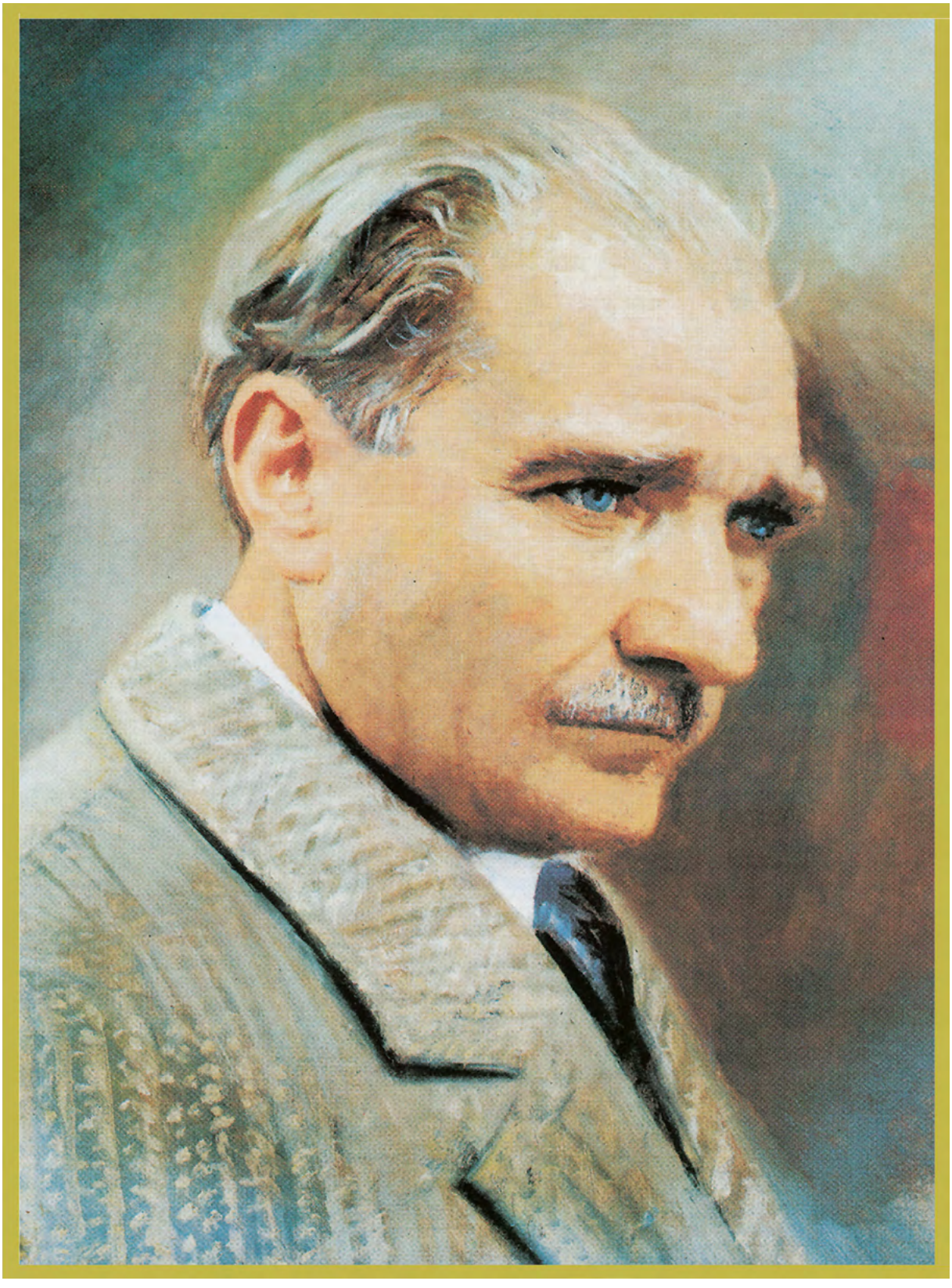

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

İÇİNDEKİLER

TANITIM ŞEMASI **11**

1. ÜNİTE: YERLEŞME VE DEVLETLEŞME SÜRECİNDE SELÇUKLU TÜRKİYESİ **13**

1.1. ANADOLU SİYASİ TARİHİ (1072-1308) 14

1.2. ANADOLU'NUN TÜRKLEŞMESİ 16

1.2.1. XI. Yüzyılda Anadolu'ya Yapılan Türk Göçleri 16

1.2.2. Türklerin Anadolu'ya Yerleşmesini Kolaylaştıran Nedenler ... 18

1.2.3. Türkiye İsminin Doğuşu 19

1.2.4. Irak ve Suriye'ye Yapılan Türk Göçleri 20

1.3. ANADOLU'DAKİ İLK TÜRK SİYASİ TEŞEKKÜLLERİ 23

1.3.1. Anadolu'da Kurulan İlk Türk Beylikleri 23

1.3.2. Türkiye Selçuklu Devleti (1077-1308) 27

1.3.3. Türkiye Selçuklu Devleti'nde Kültür ve Uygarlık 29

1.4. HAÇLI SEFERLERİ 32

1.4.1. Haçlı Seferleri'nin Sebepleri 32

1.4.2. Haçlı Seferleri'nin Sonuçları 38

1.5. MOĞOL İSTİLASI VE SONUÇLARI 40

1.5.1. Anadolu'ya Yönelik Moğol Tehdidi 40

1.5.2. Türkiye Selçuklu Devleti-Moğol Mücadeleleri 41

1.5.3. Moğol İstilası Sonrası Anadolu'nun Siyasi ve Toplumsal Durumu 42

1. ÜNİTE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME 43

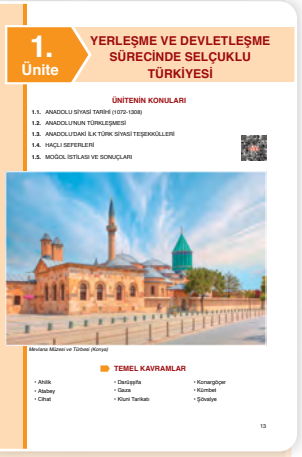
1. Ünite
YERLEŞME VE DEVLETLEŞME SÜRECİNDE SELÇUKLU TÜRKİYESİ
ÜNİTENİN KONULARI
1.1. ANADOLU SİYASİ TARİHİ (1072-1308)
1.2. ANADOLU'NUN TÜRKLEŞMESİ
1.3. ANADOLU'DAKİ İLK TÜRK SİYASİ TEŞEKKÜLLERİ
1.4. HAÇLI SEFERLERİ
1.5. MOĞOL İSTİLASI VE SONUÇLARI
TEMEL KAVRAMLAR

2. ÜNİTE: BEYLİKTEN DEVLETE OSMANLI SİYASETİ (1302-1453) **49**

2.1. 1302-1453 OSMANLI SİYASİ FAALİYETLERİ 50

2.2. OSMANLI BEYLİĞİ'NİN DEVLETLEŞME SÜRECİ 51

2.2.1. XIII. Yüzyıl Sonlarında Anadolu ve Çevresinin Jeopolitik Durumu 51

2.2.2. Osmanlı Beyliği'nin Kuruluşu 53

2.2.3. Kuruluş Yıllarında Osmanlı Fetih Yöntem ve Politikaları 55

2.2.4. Beylikten Devlete 57

2.3. RUMELİ'DEKİ FETİHLER 59

2.3.1. Rumeli'ye Geçiş 59

2.3.2. Rumeli'de Hâkimiyet Kurulması 62

2. Ünite
BEYLİKTEN DEVLETE OSMANLI SİYASETİ (1302-1453)
ÜNİTENİN KONULARI
2.1. 1302-1453 OSMANLI SİYASİ FAALİYETLERİ
2.2. OSMANLI BEYLİĞİ'NİN DEVLETLEŞME SÜRECİ
2.3. RUMELİ'DEKİ FETİHLER
2.4. ANADOLU'DA TÜRK SİYASİ BİRLİĞİNİ SAĞLAMAYA YÖNELİK FAALİYETLER
TEMEL KAVRAMLAR

2.4. ANADOLU'DA TÜRK SİYASİ BİRLİĞİNİ SAĞLAMAYA YÖNELİK FAALİYETLER 67
2.4.1. Osmanlı Devleti'nin Anadolu Türk Beyliklerine Yönelik Politikaları 67
2.4.2. Ankara Savaşı ve Sonuçları 69
2.4.3. Fetret Dönemi (1402-1413) 70
2.4.4. Osmanlı Siyasi Birliğinin Yeniden Sağlanmasına Yönelik Faaliyetler 71
2.4.5. Türk Dilinin Geliştirilmesine Yönelik Faaliyetler 72
2. ÜNİTE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME 73

3. ÜNİTE: DEVLETLEŞME SÜRECİNDE SAVAŞÇILAR VE ASKERLER **79**
3.1. DEVLETLEŞME SÜRECİNDE OSMANLI ORDUSU 80
3.1.1. Kuruluş Dönemi'nde Osmanlı Askerî Gücünü Oluşturan Unsurlar 80
3.1.2. Türk Tarihinde Alplık ve Gazilik 81
3.1.3. Düzenli Osmanlı Ordusunun Kurulması 84
3.2. TIMAR SİSTEMİ VE TIMARLI SİPAHİLER 85
3.2.1. Tımar Sistemi 85
3.2.2. Tımarlı Sipahiler 87
3.3. PENCİK-DEVŞİRME SİSTEMİ VE YENİÇERİLER 88
3.3.1. Yeniçeri Ocağı'nın Kurulması 88
3. ÜNİTE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME 92

3. Ünite
DEVLETLEŞME SÜRECİNDE SAVAŞÇILAR VE ASKERLER
ÜNİTENİN KONULARI
3.1. DEVLETLEŞME SÜRECİNDE OSMANLI ORDUSU
3.2. TIMAR SİSTEMİ VE TIMARLI SİPAHİLER
3.3. PENCİK-DEVŞİRME SİSTEMİ VE YENİÇERİLER
TEMEL KAVRAMLAR
• Alplık • Yeniçeriler • Tımar Sistemi
• Devşirme Sistemi • Pencik Sistemi • Timarlı Sipahiler

4. ÜNİTE: BEYLİKTEN DEVLETE OSMANLI MEDENİYETİ **97**
4.1. ANADOLU'NUN İSLAMLAŞMASINA SÛFİ VE ÂLİMLERİN KATKILARI 98
4.1.1. Anadolu'nun İslamlaşma Süreci 98
4.1.2. Sûfilerin ve Âlimlerin Anadolu'nun İslamlaşmasına Etkileri 99
4.2. OSMANLI DEVLETİ'NİN İDARİ YAPISI 104
4.3. OSMANLI COĞRAFYASINDA BİLİM, KÜLTÜR, SANAT VE ZANAAT 109
4.3.1. Osmanlı'da Bilimsel ve Kültürel Faaliyetler 109

4. Ünite
BEYLİKTEN DEVLETE OSMANLI MEDENİYETİ
ÜNİTENİN KONULARI
4.1. ANADOLU'NUN İSLAMLAŞMASINA SUFİ VE ÂLİMLERİN KATKILARI
4.2. OSMANLI DEVLETİ'NİN İDARİ YAPISI
4.3. OSMANLI COĞRAFYASINDA BİLİM, KÜLTÜR, SANAT VE ZANAAT
TEMEL KAVRAMLAR
• Beylikten • Kelemiye • Sûfî • Tekke
• İlmiye • Külliye • Tarikat • Zaviye
• İmaretihane • Seyfiye • Tasavvuf

4.3.2. Türk Dünyasında Yetişmiş Önemli Bilim İnsanları 111
4.3.3. Osmanlı El Sanatları 113
4.3.4. Osmanlı Coğrafyasında Sözlü ve Yazılı Kültür 115
4.3.5. Osmanlı Şehirleri 117
4.3.6. Osmanlı'da Mimari 119
4. ÜNİTE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME 121

5. ÜNİTE: DÜNYA GÜCÜ OSMANLI (1453-1595) **127**
5.1. 1453-1520 YILLARI ARASI OSMANLI SİYASİ FAALİYETLERİ ... 128
5.2. İSTANBUL'UN FETHİ 129
5.2.1. İstanbul'un Fethi'nin Sebepleri 129
5.2.2. İstanbul'un Fethi İçin Yapılan Hazırlıklar 131
5.2.3. İstanbul Kuşatması 131
5.2.4. İstanbul'un Fethi'nin Sonuçları 132
5.2.5. Fatih Dönemi'nin Diğer Siyasi Olayları 136
5.2.6. Fatih'in Vefatından Sonra Yaşanan Gelişmeler 137
5.3. İSLAM DÜNYASINDA HÂKİMİYET KURULMASI 138
5.3.1. Osmanlı-Safevi İlişkileri ve Çaldıran Savaşı (1514) 138
5.3.2. Osmanlı-Memlûklu İlişkileri 139
5.4. 1520-1595 YILLARI ARASI OSMANLI SİYASİ FAALİYETLERİ 141
5.5. OSMANLI DEVLETİ ZİRVEDE 142
5.5.1. Osmanlı-Habsburg Mücadeleleri 142
5.5.2. Osmanlı Devleti'nin Doğu'da Hâkimiyet Kurma Çabaları 146
5.6. DÜNYA GÜCÜ OSMANLI VE STRATEJİK RAKİPLERİ 147
5.6.1. XVI. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Stratejik Rakipleri 147
5.6.2. XV ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nin İzlediği Siyasetin Etkileri 149
5.6.3. Osmanlı Ekonomik Politikaları 151
5.6.4. Osmanlı-Fransa İlişkileri ve Kapitülasyonlar 152
5.7. KARA VE DENİZLERE NÜFUZ ETME ÇABALARI 153
5.7.1. Osmanlı Devleti'nin Kara ve Denizlerdeki Stratejik Rakipleri 153
5.7.2. Akdeniz'de Hâkimiyet Mücadelesi 154
5.7.3. Coğrafi Keşifler ve Keşiflerin Osmanlı Devleti'ne Etkileri .. 156
5.7.4. Hint Deniz Seferleri ve Sonuçları 158
5. ÜNİTE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME 161

5. Ünite
DÜNYA GÜCÜ OSMANLI (1453-1595)
ÜNİTENİN KONULARI
5.1. 1453-1520 YILLARI ARASI OSMANLI SİYASİ FAALİYETLERİ
5.2. İSTANBUL'UN FETHİ
5.3. İSLAM DÜNYASINDA HÂKİMİYET KURULMASI
5.4. 1520-1595 YILLARI ARASI OSMANLI SİYASİ FAALİYETLERİ
5.5. OSMANLI DEVLETİ ZİRVEDE
5.6. DÜNYA GÜCÜ OSMANLI VE STRATEJİK RAKİPLERİ
5.7. KARA VE DENİZLERE NÜFUZ ETME ÇABALARI
İstanbul'un Fethi panoramasından bir kesit
TEMEL KAVRAMLAR
• Cinsiyet • İmtiyaz • Sancak • Şiilik
• Hatiblik • Kapitülasyon • Şehir
127

6. ÜNİTE: SULTAN VE OSMANLI MERKEZ TEŞKİLATI 167

6.1. OSMANLI MERKEZ TEŞKİLATI 168

6.1.1. Topkapı Sarayı 168

6.1.2. Divân-ı Hümâyun ve Üyeleri 171

6.2. OSMANLI MERKEZ YAPISININ GÜÇLENDİRİLMESİ 174

6.2.1. Osmanlı Devleti'nde Yönetim Anlayışı 174

6.2.2. Osmanlı Şehzadeleri ve Sancağa Çıkma Usulleri 176

6. ÜNİTE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME 177

7. ÜNİTE: KLASİK ÇAĞ'DA OSMANLI TOPLUM DÜZENİ 181

7.1. OSMANLI TOPLUM YAPISI 182

7.1.1. Osmanlı'da İnsan ve Toplum Anlayışı 182

7.1.2. Osmanlı Millet Sistemi 183

7.2. FETHEDİLEN BÖLGELERDE TOPLUMSAL VE KÜLTÜREL DEĞİŞİMLER 185

7.2.1. İslam Kültürü ve Toplumsal Değişim 185

7.2.2. Osmanlı Şehirlerinde Günlük Yaşam 186

7.3. OSMANLI TOPRAK SİSTEMİ VE TARIMSAL ÜRETİM 191

7.3.1. Toprak İdaresi ve Tarım 191

7.3.2. Tarımsal Üretim ve Çifthane Sistemi 192

7.4. LONCA TEŞKİLATI VE OSMANLI EKONOMİSİNE ETKİLERİ ... 193

7.4.1. Lonca Teşkilatı 193

7.4.2. Narh Sistemi 195

7.4.3. Osmanlı'da Ticari Mekânlar 195

7.5. VAKIF SİSTEMİ VE TOPLUM HAYATINA ETKİLERİ 198

7. ÜNİTE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME 200

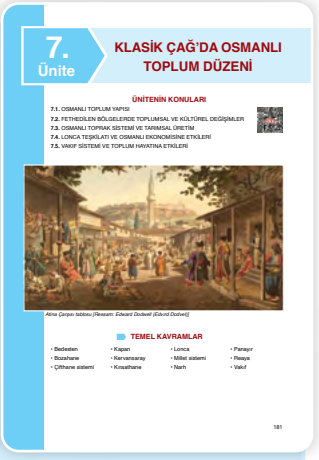

CEVAP ANAHTARI 204

KRONOLOJİ 208

SÖZLÜK 211

KAYNAKÇA 219

GENEL AĞ KAYNAKÇASI 221

GÖRSEL KAYNAKÇA 222

TÜRKİYE HARİTASI 229

TÜRK DÜNYASI HARİTASI 230

TANITIM ŞEMASI

Ünite numarası

Ünite adı

1. Ünite

YERLEŞME VE DEVLETLEŞME SÜRECİNDE SELÇUKLU TÜRKİYESİ

ÜNİTENİN KONULARI

Ünitede yer alan konu başlıkları

1.1. ANADOLU SİYASİ TARİHİ (1072-1308)

1.2. ANADOLU'NUN TÜRKLEŞMESİ

1.3. ANADOLU'DAKİ İLK TÜRK SİYASİ TEŞEKKÜLLERİ

1.4. HAÇLI SEFERLERİ

1.5. MOĞOL İSTİLASI VE SONUÇLARI

Üniteye ait karekod

Üniteye ait görsel

Mevlana Müzesi ve Türbesi (Konya)

TEMEL KAVRAMLAR

Ünitedeki kavramlar

- Ahilik
- Atabey
- Cihat
- Darüşşifa
- Gaza
- Kluni Tarikatı
- Konargöçer
- Kümbet
- Şövalye

13

TANITIM ŞEMASI

1. Ünite — Ünite adları ve ünite numaralarının yer aldığı bölümdür.

Hazırlık

Konuya ilginizi çekmeye, merakınızı uyandırmaya ve konuyla ilgili ön bilgilerinizi harekete geçirmeye yönelik hazırlanmış sorular ve araştırma görevleri burada verilmiştir.

Tarihten Bir Yaprak — Konu ile ilgili tarihte yaşanmış önemli olayların anlatıldığı bölümdür.

Etkinlik — Öğrendiklerinizi pekiştirmenizi ve yazılı anlatım becerinizi geliştirmenizi sağlamaya yönelik hazırlanmış sözlü ve yazılı etkinliklerin olduğu bölümdür.

Bilgi Notu — Konularda adı geçen bazı kavramları, olayları, yerleri, kişileri veya eserleri tanıtmak amacıyla yazar tarafından hazırlanmış bilgi notlarıdır.

Yorumlayalım — Konunun anlaşılmasını kolaylaştırmaya yönelik seçilmiş, içeriği destekleyici metinler burada yer almaktadır.

Konuların, okuma metinlerinin, tabloların, haritaların ve bazı görsel ögelerin sorgulanmasını ve değerlendirilmesini sağlamaya yönelik soruların yer aldığı bölümdür.

Tanıyalım — Önemli tarihî kişilerin hayat hikâyelerinin ve tarihî yerlerin tanıtıldığı bölümdür.

Tartışalım — Konu ile ilgili bilgilerinizi yorumlayarak ifade edebilmenizi amaçlayan bölümdür.

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

Ders programının sizlere kazandırmayı amaçladığı bilgi ve becerileri edinme düzeyinizi belirlemeye yönelik olarak hazırlanmış ünite sonu değerlendirme sorularının bulunduğu bölümdür.

1. Ünite

YERLEŞME VE DEVLETLEŞME SÜRECİNDE SELÇUKLU TÜRKİYESİ

ÜNİTENİN KONULARI

1.1. ANADOLU SİYASİ TARİHİ (1072-1308)

1.2. ANADOLU'NUN TÜRKLEŞMESİ

1.3. ANADOLU'DAKİ İLK TÜRK SİYASİ TEŞEKKÜLLERİ

1.4. HAÇLI SEFERLERİ

1.5. MOĞOL İSTİLASI VE SONUÇLARI

Mevlana Müzesi ve Türbesi (Konya)

TEMEL KAVRAMLAR

- Ahilik
- Atabey
- Cihat
- Darüşşifa
- Gaza
- Kluni Tarikatı
- Konargöçer
- Kümbet
- Şövalye

Harita 1.1: *1071-1308 yılları arasında Anadolu'nun genel durumu*

Malazgirt Savaşı sonrası Türklerin Anadolu ve çevresine yerleşmeye başlaması ve Türkiye Selçuklu Devleti'nin yıkılışı arasındaki süreçte Anadolu'da meydana gelen başlıca siyasi gelişmeler şunlardır:

1072	Saltuklular Beyliği'nin kurulması
1077	Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurulması
1080	Mengücekliler Beyliği'nin kurulması
1080	Danişmentliler Beyliği'nin kurulması
1081	Çaka Beyliği'nin kurulması
1096-1099	I. Haçlı Seferi
1102	Artuklular Beyliği'nin kurulması
1147-1149	II. Haçlı Seferi
1157	Büyük Selçuklu Devleti'nin yıkılması
1174	Eyyubiler Devleti'nin kurulması
1176	Miryokefalon Muharebesi
1189-1192	III. Haçlı Seferi
1196	Moğol İmparatorluğu'nun kurulması
1202-1204	IV. Haçlı Seferi
1240	Babaîler Ayaklanması
1243	Kösedağ Muharebesi
1250	Memlûklular Devleti'nin kurulması
1260	Ayn-ı Calut Muharebesi
1277	Karamanoğlu Mehmet Bey'in Türkçeyi resmî dil ilan etmesi
1308	Türkiye Selçuklu Devleti'nin yıkılması

1.2. ANADOLU'NUN TÜRKLEŞMESİ

Hazırlık

1. XI. yüzyıldan itibaren Anadolu'nun Türk yurdu hâline gelmesindeki etkenler neler olabilir?
2. XII. yüzyıldan itibaren Anadolu'ya "Türkiye" denmesinin sebepleri neler olabilir?

1.2.1. XI. Yüzyılda Anadolu'ya Yapılan Türk Göçleri

XI. yüzyıla kadar, çeşitli dönemlerde Anadolu'ya yapılan Türk akınları düzenlenmiş ancak bu akınlar Türklerin Anadolu'da kalıcı egemenlik kurmaları ile sonuçlanmamıştı. Çünkü bu akınlar Anadolu'da yurt kurma fikrinden ziyade ganimet kazanmak ve askerî amaçlıydı. XI. yüzyıldan itibaren Anadolu'ya yapılan Oğuz akınları ve göçleri ise Türklerin Anadolu'da kalıcı egemenlik kurmalarını sağladı. XI. yüzyılda Oğuz Türklerinin Anadolu'ya yönelik akınları ve Anadolu'ya yerleşme süreçleri şu şekilde gerçekleşti:

Görsel 1.1: *Çağrı Bey (Temsilî)*

Oğuz Türklerinin Orta Asya'da kurmuş oldukları Oğuz Yabgu Devleti XI. yüzyıl başlarında yıkıldı. İslamiyet'i kabul ettikten sonra kendilerine Türkmen de denilen Oğuz boyları, kuraklık ve salgın gibi tabii olaylar ile siyasi baskılar yüzünden Horasan'a göç etmek zorunda kaldı. Horasan'a gelenler arasındaki en önemli unsurların başında Oğuzların Üç Ok Kolu'na mensup Kınık Boyu yer almaktaydı. Selçuk Bey önderliğindeki Kınık Boyu Horasan'a geldikten sonra İslamiyet'i kabul etti. İleride Büyük Selçuklu Devleti'nin ana unsurunu oluşturacak olan Kınık Boyu, zamanla bölgenin iki büyük siyasi gücü olan Karahanlılar ve Gazneliler arasında sıkışıp kaldı. Bu durum karşısında, Selçuk Bey'in torunları Tuğrul ve Çağrı *(Görsel 1.1)* kardeşler, Oğuz boyları için daha elverişli yerler bulabilmek amacıyla arayışlara başladılar. Sonuçta Anadolu'ya keşif seferleri düzenlemeye karar verdiler. Bu doğrultuda Anadolu'ya yapılan Türk göçlerini ve akınlarını büyük bir disiplin içinde sevk ve idare ettiler *(Harita 1.2)*.

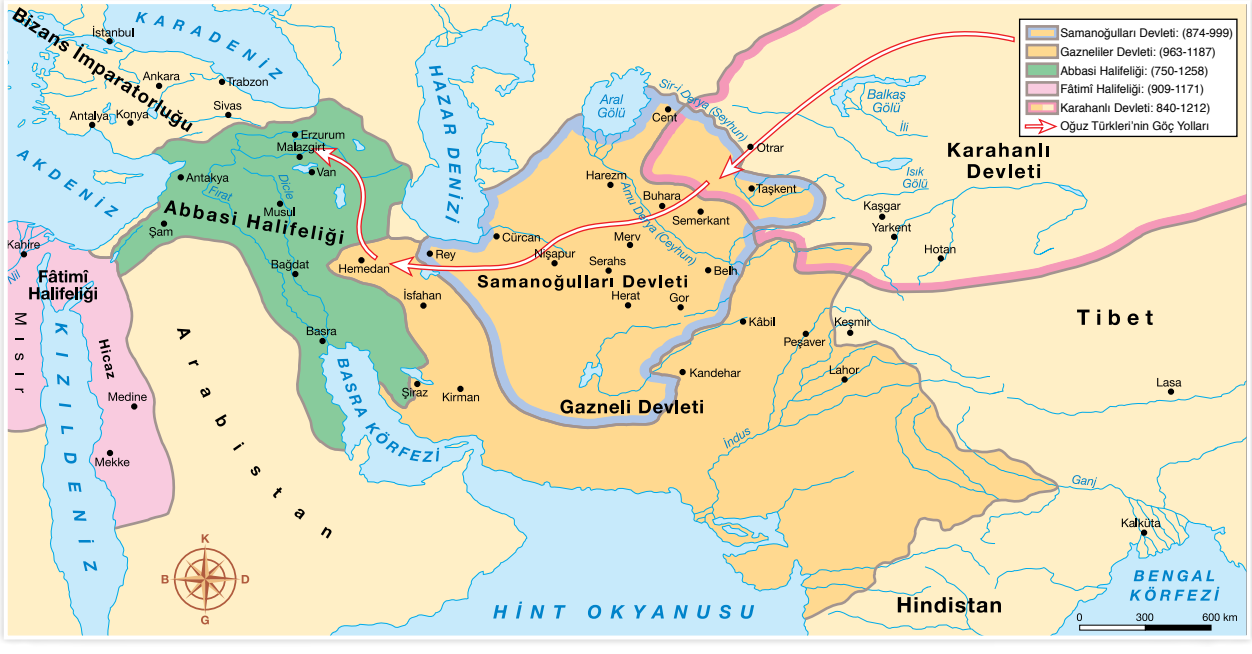

Harita 1.2: *Oğuz Türklerinin Anadolu'ya göç harekâtı*

Oğuz boylarının kendilerine Anadolu'yu hedef seçmelerinde Anadolu'nun İpek Yolu üzerinde yer alması, verimli topraklara sahip olması, iklim ve bitki örtüsünün yaşama elverişli olması etkili oldu. Diğer yandan İslamiyet'in etkisiyle cihat ve gaza geleneğini benimseyen Oğuz boyları, bu dönemde Anadolu'da hüküm süren Bizans İmparatorluğu üzerine önemli akınlar düzenlediler.

XI. yüzyıl başlarında Anadolu'ya yapılan ilk Türk akınları, kalabalık Türk toplulukları tarafından gerçekleştirildi. Boy beyleri öncülüğünde gerçekleştirilen bu seferler belirli bir plan ve disiplin içinde oldu. Anadolu'ya yapılan bu ilk akınların amaçları; Anadolu'yu yakından tanımak, Anadolu'ya kesin yerleşmenin nasıl yapılacağını kararlaştırmak ve Anadolu'da alınması güç olan kaleleri yıpratmaktı. Dolayısıyla bu akınlar Anadolu'ya yerleşmekten ziyade keşif ve ganimet elde etmek amaçlı oldu. XI. yüzyıl ortalarından itibaren Anadolu'ya yönelik Türk akınları daha da sıklaştı. 1040 Dandanakan Savaşı'ndan sonra Oğuz boyları, Horasan'a hâkim oldukları gibi Büyük Selçuklu Devleti'nin temellerini de attılar. Bundan sonra Anadolu'ya yönelik Türk akınları daha düzenli ve etkin bir şekilde yapılmaya başlandı. Bu akınlar artık keşiften ziyade Bizans'ın direncini kırma, fetih ve yerleşme hareketlerine yönelikti. Nitekim Tuğrul Bey Dönemi'nde, Büyük Selçuklu Devleti ile Bizans İmparatorluğu arasında yapılan Pasinler Savaşı'nın kazanılmasıyla Oğuz boyları Bizans sınırına yığıldı, önemli kale ve üsleri ele geçirdi (1048).

Görsel 1.2: *Malazgirt Savaşı tablosu (Ressam: Alexandar Samsonov, Harbiye Askerî Müzesi-İstanbul)*

1071 Malazgirt Savaşı *(Görsel 1.2)* ise Anadolu'nun Türkleşmesi yönünde bir dönüm noktası oldu. Zaferden kısa bir süre sonra Anadolu'nun büyük bir kısmı Türklerin eline geçti. Bunun neticesinde Oğuz boyları kitleler hâlinde Anadolu'ya gelmeye başladı. Anadolu'ya gelen başlıca Oğuz boyları arasında; Kınık, Avşar, Kayı, Çepni, Iğdır, Salur, Bayat gibi Türk boyları bulunuyordu. Bu Oğuz boyları Büyük Selçuklu Devleti tarafından Anadolu'nun belirli bölgelerine planlı bir şekilde iskân edildi. Daha sonra Anadolu'da kurulan ilk Türk beylikleri ve Türkiye Selçuklularının faaliyetleri sonucu Anadolu'da Türk hâkimiyeti kalıcı hâle geldi.

Büyük Selçuklu Devleti'nin, Türk boylarını Anadolu'nun belirli bölgelerinde iskân etmesinin sebepleri neler olabilir? Belirtiniz.

1.2.2. Türklerin Anadolu'ya Yerleşmesini Kolaylaştıran Nedenler

Etkinlik

XI. YÜZYILDA ANADOLU

X. yüzyıl boyunca Müslüman Araplarla, Hristiyan Bizanslılar arasında sürüp giden çatışmalar yüzünden Anadolu'nun nüfusu oldukça seyrekleşmişti. Diğer yandan Anadolu'nun Bizans tarafında kalan diğer bölgelerinde feodal toprak düzeninin sonucunda yerli halk hem fakirleşmiş hem de bazı bölgelerden göç etmek zorunda kalmıştı. (...) XI. yüzyıldan itibaren aristokrat sınıfının, köylü ve askerlerin elinde bulunan arazileri ele geçirmeye başlaması ve bunu önleyici kanunları hiçe sayması sonucunda büyük toprak sahipleri çoğalmıştı. Küçük toprak sahipleriyse ya ortadan kalkmış ya da fakirleşmişti. Bunların dışında Bizans savunma düzeninde önemli bir yeri olan asker köylülerin vergi mükellefi durumuna getirilmesi sonucunda orduda yerli asker sayısı azalmış, farklı milletlerden temin edilen ücretli asker sayısı ise artmıştı. Bu durum Bizans'ta çok ciddi bir savunma zaafına neden olmuştu. (...)

Hristiyanlığın Ortodoks mezhebine mensup Bizans İmparatorluğu, Anadolu'daki farklı Hristiyan kiliselerini başlangıçtan beri hazmedemiyordu. Farklı din ve mezheplere mensup toplulukları Ortodokslaştırmak ve Rumlaştırmak niyetiyle sürekli baskı politikası uyguluyordu. Bu baskılar ise Anadolu'daki Ermenileri, Süryanileri ve diğer Hristiyan mezheplerin mensuplarını Bizans'a düşman etmişti. Bu durum gayrimüslim halkın Türklere yani Selçuklulara yaklaşmasına hatta onları bir kurtarıcı gibi görmesine yol açtı. Tüm bu faktörler 1071 Malazgirt Savaşı sonrasında düzenlenen akınlar sonucunda *(Görsel 1.3)* Anadolu'nun Türkleşmesine ve İslamlaşmasına ortam hazırladı.

Görsel 1.3: *Anadolu'ya yönelik Türk akınları (Temsilî)*

Mehmet ŞEKER

Anadolu'nun Türk Vatanı Hâline Gelmesi, Türkler Ansiklopedisi, C 6, s.270 (Aslına sadık kalınarak kısaltılmıştır.)

Anadolu'nun Türk yurdu hâline gelmesini kolaylaştıran askerî, ekonomik ve dinî nedenleri aşağıdaki tabloya yazınız.

ASKERÎ	
EKONOMİK	
DİNÎ	

XI. yüzyılda Anadolu'nun genel görünümü şöyleydi: Bizans İmparatorluğu, Malazgirt Savaşı'ndan sonra Anadolu'daki hâkimiyetini büyük ölçüde kaybetmişti. Bizans İmparatorluğu'nda sık sık yaşanan taht kavgalarının da etkisi söz konusuydu. Anadolu'nun doğusunda Ermeni ve Gürcülerle sık sık yaşanan siyasi sorunlar da Bizans İmparatorluğu'nu yıpratan başka bir etkendi. Diğer yandan Bizans-Sasani savaşları yüzünden Anadolu tahribata uğramış, halkın can ve mal güvenliği kalmamıştı.

XI. yüzyıl boyunca süren savaşların dışında, yönetim baskısı ve salgın hastalıklar nedeniyle de Anadolu'nun nüfusu oldukça azalmıştı. Anadolu'daki güvensizlik ortamı nedeniyle ticaret yolları güvenliğini kaybetmiş, tarımsal üretim iyice azalmıştı. Halk daha güvenli gördüğü birtakım kalelere sığınmışsa da buralarda hayat şartları her geçen gün zorlaşmıştı. Anadolu'da yaşayan Ermeniler ve Süryaniler Bizans'ın ağır vergilerinden ve mezhep baskılarından bunalmışlardı. Dolayısıyla Anadolu'da tam bir otorite boşluğu söz konusuydu. Tüm bu sebepler Türklerin Anadolu'yu yurt edinmelerini kolaylaştırmıştır.

Görsel 1.4: *Sivas Gök Medrese'den bir görünüm*

XI. yüzyıldan itibaren, Anadolu'daki otorite boşluğundan faydalanan Türkler, kısa sürede Anadolu'ya hâkim oldular. Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde devlet ve beylik kurdular. Anadolu halkına yönelik adaletli bir politika izlediler. Kimsenin dinine, diline ve inancına müdahale etmediler. Tarım, hayvancılık ve ticaretin gelişmesi için tedbir aldılar. Yapmış oldukları imar faaliyetleri ile Anadolu'yu bayındır hâle getirdiler *(Görsel 1.4)*. Bizans'ın baskılarından bunalmış olan Anadolu halkı için umut ışığı oldular. Türkler, Anadolu'da önce İznik sonra Konya merkez olmak üzere Türkiye Selçuklularını kurdular. Yine diğer Türkmen beyliklerinden Saltuklular Erzurum'da, Mengücekliler Erzincan ve Divriği'de, Danişmentliler Tokat ve Sivas civarında, Çaka Beyliği İzmir civarında, Artuklular ise Diyarbakır ve Mardin civarında hüküm sürmeye başladılar.

1.2.3. Türkiye İsminin Doğuşu

Anadolu, tarih boyunca birçok isimle anılmıştı. Nitekim XI. yüzyıla kadar Latin ve Arap kaynaklarında Anadolu'ya "Romania" (Romalıların ülkesi) deniyordu. Ancak XI. yüzyıldan itibaren Türklerin Anadolu'yu yurt edinmeye başlamaları, daha sonra Türkiye Selçukluları Dönemi'nde önce Haçlıların bozguna uğratılması, son olarak da 1176 Miryokefalon Savaşı'nın kazanılması Anadolu'ya Türklerin yurdu anlamına gelen "Turchia" veya "Turkiya" denmesine neden oldu. Dönemin Avrupalı seyyahı Marco Polo (Marko Polo), anılarında Anadolu için "Türkiye" kavramını kullanmıştır. XIII. yüzyıldan itibaren ise Avrupalılar, Türkistan dâhil Altaylardan Tuna boylarına kadar uzayan ülkeleri "Magna Turchia" (Büyük Türkiye) olarak isimlendirmişlerdir. Aynı zamanda Arap kaynaklarında evvelce Anadolu, "Diyar-ı Rum" ülkesi olarak adlandırılırken XIV. yüzyılda ünlü Arap seyyah İbn-i Batuta, Anadolu için "Berrü't - Türkiyye el - Mârûf bi Bilâdi'r Rûm" (Rum diyarı diye bilinen Türk toprağı) kavramını kullanmıştır. Yine Mısır, Suriye ve Hicaz'a hâkim olan Memlûklular için birçok müellif, Türkiye Devleti (ed-Devletü't Türkiyye) ifadesine yer vermişlerdir.

Tartışalım

Anadolu'nun Türkiye olarak adlandırılmasında etkili olan unsurları siyasi, kültürel vb. açılardan arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

1.2.4. Irak ve Suriye'ye Yapılan Türk Göçleri

XI. yüzyılda yoğun olarak gerçekleşen Türk göçleri sadece Anadolu'ya yönelik olmadı. Horasan'dan kendilerine yurt bulmak isteyen Türkmenlerin bir kısmı o dönemde Abbasi Devleti'nin denetimde olan Irak'a, bir kısmı ise merkezi Mısır'da bulunan Şii Fatımîlerin denetiminde olan Suriye'ye göç etti *(Harita 1.3)*.

Türklerin Irak'taki varlığı XI. yüzyıl öncesine dayanmaktadır. Sasani Devleti'nin yıkılmasından sonra VIII. yüzyılda İslam'la tanışan Türkler, Emeviler Dönemi'nde Irak'a gelmeye başladı. Bunları sonraki dönemlerde bazı Türk boyları (Kıpçak, Karluk, Kayıglı, Yıva, Halaç) takip etti. Bu boylar Abbasiler Devleti'nde idari ve askerî görevlerde bulundular. Halife Mutasım'ın annesinin Türk olması da bu görevlendirmelerde etkili oldu. Hatta Halife, Türklerin Araplarla karışıp savaşçı özelliklerini kaybetmemeleri adına onlar için Samarra şehrini kurdurdu. Böylece Irak'ta günümüze kadar devam eden Türkmen varlığı oluştu.

Harita 1.3: *XI. yüzyılda Horasan'dan Irak ve Suriye'ye yapılan göçler*

XI. yüzyılın başlarında ise Oğuz Türklerinden birçok boy önce Horasan'a, sonra Irak-ı Acem'e, Azerbaycan'a, gelerek güneye doğru yöneldi. 1039 yılında Musul'u ele geçirdiler. Bu gelişme sonucunda Musul'un idaresi Büyük Selçuklu meliki İbrahim Yınal'a verildi. Musul'da Türk hâkimiyetinin kurulmasıyla ilerleyen yıllarda bölgeye yönelik Türk göçleri artarak devam etti.

XI. yüzyılda Bağdat'taki Abbasi Halifesi, Şii Büveyhoğullarının baskılarına maruz kaldı. Bu durum karşısında Büyük Selçuklu Hükümdarı Tuğrul Bey 1055 ve 1057 yıllarında halifeyi baskıdan kurtarmak amacıyla Bağdat'a iki sefer düzenledi. İlk girişinde 13 ay 13 gün kaldığı Bağdat'ta Dicle kıyısında bir cami, kendisi için saray, beyleri için konaklar ve askerleri için kışlalar ve çarşı yaptırdı. Böylece Bağdat dâhil, bugünkü Kuzey Irak bölgesi (Musul, Kerkük, Erbil) *(Görsel 1.5)* geniş çapta Türkleşmeye başladı. Daha sonraki yıllarda sürekli meydana gelen Türk göçleri, bölgeye daha önce yerleşen Türk nüfusunu besleyerek güçlendirdi.

Görsel 1.5: *XIX. yüzyılda Musul gravürü (Ressam: Eugène Flandin)*

Büyük Selçuklu Devleti'nin, Abbasi Halifesi üzerinde etkin konuma gelmesi Irak'a yapılan Türk göçlerini nasıl etkilemiş olabilir?

XIII. yüzyılda başta Musul olmak üzere çevre bölgeler Moğolların denetimine girdi. Ancak Diyarbakır ve Musul'da bulanan Türkmenler, Moğollarla girdikleri mücadeleler sonunda başarı kazanarak bağımsızlıklarını ilan ettiler. Sonraki dönemlerde ise Türkmen Karakoyunlu Beyi Bayram Hoca, Musul'u ele geçirerek Karakoyunlu Devleti'nin *(Görsel 1.6)* temelini attı. Böylece Musul yöresi ve Bağdat'a kadar olan bölgede günümüze kadar devam eden Türkleşme süreci başladı. Nitekim günümüzde bu bölgelerde Karakoyunlu köyleri ve bunların izlerini taşıyan birçok oymak ve aşiretin yanı sıra, pek çok yer adı bulunmaktadır.

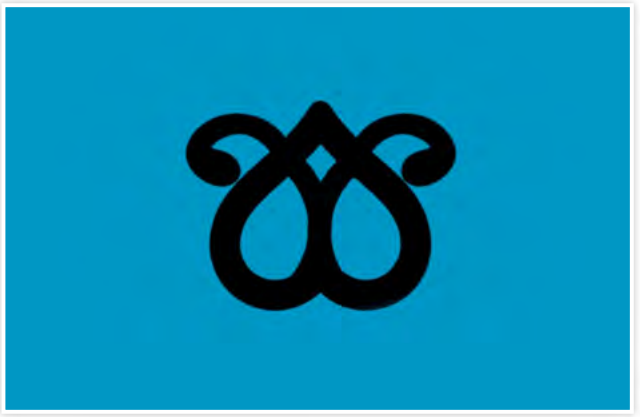

Görsel 1.6: *Karakoyunlu Devleti bayrağı*

Osmanlı Padişahı Sultan IV. Murat'ın 1638 yılında Bağdat'ı fethetmesinden sonra Anadolu'dan Bağdat, Musul, Kerkük ve Erbil gibi şehirlere yönelik Türk göçleri daha da arttı. Neticede bölgeye göç eden Türkmen boyları, günümüzde bölgede varlığını sürdüren Türkmen topluluğunu meydana getirdi.

Osmanlı Devleti'nin bölgede hâkimiyetinin sona ermesinden sonra bölge halkı çeşitli baskılara maruz kaldılar. Özellikle ABD'nin 2003'te Irak'ı işgal etmesi sonrası ABD ve onun yönlendirmesiyle kurulan hükûmet, bölgedeki Türkmenleri yok saymaya yönelik politikalar izledi. Türkmenlere yönelik baskı ve şiddet eylemlerine başvurdular. Hatta bazı terör örgütleri ile anlaşarak Türkmenlere terör saldırılarında bulundular. Bu yolla bölgedeki Türkleri başka bölgelere göçe zorladılar. Ancak Irak'taki Türkmenler birlik ve beraberlik içerisinde hareket ederek Irak Türkmen Cephesi *(Görsel 1.7)* adı altında dillerini, dinlerini ve kültürel özelliklerini korumak için mücadelelerini sürdürmektedirler.

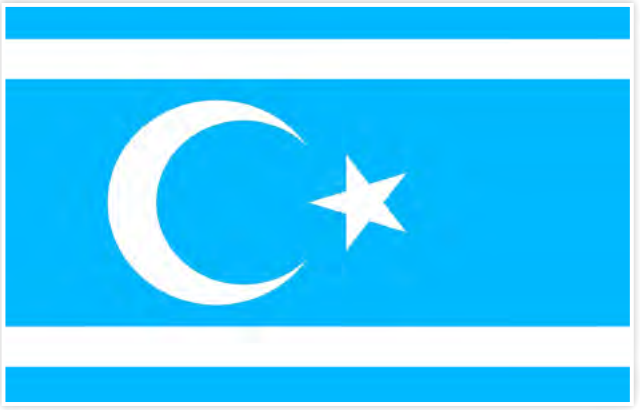

Görsel 1.7: *Irak Türkmen Cephesi bayrağı*

Musul, Kerkük, Erbil ve Bağdat'taki Türklerin günümüze kadar millî ve manevi değerlerini koruyabilmelerinde hangi unsurlar etkili olmuştur? Açıklayınız.

Suriye'ye yapılan göçlerde bölgenin jeopolitik konumu ve verimli arazilere sahip olması etkili oldu. Suriye, Asya ve Avrupa ticaretinin iki önemli noktası olan İpek Yolu ve Baharat Yolu'na hâkim bir konumdaydı. Ayrıca Fırat Nehri etrafında tarıma elverişli araziler de bulunuyordu.

Türklerin kalabalık kitleler hâlinde Suriye'ye gelişi, tarihte ilk defa Büyük Selçuklu Devleti Dönemi'nde gerçekleşti. XI. yüzyılın başında Suriye'ye gelen Türkmen grupları genelde Horasan'da Selçuklu otoritesine karşı gelenlerden oluşuyordu. Harun, Afşin ve Erbasgan gibi Türk komutanların önderlik ettiği bu Türkmenler, zamanla Suriye'nin değişik bölgelerine yerleştiler.

Horasan'da büyük otorite hâline gelen Büyük Selçuklu Devleti, Suriye'yi ele geçirerek hem bölgeyi sünnileştirmek hem de Mısır Halifeliği'ne son vermek amacıyla bu bölgelere akınlar düzenledi. Selçuklular çok geçmeden Suriye'yi ele geçirdi. Böylece Selçukluların tarih sahnesine çıktığı andan itibaren Türkler, Suriye'de demografik açıdan yoğunlaşmaya başladı. Selçuklular bir süre sonra Horasan'daki birçok

Türkmen'i bölgede iskân etti. Halep, Hama, Humus ve Şam gibi şehirlerde birçok cami, medrese, kervansaray inşa ederek bölgede Türk İslam kültürünü etkin hâle getirdi. Sonraki dönemlerde bölgeye yönelik Türk göçleri artarak devam etti. 1077 yılında Anadolu'da kurulan Türkiye Selçuklu Devleti Dönemi'nde de Türklerin Suriye'ye yönelik ilgisi devam etti. Türkiye Selçukluları özellikle Halep ve çevresine birçok Türk'ü iskân etmekle kalmadı, bölgeyle ticari ilişkileri geliştirmek amacıyla önemli faaliyetlerde bulundu.

XII. yüzyılda Suriye'ye başka bir Türk Devleti, Eyyubiler (1171-1250) hâkim oldu. Başta Eyyubi Hükümdarı Selahaddin Eyyubi olmak üzere diğer hükümdarlar döneminde Halep, Şam gibi şehirlerde birçok medrese inşa edildi. Bu medreseler kısa sürede âlimler ve talebelerinin akın ettiği yerler hâline geldi.

XIII. yüzyılda ise Orta Asya ve Anadolu'ya yönelik Moğol istilasından en çok etkilenen topluluk Türkler oldu. Moğolların bu bölgelerde yağma ve talana dayalı faaliyetleri yüzünden Türkiye Selçuklu Devleti himayesindeki Türkmen boyları kitleler hâlinde Suriye'ye akın etmeye başladı. Böylece Suriye'de Türk nüfusu iyice arttı.

Mısır'da kurulan Memlûk Devleti'nin (1250-1517) lideri Sultan Baybars 1260'ta Ayn-ı Calut Savaşı'nda Moğolları yenerek Türk İslam dünyası üzerindeki Moğol baskılarına son verdi. Suriye'ye sığınan Türkler ülkenin çeşitli merkezlerine yerleştirildi. Sultan Baybars 40.000 kişilik Türkmen'i özellikle Halep'e yerleştirerek şehri önemli bir ticaret merkezi hâline getirdi *(Görsel 1.8)*.

1516'dan sonra Suriye'nin hâkimiyetinin Osmanlı Devleti'ne geçmesi sonucunda ise bölge, 1918 yılına kadar kesintisiz olarak 402 yıl boyunca Türklerin hâkimiyeti altında kaldı. Osmanlı Devleti'nin siyasi varlığı boyunca Suriye'de Türkmen yerleşimi artarak devam etti ve bölgede önemli bir Türk nüfusu oluştu.

Ancak Suriye'nin Osmanlı hâkimiyetinden çıkmasından sonra buradaki Türkmenler çeşitli baskı ve asimilasyon politikalarına maruz kaldılar. Buna rağmen millî ve dinî benliklerini korumayı başarabilen Türkmenler günümüze kadar varlıklarını sürdürmeyi başardılar. Ancak 2011 yılında Suriye'de yaşanan iç savaş yüzünden bölgedeki Türkmenlerin birçoğu Türkiye'ye göç etmek zorunda kaldı.

Görsel 1.8: *XVI. yüzyılda Halep Kalesi ve çevresini tasvir eden gravür (Ressam: Alexander Drummond)*

Tartışalım

2011 yılından itibaren mevcut Suriye Hükûmeti'nin Halep ve çevresine yoğun olarak baskı yapması ve bu bölgelerden Türkiye'ye yoğun göçler yaşanmasını tarihî açıdan arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

1.3. ANADOLU'DAKİ İLK TÜRK SİYASİ TEŞEKKÜLLERİ

Hazırlık

1. XI. yüzyıldan itibaren Anadolu'da kurulan ilk Türk devlet ve beylikleri, Anadolu'da hangi unsurlarla mücadele etmiş olabilirler?
2. Genel ağ üzerinden *www.ttk.gov.tr* adresini ziyaret ediniz. Miryokefalon Savaşı'nın Türk tarihi açısından önemi hakkında bilgi edininiz.

1.3.1. Anadolu'da Kurulan İlk Türk Beylikleri

1071 Malazgirt Muharebesi'nden sonra Anadolu'ya yönelik fetih hareketleri ivme kazandı. Selçuklu komutanları ve beyleri kısa sürede Anadolu'nun önemli yerlerini ele geçirdi. Başlangıçta Büyük Selçuklu Devleti'ne bağlı olan komutan ve beyler, zamanla Büyük Selçuklu otoritesinin zayıflamasından faydalanarak Anadolu'da bağımsız hareket etmeye başladılar. Anadolu'nun Türkleşmesinde ve İslamlaşmasında büyük rol oynayan ilk Türk devlet ve beyliklerinin birbirleriyle ve çevre devletlerle olan ilişkileri özetle şu şekilde olmuştur:

SALTUKLULAR (1072-1202)

Doğu Anadolu'da hüküm sürmüş olan beyliğin merkezi Erzurum, kurucusu Alp Arslan'ın komutanlarından Ebu'l Kasım Saltuk'tur. Saltuklular, Gürcülerle ve Ermenilerle savaşarak topraklarını genişlettiler. Haçlı Seferleri karşısında, Türkiye Selçuklu Devleti ile ittifak kurarak başarılı mücadeleler verdiler. Anadolu'da bilim, sanat ve ticaretin gelişmesine katkıda bulundular. Nitekim Saltuklular Dönemi'nde beyliğin merkezi olan Erzurum; Akdeniz ve Suriye'den gelen, İran ve Azerbaycan'a giden büyük kervanların uğrak noktası hâline getirildi. Tarım ve hayvancılık geliştirildi. Mimarlık ve sanat alanlarında önemli gelişmeler sağlandı. Erzurum'daki Kale Camii, Tepsi Minare, Ulu Cami, Üç Kümbetler *(Görsel 1.9)*; Tercan'daki Mama Hatun Kümbeti önemli eserler arasındadır.

Görsel 1.9: *Üç Kümbetler (Erzurum)*

Türkiye Selçuklu Devleti Hükümdarı II. Rüknettin Süleyman Şah, Saltukluların siyasi hâkimiyetine son verdi (1202).

MENGÜCEKLİLER (1080-1228)

Erzincan, Kemah, Divriği ve Şebinkarahisar'da hüküm süren önemli bir Türk beyliğidir. Beyliğin kurucusu Alp Arslan'ın komutanlarından Mengücek Gazi'dir. Mengücekliler, Danişmentlilerle çeşitli dönemlerde ittifaklar kurarak Gürcü Krallığı ve Trabzon İmparatorluğu'na karşı başarılı mücadeleler vererek sınırlarını genişlettiler. XII. yüzyılın ortalarından itibaren, taht kavgaları yüzünden Mengücekliler, Erzincan ve Divriği kolu olmak üzere ikiye ayrıldı. Türkiye Selçuklu Hükümdarı I. Alâeddin Keykubat, Erzincan koluna son verirken Divriği kolu ise Türkiye Selçuklu Devleti'ne bağlı olarak varlığını sürdürdü. 1228 yılında ise tamamen Türkiye Selçuklu Devleti hâkimiyetine girdi.

Mengüceklilerin hâkim olduğu Erzincan ve civarı bu dönemde tarım, ticaret ve sanayi açısından büyük gelişme gösterdi. Bu gelişmede, bölgenin Anadolu'yu Tebriz ve İran'a bağlayan kervan yolları üzerinde olması da etkili oldu. Diğer yönden Mengücekliler Dönemi'nde bilim ve sanat önemli gelişme gösterdi. Âlim, şair ve sanatkârlar korundu.

Mengücekliler önemli imar faaliyetlerinde bulundular. Önemli eserleri arasında Divriği Ulu Cami *(Görsel 1.10)* ve Darüşşifası, Sitte Melik Kümbeti gibi eserler yer almaktadır.

Görsel 1.10: *Divriği Ulu Cami (Sivas)*

DANİŞMENTLİLER (1080-1178)

Anadolu'daki en önemli Türkmen beyliklerinden biridir. Sivas, Kayseri, Tokat, Amasya, Çankırı, Çorum ve Elbistan dolaylarında hüküm sürmüşlerdir. Beyliğin merkezi Sivas, kurucusu Alp Arslan'ın komutanlarından Danişment Gazi oğlu Gümüştekin Ahmet'tir. Danişmentlilerin her geçen gün büyümesi başta Bizans, Gürcüler ve Ermeniler olmak üzere Türkiye Selçuklu Devleti'ni de rahatsız etti. Bu yüzden Danişmentliler bu siyasi teşekküller ile sık sık sorunlar yaşadı. Ancak XI. yüzyıl sonlarından itibaren İslam dünyasına yönelik Haçlı Seferleri başlayınca Danişmentliler, Türkiye Selçuklu Devleti ile ittifak kurdular. Haçlı Seferleri'ne karşı Anadolu'da oldukça başarılı mücadeleler sergilediler.

Danişmentliler, XII. yüzyıl başlarında Bizans'la yaptıkları mücadeleler sonucunda Malatya, Ankara, Çankırı, Kastamonu ve Kayseri'yi ele geçirerek Anadolu'da kurulan Türk beylikleri arasında en büyüğü hâline geldiler. Ancak zamanla hanedan mensupları arasında çıkan taht kavgaları sonucunda Danişmentliler Sivas, Malatya ve Kayseri olmak üzere üç kola ayrıldılar. Türkiye Selçuklu hükümdarı II. Kılıç Arslan bu üç kolu da ele geçirerek Danişmentlilerin varlığına son verdi.

Danişmentliler Anadolu'nun Türkleşmesinde ve İslamlaşmasında önemli rol oynadılar. Hâkim oldukları bölgelerde birçok mimari eser yaptılar. Bunlardan bazıları Kayseri'de Ulu Cami, Sivas'ta Çifte Minareli Medrese, Tokat'ta Yağıbasan Medresesi *(Görsel 1.11)*, Amasya'da Halifet Gazi Kümbeti'dir. Danişmentliler hâkimiyetleri altına aldıkları gayrimüslim halkın inançlarına ve ibadethanelerine dokunmayarak adaletli bir yönetim ortaya koydular.

Görsel 1.11: *Yağıbasan Medresesi (Tokat)*

ÇAKA BEYLİĞİ (1081-1093)

Türklerin ilk denizcisi olarak kabul edilen Çaka Bey *(Görsel 1.12)*, Oğuzların Çavuldur koluna bağlı Türkmenlerdendir. Oldukça maceralı bir hayatı vardır. Çaka Bey ilk olarak Bizans'a karşı düzenlediği akınların birinde esir düştü. İstanbul'daki kısa süreli esaret hayatından sonra İzmir'e gelerek burada kendi adıyla beyliğini kurdu (1081). 40 parça gemiden kurulu güçlü bir donanma oluşturarak Midilli, Sakız ve Rodos adalarını fethetti. Çanakkale'ye kadar hâkimiyet kurdu. Daha sonra İstanbul'u kuşatmak için Peçenek Türkleri ve Türkiye Selçuklu Devleti ile ittifak oluşturdu. Bu durum karşısında Bizans, Türkiye Selçuklu hükümdarı ve aynı zamanda Çaka Bey'in damadı olan I. Kılıç Arslan'ı Çaka Bey'e karşı kışkırttı. Bizans'ın bu entrikası sonucu I. Kılıç Arslan, Çaka Bey'i öldürttü. Bu karışıklıktan yararlanan Bizans, İzmir'i yeniden ele geçirerek Çaka Beyliği'ne son verdi (1093).

Görsel 1.12: *Çaka Bey büstü (İstanbul Deniz Müzesi)*

Çaka Bey, Türk tarihinde ilk Türk denizcisi olmasının yanında, daha sonra Anadolu'da kurulacak olan Türk beylik ve devletlerine denizcilik konusunda öncülük etmiştir.

ARTUKLULAR (1102-1231)

Mardin, Hasankeyf, Harput ve Cizre civarında hüküm sürmüş bir Türk beyliğidir. Kurucusu Alp Arslan'ın önemli komutanlarından olan Artuk Bey'dir. Artuk Bey, Anadolu'da Bizans İmparatorluğu'na karşı başarılı mücadelelerde bulundu. Büyük Selçuklu Meliki Tutuş tarafından Kudüs ve çevresi kendisine ikta olarak verildi. Ancak 1093 yılında ölümü üzerine yerine geçen oğulları İlgazi ve Sökmen, Kudüs'ü Fatımilere karşı koruyamayınca Artuklular Diyarbakır'a çekilmek zorunda kaldı (1102). Bu gelişmelerden sonra Artuklular üç kola ayrıldı. Bu kollar Hısnıkeyfa (Hasankeyf), Mardin ve Harput Artuklularıdır. Artuklular gerek Türkiye Selçuklu Devleti gerekse Eyyubiler ile ittifak kurarak Haçlılara karşı başarılı mücadeleler sergilediler.

Görsel 1.13: *Silvan-Bitlis yolunda ve Batman Çayı üzerindeki Malabadi Köprüsü*

Artukluların Harput koluna 1224 yılında Türkiye Selçuklu Devleti, Hasankeyf koluna 1231 yılında Eyyubiler, Mardin koluna ise 1409 yılında Karakoyunlular son verdi.

Artuklular, hüküm sürdükleri şehirleri mamur hâle getirdiler. Bu dönemde ilmî, dinî ve sosyal amaçlı birçok eser inşa edildi. Bu eserler arasında Diyarbakır Ulu Cami, Mardin Ulu Cami, yine Mardin'de Zinciriye ve Mesudiye Medreseleri Batman Çayı üzerindeki Malabadi Köprüsü *(Görsel 1.13)* sayılabilir. Artuklular Dönemi'nde bilim insanları desteklendi. Nitekim Türk ve İslam dünyasının önemli bilim insanlarından El-Cezeri bu dönemde çeşitli bilimsel faaliyetlerde bulundu.

Tanıyalım

EL CEZERÎ

Artuklu hanedanının himayesinde bilimsel faaliyetlerde bulunan Cezerî'nin, 1205'te tamamladığı Kitâb fî Maʿrifeti'l-ḥiyeli'l-hendesiyye adlı ünlü eseri altı kısma ayrılmış olup ilk dört kısım onar, son iki kısım da beşer bölümden meydana gelmektedir. Bu kısımlar su saatleri *(Görsel 1.14)* ve kandil saatleri, ziyafetlerde kullanılan kaplar ve sürahiler, el yıkama ve kan alma için kullanılan kaplar, çeşmeler ve mekanik yollarla hareket eden (otomatik) müzik aletleri, su pompalayan makineler, muhtelif aletler üzerinedir. Kitapta her aletin şekli renkli mürekkeplerle çizilmiş ve çalışması ayrıntılı olarak izah edilmiştir; bu ayrıntılar da çeşitli renklerle gösterilmiştir.

Sadettin ÖKTEN,
CEZERÎ, İsmâil b. Rezzâz,
İslam Ansiklopedisi, C 7, s. 505

Görsel 1.14: *El-Cezeri'nin tasarımı olan fil saati*

Bu Beylikler dışında Malazgirt Muharebesi sonrasında Anadolu'da farklı Türk beylikleri de faaliyet gösterdi *(Şema 1.1).* **Anadolu'da kurulan diğer Türk beylikleri şunlardır:**

Beyliğin Adı	Kurucusu	Kurulduğu Yer	Bıraktıkları Önemli Eserler
Sökmenliler (Ahlatşahlılar) (1100-1208)	Sökmen Bey	Van, Erciş, Tatvan, Muş	
İnançoğulları (Ladik Beyliği) (1261-1368)	İnançoğlu Mehmet Bey	Denizli, Ladik	Servergazi Türbesi
Dilmaçoğulları (Togan Arslanoğulları) (1085-1394)	Dilmaçoğlu Mehmet Bey	Bitlis, Erzen	Bitlis Ulu Cami
İnaloğulları (1098-1183)	Emir İnal Bey	Diyarbakır, Ergani	
Tanrıvermişoğulları (1081-1093)	Tanrıvermiş Bey	Efes	
Çubukoğulları (1085-1112)	Çubuk Bey	Harput	

Şema 1.1: *Malazgirt Muharebesi sonrasında Anadolu'da kurulan diğer Türk beylikleri*

Tartışalım

Malazgirt Muharebesi'nden sonra Anadolu'da kurulan ilk Türk beyliklerinin Anadolu'nun Türkleşmesine ve İslamlaşmasına ne gibi katkıları olmuştur? Arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

1.3.2. Türkiye Selçuklu Devleti (1077-1308)

Görsel 1.15: *Süleyman Şah (Temsilî)*

Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurucusu Süleyman Şah'tır *(Görsel 1.15)*. Süleyman Şah, Büyük Selçuklu Hanedanı'na mensuptur. Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah Dönemi'nde Konya ve çevresini ele geçiren Süleyman Şah, Sakarya kıyılarına doğru ilerledi. 1075 yılında İznik'i fethetti. Daha sonra İzmit'i alarak Üsküdar önlerine kadar geldi. İstanbul'un Anadolu yakasını vergiye bağlayarak buradaki Bizans hâkimiyetine son verdi. Melikşah'ın fermanı ile İznik merkez olmak üzere Türkiye Selçuklu Devleti'ni kurdu (1077). Anadolu'da hâkimiyet alanını genişletmek isteyen Süleyman Şah, bu doğrultuda Anadolu'nun güneyine sefere çıktı. Tarsus, Adana ve Antakya'yı fethetti (1084). Daha sonra Halep'e yöneldi. Ancak bu durum Melikşah'ın, kardeşi Suriye Meliki Tutuş ile arasının açılmasına neden oldu. Halep yakınlarında yapılan savaşta Süleyman Şah yenildi ve savaş meydanında öldü (1086).

Türkiye Selçuklu Devleti-Bizans Mücadeleleri

Türkiye Selçukluları ile Bizans arasındaki mücadeleler ilk olarak Süleyman Şah Dönemi'nde başlamıştı. Bu mücadeleler, Türkiye Selçuklularının Anadolu'ya hâkim olma gayretleri yüzünden sonraki dönemlerde giderek arttı.

Süleyman Şah'ın vefatından sonra yerine oğlu I. Kılıç Arslan (1092-1107) geçti. I. Kılıç Arslan, Süleyman Şah'ın vefatı ile bozulan devlet düzenini sağladıktan sonra Bizans üzerinde baskı kurdu. Bu sırada Çaka Bey de İstanbul'u kuşatma planları yapıyordu. Bundan rahatsız olan Bizans, I. Kılıç Arslan'ı aynı zamanda kayınpederi olan Çaka Bey'e karşı kışkırttı. Çaka Bey'in güçlenmesini kendi devleti açısından tehlikeli bulan I. Kılıç Arslan, Çaka Bey'i öldürttü. Bu sayede Bizans, bir süreliğine Türklerin baskılarından kurtuldu.

Anadolu'da Türk siyasi birliğini sağlamak isteyen I. Kılıç Arslan, Bizans'la bir antlaşma yaparak Doğu Anadolu'ya yöneldi. Denizli üzerinden Konya istikametine doğru ilerledi. Ancak bu sırada I. Haçlı Seferi başlamış, Haçlı orduları Anadolu'ya girmiş ve Türkiye Selçuklu Devleti'nin merkezi İznik'i kuşatma altına almıştı. Kalabalık Haçlı kuvvetleri karşısında İznik'e giremeyen I. Kılıç Arslan, İznik'i Haçlılara bırakıp devletin merkezini Konya'ya taşıyarak Haçlılara karşı yıpratma savaşlarına girişti.

Türkiye Selçuklu-Bizans mücadeleleri, I. Kılıç Arslan'ın vefatından sonra da devam etti. Nitekim Türklerin Haçlı kuvvetleri ile giriştikleri mücadelelerden faydalanmak isteyen Bizans İmparatoru Manuel Komnenos (Manuel Komnen) Türkleri Anadolu'dan atmak için büyük bir ordu ile harekete geçti. Ancak Türkiye Selçuklu hükümdarı I. Mesut, Konya civarında Bizans ordusunu ağır bir yenilgiye uğrattı. Bu arada II. Haçlı Seferi'nin başladığını ve Haçlı ordusunun Anadolu'ya doğru ilerlediğini öğrenen I. Mesut, Bizans'la antlaşma yapmak zorunda kaldı. Antlaşmaya göre Antalya ve çevresindeki bazı yerler Bizans'a bırakıldı.

Haçlı Seferleri'nin Anadolu'da yarattığı otorite boşluğundan faydalanmak ve Türklerin Batı Anadolu'da yoğunlaşan akınlarını durdurmak için Bizans yeniden Anadolu'ya yöneldi. Bizans İmparatoru Manuel Komnenos idaresindeki Bizans ordusuyla, II. Kılıç Arslan (1155-1192) komutasındaki Türkiye Selçuklu kuvvetleri, Eğirdir Gölü'nün kuzeyinde Miryokefalon'da karşılaştı.

Miryokefalon Savaşı'nda *(Görsel 1.16)* Bizans ordusu büyük bir yenilgiye uğratıldı (1176). Bizans, tazminat ödemek koşuluyla barış istedi. Miryokefalon Zaferi'nin bazı önemli sonuçları şunlardır:

- Anadolu kesin olarak Türk yurdu hâline geldi.
- Anadolu için Türklerin yurdu anlamına gelen "Türkiye" ifadesi kullanılmaya başlandı.
- Türklerin Batı Anadolu'ya ilerleyişi hızlandı. I. Haçlı Seferi sonrası Anadolu'da Bizans'a geçen üstünlük tekrar Türkiye Selçuklu Devleti'ne geçti.
- Anadolu'dan geçen ticaret yollarının denetimi Türkiye Selçuklu Devleti'nin eline geçti.
- Bizans, Türkleri Anadolu'dan atamayacağını anladı. Mevcut toprakları koruyabilmek için savunmaya çekildi.
- Avrupa'da büyük bir endişe yaratan bu zafer, III. Haçlı Seferi'nin de sebeplerinden biri oldu.

Görsel 1.16: *Miryokefalon Savaşı tablosu (Ressam: Aleksandr Samsonov, Harbiye Askerî Müzesi-İstanbul)*

Etkinlik

Miryokefalon Savaşı'nın siyasi ve ekonomik sonuçlarını Türkiye Selçuklu Devleti ve Bizans açısından aşağıdaki tabloya yazınız.

	TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ	**BİZANS İMPARATORLUĞU**
SİYASİ		
EKONOMİK		

1.3.3. Türkiye Selçuklu Devleti'nde Kültür ve Uygarlık

Devlet Yönetimi

Türkiye Selçukluları, devlet yönetimi ve diğer teşkilatlanmalarda Büyük Selçuklu Devleti'ni örnek almışlardır. Türkiye Selçuklularında devletin başında Selçuklu ailesinden gelen bir hükümdar bulunurdu. Hükümdarlar, "sultan" unvanı dışında "keyhüsrev, keykavus, keykubat" gibi Farsça unvanlar da kullanırlardı. Ülke, hükümdar ailesinin ortak malı sayılırdı, belirgin bir veraset anlayışları yoktu. Genellikle hükümdarlar sağlıklarında ülkeyi erkek çocukları arasında paylaştırırdı. Tahta kimin geçeceği hususunda belirsizlik olmasına rağmen, çoğu zaman hükümdar kendisinden sonra hükümdar olacak veliahdı önceden belirlerdi. Hükümdarın erkek çocuklarına "melik" denirdi. Melikler devlet tecrübesi kazanmaları amacıyla atabeyler eşliğinde sancaklara gönderilirdi.

Türkiye Selçuklularında, devlet işleri "Divân-ı saltanat" denen büyük divanda görüşülürdü. Her türlü devlet işlerinin görüşüldüğü divanın başkanı vezirdi. Zaman zaman görüşmelere sultan da katılırdı. Büyük divana bağlı olarak çeşitli işlere bakan dört divan daha vardı.

Türkiye Selçuklu Devleti'nde merkezî yönetim dışında ülke eyaletlere ayrılmıştı. Eyaletlerin başında "emir" denen askerî valiler bulunurdu. Önemli eyaletlere ise şehzadeler "melik" unvanıyla atanırdı. Eyaletlerin güvenliğinden "subaşılar", belediye işlerinden "muhtesipler", adalet işlerinden ise "kadılar" sorumluydu. Bizans ve Ermeni sınırlarındaki "uç" denen bölgeleri ise "uç beyleri" yönetirdi. Uç beyleri sınırı korumanın yanında düşman ülkelerine akınlar düzenler, sultan ile birlikte sefere çıkarlardı.

Ordu

Türkiye Selçukluları, daha önceki Türk devletlerinde olduğu gibi orduya büyük önem vermişlerdir *(Şema 1.2).* Türkiye Selçuklu ordusunun başkomutanı "Emirü'l Ümerâ" ya da "Beylerbeyi" unvanı taşırdı. Ordu komutanlarına da subaşı, serleşker, sipehsâlar denirdi.

• **Hassa askerleri (Gûlamlar):** Sultanın yanında bulunan atlı ve yaya askerlerdi *(Görsel 1.17)*.
• **Sipahiler (İkta askerleri):** Devletin esas kuvvetini oluşturur. Tamamen Türklerden kurulan atlı birliklerdir. İkta sistemi içerisinde yer alırlar. Savaş zamanı ikta sahibi ile birlikte orduya katılırlardı.
• **Türkmenler (Aşiret kuvvetleri):** Sınır (uç) bölgelerinde her an savaşa hazır durumda bulunan birlikler olup başlarında beyleri bulunurdu.
• **Devlete bağlı beylik askerleri:** Devlet, ihtiyaç duyduğu dönemlerde bunları savaşa davet ederdi.
• **Ücretli askerler:** Cerahor adı verilen ücretli askerlerdir.
• **Donanma:** Türkiye Selçuklularının deniz kuvvetleriydi. Donanma komutanlarına "reisü'l-bahr", "Melikü's-Sevâhil" veya "Emîr-i Sevâhil"de denirdi.

Görsel 1.17: *Hassa askerleri (Temsilî)*

Şema 1.2: *Türkiye Selçuklu Devleti'nin askerî yapısı*

Sosyal Hayat

Türkiye Selçukları Dönemi'nde Anadolu'da, sosyal hayatta önemli gelişmeler yaşandı. Başta başkent Konya olmak üzere Samsun, Sinop, Antalya, Alanya, Erzurum, Kayseri ve Sivas gibi şehirler yeniden onarıldı. Fethedilen bölgelere Türkmenler iskân edilerek Anadolu'nun Türkleşme ve İslamlaşma süreci hızlandırıldı. Selçuklu sultanlarının isabetli ekonomik politikalarıyla ticaret gelişti, şehirlerde nüfus arttı. Anadolu'nun dört bir yanına hanlar, hamamlar, kervansaraylar, hastaneler, camiler, medreseler yapılarak Anadolu bayındır hâle getirildi. Diğer yandan Türkiye Selçuklularının uyguladığı adaletli politika sayesinde Anadolu'daki Ermeniler, Süryaniler, Rumlar, Gürcüler ve diğer gayrimüslim topluluklar Bizans'ın baskısından kurtularak rahat ve huzurlu bir yaşama kavuştular.

Ekonomik Hayat

Görsel 1.18: *Sultan Hanı (Aksaray)*

Bizans'ın Anadolu'ya hâkim olduğu dönemde, yıllarca süren savaşlar yüzünden önemini kaybetme noktasına gelmiş zanaat ve ticaret sektörleri Türkiye Selçukluları Dönemi'nde yeniden canlanma imkânı buldu. Başta başkent Konya olmak üzere Kayseri, Sivas, Malatya, Erzurum ve Erzincan gibi şehirler kısa sürede sanayi üretim merkezleri hâline getirildi. Bu şehirlerde dericilik, dokumacılık, demircilik gibi sanayi kolları geliştirildi. Kütahya'da gümüş, Diyarbakır ve Sivas'ta ise bakır madenleri çıkarıldı. Türkiye Selçuklularında, esnaf ve zanaatkârlar, sosyal ve ekonomik yönden Ahilik teşkilatı içerisinde yer alırlardı. Her esnaf ve zanaatkâr grubunun ayrı bir sokağı ve çarşısı vardı. Esnaflar arasında haksız rekabeti önlemek amacıyla malın cinsi, fiyatı ve ne miktarda üretileceği esnaf loncaları tarafından belirlenirdi.

Anadolu, coğrafi konumu itibarıyla birçok ticaret yolunun (İpek Yolu gibi) geçiş güzergâhında bulunuyordu *(Harita 1.4)*. Bu durumu iyi değerlendiren Türkiye Selçukluları, uluslararası ticareti geliştirmek için büyük gayret gösterdiler. Venedik, Bizans ve Kıbrıs Krallığı ile ticari sözleşmeler yaptılar. Samsun, Sinop, Antalya ve Alanya limanlarını ihracat ve ithalat merkezi yaptılar. Yollar üzerine hanlar *(Görsel 1.18)* ve kervansaraylar kurdular. Buralara gelen tüccarların her türlü ihtiyaçlarını karşıladılar. Ayrıca kervanları zarar gören tüccarların zararlarını karşılamaya yönelik bir çeşit sigortacılık sistemi geliştirdiler. Böylece Anadolu'yu, ticaretin çekim merkezi hâline getirdiler. Anadolu'ya gelen tüccarların güvenli bir şekilde ticaret yapmasına ortam hazırladılar. Devlet eliyle yapılan bu faaliyetler, ülke ekonomisinin güçlenmesini, halkın refah seviyesinin yükselmesini sağladı.

Harita 1.4: *Türkiye Selçuklu Devleti Dönemi'nde Anadolu'daki ticaret yolları ve kervansaraylar*

Türkiye Selçukluları sanayi ve ticaretin yanında tarıma da büyük önem verdiler. Tarıma uygun yerlerde su kanalları yaptırarak zirai üretimin artışını sağlamaya çalıştılar. İkta sistemini daha da işlevsel hâle getirerek ülke genelinde yaygınlaştırdılar. Din ve ırk farkı gözetmeksizin çiftçilere tohum yardımında bulundular. Ayrıca hayvancılıkla uğraşanların hayvan ürünlerini, deri ve deriden imal ettikleri maddeleri değerlendirmelerini sağladılar. Bu ürünlerin yurt dışına ihraç edilmesine öncülük ettiler.

Bilgi Notu

İKTA SİSTEMİ

Bu sistem neticesinde ortaya çıkan toprağa bağlı ordu sistemi, dönemin şartları göz önüne alındığında oldukça önemli bir gelişmedir. Zira bu sistemle devlet, gulamlardan teşekkül eden merkez kuvvetleri dışında ordunun büyük kısmını oluşturan ikta askerlerine maaş vermekten kurtulmuş, bununla da kalmayarak maişetlerini, sefer için gerekli erzak, at, silah, çadır gibi teçhizatlarını bulundukları iktalardan temin eden ve sistemin düzenli işleyişine paralel olarak büyüyen düzenli ve daimî bir orduya sahip olmuştur.

Erkan GÖKSU, Türkiye Selçuklularında İkta, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, s. 142

Etkinlik

İkta sistemi ve bu sistemin tarımsal üretime katkıları hakkında araştırma yaparak bir sunu hazırlayınız. Hazırladığınız sunuyu sınıfta arkadaşlarınızla paylaşınız.

Bilim ve Kültürel Hayat

Türkiye Selçuklu Devleti Dönemi'nde çok kısa sürede Anadolu yeniden bayındır hâle geldi. Anadolu'nun birçok yerine kümbetler, camiler, mescitler, tekkeler, medreseler, türbeler, kervansaraylar ve darüşşifalar yapıldı.

Görsel 1.19: *Gevher Nesibe Darüşşifası (Kayseri)*

Türkiye Selçukluları Dönemi'nde, bilimsel çalışmaların yapılabilmesi için uygun bir ortam hazırlandı. Önemli şehir merkezlerine medreseler, kütüphaneler kuruldu. Medreselerde dinî eğitimin yanında tıp, matematik, astronomi, fizik gibi pozitif bilimler de okutuldu. Eğitime ve sağlığa büyük önem veren Türkiye Selçuklu Devleti, medreseler ve darüşşifalardan (hastaneler) din ve mezhep ayırımı gözetmeksizin herkesin faydalanmasını sağladı. Kayseri'de bulunan Gevher Nesibe Darüşşifası önemli darüşşifalardan biridir *(Görsel 1.19)*.

Görsel 1.20: *Sivas Divriği Ulu Cami üzerindeki çift başlı kartal sembolü*

Türkiye Selçukluları Dönemi'nde inşa edilen camiler genelde çok sütunlu mimariye örnektir. Bunlar genelde ulu cami tipinde olup en önemlileri arasında Konya ve Niğde'deki Alâeddin Camileri ve Kayseri Ulu Cami yer alır. Camilerden daha küçük minaresiz ibadethanelere ise "mescit" denirdi. Bu mescitlerin önemlileri arasında ise Konya'daki Taş Mescit, Sırçalı Mescit ve Karatay Mescidi bulunmaktadır.

Türkiye Selçukluları, Türk ve İslam sanatı çerçevesinde kabartma, minyatür, oymacılık, çinicilik, dokumacılık gibi alanlarda oldukça ilerlediler. Özellikle devletin simgesi olan çift başlı kartallara *(Görsel 1.20)*, kabartma olarak kale duvarları ve cami girişlerinde sıkça rastlamak mümkündü. Yine Anadolu'da dokunan kumaş ve halılar birçok Avrupa hükümdarına hediye olarak gönderilirdi. Müzik dalında ise Mevlevi ve Ahi zaviyelerinde tasavvuf müziği, dergâhlarda kopuz eşliğinde söylenen Dede Korkut Hikâyeleri, sultanlar için belli günlerde sarayda çalınan bandolar vardı.

1.4. HAÇLI SEFERLERİ

Hazırlık

İslam ve Hristiyan dünyasının Kudüs için mücadele etmelerinin sebepleri neler olabilir?

Türk-İslam ve Hristiyan dünyasını derinden etkileyen Orta Çağ'ın en önemli siyasi ve askerî olaylarından biri de Haçlı Seferleri'dir. Avrupa'daki Hristiyanların birleşerek Kudüs'ü alma bahanesiyle Türk-İslam dünyası üzerine yapmış oldukları saldırılara genel olarak Haçlı Seferleri denir.

1.4.1. Haçlı Seferleri'nin Sebepleri

Haçlı Seferleri'nin dinî, siyasi ve ekonomik sebepleri vardı *(Şema 1.3)*.

HAÇLI SEFERLERİ'NİN SEBEPLERİ	
DİNÎ	✷ Hristiyanların kutsal saydıkları Kudüs ve diğer kutsal bölgeleri (Antakya, Urfa gibi) Müslümanlardan almak istemeleri ✷ Fransa'da faaliyet gösteren Kluni tarikatının Müslümanlarla savaşılması yönünde yapmış olduğu propagandalar ✷ Papanın Haçlı Seferleri'ne katılanların günahlarının bağışlanacağı yolundaki propagandalarının Hristiyan halkını etkilemesi ✷ Katolik Kilisesi'nin Ortodoks Kilisesi'ni hâkimiyet altına almak istemesi
SİYASİ	✷ Türklerin Anadolu'ya yapmış oldukları akınlar sonrasında zor durumda kalan Bizans'ın Avrupa'dan yardım istemesi ✷ Türklerin Anadolu ve çevresinden uzaklaştırılmak istenmesi
EKONOMİK	✷ Doğudan gelen ticaret yollarının (İpek ve Baharat yolu) Türklerin denetiminde olması ✷ Orta Çağ boyunca ekonomik sıkıntılar içerisinde olan Avrupalıların Doğu'nun zenginliklerini ele geçirmek istemeleri ✷ Bazı derebeyi ve şövalyelerin yeni topraklar kazanarak ekonomik durumlarını daha da güçlendirme düşünceleri

Şema 1.3: *Haçlı Seferleri'nin sebepleri*

Haçlı Seferleri'nin nedenleri dikkate alındığında, bu seferlerden Türklerin diğer İslam devletlerine oranla daha fazla etkilenmelerinin sebepleri neler olabilir? Belirtiniz.

Yorumlayalım

Batı dünyası Haçlı Seferleri'nin asıl etkeninin dinî unsurlar olduğu kanaatindedir. Halbuki Orta Çağ Avrupa toplumunu bu seferlere zorlayan unsurlar aslında siyasi, sosyal ve ekonomik sebeplerdir. Batılılarca ileri sürülen dinî motif ise sadece itici bir güçtür. Çünkü Haçlı Seferi düşüncesinin ortaya atıldığı sırada Avrupa'da yıllardan beri süregelen açlık, yoksulluk ve toprak azlığı gibi sıkıntıların doğurduğu kargaşanın yanında ücretli askerlik anlayışı ve kolonizatör bir taşma hareketi de başlamış bulunuyordu. Avrupa toplumu üzerinde en büyük etkiye sahip bulunan kilise hem düzenin bozukluğuna çare arıyor hem de gittikçe artan gücünü Doğu'ya hâkim olmak için kullanmak istiyordu.

Işın DEMİRKANT, Haçlılar, İslam Ansiklopedisi, C 14, s. 525

Haçlı Seferleri'nin temelinde hangi unsurlar etkili olmuştur? Açıklayınız.

Haçlı Seferleri 1096-1270 yılları arasında yapıldı. Haçlı Seferleri'ne karşı başta Türkiye Selçukluları ve Mısır'da kurulan Eyyubi Devleti olmak üzere Anadolu ve Suriye'deki ilk Türk beylikleri özveri ile mücadele ettiler.

Etkinlik

PAYLAŞILAMAYAN ŞEHİR: KUDÜS

Haçlı Seferleri ile ilgili aşağıda verilen diyalogları sınıfta canlandırınız.

Kluni tarikatının çalışmaları ve Papa II. Urban'ın kışkırtmalarıyla toplanan 100.000 kişilik düzensiz birlikler, gezici bir keşiş olan Pierre L'Ermite'in (Piyer Lermit) önderliğinde Anadolu'ya gelmişlerdi.

Haçlı karargâhında şöyle bir konuşma yapılıyordu:

John: Pierre L'Ermite'in konuşmalarını duydun mu Mikel? Türk ve Müslümanlara karşı büyük bir zafer kazanacağımızdan bahsedip duruyor.

Mikel: Hayır, dinlemedim John. Aylardır at sürmekten, doğru dürüst uyuyamadım bile. Açıkçası bu keşişin vaatlerini dinleyecek mecalim kalmadı. Anlat bakalım ne diyormuş.

John: Açıkçası Kluni tarikatının vaatlerini söyleyip duruyor. Haçlı Seferleri'ne katılan herkes büyük bir zaferle dönecek, Hristiyanlıkça kutsal sayılan Kudüs'ü ele geçirdiğimizden dolayı herkes cennete gidecek, diyor.

Mikel: Peki, Haçlı Seferleri'ne katılanlara neden endüljans dağıtıyor bu keşiş?

John: Haçlı Seferleri'ne katılıp da ölenler bu belge ile cennete gideceklermiş.

Mikel: Açıkçası benim için ne bu belgenin ne de papanın vaatlerinin önemi var John. Gariban bir köylüyüm ben. Sadece Doğu'nun zenginliklerini ve kazanacağım zaferlerle elde edeceğim altınları düşünüyorum.

John: Doğruyu söylemek gerekirse senin gibi düşünen binlerce derebeyi ve şövalye var.

Bu sırada Türkiye Selçuklu Hükümdarı I. Kılıç Arslan'ın karargâhında ise farklı bir konuşma geçiyordu.

Ahmet: Haçlılar bizi Anadolu'dan atmak ve Kudüs'ü ele geçirmek amacıyla büyük bir ordu hazırlamışlar.

Mesut: Bizans da büyük destek veriyormuş bu birliklere. Sadece bunlarla yetinmeyeceklermiş. Türk ve Müslümanlara ait bütün değerleri yerle bir edeceklerini iddia ediyorlarmış.

Ahmet: Bizim, Bizans'ı her geçen gün sıkıştırmamızdan ve Avrupa'ya geçeceğimizden endişe duyuyorlar tabii ki.

Mesut: Gelsinler bakalım. Son neferimize kadar bu toprakları da Kudüs'ü de savunacağız evelallah.

Ahmet: Umarım, hiçbir suçu olmayan masum insanlar gözlerini hırs bürümüş Haçlıların bencillikleri ve çıkarları yüzünden bu savaşlardan etkilenmezler.

(Yazar tarafından bu kitap için hazırlanmıştır.)

Yukarıda verilen diyaloglardan hareketle aşağıdaki soruları cevaplayınız.

Haçlı Seferleri'ne neden katılmalıyım?

.....

.....

.....

Haçlı Seferleri'ne neden karşı durmalıyım?

.....

.....

.....

I. Haçlı Seferi (1096-1099): Katolik Kilisesi lideri Papa II. Urban'ın kışkırtmalarıyla toplanan 100.000 kişilik düzensiz birlikler, gezici bir keşiş olan Pierre L'Ermite'in önderliğinde I. Haçlı Seferi'ni başlattı. Haçlılar, Balkanlardan geçerken Hristiyan beldeleri yağmalamaktan geri durmadılar. Aynı davranışları İstanbul'a gelince de gösterdiler. Daha sonra Bizans (İstanbul) üzerinden Anadolu'ya geçen bu ordu I. Kılıç Arslan tarafından büyük bir bozguna uğratıldı.

Bu yenilgiden sonra 1096 yılında 600.000 kişiden oluşan Alman, İngiliz, Norman, Fransız askerlerinin de katıldığı daha düzenli bir ordu kuruldu. Yeni Haçlı ordusunun başına Fransız Godefroi De Bouillon (Godfroy dö Buyon) geçti. Kalabalık Haçlı ordusu karşısında I. Kılıç Arslan, İznik'i terk ederek Anadolu içlerine çekildi. Devletin merkezini İznik'ten Konya'ya taşıdı. Burada Danişmentlilerle ittifak kurarak Haçlılara karşı yıpratma savaşlarına başladı. Haçlı ordusunun büyük bir kısmı Anadolu bozkırlarında imha edildi. Çok ağır kayıplar veren Haçlılar Kudüs'e vardıklarında sayıları 50.000 ya da 100.000'di. Ancak Kudüs'te bulunan Fatımiler şehri Haçlılara karşı savunamadılar. Kudüs'e giren Haçlılar, şehirdeki Müslüman ve Yahudileri kılıçtan geçirerek burada bir Latin Krallığı kurdular *(Görsel 1.21)*. Anadolu'dan Kudüs'e ulaşamayan Haçlılar ise Antakya ve Urfa'yı alarak bir derebeylik sistemine uygun kontluklar oluşturdular.

Görsel 1.21: *Haçlıların Kudüs'ü ele geçirmelerini tasvir eden tablo [Ressam: Emile Signol (Emil Siynol), Bridgeman Resim Müzesi-Londra]*

I. Haçlı Seferi Hristiyan ve İslam dünyasında ne gibi yankılar uyandırmış olabilir? Açıklayınız.

II. Haçlı Seferi (1147-1149): I. Haçlı Seferi sonucunda Haçlılar Urfa, Halep ve Şam'ı ele geçirmişlerdi. Bu durum karşısında Haçlılara karşı harekete geçen Musul Atabeyi Nurettin Mahmut Zengi, 1144 yılında Urfa'yı daha sonra da Halep ve Şam'ı Haçlılardan geri aldı. Bunun üzerine Kudüs Kralı, Avrupa'dan yardım istedi.

II. Haçlı Seferi için, Alman Kralı III. Conrad (Kanrıd) ve Fransa Kralı VII. Louis (Lui) önderliğinde yeni bir Haçlı ordusu kuruldu. Anadolu'ya gelen III. Conrad ve ordusu, Eskişehir ve Konya civarında Türkiye Selçuklu Hükümdarı I. Mesut tarafından büyük bir bozguna uğratıldı. VII. Louis ordusuyla Antalya üzerinden Suriye'ye gitmek istediyse de Türk ordularının saldırıları yüzünden Toroslarda büyük kayıplar verdi. Her iki kral büyük zorluklarla ve kayıplarla Kudüs'e varabildiler *(Harita 1.5)*.

Alman ve Fransız orduları 1149 yılında Şam'ı Türklerden geri almak istediler. Ancak başarısız olunca ülkelerine geri dönmek zorunda kaldılar. II. Haçlı Seferi, ilk kez kral ve imparatorların katıldığı bir sefer olarak tarihe geçti.

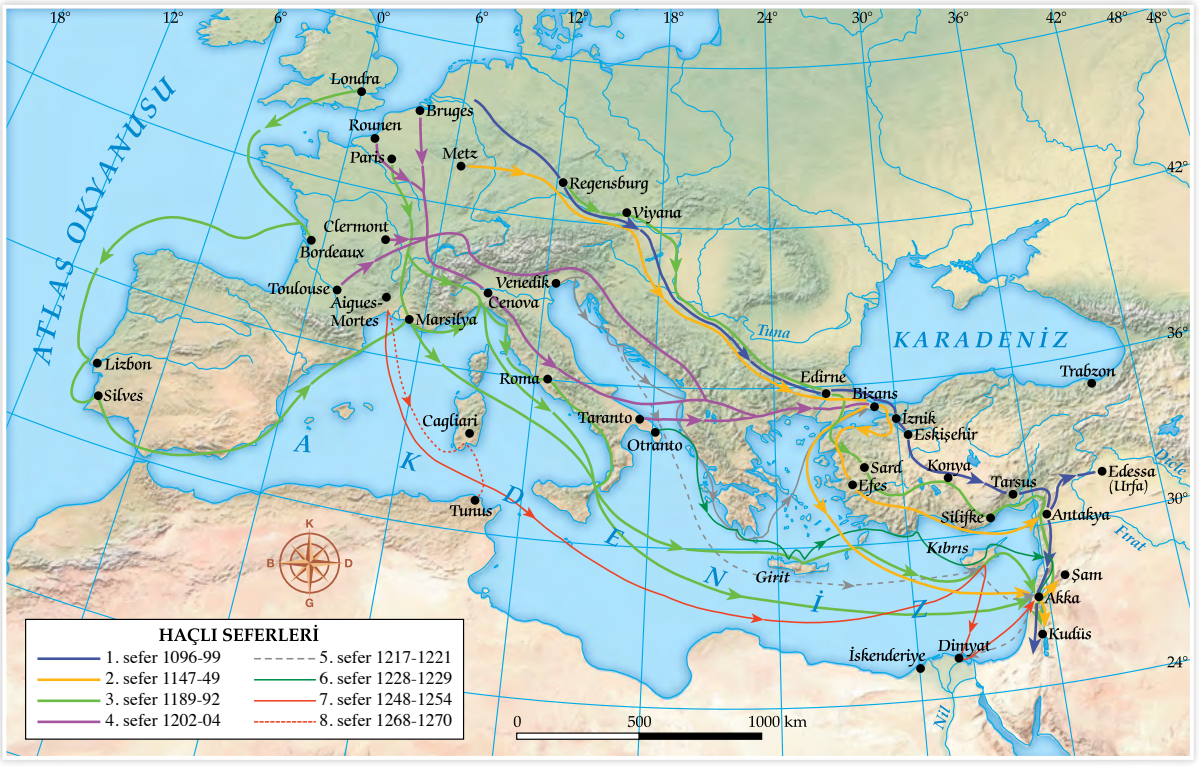

Harita 1.5: *Haçlı Seferleri Güzergâhları*

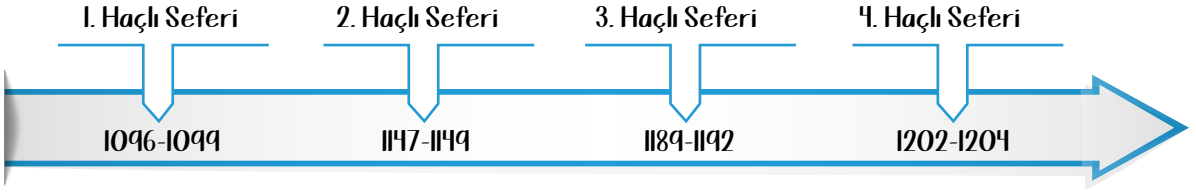

III. Haçlı Seferi (1189-1192): Eyyubi Devleti Hükümdarı Selahaddin Eyyubi, 1187 yılında Kudüs Krallığı ile yaptığı Hıttin Savaşı'nı kazanarak Kudüs'ü ele geçirdi. Diğer yandan 1176 yılında Türkiye Selçuklu Devleti, Miryokefalon Savaşı'nda Bizans'a çok ağır bir darbe vurdu. Bu gelişmeler III. Haçlı Seferi'nin başlamasına neden oldu. Avrupa'da papanın kışkırtmalarıyla yeni bir Haçlı ordusu kuruldu. Bu orduya, Fransa Kralı Philippe Auguste (Filip Ogüst), İngiltere Kralı I. Richard (Arslan Yürekli Rişard) ve Alman İmparatoru Friedrich Barbarossa (Frederik Barbaros) katıldı.

Alman İmparatoru Friedrich Barbarossa ve ordusu Türkiye Selçuklu Hükümdarı II. Kılıç Arslan karşısında ağır bir yenilgiye uğradı. Silifke Çayı'nı geçmeye çalışan imparator çayda boğularak öldü. Akdeniz üzerinden Suriye'ye gelmeyi başaran İngiliz ve Fransız orduları ise Filistin'deki Akka Kalesi'ni almayı başardılarsa da Kudüs kuşatmasında başarısız olunca ülkelerine dönmek zorunda kaldılar.

Tarihten Bir Yaprak

KUDÜS FATİHİ

İki günde 40 bin Müslüman'ın katledildiği Haçlı katliamını yüreğinde hissediyordu. Yaşı 18 olmasına rağmen hiç unutmuyor, acısını içinde büyütüyordu. Çok farklıydı çünkü bir hesabı vardı, bir ideali vardı. Azalmayan bir zafer coşkusu, imanla dolu bir kalbi vardı. Peygamber emaneti ilk kıblemizin bulunduğu topraklarda, Hz. Ömer'in emaneti bir kentte Haçlıların dolaşmakta olmasını içine sindiremiyordu. O ilk kıblenin ve Peygamberimizin Miraç'a yükseldiği yerin işgal altında olmasını kabullenemiyordu. Çocuğunu kaybetmiş bir ana gibi oradan oraya koşturuyor, Müslümanları cihada çağırıyordu. Üzüntüsünün nedenini soranlara "Kudüs ve Mescid-i Aksa Haçlıların işgalinde olduğu müddetçe ben nasıl olur da gülebilirim, istediğim gibi rahat yemek yiyebilirim ve hele nasıl gözüme uyku girebilir?" diyordu.

Görsel 1.22: *Selahaddin Eyyubi'nin Kudüs'ü teslim almasını tasvir eden illüstrasyon*

Sadece gençliğini değil ömrünü Kudüs ve Müslümanlar için çalışarak geçirdi. Azmiyle duyarlılığın, kahramanlığın ve mücadelenin timsali oldu. Kudüs aşkıyla hiç uyumadan çalışıyordu. Genç yaşta vezir oldu. Çok başarılıydı, iyi bir asker ve komutandı. Ve sonunda beklediği gün geldi. Artık her şey tamamdı, bütün dünyaya hak dinin gücünü göstermenin zamanı gelmişti. Kendisi gibi şartlar da hazırdı, son kez duasını etti. Ardından ağır ağır hazırlandı, ordusunu toparladı, stratejisini belirledi ve ilk kıblenin yolunu tuttu. 1187'de Haçlıların önüne dikildi ve Hz. Ömer edasıyla "Benim Kudüs'e saygım sonsuzdur; mallarınızı, topraklarınızı sizlere başka şekilde telafi edeceğime söz veriyorum." diyerek kan dökülmesin istedi. Bu talebi önce kabul edilmese de kısa süre sonra imanını, gücünü ve azmini gören Haçlılar şehrin anahtarını muzaffer komutana teslim ettiler *(Görsel 1.22)*. Böylece bu zafer Eyyubi Hükümdarı Selahaddin Eyyubi'ye nasip oldu.

Genel ağdan alınmıştır.

• Kudüs'ün İslam tarihindeki önemi ve Selahaddin Eyyubi'nin Türk-İslam dünyasına katkıları ile ilgili neler söyleyebilirsiniz? Belirtiniz.

IV. Haçlı Seferi (1202-1204): Haçlılar, gerek Kudüs'ü Müslümanlardan geri alabilmek gerekse Filistin kıyılarında tutunabilmek için papanın teşvikiyle yeni bir Haçlı Seferi düzenlediler. Haçlılar Venedik'e gelerek deniz yoluyla Suriye'ye geçmek istedi. Bu sırada İstanbul'da Bizans eski imparatorunun oğlu Aleksios (Aleksis), amcasına karşı giriştiği taht mücadelesini kaybedince Haçlı ordularından yardım istedi. Haçlılara yardım karşılığında para ve çeşitli vaatlerde bulundu. Hedef değiştiren Haçlılar, İstanbul'a gelerek Aleksios'e yardım ettiler. Ancak İmparator Aleksios vadettiği sözleri yerine getiremeyince bu duruma kızan Haçlılar 13 Nisan 1204'te İstanbul'u işgal ettiler ve yağmaladılar.

Uzun yıllar Ortodoks Hristiyanlarının merkezi olan İstanbul, bu yağma sonunda bütün ihtişamını, zenginliğini, sanat eserlerini, her şeyini bir daha yerine gelmeyecek şekilde kaybetti. Haçlılar, İstanbul'da Latin İmparatorluğu adıyla 57 yıl sürecek bir hâkimiyet kurdular. Ayrıca Bizans Hanedanlığı'na mensup bir grup, İznik İmparatorluğu'nu (1204-1264) ve Doğu Karadeniz'de Trabzon İmparatorluğu'nu (1204-1461) kurdu.

XIII. yüzyılda Haçlı Seferi'nin yoğun olarak devam ettiği dönemlerde insanlık, tarihin dramı sayılabilecek "Çocuk Haçlı Seferleri'ne" tanıklık etti. Bu hareketin ilk aşaması Fransız grubunun gerçekleştirdiği seferdir.

Yorumlayalım

FRANSIZ VE ALMAN ÇOCUKLARIN HAÇLI SEFERİ

1212 yılının Mayıs-Haziran aylarına gelindiğinde Étienne (İtyen) adında bir çoban çocuk, elinde Fransa Kralı Philippe Auguste'e (Filip Ogüst) (1180-1223) verilmek üzere bir mektup ile ortaya çıktı. Hz. İsa (güya) fakir bir hacı kılığında bu çobana görünmüş ve Fransa Kralı'na iletmesi için ona bir mektup vermişti. Bu hususta son derece heyecanlı olan ve hatta kendinden büyüklerin başaramadığı Kudüs'ü yeniden ele geçirebileceğini düşünen, Hristiyanlığı kurtaracağını beyan eden Étienne'in etrafına Gallia'nın (Galya) muhtelif bölgelerinden, kendisiyle aynı yaşlarda pek çok çoban toplandı. Étienne ve grubu böylece yola koyuldu.(...) İlk başta çok istekli ve neşeli görünseler de onların bu durumu çok uzun sürmedi. Açlıktan yakınmaya başlayıp evlerine geri dönmek hususunda acele ettiler.(...)

Görsel 1.23: *Çocuk Haçlı Seferi gravürü (Ressam: Gustave Dore)*

Alman grubunun gerçekleştirdiği sefere gelince onların hareketi ile ilgili bilgi daha boldur. Alman seferinin lideri Kölnlü Nikolaus (Nikolas) isimli Alman genç, Köln'de vaazlarda bulunmaya başlamış ve Étienne gibi o da büyüklerin başarmadığı bu işi çocukların-gençlerin başarabileceğini söylemişti.(...) 1212 yılındaki sefere katılanların çoğunluğu çocuk, genç ve çiftçilikle uğraşan insanlardan meydana gelmekteydi.(...) Haçlarla donanarak 20'li, 50'li ve 100'lü gruplar hâlinde Kudüs'e gitmek için harekete geçtiler. (...) Alman çocuk hareketiyle ilgili ilginç bilgiler veren Gestorum Treverorum Continuatio'ya (Gestorm Treveryn Kontanto) göre Haçlı hareketine katılan çocuklar, liderleri Nikolaus'ın babası tarafından kâfirlere satıldı, geriye kalan pek çok çocuk ise öldü.(...) Kaynağın belirttiği üzere, Çocuk Haçlı Seferleri'ni teşvik eden Papa III. Innocentius'un (İnnosentius) (1198-1216) kişiliğine bakmak, onun Çocuk Haçlı Seferi'ne ne şekilde dâhil olduğunu anlamamız açısından yerinde olacaktır *(Görsel 1.23)*. Innocentius, tüm Orta Çağ tarihinin en güçlü ve etkili din adamı; Haçlı Seferleri'nin en ateşli destekçisidir.(...) Ona göre papa yalnızca Batı'ya değil; aynı zamanda tüm Hristiyan dünyasına egemen olmalı, sadece dinsel anlamda değil, ayrıca tüm kral ve yöneticilerden daha üstün bir güce sahip olmalıydı.(...) Son derece hırslı bir yapısı olan Innocentius'un amacına ulaşmak adına çocukları kullanması pek de şaşılacak bir durum değildi.

Sevtap GÖLGESİZ KARACA

Orta Çağ Avrupası'nda Çocuk Hareketi: Fransız ve Alman Çocukların Haçlı Seferi s. 927-931 (Aslına sadık kalınarak kısaltılmıştır.)

Çocuk Haçlı Seferleri'ni insani değerler açısından nasıl değerlendirebilirsiniz?

1.4.2. Haçlı Seferleri'nin Sonuçları

IV. Haçlı Seferi'nden sonra 1270 yılına kadar aralıklarla dört Haçlı Seferi daha gerçekleştirildi. Ancak son dört sefer Anadolu Türk beylikleri ile Türkiye Selçuklu Devleti'ni yakından ilgilendirmemektedir. Çünkü bu seferler Anadolu üzerinden yapılmamış ve Haçlılar bu seferlerden de bir sonuç elde edememişlerdir.

Kudüs'ü ele geçirme ve Doğu Hristiyanlarına yardım *(Görsel 1.24)* sloganıyla başlayan Haçlı Seferleri, bölgedeki Hristiyanlara faydadan çok zarar verdi. Öyle ki Anadolu, Suriye ve Filistin'de yaşayan Hristiyanlar, başlangıçta Haçlıların kendilerini Türk ve Bizans hâkimiyetinden kurtarıp bağımsızlıklarına kavuşturacaklarını sandılar. Ancak kısa sürede Haçlıların amaçlarının doğuda kendi çıkarlarına uygun bir düzen kurmak olduğunu gördüler. Haçlılar, doğuda kurdukları düzende yerli Hristiyanlara oldukça sert davrandılar. Onların dinî geleneklerine müdahale ettiler. Yerli Hristiyanları mevkilerinden uzaklaştırdılar hatta öldürmekten çekinmediler.

Görsel 1.24: *Papa II. Urbanus'un Haçlı Seferleri'ne yönelik çalışmalarını tasvir eden minyatür*

Haçlı Seferleri, XII ve XIII. yüzyıllarda Avrupa toplumunun değişen yapısını kısmen etkiledi. Toplumda huzursuzluk meydana getiren saldırgan kişilerin, sefalet içindeki köylülerin kitleler hâlinde Haçlı Seferleri'ne katılması *(Görsel 1.25)* Avrupa'da özellikle Fransa'da kralın otoritesini güçlendirmesine katkı sağladı. Diğer yandan sefere katılanların çoğunluğu geri dönemeyince krallar sefere katılanların arazi ve mallarına el koydular. Böylece derebeylik (feodolite) sistemi büyük ölçüde çöktü. Derebeylerin himayesinde olan birçok aile veya köle bağımsız oldu. Tabakalı toplum düzeni bozuldu.

Görsel 1.25: *Haçlı Seferleri'ne yaya katılanları tasvir eden bir minyatür*

Haçlı Seferleri'nin başlangıçtaki başarısı hareketin öncülüğünü yapan papalığa büyük prestij kazandırdı. Ancak sonraki dönemlerde fiyasko ile sonuçlanan seferler Katolik Kilisesi'nin itibarını sarstı. Halkın papaya ve din adamlarına olan güveni azaldı. Diğer yandan IV. Haçlı Seferi'nde yaşanan barbarlık; Ortodoks mezhebine mensup Hristiyanların Katolik Kilisesi'ne nefret ve kin duyguları beslemesine neden oldu.

Haçlı Seferleri öncesinde Venedik, Cenova ve denizcilikle uğraşan devletler Müslümanlarla ticari faaliyetlerde bulunuyorlardı.

Ancak Haçlı Seferleri sayesinde Avrupa'nın Doğu ticareti olağanüstü gelişme gösterdi. Avrupalı tacirler bu sayede ilk defa Doğu şehirlerine yerleşip Haçlıların kendilerine sağladığı imtiyazlardan faydalanarak bu alanda üstünlüğü ele geçirdiler. Gelişen ticaretle birlikte nakliye konusundaki ihtiyaçlar gemi inşaat tekniğine yenilikler getirdi. Ticaretin gelişmesiyle zenginlik arttı. Para bollaştı ve bankacılık faaliyetleri başladı. Bazı Akdeniz limanları (Venedik, Cenova, Marsilya gibi) önem kazandı. Haçlılar, Orta Çağ Avrupa'sına Doğu'nun kültürünü taşımakta etkili oldular. Bu dönemde ticaret yollarının açtığı imkânla Doğu'nun en uzak köşelerine kadar giden seyyahlar Doğu'nun güzelliğini, zenginliğini, sanat ve ilmini Batı'ya tanıttılar. Müslümanlardan pusula, kâğıt ve matbaa gibi teknik buluşları ülkelerine aktardılar.

Etkinlik

"Temeli sevgi ve iyilik olan İsa dininin derinliklerinde bulunan bir fikre hizmet etme mazereti altında, Batılılar Doğu'ya kötülük tohumunu ekmişlerdir. Ve o tohumu kanla sulayıp zavallı Doğu'nun acı meyvelerini bugün bile tatmakta olduğu korkunç ve kökleri derinlere inen bir nefret ağacı hâline getirmişlerdir."

H.A. Nomiku, çev.: Kriton DİNÇMEN, Haçlı Seferleri s.73

Yukarıdaki sözden ve öğrendiğiniz bilgilerden hareketle Haçlı Seferleri'nin Avrupa'ya siyasi, sosyal ve ekonomik etkilerini aşağıdaki ilgili alanlara yazınız.

SİYASİ	
SOSYAL	
EKONOMİK	

XI. yüzyıl sonlarında başlayan Haçlı Seferleri, henüz Anadolu'yu yurt edinme sürecinde bulunan Türkler için büyük bir tehlike teşkil etti. Kudüs'ü ele geçirme yanında Türkleri Anadolu'dan atmayı hedefleyen Haçlılar iki asır boyunca saldırılarına devam ettiler. Bu yüzden başta Türkiye Selçukluları olmak üzere diğer Türk beylikleri Anadolu'da kalıcı olabilmek, burayı vatan yapmak için Haçlıların yanı sıra Bizans'a karşı da mücadele etmek zorunda kaldılar. Bu mücadeleler esnasında binlerce Türk, dinleri ve vatanları uğruna şehit oldular. Bu durum Türklerde Anadolu'ya olan aidiyet duygularını daha da arttırdı. Gerek Haçlılar gerekse Bizans'a karşı kazandıkları başarılar Türklerin Anadolu'da tutunmalarına vesile oldu. Haçlı Seferleri'ne karşı birlik beraberlik içerisinde hareket ederek Anadolu'nun Türk yurdu olmasını sağladılar. Haçlılara karşı elde edilen başarılar Anadolu'ya yönelik Türk göçlerinin daha da artmasına neden oldu. Horasan'dan gelen Türkmenler Anadolu'nun Türkleşme sürecine katkı sağladı. Diğer yandan Haçlı Seferleri'nin yarattığı fırsat sayesinde Bizans'ın içine düştüğü durumu değerlendiren Türkiye Selçuklu Devleti ve bazı Türk beylikleri Ege, Akdeniz ve Karadeniz sahillerine ulaştılar.

Tartışalım

Haçlılarla yapılan mücadelenin Anadolu'nun Türk yurdu hâline gelmesindeki pekiştirici rolünü arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

1.5. MOĞOL İSTİLASI VE SONUÇLARI

Hazırlık

Cengiz Han ve Moğol İmparatorluğu hangi faaliyetleri ile Türk ve İslam dünyasını olumsuz etkilemiş olabilir?

1.5.1. Anadolu'ya Yönelik Moğol Tehdidi

XIII. yüzyıl başlarında Orta Asya'dan Anadolu'ya doğru yayılan Moğol tehdidi baş gösterdi. İstilacı bir anlayışla hareket eden Moğollar yüzünden Orta Asya'dan Anadolu'ya yönelik ikinci bir göç hareketi başladı. Moğol istilasının Anadolu'ya yaklaştığı dönemlerde, Türkiye Selçuklu Devleti'nin başına I. Alâeddin Keykubat *(Görsel 1.26)* geçti (1220). İyi bir eğitim almış, son derece yetenekli ve ileri görüşlü biri olan I. Alâeddin Keykubat, Moğolların Kafkaslara doğru ilerlediğini duyunca ilk olarak Konya, Kayseri, Sivas gibi şehirlerin savunmalarını güçlendirdi. Yeni kaleler inşa ettirdi. Moğollara karşı Eyyubilerle dostane ilişkiler kurdu.

Görsel 1.26: *Sultan I. Alâeddin Keykubat Heykeli (Alanya)*

I. Alâeddin Keykubat, Moğol tehdidine karşı Harezm ve Kafkaslarda hüküm süren ve bir Türk devleti olan Harzemşahlar Devleti ile iyi ilişkiler kurdu. Hatta Eyyubilerle birlikte Harzemşahlar Devleti'ni de yanına alarak Moğollara karşı ittifak kurmak istedi. Ancak Celâleddin Harzemşah'ın Ahlat'ı işgal edip Sivas'a doğru ilerlemesi yüzünden bu ittifak gerçekleşmedi. Bu gelişmeler üzerine I. Alâeddin Keykubat, Harzemşahların üzerine yürüdü. Erzincan civarındaki Yassıçemen'de yapılan savaşı Türkiye Selçuklu Devleti kazandı (1230). Bu savaştan sonra Harzemşahlar Devleti yıkıldı (1231).

Harzemşahlar Devleti'nin yıkılmasıyla Türkiye Selçuklu Devleti ve Moğollar komşu oldular. Bir süre sonra Moğollar, büyük bir ordu ile Malatya'ya kadar ilerlediler. Bu durum karşısında I. Alâeddin Keykubat, Moğolları Anadolu'dan uzak tutabilmek amacıyla Moğol Hükümdarı Ögeday'a barış teklifinde bulundu. Moğol tehlikesinin her geçen gün belirgin hâle gelmesi üzerine Abbasi halifesi, Selçuklulara ve Eyyubilere elçiler gönderdi. Elçiler, her iki devlete de birbirleriyle savaşmaları yerine Moğollara karşı ittifak kurmalarını önerdi. I. Alâeddin Keykubat bu fikre destek verdi. Ancak Kayseri'de elçiler onuruna verdiği ziyafet esnasında zehirlenerek öldürüldü (1237).

Bilgi Notu

MOĞOL İMPARATORLUĞU (1196-1227)

Timuçin, 1206'da Cengiz (Çingiz) Han unvanını aldıktan sonra 1209 yılına kadar sırasıyla Kırgız, Merkit, Nayman ve Uygurlar'ı idaresine aldı (...) Cengiz Han yaptığı idarî, içtimaî ve askerî düzenlemelerle kendisine nispetle Cengizîler diye de anılan Moğollar'ı tarihlerinde ilk defa düzenli bir teşkilâta kavuşturdu ve onları cihan devleti telakkisiyle yeniden yapılandırdı.

Osman Gazi ÖZGÜDENLİ, Moğollar, İslam Ansiklopedisi, C 30, s. 225.
(Aslına sadık kalınarak kısaltılmıştır.)

1.5.2. Türkiye Selçuklu Devleti-Moğol Mücadeleleri

I. Alâeddin Keykubat'ın vefatından sonra yerine oğlu II. Gıyaseddin Keyhüsrev geçti. Ancak II. Gıyaseddin Keyhüsrev, tahta çıkmasında etkili olan veziri Sadettin Köpek'in etkisinde kaldı. Ülke yönetimini ele geçirmek isteyen bu vezir, kendisine muhalif olan birçok değerli devlet adamını ortadan kaldırdı. Selçuklu saltanatı üzerinde hak iddia edince II. Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından öldürtüldü. Bu karışıklıklar ülkede istikrarsızlığa yol açtı.

Görsel 1.27: *Kösedağ Savaşı'nı tasvir eden illüstrasyon*

Babailer İsyanı (1240): Türkiye Selçuklu Devleti'nin merkezî otoritesinin zayıflamasını fırsat bilen bazı Türkmenler otlak ve meraların yetersizliğini ve devletin kendileriyle ilgilenmediğini iddia ederek Baba İshak adlı bir Türkmen dervişinin önderliğinde isyan çıkardılar. Babailer olarak adlandırılan isyancılar Sivas'ı ele geçirip yağmaladılar. Bölgede Türkiye Selçuklularına ait bir orduyla yaptıkları savaş sonucunda yakalanan Baba İshak idam edildi. Ancak bu isyanın yarattığı karışıklıkları fırsat bilen Moğollar, Anadolu'ya girmeye başladılar.

Babailer İsyanı, Anadolu'da ne gibi olumsuzluklara neden olmuştur? Açıklayınız.

Kösedağ Savaşı (1243): Türkiye Selçuklu Devleti'nde yaşanan siyasi istikrarsızlıktan faydalanan Moğollar Anadolu'ya girdiler. Selçuklu öncü kuvvetleri, Moğol ordusunu Sivas'ın doğusunda bulunan Kösedağ mevkisinde karşıladı. Savaşı Moğollar kazandı. Mağlubiyeti öğrenen II. Gıyaseddin Keyhüsrev, paniğe kapılarak Konya'ya çekilmek zorunda kaldı. Bu durumdan faydalanan Moğollar kısa sürede Sivas, Kayseri ve Erzincan'ı yağmaladılar. Kösedağ Savaşı *(Görsel 1.27)* sonrasında II. Gıyaseddin Keyhüsrev, Moğol komutanı Baycu Noyan'a elçiler göndererek barış istedi. Moğolların ağır şartlar içeren antlaşmasını kabul etti. Kösedağ Savaşı sonucunda şu gelişmeler yaşandı:

- Türkiye Selçuklu Devleti ve Anadolu'nun büyük bir bölümü Moğolların egemenliğine girdi.
- Türkiye Selçuklu Devleti'nde yıkılma süreci başladı.
- Moğol istilası yüzünden Anadolu'da can ve mal güvenliği kayboldu. Ticaret yollarının güvenliğinin kalmaması yüzünden ticari faaliyetler azaldı, arazilerin ekilip biçilememesi sebebiyle tarımsal üretim azaldı.
- Moğolların önemli şehirleri tahrip etmeleri yüzünden bilimsel ve kültürel faaliyetler durdu.
- Moğol tehlikesinden kurtulmak isteyen birçok Türk boyu, Moğol baskısından uzak olan Batı Anadolu bölgelerine göç ederek buraların Türkleşmesini sağladı.
- Türkiye Selçuklularının merkezî otoritesinin zayıflamasıyla Anadolu'nun Moğol istilasından uzak kesimlerinde birçok Türk beyliği kuruldu.

Tartışalım

Kösedağ Savaşı'nın sonuçlarını siyasi, ekonomik ve toplumsal açıdan arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

1.5.3. Moğol İstilası Sonrası Anadolu'nun Siyasi ve Toplumsal Durumu

Malazgirt Savaşı sonrası Türklerin Anadolu'da devletleşme sürecine girmesi ve birçok bölgeyi fethetmesi, Anadolu'ya Horasan ve çevresinden çok sayıda Türkmen'in gelmesine ortam hazırladı. Türkiye Selçuklu Devleti, bu Türkmenleri "uç" adını verdiği Bizans sınırlarına yerleştirdi. Her ucun bir beyi vardı. Uç beylerinin görevleri sınırların güvenliğini sağlamaktı. Bunun yanında Bizans'tan ele geçirdikleri bölgeler ise Türkiye Selçuklu Devleti tarafından kendilerine "kılıç hakkı" olarak verildi. Ancak XIII. yüzyıl ortalarından itibaren Anadolu'da Moğol baskısının artması sonucu birçok Türkmen batıya, uçların bulunduğu bölgelere göç etmek zorunda kaldı. Bu durum uçlarda ani bir nüfus artışına, dolayısıyla da sosyal ve ekonomik sorunlara yol açtı. Ancak Moğollar Doğu ve Orta Anadolu'yu işgal etmelerine rağmen Batı Anadolu bölgesine ulaşamadılar. Kösedağ Savaşı sonrasında ise Türkiye Selçuklu Devleti'nin merkezî otoritesinin zayıflaması sonucu Anadolu'nun muhtelif yerlerinde birçok Türk beyliği kuruldu *(Harita 1.6, Şema 1.4)*.

Harita 1.6: *XIV. yüzyıl başlarında Anadolu'da kurulan Türk beylikleri (İkinci Türk Beylikleri Dönemi)*

Karamanoğulları	Konya civarında kuruldu. Dönemin en güçlü beyliğiydi.	**Osmanoğulları**	Söğüt ve Domaniç civarında kuruldu.
Germiyanoğulları	Kütahya civarında kuruldu.	**Hamitoğulları**	Isparta ve Burdur civarında kuruldu.
Aydınoğulları	Aydın civarında kuruldu. Denizcilik faaliyetlerinde bulundu.	**Candaroğulları**	Kastamonu ve Sinop civarında kuruldu. Denizcilik faaliyetlerinde bulundu.
Menteşeoğulları	Muğla civarında kuruldu. Denizcilik faaliyetlerinde bulundu.	**Ramazanoğulları**	Adana ve Tarsus civarında kuruldu.
Saruhanoğulları	İzmir ve Manisa civarında kuruldu. Denizcilik faaliyetlerinde bulundu.	**Dulkadiroğulları**	Maraş civarında kuruldu.
Karesioğulları	Balıkesir ve Çanakkale civarında kuruldu. Denizcilik faaliyetlerinde bulundu.	**Eretna Beyliği**	Ankara, Tokat, Sivas civarında kuruldu.

Şema 1.4: *Kösedağ Savaşı sonrasında Anadolu'da kurulan ikinci Türk beylikleri*

1. ÜNİTE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

A. Aşağıda verilen çoktan seçmeli soruları cevaplayınız.

1. Türkiye Selçukluları Horasan'dan gelen Türkmen kitlelerini genelde Bizans sınırlarına (uçlara) yerleştirmiştir.

Türkiye Selçukluları bu uygulama ile;

I. uçlarda Türk nüfusunu artırma,

II. sınırların güvenliğini sağlama,

III. yapılacak fetihlere ortam hazırlama

durumlarından hangilerini amaçlamış olabilir?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) I ve II D) II ve III E) I, II ve III

2. **Aşağıda verilenlerden hangisi Haçlı Seferleri'nin sonuçları arasında gösterilemez?**

A) Baharat Yolu ve bazı Akdeniz limanlarının önem kazanması

B) Avrupa'da derebeylik sisteminin zayıflaması

C) Türklerin batı yönünde ilerleyişlerinin belli bir süre durması

D) Katolik Kilisesi ve papanın otoritelerinin daha da artması

E) Ortodokslar ile Katolikler arasındaki görüş ayrılıklarının daha belirgin hâle gelmesi

3. Türkiye Selçuklu Devleti ve Bizans arasında yapılan Miryokefalon Savaşı sonrasında Anadolu'ya "Türkiye" denmeye başlanmıştır.

Buna göre,

I. Bizans'ın Türkleri Anadolu'dan atma ümitleri sona ermiştir.

II. Türklerin Anadolu'daki varlıkları perçinlenmiştir.

III. Bizans İmparatorluğu'nun siyasi varlığı sona ermiştir.

yargılarından hangileri söylenebilir?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) I ve II D) II ve III E) I, II ve III

4. Türkiye Selçukluları, I. Kılıç Arslan Dönemi'nden itibaren Türk ve İslam dünyasına yönelik Haçlı Seferleri'ne karşı sürekli mücadele etmek zorunda kalmıştır.

Bu durumun Anadolu'da;

I. Türk siyasi birliğinin kurulmasının gecikmesi,

II. tarımsal üretimin düşmesi,

III. ticari faaliyetlerin gerilemesi

olaylarından hangilerine zemin hazırladığı savunulabilir?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) Yalnız III D) I ve II E) I, II ve III

5. • Sivas merkez olmak üzere Çorum, Tokat, Niksar civarında hüküm sürmüşlerdir.

• Türkiye Selçukluları ile birlikte Haçlı Seferleri'ne karşı mücadele etmişlerdir.

• Yağıbasan Medresesi gibi önemli eserler bırakmışlardır.

Özellikleri verilen ve Malazgirt Savaşı'ndan sonra Anadolu'da kurulan Türk beyliği aşağıdakilerden hangisidir?

A) Artuklular

B) Danişmentliler

C) Karamanlılar

D) Mengücekliler

E) Saltuklular

6. I. Karamanoğulları

II. Eyyubiler

III. Türkiye Selçuklu Devleti

IV. Saltuklular

Yukarıda verilen Türk-İslam beylik ve devletlerinden hangileri XII. yüzyıl boyunca devam eden Haçlı Seferleri'yle mücadele etmemiştir?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) I ve II D) II ve III E) II, III ve IV

7. **XIII. yüzyılda;**

I. Moğolların Malatya ve Sivas'ı yağmalamaları,

II. Anadolu'da birçok Türk beyliğinin kurulması,

III. Bazı Türkmenlerin Babailer İsyanı'nı çıkarması

gelişmelerinden hangileri Türkiye Selçuklu Devleti'nin Anadolu'da siyasi otoritesini kaybettiğine kanıt olarak gösterilebilir?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) I ve II D) II ve III E) I, II ve III

8. XI. yüzyıldan itibaren Anadolu'ya gerçekleştirilen Türk akınları keşiften ziyade Bizans'ın direncini kırma, fetih ve yerleşme hareketlerine yönelik olmuştur.

Buna göre bu dönemde yapılan;

I. Dandanakan,

II. Pasinler,

III. Malazgirt

savaşlarından hangileri bu amaca yöneliktir?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) Yalnız III D) II ve III E) I, II ve III

9.

Yukarıda XIV. yüzyıl başlarında Anadolu'daki İkinci Türk Beylikleri Dönemi ile ilgili harita verilmiştir.

Haritadan hareketle XIV. yüzyılın başlarında Anadolu'nun genel durumu ile ilgili olarak hangi yargıya ulaşılamaz?

A) Türkler Anadolu'nun tamamına hâkim durumdadırlar.

B) Türk beylikleri yoğun olarak Batı Anadolu'da faaliyet göstermişlerdir.

C) Bizans'ın Anadolu'daki siyasi varlığı büyük ölçüde sona ermiştir.

D) Memlûklar, hâkimiyet alanlarını Anadolu'ya kadar genişletmişlerdir.

E) Anadolu'da Türk siyasi birliği bozulmuş durumdadır.

10.

AHİLİK

Şehirlerdeki esnaf ve zanaatkârları sosyal ve ekonomik yönden bir araya getiren Ahilik, meslek kuruluşu olduğu kadar kültürel, dinî ve ahlaki değerler taşıyan bir teşkilattı. Her esnaf ve zanaatkâr grubunun ayrı bir sokağı ve çarşısı vardı. Esnaflar arasında haksız rekabeti önlemek amacıyla malın cinsi, fiyatı ve ne miktarda üretileceği esnaf loncaları tarafından belirlenirdi. Zor durumda olan esnafa yardım edilir veya kredi sağlanırdı. Kurallara uymayan esnaf, Ahilik teşkilatından çıkartılarak cezalandırılırdı.

Yukarıdaki metinde Türkiye Selçuklu Devleti Dönemi'nde Anadolu'da faaliyet gösteren Ahilik teşkilatının bazı özellikleri verilmiştir.

Bu bilgilere göre Ahilik teşkilatı hakkında hangisi söylenemez?

A) Esnaf ve zanaatkârlar arasında dayanışmayı sağladığı

B) Yargı gücünü elinde bulundurduğu

C) Haksız rekabeti önlemeye çalıştığı

D) Millî ve manevi değerlere önem verdiği

E) Üretime katkıda bulunduğu

11. I. Malabadi Köprüsü (Silvan-Diyarbakır)

II. Gök Medrese (Sivas)

III. Yağıbasan Medresesi (Niksar-Tokat)

IV. Ulu Cami (Bursa)

Verilen eserlerden hangileri Malazgirt Savaşı'ndan sonra Anadolu'da kurulan Türk beyliklerine ait eserler arasında gösterilebilir?

A) I ve II B) II ve III C) I, II ve III D) I, II ve IV E) I, II, III ve IV

12.

1172 yılında Mısır'daki Fatımi halifeliğine son vererek Mısır'da hutbeyi Abbasi halifesi adına okutmaya başladım. 1187 yılında ise Kudüs Krallığı ve onları destekleyen Haçlı ordusunu Hıttin Savaşı'nda ağır bir yenilgiye uğrattım. Bir aylık kuşatma sonrasında Kudüs'ü Haçlılardan geri aldım. Bu durum III. Haçlı Seferi'nin başlamasına neden oldu. Suriye civarında yapılan savaşta Haçlı ordusunu büyük bir yenilgiye uğrattım.

Selahattin Eyyubi'nin yukarıdaki sözlerinden hareketle Eyyubiler hakkında hangisi söylenemez?

A) Türk-İslam dünyasında siyasi birliği sağladıkları

B) Kuzey Afrika'ya kadar hâkimiyet alanlarını genişlettikleri

C) Abbasilerle siyasi bağlarının olduğu

D) Türk ve İslam dünyasında büyük itibar edindikleri

E) Haçlı Seferleri'nin başarısızlıkla sonuçlanmasında etkin rol oynadıkları

13. Türkiye Selçuklularının Anadolu'nun çeşitli yerlerinde yaptıkları;

I. Darüşşifa,

II. Kervansaray,

III. Medrese

gibi imar faaliyetlerinin ekonomi, eğitim, sağlık alanlarıyla ilişkisi aşağıdakilerden hangisinde doğru olarak gruplandırılmıştır?

	Ekonomi	Eğitim	Sağlık
A)	I	II	III
B)	III	II	I
C)	II	III	I
D)	III	I	II
E)	II	I	III

14.

Türkiye Selçuklu Devleti Dönemi'nde Anadolu'daki ticaret yolları ve kervansaraylar

Haritadan hareketle Türkiye Selçukluları ile ilgili,

I. Akdeniz ile Karadeniz arasında ticari bağlantı kurmuşlardır.

II. Bizans'ın Anadolu'daki ticari faaliyetlerine son vermişlerdir.

III. Tüccarların ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik tedbirler almışlardır.

IV. Ticaret yolları sayesinde Asya ile Avrupa'yı birbirine bağlamışlardır.

yargılarından hangileri söylenebilir?

A) I ve II B) I ve III C) III ve IV D) I, II ve IV E) I, II, III ve IV

15. Anadolu'nun Türkleşme sürecine;

I. Kösedağ,

II. Malazgirt,

III. Yassıçemen,

IV. Miryokefalon

muharebelerinden hangilerinin katkıda bulunduğu söylenebilir?

A) I ve II B) I ve III C) II ve IV D) I, II ve IV E) I, II, III ve IV

16. XI. yüzyıl başlarından itibaren Oğuz Türklerinin Anadolu'ya akınlar düzenledikleri dönemde, Anadolu'da etkin olan siyasi güç aşağıdakilerden hangisidir?

A) Eyyûbiler

B) Abbasiler

C) Gürcü Krallığı

D) Bizans İmparatorluğu

E) Fatımîler

B. Aşağıdaki soruları metne göre cevaplayınız.

Rumların zulmünden kaçan üç bin Haçlı, Müslüman oldu. Ah merhamet, sen hıyanetten de daha zalimsin! Çünkü Türkler Hristiyanlara yardım edip şefkat göstererek dinlerini satın alıyor, bununla beraber asla onları din değiştirmeye zorlamıyorlardı.

(Bir Haçlı Kroniği)

Bu kadar iyi muamele, esirlere vatanlarını unutturdu. Birçok yerin halkı onun (I. Keyhüsrev) memleketine göç etti.

(Niketas)

Osman TURAN

Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi, C 2, s. 155

1. Türkiye Selçuklularının ilk dönemlerinde, Anadolu'nun toplumsal yapısı hakkında neler söyleyebilirsiniz?

2. Türkiye Selçuklu Devleti'nin Anadolu'daki gayrimüslimlere yaklaşımları ve bu yaklaşımların sonuçları ile ilgili ne gibi çıkarımlarda bulunabilirsiniz?

C. Aşağıda verilen ifadelerin başına ifade doğru ise "D", yanlış ise "Y" yazınız.

1. ( ) Germiyanoğulları Beyliği, Moğol İlhanlı Devleti'nin yıkılmasından bir süre sonra Anadolu'da bağımsız hareket etmeye başlamıştır.

2. ( ) El-Cezeri, Saltuklular Dönemi'nde yaşamış bir bilim insanıdır.

3. ( ) 1243 yılında Türkiye Selçuklu Devleti ile Moğollar arasında yapılan Kösedağ Savaşı sonrasında Anadolu'da Türk siyasi birliği bozulmuştur.

4. ( ) I. Kılıç Arslan, Haçlı Seferleri nedeniyle Türkiye Selçuklu Devleti'nin merkezini İznik'ten Kayseri'ye taşımıştır.

5. ( ) Türkiye Selçuklu hükümdarları, "keyhüsrev, keykubat, keykavus" gibi Farsça unvanlar kullanmışlardır.

Ç. Aşağıdaki noktalı yerlere uygun ifadeleri yazınız.

Türkiye Selçuklu Devleti	Erzincan, Kemah ve Divriği	Selahaddin Eyyubi
Yassıçemen	I. Haçlı	Eyyubi	Çaka Bey	Kösedağ
I. Kılıç Arslan	Mardin ve Diyarbakır	Baba İshak	II. Haçlı

1. Harzemşahlar Devleti ve ..... arasında yapılan ..... Savaşı sonrasında Harzemşahlar yıkılma sürecine girmiştir.

2. Kudüs, ... Seferi sonrasında Haçlıların eline geçmiş ancak ..... Devleti Hükümdarı ..... tarafından Haçlılardan geri alınmıştır.

3. İlk Türk denizcisi ..... Bizans'ın kışkırtmaları sonucu ..... tarafından öldürtülmüştür.

4. Malazgirt Savaşı sonrası Artuklular ..... civarında, Mengücekliler ise ..... civarında kurulmuştur.

5. Türkiye Selçukluları Dönemi'nde, Anadolu'da çıkan dinî ve toplumsal nitelikli ilk isyan .... İsyanı'dır.

2. Ünite

BEYLİKTEN DEVLETE OSMANLI SİYASETİ (1302-1453)

ÜNİTENİN KONULARI

2.1. 1302-1453 OSMANLI SİYASİ FAALİYETLERİ

2.2. OSMANLI BEYLİĞİ'NİN DEVLETLEŞME SÜRECİ

2.3. RUMELİ'DEKİ FETİHLER

2.4. ANADOLU'DA TÜRK SİYASİ BİRLİĞİNİ SAĞLAMAYA YÖNELİK FAALİYETLER

Üç Şerefeli Cami (Edirne)

TEMEL KAVRAMLAR

- Ahiyân-ı Rûm
- Akıncı
- Bâciyân-ı Rûm
- Derviş
- Dirlik
- Fetret Devri
- Fütüvvet
- İskân
- İstimâlet
- Şeyh
- Tekfur
- Tekke
- Uç Beyi
- Voyvoda
- Yörük
- Zaviye

2.1. 1302-1453 OSMANLI SİYASİ FAALİYETLERİ

Osmanlı Beyliği'nin kuruluş tarihi olan 1302 ile 1453 yılları arasındaki süreçte meydana gelen başlıca siyasi gelişmeler *(Harita 2.1)* şunlardır:

Harita 2.1: *1302-1453 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin sınırlarını gösteren harita*

1302	Koyunhisar Muharebesi
1326	Bursa'nın Fethi
1329	Palekanon Muharebesi
1331	İznik'in Fethi
1337	İzmit'in Fethi
1345	Karesi Beyliği'nin alınması
1353	Çimpe Kalesi'nin alınması
1363	Edirne'nin Fethi
1371	Çirmen Muharebesi
1389	I. Kosova Muharebesi
1396	Niğbolu Muharebesi
1402	Ankara Savaşı
1402-1413	Fetret Devri
1444	Varna Muharebesi
1448	II. Kosova Muharebesi

2.2. OSMANLI BEYLİĞİ'NİN DEVLETLEŞME SÜRECİ

Hazırlık

1. Anadolu'da tarih boyunca birçok medeniyetin kurulması, Anadolu'nun hangi özelliklerinden kaynaklanmaktadır?
2. Sizce Kuruluş Dönemi'nde Osmanlı Beyliği ile Bizans İmparatorluğu arasında yapılan mücadelelerde hangi faktörler etkili olmuştur?

2.2.1. XIII. Yüzyıl Sonlarında Anadolu ve Çevresinin Jeopolitik Durumu

Siyasi coğrafyanın bir kolu olan jeopolitik, ülkelerin coğrafi koşullarının ve uluslararası siyasetteki gücünün etkisini inceleyen bilimdir. Buna göre jeopolitik konumu önemli bir güç hâline getiren, ülkenin coğrafi koşullarının uluslararası düzeydeki önemidir. Bu yönüyle Anadolu, tarihin her döneminde önemli bir yere sahip olmuştur. Anadolu, jeopolitik konumu nedeniyle *(Harita 2.2)* önemini tarihin her döneminde korumuş, doğuyla batı arasında bir köprü, bir ulaşım koridoru olmuştur. Anadolu, İlk Çağ'dan günümüze kadar birçok uygarlığın merkezi olmuş; bu topraklarda Roma, Bizans ve Osmanlı gibi birçok güçlü devlet kurulmuştur. Anadolu'nun jeopolitik açıdan ön plana çıkmasında üç kıtanın kesiştiği bir noktada bulunması ve ticaret yolları üzerinde olması etkili olmuştur.

Harita 2.2: *Anadolu'nun jeopolitik konumu*

Anadolu geçmişte de Asya ile Avrupa'yı, Karadeniz ile Akdeniz'i birbirine bağlayan bir köprü vazifesi görüyordu. Çin'den başlayıp Avrupa'ya kadar uzanan İpek Yolu'nun önemli bir kısmı Anadolu'dan geçiyordu. Ayrıca dört mevsimin yaşandığı bir iklime sahip olması, yer altı ve yer üstü su kaynakları açısından zengin olması gibi özellikleri sayesinde Anadolu, tarihin ilk dönemlerinden itibaren yerleşim için ideal bir bölge olmuştur. Bu özellikleri sebebiyle XI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Horasan'dan Anadolu'ya yönelik Türk göçleri artarak devam etmiş ve buna bağlı olarak Anadolu'nun Türkleşmesi hızlanmıştır.

XIII. yüzyıl sonlarında Anadolu'da birçok millet yaşamaktaydı. Anadolu'nun demografik yapısı içerisinde ağırlıklı olarak Türkler bulunuyordu. Bunun dışında Anadolu'da Rumlar, Ermeniler, Süryaniler gibi çeşitli milletler de vardı. Anadolu'ya hâkim olan Türkler sayesinde kendilerini güvende hisseden bu milletler dinlerini ve dillerini korumuşlardı.

XIII. yüzyılın sonlarında Anadolu'da siyasi birlik yoktu. Bunun nedeni Kösedağ Savaşı sonrasında Türkiye Selçuklu Devleti'nin Moğolların bir kolu olan İlhanlı Devleti'nin egemenliği altına girmiş olmasıydı. Ancak bu durumu kabul etmeyen Türk beyleri, çoğunluğu Anadolu'nun batısında yoğun olmak üzere bağımsız beylikler kurdular. Bu beyliklerden çoğu Anadolu'da Türk siyasi birliğini sağlamak amacıyla aralarında mücadeleye başladılar. Bu beylikler içerisinde Karamanoğulları ve Germiyanoğulları en güçlü görünenlerdi. Bir zamanlar Anadolu'ya hâkim olan Bizans ise iyice zayıflamıştı. Ülke içerisinde sık sık taht kavgaları yaşanmakta, şehirlerin yöneticileri olan tekfurlar merkezden bağımsız hareket etmekteydi. Ayrıca tekfurlar arasında sürekli bir iktidar mücadelesi vardı. Trabzon ve çevresinde hüküm süren Trabzon İmparatorluğu ise siyasi bakımdan etkisiz bir konumdaydı.

XIII. yüzyılın sonlarında Anadolu ve çevresindeki *(Harita 2.3)* jeopolitik durum şöyledir:

Balkanlar ve Avrupa: XIII. yüzyıl sonlarında Balkanlar ve Avrupa'da siyasi birlik yoktu. Özellikle Batı Avrupa'da derebeylik (feodalite) rejimi hüküm sürmekteydi. Bu dönemde Balkanlarda Sırp, Bulgar, Arnavut krallıkları, Eflâk ve Boğdan ile Bosna prenslikleri bulunuyordu. İstanbul ve Trakya'ya hâkim olan Bizans İmparatorluğu, Sırp ve Bulgarlarla siyasi rekabet hâlindeydi. Avrupa'da ise merkezi Viyana olan Kutsal Roma Germen İmparatorluğu, Avrupa'nın en önemli siyasi gücüydü. İtalya'da Napoli Krallığı, Venedik ve Ceneviz Cumhuriyetleri ile Papalık yer almaktaydı. Doğu Avrupa'da Macaristan ve Lehistan Krallığı ve Moskova Knezliği vardı.

Altın Orda Devleti: Moğol İmparatoru Cengiz Han'ın torunu Batu Han tarafından Karadeniz'in kuzeyinde kurulan Altın Orda Devleti'nin hâkimiyet alanı, Karadeniz'den Avrupa'ya kadar uzanıyordu. Altın Orda Devleti ayrıca Rus knezliklerine baskı uygulayarak onların Karadeniz'e inmelerine de engel oluyordu.

Harita 2.3: *XIII. yüzyıl sonlarında Anadolu ve çevresi*

Türkiye Selçuklu Devleti: 1243 yılında Moğollarla yapılan Kösedağ Savaşı sonrasında yıkılma sürecine girdiler. Bu yüzden Anadolu'da Türk siyasi birliği bozuldu. Türkiye Selçuklu Devleti, İlhanlılara bağlı bir devlet hâline geldi. Bunun sonucunda Anadolu'da birçok Türk beyliği ortaya çıktı.

Memlûk Devleti: XIV. yüzyıl başlarında Yakın Doğu'daki en güçlü devletlerden biridir. Mısır'da kurulan Memlûk Türk Devleti'nin hâkimiyet alanları içerisinde Suriye, Filistin, Hicaz ve Irak bulunuyordu. Ayrıca Baharat Yolu da denetimleri altındaydı.

İlhanlı Devleti: Cengiz Han'ın torunu Hülagu tarafından İran'da kurulan İlhanlılar; Anadolu, Irak ve Kafkaslara hâkimdiler. XIII. yüzyıl sonlarında başta Türkiye Selçuklu Devleti olmak üzere Anadolu'daki bütün Türk beylikleri İlhanlılara bağlı durumdaydı.

2.2.2. Osmanlı Beyliği'nin Kuruluşu

Görsel 2.1: *Ertuğrul Gazi (Temsilî)*

Osmanlı Beyliği'nin kuruluşu ve beyliği kuran hanedanın menşei tarihçileri epey uğraştıran bir konu olmuş, bu konuyla ilgili çeşitli rivayetler ortaya atılmıştır. Bu tür rivayetlerin ortaya çıkmasında Osmanlı Beyliği'nin ilk yıllarına ait yeterli sayıda belge olmamasının payı büyüktür. Osmanlı Beyliği'nin menşei ile ilgili iddialardan ilki, Kayı aşiretinin lideri olan Ertuğrul Gazi'nin babasının Süleyman Şah olduğu yönündedir. İkincisi ise Ertuğrul Gazi'nin babasının Gündüz Alp olduğu yönündeki rivayettir. Birinci rivayeti güçlendiren iddia Osmanlı tarihçilerinden Oruç Bey, Âşıkpaşazâde ve Neşrî tarafından ortaya atılmıştır. Bu tarihçilere göre Ertuğrul Gazi'nin babası Süleyman Şah'tır ve Fırat Nehri'ni geçerken boğulmuştur. Kabri ise Lozan Barış Antlaşması ile Türkiye toprağı kabul edilen, Caber Kalesi'nde bulunmaktadır. Dolayısıyla bu tarihçiler Kayı aşiretinin menşeini, Türkiye Selçuklularının kurucusu Kutalmışoğlu Süleyman Şah'a dayandırmaktadırlar. Ancak son dönemlerde yapılan tarihî araştırmalar, Kayı aşireti lideri Ertuğrul Gazi'nin babasının Gündüz Alp olduğu yönündedir. Öyle ki Ahmedî, Enverî ve Karamanî Mehmet Paşa gibi tarihçiler de bu bilgiyi doğrulayan şecereler (soy kütükleri) hazırlamıştır. Bu bilgiyi doğrulayan diğer bir kanıt ise Ertuğrul Gazi'nin *(Görsel 2.1)* büyük oğluna Gündüz ismini vermesidir.

Görsel 2.2: *Kayı Boyu Anıtı (Bilecik)*

Osmanlılar, Oğuzların Bozok koluna bağlı Günhan Soyu'nun Kayı Boyu'na *(Görsel 2.2)* mensupturlar. Kayı; sağlam, güçlü ve kuvvetli anlamına gelen bir sözcüktür. Kayılar, 1071 Malazgirt Savaşı'ndan sonra diğer Oğuz boylarıyla birlikte Anadolu'ya geldiler. Kayılar önce Ahlat yöresini yurt edindiler. Türkiye Selçuklu Sultanı I. Alaaddin Keykubat Dönemi'nde ise Ankara yakınındaki Karacadağ bölgesine yerleştirildiler.

XIII. yüzyıl ortalarında Kayıların başında Ertuğrul Gazi vardı. Ertuğrul Gazi'nin Bizans'a karşı önemli fetihlerde bulunması, Türkiye Selçuklu Devleti tarafından takdir edildi. Bu yüzden Ertuğrul Gazi'ye Söğüt bölgesi uç beyliği olarak verildi. Ertuğrul Gazi kısa sürede Domaniç bölgesini ele geçirdi. Türkiye Selçuklu Devleti, "kılıç hakkı" olarak Domaniç bölgesini Kayılara verdi. Kayılar, Söğüt'ü kışlak, Domaniç'i de yaylak olarak kullanmaya başladılar. Ertuğrul Gazi'nin Bizans'a karşı yaptığı başarılı mücadele ve sınır müdafaaları sonucunda Kayılar, önemli bir uç beyliği hâline geldi. Ertuğrul Bey XIII. yüzyılın sonlarında vefat etti. Yerine oğlu Osman Gazi geçti.

Osman Gazi, fetihlere ara vermeden devam etti. Diğer yandan XIII. yüzyılın başlarında Türkiye Selçuklu Sultanı III. Alaaddin Keykubat'ın İlhanlılar tarafından İran'a götürülmesi üzerine Anadolu'da iktidar boşluğu ortaya çıktı. Bu durumdan faydalanan Osman Bey bağımsızlığını ilan ederek kendi adına hutbe okutup para bastırdı. Böylece Osmanlı Beyliği bağımsız konuma geldi (1302).

Osmanlı Beyliği'nin kuruluş tarihi yıllardır tartışma konusu olmuştur. Hatta uzun yıllar ders kitaplarında Osmanlı Beyliği'nin kuruluş tarihi 1299 olarak belirtilmiştir. Ancak yapılan araştırmalar, elde edilen yeni veriler mevcut tarihî bilgilerin değişebilmesine neden olabilmektedir. Nitekim Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ile ilgili yapılan araştırmalar, Osmanlı Devleti'nin 1299 yılında değil, 1302 yılında kurulduğunu ortaya çıkarmıştır.

Yorumlayalım

OSMANLI DEVLETİ'NİN KURULUŞ TARİHİ

Osman'ın bir hanedan kurucusu durumuna gelmesi, 1302'de bir Bizans ordusuna karşı aldığı Bapheus Savaşı zaferiyle ilgilidir... Bizanslı tarihçi Pachymeres'e (Pakimeres) göre savaşın kaybedilmesi Bizans ordusunda baş gösteren anlaşmazlıklar yüzünden olmuştur. Bapheus Savaşı için Pachymeres'in verdiği tarih 27 Temmuz 1302'dir. Osmanlı kaynağına göre Koyunhisar Savaşı hicri 702'dedir. (Başlangıcı, 27 Temmuz 1302'dir.) Böylece savaşın tarihi üzerinde de iki kaynağımız birleşir.

Görsel 2.3: *Osman Gazi ve alplarını tasvir eden tablo (Ressam: Arif Paşa)*

Bir imparatorluk ordusuna karşı kazanılan bu zafer, Osman Gazi'yi *(Görsel 2.3)* bölgede karizmatik bir bey durumuna getirmiştir. Pachymeres onun bu zaferle şöhretinin Paflagonya'ya (Kastamonu) kadar yayıldığını ve gazilerin onun bayrağı altına koşuştuklarını kaydeder. Yine tarihçi Neşrî, Osman'ın beyliğini ve bağımsızlığını haklı olarak bu tarihe koyar. Bapheus (Koyunhisar) Savaşı, Osman'a bir hanedan kurucusu karizmasını kazandırmış, kendisinden sonra oğlu Orhan itirazsız beylik tahtına geçmiştir. Dolayısıyla 27 Temmuz 1302 tarihini Osmanlı Devleti'nin kesin kuruluş tarihi olarak kabul edebiliriz.

Halil İNALCIK

Osmanlı Uygarlığı, C I, s. 40-41 (Aslına sadık kalınarak kısaltılmıştır.)

Yeni kaynaklara ulaşılması ya da mevcut kaynakların araştırmacılar tarafından yeniden yorumlanması tarihî bilgileri ne yönde etkilemektedir? Belirtiniz.

2.2.3. Kuruluş Yıllarında Osmanlı Fetih Yöntem ve Politikaları

1281 yılında Ertuğrul Bey'in vefatından sonra Kayı boyunun başına geçen Osman Bey'i oldukça zorlu bir süreç bekliyordu. Bu tarihlerde Anadolu'da Moğol tehlikesi devam ediyordu. Moğolların önünden kaçan binlerce Türk, güvenli olarak gördükleri batıya, uçlara yönelmişlerdi. Diğer yandan Türkiye Selçuklu Devleti'nin dağılma sürecine girmesiyle Anadolu'da merkezî otorite bozulmuştu. Bu duruma bağlı olarak birçok Türk Beyliği bağımsız hareket etmeye ve Anadolu Türk siyasi birliğini sağlamak amacıyla kendi aralarında mücadeleye başlamışlardı. Bunların dışında kurulduğu bölge itibarıyla Kayılar, Bizans'ın yakın tehdidi altındaydı. Tüm bu gelişmeler karşısında Osman Gazi, sabırlı ve dengeli bir politika izlemek zorunda kaldı. Anadolu beylikleri arasında yaşanan mücadelelerden uzak duran Osman Bey, cihat ve gaza amaçlı, batı eksenli bir fetih politikası izledi. Bu yüzden birçok Türkmen aşireti Osman Bey'in etrafında toplandı. Bu aşiretler, Anadolu'da diğer Türk beyliklerinin birbirleriyle yapmış oldukları mücadelede yer almayarak batı eksenli fetih politikası izleyen Osmanlı Devleti'ne destek oldular. Bu sayede hem yeni yurtlar edindiler hem de elde edilen ganimetlerden pay alarak ekonomik yönden güçlendiler.

Tanıyalım

Babası : Ertuğrul Gazi
Annesi : Hayme Hatun
Doğumu : 1258 (Söğüt)
Vefatı : 1326 (Bursa)
Saltanatı : 1302-1326

Osman Bey

Gençliğinde "Kara Osman Bey" diye anıldı ve cesareti ile ünlendi. Ahi teşkilatının lideri olan Şeyh Edebali'nin kızı Bala Hatun ile evlendi. Ertuğrul Bey 1281'de ölünce boy ileri gelenleri tarafından uç beyi ve boy başkanı seçildi. Bir süre babasının barışçı tutumunu izledi. Ancak Bizans tekfurlarının sık saldırıları yüzünden, ömrünün büyük bir bölümü bunlarla mücadele etmekle geçti.

Osmanlı Devleti'ni kuran Osman Bey, öldüğü zaman miras olarak şunları bıraktı: bir sarık, bir zırh takımı, bir tuzluk, bir kaşıklık, bir çift çizme, iki sancak, bir kılıç ve mızrak, dört at, misafirleri için beslenen üç küçük koyun sürüsü.

Genel ağdan alınmıştır.

Osmanlı Beyliği'nin yapmış olduğu fetihler bir anda olmadı. Belli bir süre ve sistem içinde, uzun süreli sabır isteyen bir süreç sonrasında gerçekleşti. Öyle ki Osman Bey Dönemi'nde 1302 yılında Bizans ile yapılan Koyunhisar Savaşı sonrası beyliğin temelleri ancak atılabildi. Yine İznik, dönem dönem gerçekleşen kuşatmalar sonucu ancak otuz yıl sonra Orhan Bey Dönemi'nde fethedildi.

Osman Bey'in izlemiş olduğu cihat ve gaza politikasında en büyük rakibi Bizans ve Bizans'a bağlı tekfurlardı. Bu yüzden Bizans'ın durumuna göre pozisyon alan Osman Bey, Bizans'la bazen uzlaşma bazen de çatışmaya dayalı bir dış politika izledi. Bazı Bizans tekfurlarıyla dostluk ilişkisi kurdu. Fetih hareketlerine başlamadan önce ise Bizans yönetiminden memnun olmayan bölge halkının gönlünü kazanmaya çalıştı. Bu doğrultuda ele geçirilen bölgelerdeki gayrimüslim halka son derece iyi davranıldı. Yağma ve talan yerine onları himaye altına alıp vergiye bağlamayı tercih etti.

Osman Bey'in Bizans ve tekfurlarına karşı denge anlayışına dayalı bir siyaset izlemesinin sebepleri neler olabilir?

Osman Bey, zaman zaman Bizans tekfurları arasında yaşanan mücadelelerden faydalanarak beyliğin topraklarını genişletmeye çalıştı. Osman Bey'in Bizans'a yönelik fetih politikası iki aşamalı oldu. İlk aşamadaki hareket noktası Kayıların merkezi olan Söğüt idi. İkinci aşamada ise Karacahisar'ı (Eskişehir'e 7 kilometre uzaklıkta) fethetti ve bundan sonra Bizans'a yönelik fetihleri buradan yönetti. Osman Bey, Karacahisar'ın fethinden bir süre sonra bölgedeki Bizans tekfurlarının kendi aralarındaki mücadelelerden faydalanıp Sorkun, Taraklı ve Göynük topraklarını fethederek beyliğin sınırlarını Bizans yönünde genişletti. Bu gelişmeler Bizans tekfurlarını rahatsız etmeye başladı. Tekfurlar, Osman Bey'i ortadan kaldırmak için plan yaptılar. Ancak Harmankaya Tekfuru Köse Mihal, bu durumu Osman Bey'e haber verdi. Gerekli tedbirleri alan Osman Bey, bu tekfurları yenilgiye uğrattı. Elde ettiği bu zafer sonrası Yarhisar, Bilecik ve İnegöl'ü ele geçirdi (1299). Bir süre sonra beyliğin merkezini Bilecik'e taşıdı *(Harita 2.4)*.

Bilecik'in alınmasından sonra fetih hareketlerine ara vermeden devam eden Osman Bey, Köprühisar ve Yenişehir'i ele geçirdi. Osman Bey'in uzun vadeli ve sabırlı dış politikası sonrasında yapılan fetihler sonucu beyliğin toprakları İznik'e kadar genişledi. Osman Bey, ele geçirilen toprakları eski Türk töresindeki "fethedilen yerin fetheden kumandana verilmesi" geleneğine uyarak kardeşleri, oğulları ve komutanlarına "dirlik" olarak verdi.

Harita 2.4: *Osman Bey Dönemi'nde Osmanlı sınırları*

• **Koyunhisar Savaşı (1302):** Osman Bey'in fetih hareketleri ile elde ettiği başarılar, komşu Bizans tekfurlarını rahatsız etti. Bursa tekfuru önderliğinde birleşen Rum tekfurları, Osmanlı Beyliği'ni bu bölgelerden atmak için harekete geçtiler. Bizans'la yapılan bu ilk savaşı Osman Bey kazandı.

Koyunhisar Zaferi sonucunda Osmanlı Beyliği bölgede büyük bir itibar kazanarak bağımsız konuma geldi. Osman Bey, bağımsızlık alametleri olarak kendi adına para bastırıp hutbe okuttu. Diğer yandan Bursa, -kuzey kısmı hariç- Türkler tarafından çevrilmiş oldu. Böylece İzmit yolu da Osmanlı Devleti'ne açıldı.

Koyunhisar Savaşı'nın Osmanlı Devleti'ne siyasi açıdan ne gibi kazanımları olmuştur? Açıklayınız.

2.2.4. Beylikten Devlete

Koyunhisar Zaferi'nden sonra Marmara Bölgesi'ne hâkim olmak isteyen Osman Bey, bu doğrultuda Bursa'yı fethetmek istedi. İlk olarak Bursa çevresindeki stratejik mevkileri ele geçirerek Bursa'ya gelebilecek yardımların önünü kesmeyi amaçladı. Daha sonra şehri uzun süre kuşatma altında tutabilmek amacıyla şehrin iki tarafına iki hisar yaptırdı. Ancak kuşatma sırasında Osman Bey rahatsızlandı. Kuşatmaya oğlu Orhan Bey devam etti. Orhan Bey, ilk olarak Atranos (Orhaneli) ve Mudanya Limanı'nı ele geçirerek Bursa'nın Bizans'la olan bağlantısını kesti. Bursa kuşatması yaklaşık on yıl sürdü. Bu esnada kuşatmaya daha fazla dayanamayan Bursa Tekfuru, şehri Osmanlılara teslim etmek zorunda kaldı (1326).

Bursa'nın fetih haberini alan Osman Bey bu sırada vefat etti ve vasiyeti gereği Bursa'ya defnedildi *(Görsel 2.4)*.

Görsel 2.4: *Osman Gazi Türbesi (Bursa)*

Yorumlayalım

BURSA'DA ZAMAN

Bursa'da bir eski cami avlusu,
Küçük şadırvanda şakırdayan su;
Orhan zamanından kalma bir duvar...
Onunla bir yaşta ihtiyar çınar
Eliyor dört yana sakin bir günü.
Bir rüyadan arta kalmanın hüznü
İçinde gülüyor bana derinden.
Yüzlerce çeşmenin serinliğinden
Ovanın yeşili, göğün mavisi
Ve mimarilerin en ilahîsi.
(...)

Yeşil türbesini gezdik dün akşam,
Duyduk, bir musiki gibi zamandan
Çinilere sinmiş Kur'an sesini.
Fetih günlerinin saf neşesini
Aydınlanmış buldum tebessümünle.
(...)

Ahmet Hamdi TANPINAR
Mehmet Kaplan, Cumhuriyet Devri Türk Şiiri s. 64-65

Şiirden hareketle fetih sonrası Türk-İslam kültürünün Bursa'ya yansımaları neler olmuştur? Belirtiniz.

Bursa'nın fethinden sonra Orhan Bey Osmanlı Beyliği'nin merkezini buraya taşıdı. Bursa, ipek üretim merkezi olması ve önemli ticaret yolları üzerinde bulunması sebebiyle beyliğin ekonomik açıdan büyümesine katkı sağladı. Bizans'ın Güney Marmara'daki etkinliği kırılmış oldu. Şehre kısa sürede birçok Türkmen yerleştirildi. Bu sayede Bursa, Türk ve İslam kimliği kazandı.

Tanıyalım

Babası : Osman Bey
Annesi : Bala Hatun
Doğumu : 1281
Vefatı : 1362
Saltanatı : 1326-1362

Orhan Bey

Osmanlı Beyliği'ni yaptığı idari çalışmalarla beylikten devlet konumuna getiren Orhan Bey, küçük yaştan itibaren babasının savaşlarına yetenekli bir komutan olarak katıldı. Türk töresi gereği 1324'te babası tarafından "bey" ilan edildi. Bursa'yı fethederek büyük bir ün kazandı.

İlme büyük değer veren Orhan Bey, bilginleri korudu ve onlara saygı gösterdi. Bursa'da ilk Osmanlı medresesini kurup geliştirdi. Korkusuz ve uzak görüşlü bir devlet adamıydı. Takip ettiği siyaset Osmanlı Devleti'nin güçlü temeller üzerinde yükselmesini sağladı.

Genel ağdan alınmıştır.

Osmanlıların Bursa'yı fethetmelerinden sonra Osmanlı komutanlarından Karamürsel, Akçakoca, Gazi Abdurrahman ve Aykut Alp; Kocaeli Yarımadası'ndaki kaleleri ele geçirdi. Osmanlı kuvvetlerinin İstanbul Boğazı'na doğru yaklaşması ve İznik'i kuşatması Bizans'ı harekete geçirdi. İki ordu Palekanon civarında karşılaştı (1329). Yapılan savaşı Osmanlı Devleti kazandı. Bu zafer sonrası Bizans'ın Osmanlı Devleti'ne saldırıları durdu. Hem Bizans hem Anadolu'daki Türk beylikleri Osmanlıların faaliyetlerini daha yakından izlemeye başladı. Palekanon Savaşı'ndan sonra Orhan Bey, İznik'e yürüyerek yardım umudu kalmayan bu şehri teslim aldı (1331). İznik, Bizans'a karşı yapılan seferlerde askerî üs olarak kullanıldı. Daha sonra 1334'te Gemlik, 1337'de ise İzmit Osmanlı hâkimiyetine girdi *(Harita 2.5)*.

Harita 2.5: *1345'te Osmanlı Devleti sınırları*

2.3. RUMELİ'DEKİ FETİHLER

Hazırlık

1. Osmanlıların Rumeli'ye geçtikleri dönemlerde bölgenin siyasi ve toplumsal yapısı hakkında bilgi edininiz.
2. Osmanlı Devleti'nin Rumeli'de uzun yıllar kalıcı olmasında sizce hangi faktörler etkili olmuştur?

2.3.1. Rumeli'ye Geçiş

XIV. yüzyıl ortalarında Güney Marmara Bölgesi'nin fethini tamamlayan Orhan Bey, bundan sonra Rumeli'ye geçmeyi planladı. Çünkü batı yönünde yapılacak fetihlerde, Rumeli'ye geçmek Osmanlı Devleti için büyük önem taşıyordu. Osmanlı Devleti'nin önündeki en büyük engel ise yine Bizans İmparatorluğu idi. Ancak Orhan Bey bu dönemde Bizans'la çatışma yerine, Bizans'ta yaşanan iç mücadelelerden yararlanma yoluna gitti. Dolayısıyla bu dönem Osmanlı-Bizans ilişkilerinde uzlaşmanın yaşandığı bir dönem oldu.

1341 yılında Bizans İmparatoru III. Andronikos'un ölümü üzerine yerine oğlu Yuannis geçti. Ancak bu durum iktidarı ele geçirmek isteyen Saray Bakanı Kantakuzenos'i (Kantakuzen) memnun etmedi. Kantakuzenos Orhan Bey'den yardım istedi. Orhan Bey, Bizans'ın iç mücadelelerinden faydalanarak Rumeli'ye geçmeyi planladı. Kantakuzenos'in yardım isteğini kabul etti ve büyük oğlu Süleyman Paşa'yı Kantakuzenos'e yardıma gönderdi. Süleyman Paşa'nın yardımıyla Kantakuzenos Bizans imparatoru oldu.

Görsel 2.5: *Osmanlıların Rumeli'ye geçişi tablosu (Ressam: Hasan Zavari, Harbiye Askerî Müzesi-İstanbul)*

Kantakuzenos, Osmanlılar sayesinde iktidara geçtikten sonra Balkanlarda çıkan ayaklanmaları bastırmak amacıyla bir kez daha Orhan Bey'den yardım istedi. Bu yardımlara karşılık Çimpe Kalesi'ni Osmanlı Devleti'ne askerî üs olarak verdi (1353). Çimpe Kalesi'nin alınması ile Rumeli'ye ilk adım atılmış oldu *(Görsel 2.5)*. Osmanlı Devleti, Çimpe Kalesi'ni Rumeli'de yapılacak fetihler için askerî üs olarak kullandı.

Osmanlı Devleti, Rumeli'ye geçtikten sonra, Süleyman Paşa komutasında kısa sürede fetih hareketlerine başladı. Süleyman Paşa; Gelibolu, Bolayır, Tekirdağ, Keşan ve Malkara'yı fethetti. Ayrıca İstanbul-Edirne yolunu keserek Karadeniz'e ulaşmayı amaçladı. Bu doğrultuda Lüleburgaz ve Çorlu'yu ele geçirdi. Bu fetihler sonrası Osmanlı sınırları Edirne'ye kadar genişledi. Osmanlı Devleti, fethedilen yerlere birçok Türk'ü iskân etti. Böylece Bizans'ın Batı ile bağlantısını kesmeyi amaçladı.

Orhan Bey Dönemi'nde, Bizans'la yeni bir antlaşma yapıldı (1357). Bu antlaşmanın yapılmasında Orhan Bey'in on iki yaşındaki oğlu Halil'in Foçalı Rum korsanlar tarafından kaçırılması ve Rumeli fatihi Şehzade Süleyman Paşa'nın vefatı etkili oldu. Osmanlı Devleti ve Bizans arasında yapılan antlaşmaya göre Osmanlı Devleti, Şehzade Halil'i kurtarmaya giden gemilerin masraflarını karşılayacak ve Bizans'ın Osmanlı Devleti'ne olan borçlarını affedecekti. Bu antlaşmayla Osmanlı-Bizans ilişkileri Şehzade Halil'in iki yıl sonra kurtarılmasına kadar sükûnet içerisinde geçti.

Tanıyalım

Babası : Orhan Gazi
Annesi : Nilüfer Hatun
Doğumu : 1326
Vefatı : 1389
Saltanatı : 1362-1389

I. Murad (Hüdavendigâr)

1340'ta Bursa'da sancak beyliği yaptı. Osmanlı tarihinde ilk kez kardeş kavgası bu dönemde yaşandı. Yine I. Murad, kendi ailesi dışında ilk kez Çandarlı Halil'i kazasker, lalası Şahin Bey'i de beylerbeyi atayarak yeni bir gelenek başlatmış oldu. Haçlılarla yapılan Sırpsındığı ve I. Kosova Savaşı'nı kazanarak Türk-İslam dünyasında büyük bir üne sahip oldu. I. Kosova Savaşı sonrası, savaş meydanında şehit edildi. I. Murad, Orhan Bey'den devraldığı beyliği, askerî ve siyasi bakımdan güçlü bir devlet hâline getirdi. Döneminde Osmanlı kültür ve sanatı canlanmış, özellikle Osmanlı mimarisi sanatsever kişiliğinin koruyuculuğunda gelişmiştir.

Genel ağdan alınmıştır.

Rumeli fetihleri sırasında önce ağabeyi Süleyman'ın, daha sonra babası Orhan Bey'in ölümü üzerine I. Murad, Osmanlı padişahı oldu. I. Murad Dönemi'nde, Osmanlı Devleti'nin fetih politikasına yeniden ağırlık vermesi Osmanlı-Bizans ilişkilerinin bozulmasına neden oldu. I. Murad, ilk olarak Balkanların kapısı durumunda olan Edirne'yi ele geçirmeye karar verdi. Edirne civarındaki İpsala, Dedeağaç ve Dimetoka'yı aldı. Daha sonra Bizanslıların ve Bulgarların oluşturduğu orduyu Sazlıdere Savaşı'nda yenilgiye uğrattı (1362). Kısa bir süre sonra Edirne'yi fethederek Osmanlı Devleti'nin başkenti yaptı (1363).

Bursa'dan sonra Edirne'nin Osmanlı başkenti yapılmasının sebepleri neler olabilir? Belirtiniz.

I. Murad, Edirne'yi aldıktan sonra Filibe ve Gümülcine'yi de ele geçirdi. Balkanlarda kalıcı bir hâkimiyet kurmak isteyen I. Murad, çok sayıda Türk ailesini Rumeli'ye yerleştirdi. Böylece Balkanlarda uzun yıllar sürecek olan Türk hâkimiyetinin temelleri atılmış oldu. Bu fetihler sayesinde Bizans'ın Sırp ve Bulgarlar ile kara bağlantısı kesildi. Ancak gerek Edirne'nin fethi gerekse Osmanlıların Balkanlara girmesi, Balkan ülkelerinin birleşerek Osmanlı Devleti'ne karşı Haçlı Seferleri'ni başlatmalarına neden oldu. I. Murad Dönemi'nde Sırplarla yapılan Çirmen Savaşı (1371) ve sonrasında Haçlılarla yapılan I. Kosova Savaşı (1389) Osmanlı Devleti'nin zaferiyle sonuçlandı. Bu zaferler sonucunda Sırplar Osmanlı hâkimiyetini tanımak zorunda kaldı. Tuna Nehri'nin güneyinde Osmanlı Devleti'ne karşı koyacak önemli bir güç kalmadı.

Yıldırım Bayezid Dönemi'nde, Osmanlı-Bizans ilişkileri başlangıçta çatışma, sonraları ise uzlaşma şeklinde gelişti. Bizans İmparatorluğu'nun Balkan ülkelerini kışkırtması, Haçlı Seferleri'ne önayak olması ve

Karamanoğullarıyla Osmanlı Devleti'ne karşı ittifak kurması sebebiyle Yıldırım Bayezid İstanbul'u kuşatmaya karar verdi (1391). İstanbul karadan ve denizden kuşatıldı. Ancak kuşatma devam ederken Macarların İstanbul'a doğru hareket ettikleri bilgisi gelince ilk kuşatma kaldırıldı. Yıldırım'ın ikinci İstanbul kuşatması 1395 yılında oldu. Bu sefer de Haçlı ordusunun Bizans'a yardım etmek amacıyla Niğbolu Kalesi'ne saldırmasından dolayı Yıldırım Bayezid ikinci İstanbul kuşatmasını da kaldırmak zorunda kaldı. Osmanlı ordusu ile Haçlılar arasında 25 Eylül 1396'da gerçekleşen Niğbolu Savaşı'nı Osmanlı Devleti kazandı. Bu zafer sonrasında Mısır'da bulunan Abbasi Halifesi, Yıldırım Bayezid'e "Sultan-ı İklim-i Rum" (Anadolu Sultanı) unvanını verdi.

Tanıyalım

Babası : I. Murad
Annesi : Gülçiçek Hatun
Doğumu : 1360
Vefatı : 1402
Saltanatı : 1389-1402

I. Bayezid (Yıldırım)

I. Bayezid (Yıldırım) yuvarlak yüzlü, beyaz tenli, ela gözlü, kumral saçlı, sık sakallı ve geniş omuzluydu. Girdiği savaşlarda gösterdiği cesaretten ve hızlı hareket etmesinden dolayı ona "Yıldırım" lakabı takılmıştı. Çocukluğunu Bursa Sarayı'nda kardeşleriyle birlikte geçirdi. İyi bir eğitim gördü. Devrin en büyük âlimlerinden dersler aldı. Gençliğinde Kütahya sancağında valilik yaptı. Sultan Murad Hüdavendigar'ın vasiyeti gereği 1389 yılında padişahlığa getirildi.

Genel ağdan alınmıştır.

Niğbolu Savaşı'nın kazanılmasından sonra Yıldırım, İstanbul'u üçüncü kez kuşattı. Ayrıca Boğaz'dan geçişi denetlemek amacıyla Anadolu Hisarı'nı yaptırdı *(Görsel 2.6)*. Bu kuşatma 1400 yılına kadar sürdü. Yıldırım Bayezid, Anadolu'da Timur tehlikesi baş gösterince Bizans'ın vergi ödemesi karşılığında bir antlaşma yaparak kuşatmayı kaldırdı.

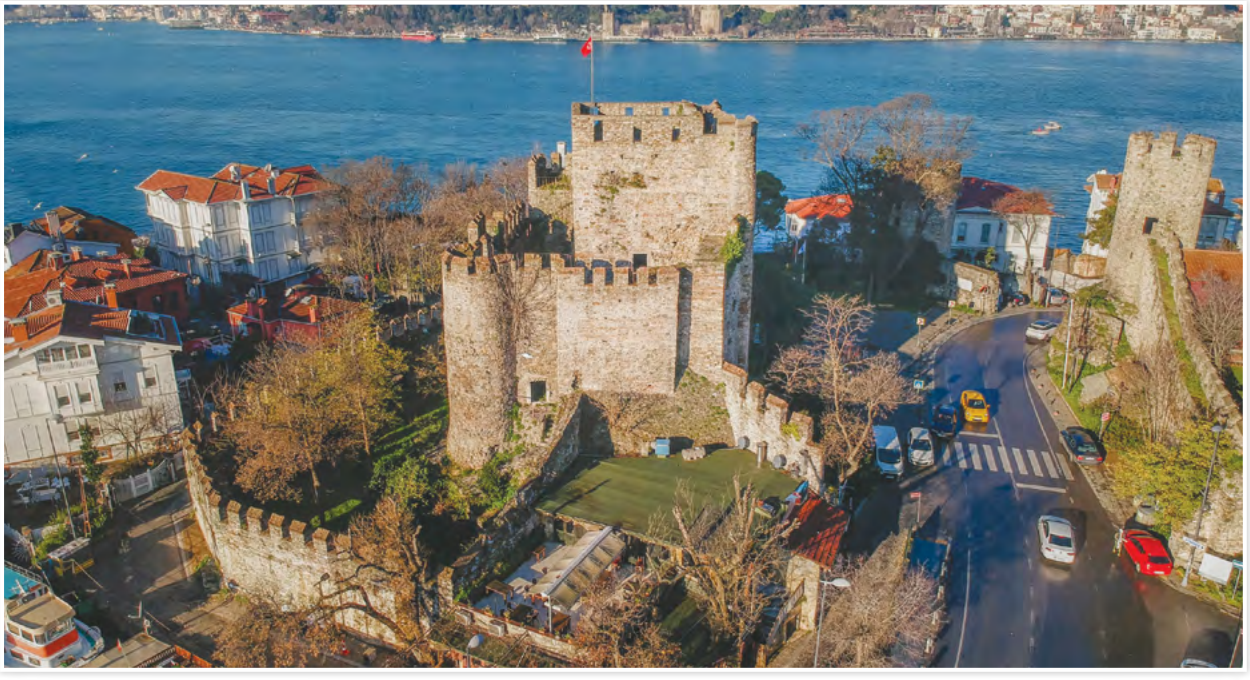

Görsel 2.6: *Günümüzde Anadolu Hisarı (İstanbul)*

2.3.2. Rumeli'de Hâkimiyet Kurulması

1353'ten itibaren Rumeli'ye geçen Osmanlılar, yaklaşık bir asır içinde bölgede hâkim güç hâline geldi. Osmanlı Devleti'nin Anadolu'ya nispeten Rumeli'de daha hızlı hâkimiyet kurmasında, Balkanlardaki yerli unsurlar arasındaki siyasi, mezhebî ve sosyal iç çekişmelerin etkisi oldu.

XIV. yüzyılın başlarında Bizans'ın Balkanlar üzerindeki hâkimiyeti sona ermişti. Balkanlarda bağımsız konumda olan Bulgar ve Sırp krallıkları, Arnavutluk, Bosna, Hersek, Eflâk ve Boğdan beylikleri arasında sürekli siyasi çekişmeler yaşanıyordu. Bunların içerisinde en güçlü olanı Sırp Krallığı'ydı.

Balkanlarda siyasi çekişmelerin yanında, yıllardır süregelen mezhep kavgaları da söz konusuydu. Sırp ve Bulgarlar Ortodoks, Bosna ve Hersekliler Bogomil, Hırvatlar ise Katolik mezhebine mensuplardı. Katolik olan Macarlar ise kendileri ile aynı mezhepten olmayan Ortodoks Hristiyanlara mezhep değiştirmeleri için baskı uyguluyordu. Bu yüzden bölgede sık sık mezhep çatışmaları yaşanıyordu. Ayrıca şehirlerin yöneticileri olan voyvodalar, halka sürekli baskı yapıp onları ağır vergiler altında eziyorlardı. Bu durum Balkan uluslarının adaletli bir yönetim anlayışına sahip Osmanlı Devleti'ne tabi olmalarını kolaylaştırdı ve bu sayede bölge yaklaşık üç asır boyunca rahat ve huzura kavuştu.

Osmanlı Devleti'nin Rumeli'de kalıcı olmasında istimâlet politikasının payı büyüktür. İstimâlet politikasının temel amacı fethedilen bölgelerdeki insanların inanç ve özgürlüklerine karışmayarak devlete olan bağlılıklarını güçlendirmektir.

Yorumlayalım

OSMANLI'NIN FARKLI İNANÇLARA BAKIŞI

Osmanlı idaresinde yaşayan ve büyük ekseriyeti Ortodoks mezhebinden Hristiyan olan ahali, tam bir medeni hürriyet içinde hayatlarını devam ettirmiştir. Öyle ki Hristiyanlar kendi aralarındaki her türlü davaya bile kilise mahkemelerinde bakarlardı. Savaş hâlindeyken Hristiyan topraklarından geçen Türk askerlerinin halkı herhangi bir şekilde rahatsız etmesinin tek cezası idamdı. Dinî hiçbir baskı yapılmazdı. Dinî baskı İslam dini tarafından yasaklandığı gibi, Türklerin binlerce yıllık gelenek ve karakterine de uygun değildi. Bu suretle bugün İspanya'da tek bir Arap, Ukrayna'da bir tek Türk kalmadığı hâlde, Balkanlarda yaşayan milletler 500 yıllık Türk hâkimiyeti boyunca Osmanlı'nın uyguladığı sosyal ve ekonomik politikalar (vergi adaleti gibi) sayesinde rahat ve huzurlu bir şekilde yaşamış, din ve geleneklerini aynen korumuşlardır. Bütün bunlardan dolayı Balkan milletleri, Türklerin bölgeye gelmesini memnuniyetle karşılamışlardır.

Yılmaz ÖZTUNA, Türk Tarihinden Yapraklar, s.75

AVRUPALILARIN FARKLI İNANÇLARA BAKIŞI

Osmanlı Devleti'nin istimâlet anlayışına dayalı bir politika izlediği aynı dönemde Avrupa ülkeleri ise farklı inanca sahip olan insanlara her türlü baskı ve yıldırma politikası izliyorlardı. Orta Çağ Avrupa'sında hayatın zirvesinde kilise bulunmaktaydı. Kilise, bütün dünyaya hâkim olmak ve hiçbir hoşgörü tanımadan insanlık hayatını avucunun içinde bulundurmak iddiasındaydı. Bu yüzden Katolik Kilisesi'nin öğretilerine karşı gelenler ya da sorgulayanlar engizisyon mahkemelerinde acımasız bir şekilde cezalandırılırdı… Farklı dinlere mensup olanların ise neredeyse yaşama şansları yoktu. Örneğin İspanya'da hüküm süren Beni Ahmer Devleti (1232-1492) bünyesinde Müslüman, Yahudi ve Hristiyanlar huzur içinde yaşıyorlardı… Ancak İspanya'da zamanla güçlenen Aragon Krallığı, 1492'de Beni Ahmer Devleti'nin siyasi varlığına son vermekle kalmadı, bölgedeki Müslüman ve Yahudileri katlederek bölgedeki İslam kültür ve medeniyetine ait birçok eseri de yakıp yıktı…

Bekir Sıtkı BAYKAL, Yeni Zamanda Avrupa Tarihi, C 2, s. 1-22 (Aslına sadık kalınarak kısaltılmıştır.)

Osmanlı Devleti'nin ve Avrupalı devletlerin farklı dinlere ve kültürlere yaklaşımlarını mukayese ederek her iki taraf açısından değerlendiriniz.

Balkanlarda kalıcı olmayı hedefleyen Osmanlı Devleti, Rumeli'de fetihlere başladığı andan itibaren ele geçirdiği şehir ve köylerde sistemli bir iskân politikası takip etti. Bu doğrultuda fetihler sırasında, köy ve kasabalarını terk ederek başka bölgelere gidenlerin yerlerine, Anadolu'dan Türkmenler getirerek yerleştirdi. Osmanlı Devleti, Rumeli'nin iskânı konusunda oldukça dikkatli hareket etti. Öyle ki Anadolu'da hayvanlarına otlak bulmak için mevsimine göre yer değiştiren konargöçerlere iskân konusunda öncelik vermeyi tercih etti. Yine Anadolu'daki kavgalı aşiretler veya isyana meyilli aileler Rumeli'ye nakledilerek Anadolu'da huzur ortamı sağlanmaya çalıştı.

Görsel 2.7: *Drina Köprüsü (Bosna Hersek)*

Anadolu'dan Rumeli'ye giden Türkmenler buralara dillerini ve kültürlerini de götürdüler. Boşalmış toprakları şenlendirilerek işlediler. Balkanların büyük bir kısmına Türk-İslam kültürünü yaydılar.

Osmanlı Devleti, iskân politikası sayesinde 500 yıldan fazla Rumeli'de hâkim unsur olarak varlığını sürdürdü. Balkanlarda coğrafyanın ve bu bölgede yaşayan diğer milletlerin de tesiriyle Türkler arasında yeni bir kültür yani Rumeli Türklüğü ortaya çıktı. Bu konuda Osmanlı Devleti'nin ilk dönemleri hakkında bilgi veren "Tevârih-i Âli Osman" Rumeli Türkleri için "Eğer soruverecek olursa Rumeli'nin aslı Anadolu'dandır, ondan gelmişlerdir." der.

Rumeli Türklüğünün ortaya çıkmasında Manisa, Isparta, Konya, Muğla, Aydın, Balıkesir, Çanakkale, Çorum, Kastamonu, Antalya gibi yerlerden iskân edilen Türklerin payı büyük olmuştur. "Evlad-ı Fatihan" da denilen bu Türkler; Bulgaristan, Yunanistan, Romanya ve Makedonya'nın değişik bölgelerine yerleştirildiler. Türkler Rumeli'de yerleştikleri bölgelere cami, medrese, han, hamam, kervansaray ve köprü *(Görsel 2.7)* gibi eserler inşa ederek Rumeli Türklüğünün gelişmesine büyük katkı sağladılar.

Tartışalım

İskân politikasının amacı, yöntemi ve sonuçlarını arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

Bilgi Notu

EVLÂD-I FÂTİHÂN

Evlâd-ı fâtihân tabiri genel olarak Rumeli'nin fethi sırasında Anadolu'dan göç ettirilip bu bölgeye iskân edilen Türkleri ifade eder. Osmanlı döneminde ise bu adlandırma, özel bir teşkilât altına alınmış olan Türkmen veya yörük grupları için XVII. yüzyıl sonlarında kullanılmaya başlanmıştır.

Yusuf HALAÇOĞLU, Evlâd-ı Fâtihân, İslam Ansiklopedisi, C. 11, s. 524

Etkinlik

Günümüzde Rumeli'deki Türklerin durumu ile ilgili bir araştırma yapınız. Elde ettiğiniz bilgilerle hazırladığınız sunumu sınıfta arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

Osmanlıların Rumeli'de hâkimiyet kurmasında, askerî gücünün yanında maneviyata değer veren şeyh ve dervişlerin de katkısı oldu. Abdal da denen bu dervişlerin Osmanlı Kuruluş Dönemi'nde Bursa, İzmit, İznik gibi pek çok yerleşim merkezinin fethinde katkıları oldu. Sonraki dönemlerde ise Balkanların fethedilmesine ve bu toprakların İslamlaşmasına da katkı sağladılar. Adaletli tutumlarıyla, Balkan uluslarının Osmanlı Devleti'ne meyletmesine yardımcı oldular. Bu sayede bölgeyi psikolojik olarak Osmanlı fetihlerine hazır hâle getirdiler.

Görsel 2.8: *Sarı Saltuk Tekkesi (Bosna Hersek)*

Osmanlı fetihleriyle birlikte Balkanlara geçen şeyh ve dervişler, Anadolu'dan gelen nüfus kitlelerinin sevk ve iskânına öncülük ettiler. Kurmuş oldukları zaviye ve tekkelerde bölge halkına dinî ve ilmî bilgiler öğrettiler. *(Görsel 2.8)*. Birer bilim ve kültür merkezine dönüşen bu kurumların etraflarında zamanla mahalle ve köyler oluştu.

Osmanlı Devleti'nin Rumeli'de kalıcı hâkimiyet kurmasında rol oynayan diğer bir grup ise akıncı beyleri ve onların komutanlarıdır. Genelde sınır ve uçlarda görev yaparlardı. Atlı birliklerden oluşan akıncıların başlıca görevleri; düşman ordularına akınlar yapmak, savaşa giden orduya keşif hizmetinde bulunmak, ordunun güvenle ilerlemesini sağlamaktı. Akıncı birlikleri, aynı zamanda komutanlarının adı ile anılır, akıncı komutanına "akıncı beyi" denirdi. En ünlü akıncı beyleri Malkoçoğlu, Mihaloğlu ve Turhanbeyoğulları idi. Akıncı beyleri birçok dili bilir, Avrupa şehir ve kasabalarını yakından tanırlardı.

Osmanlı fetihlerine destek veren önemli bir güç de "Ahiyân-ı Rûm" denen, Ahilik teşkilatına mensup gönüllülerdi. Başlangıçta fütüvvet denilen tasavvufi bir mahiyete sahip olan Ahilik, XIII. yüzyıldan itibaren Ahî Evran öncülüğünde içtimaî ve iktisadi bir yapılanma olan esnaf teşkilatlanmasına dönüştü. Üyeleri arasında sosyal ve ekonomik dayanışmayı amaçlayan Ahilik, aynı zamanda kültür, inanç, yiğitlik ve ahlaki değerlere de büyük önem verirdi. Osman Bey'in Ahi teşkilatının lideri olan Şeyh Edebali'nin kızıyla evlenmesiyle Ahiler, Osmanlı Devleti'nin en büyük manevi destekleyicilerinden biri oldular. Osmanlı Devleti'ni teşkilatlandırma, sosyal ve ekonomik hayatı düzenleme, beylere danışmanlık yapma gibi önemli görevler üstlendiler. Ayrıca Rumeli'de kurdukları tekke ve zaviyeler aracılığı ile bölgenin Türkleşmesine ve İslamlaşmasına önemli katkıda bulundular.

Rumeli'deki fetihlerin kalıcı olmasında, Balkanların İslamlaşması ve Türkleşmesinde kadınların dayanışmasıyla oluşturulan Bâciyân-ı Rûm'un farklı bir önemi vardı. XIII. yüzyılda Ahî Evran'ın hanımı Fatma Hatun tarafından kurulan bu kadın teşkilatlanmasına "Anadolu Bacıları" da denirdi. Bâciyân-ı Rûm'a mensup olanlar fetihlere manevi destek vermenin yanında, Türk kültür ve geleneklerini bulundukları bölgelerde yaşatarak çevrelerine örnek olurlardı. Kadınların eğitimi ile ilgilenir, kimsesiz kadınlara sahip çıkarlardı. Yaşlı kadınlara bakım ve ihtiyaçları konusunda yardımcı olurlardı. Gerektiğinde erkeklerle birlikte ülke savunmasına katılırlardı. Halı, kilim gibi tekstil üretimi yaparak ekonomiye katkı sağlarlardı. Yine ilk dönemlerde Osmanlı ordusunun üniformalarının imalatını da yapmışlardı.

Anadolu Bacıları bu faaliyetlerin dışında, fethedilen bölgelere yönelik iskân faaliyetlerinde de bulunur, bu bölgelerde dinî ve kültürel amaçlı çeşitli zaviyeler de kurarlardı. Nitekim bu zaviyeler aracılığı ile bazı kadın Türk dervişleri ordularla birlikte hatta onlardan daha evvel fütûhata çıkarlardı.

Yorumlayalım

AKINCILAR

Bin atlı akınlarda çocuklar gibi şendik,
Bin atlı o gün dev gibi bir orduyu yendik.
Haykırdı ak tolgalı beylerbeyi: İlerle!
Bir yaz günü geçtik Tuna'dan kafilelerle.
Şimşek gibi atıldık bir semte yedi koldan,
Şimşek gibi Türk atlarının geçtiği yoldan.
Bir gün doludizgin boşanan atlarımızla,
Yerden yedi kat arşa kanatlandık o hızla.
Cennette bu gün gülleri açmış görürüz de
Hâlâ o kızıl hâtıra gitmez gözümüzde.
Bin atlı akınlarda çocuklar gibi şendik
Bin atlı o gün dev gibi bir orduyu yendik.

Yahya Kemal BEYATLI
Kendi Gökkubbemiz, s. 22-23

Görsel 2.9: *Akıncılar tablosu (Ressam: Hasan Rıza, İstanbul Askerî Müzesi-İstanbul)*

Şiir ve görselden hareketle akıncıların özellikleri hakkında ne gibi çıkarımlarda bulunabilirsiniz? Açıklayınız.

Akıncı beyleri, fetih hareketleri yanında Osmanlı kültür yapısının Balkanlarda fethedilen topraklara taşınmasında ve o toprakların idare edilmesinde önemli bir rol üstlendiler. Kısa sürede Osmanlı idaresinin Balkan topraklarındaki temsilcisi ve denetleyicisi konumuna geldiler. Akıncı beylerinin bu hizmetleri karşılığında Osmanlı Devleti, onlara araziler tahsis etti. Osmanlı Devleti, bu sayede sınır boylarının savunulmasıyla yeni fethedilen toprakların imar ve iskânını sağlamayı amaçladı.

Etkinlik

Osmanlı Devleti'nin kısa sürede Rumeli ve Balkanlarda hâkimiyet kurmasında etkili olan bazı faktörler aşağıda verilmiştir. Verilen örnekten hareketle siz de diğer faktörleri açıklayınız.

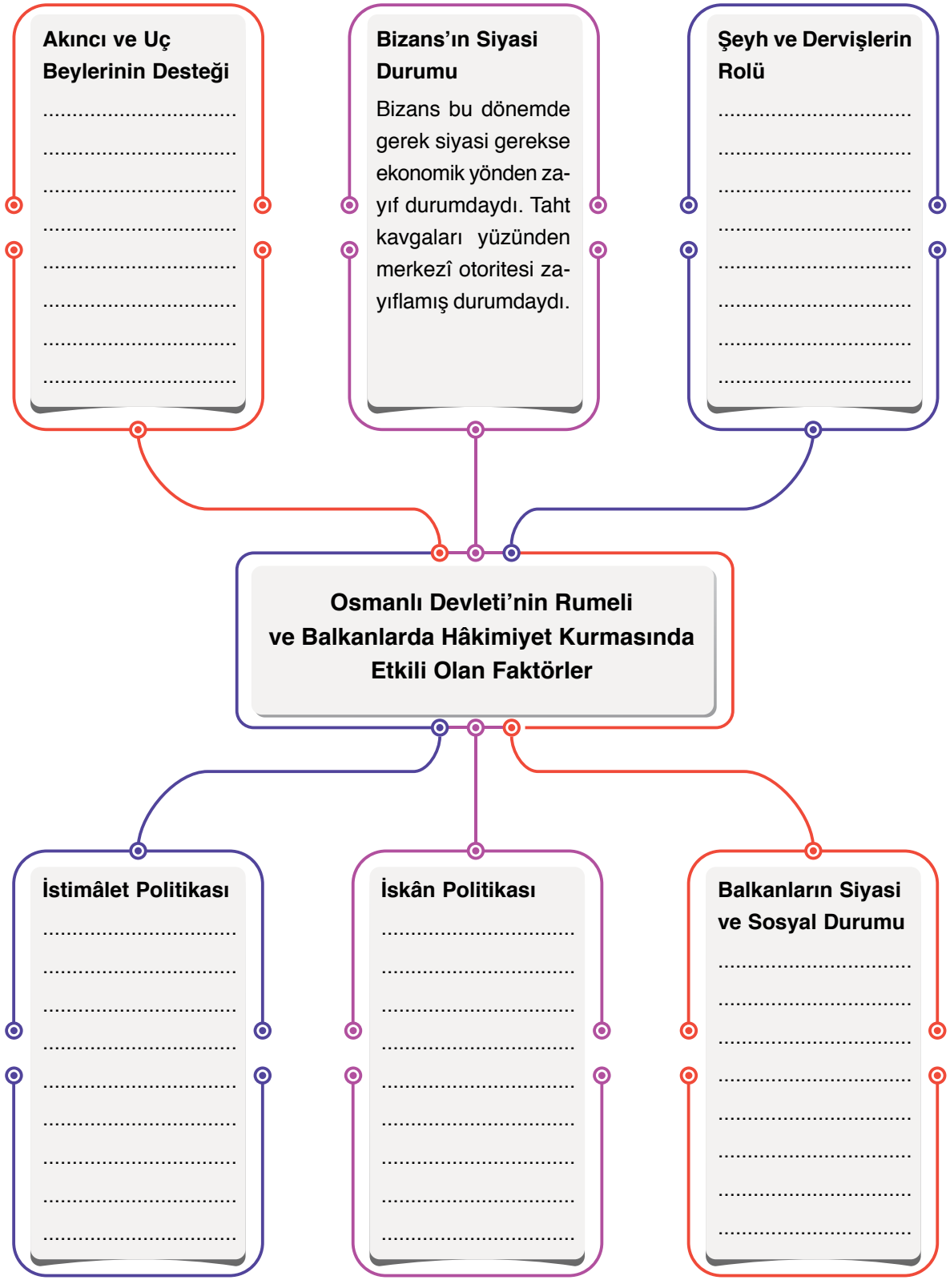

2.4. ANADOLU'DA TÜRK SİYASİ BİRLİĞİNİ SAĞLAMAYA YÖNELİK FAALİYETLER

Hazırlık

1. Osmanlı Devleti'nin Anadolu Türk siyasi birliğini sağlamak istemesinin sebepleri neler olabilir?
2. Ankara Savaşı ve bu savaşın Osmanlı Devleti'ne etkileri hakkında ön bilgi edininiz.

2.4.1. Osmanlı Devleti'nin Anadolu Türk Beyliklerine Yönelik Politikaları

Osmanlı Beyliği, kuruluş yıllarında batı eksenli bir fetih politikası izledi. Anadolu'daki diğer Türk birliklerinin birbirleriyle olan mücadelelerinde yer almadı. Osmanlı Beyliği'nin Türk beylikleri ile siyasi çatışmaya girmemesinde o dönemde Anadolu Türk siyasi birliğini sağlayabilecek güçte olmaması ve batıya yönelik fetihlerde Türk beyliklerinin desteğini almak istemesi etkili oldu. Bu yüzden Osmanlı Beyliği, Anadolu'daki Türk beylikleri ile dostane ilişkiler kurdu. Ancak zamanla Osmanlı Devleti'nin güçlenmesi ve Anadolu'da oluşan koşullar Osmanlı Devleti'ni, Anadolu Türk siyasi birliğini kurmaya yöneltti. Osmanlı Devleti Anadolu Türk siyasi birliğini sağlamaya yönelik çalışmalara Orhan Bey Dönemi'nde başladı.

Orhan Bey, Bizans'a yönelik fetihler yaptığı dönemde Balıkesir ve Çanakkale civarında kurulmuş olan Karesioğullarının iç mücadelelerinden yararlanarak bu beyliği savaşmadan hâkimiyeti altına aldı (1345). Karesioğullarının Osmanlı hâkimiyetine girmesiyle Anadolu'da Türk siyasi birliğini sağlamaya yönelik ilk adım atıldı. Karesioğullarının denizcilik tecrübesinden faydalanan Osmanlı Devleti'nin Rumeli'ye geçişi kolaylaştı. Ayrıca Karesi beylerinden Hacı İlbeyi, Evrenos Bey, Ece Halil ve Gazi Fazıl Bey Osmanlı Devleti'nin hizmetine girerek Rumeli'nin fethinde önemli katkı sağladılar.

Orhan Bey, Karesioğulları Beyliği'nin siyasi hâkimiyetine son verdikten sonra bir yandan Bizans'a yönelik fetih politikalarını devam ettirirken bir yandan da Anadolu'daki gelişmeleri yakından takip etmeye başladı. Nitekim Ankara, Tokat, Sivas ve Kayseri civarında hüküm süren Eretna Beyliği'nin iç karışıklıklarından yararlanmak istedi. Ankara'daki Ahilerin de desteği ile Ankara ve Sivrihisar'ı savaşmadan aldı. Orhan Bey Dönemi'nde yapılan bu faaliyetler, Osmanlı Devleti'nin Türk beyliklerine karşı strateji değiştirdiğinin ispatı oldu.

Osmanlı Beyliği kuruluş aşamasında, Anadolu Türk beyliklerine karşı bir mücadele içine girmemişti. Orhan Bey Dönemi'nden itibaren Osmanlı Devleti'nin Türk beyliklerine karşı bu politikadan vazgeçmesinde hangi faktörler etkili olmuştur? Açıklayınız.

I. Murad Dönemi'nde Anadolu Türk siyasi birliğini sağlamada beyliklere karşı genelde barışçı bir politika izlendi. Buna rağmen Karamanoğulları Beyliği ile zaman zaman çatışmalar yaşandı. Karamanoğulları Beyliği'nin kendisini Türkiye Selçuklu Devleti'nin mirasçısı olarak kabul etmesi ve Osmanlı Devleti'ni kendisine rakip olarak görmesi, bu çatışmaların yaşanmasında başlıca rol oynadı. Karamanoğulları bu doğrultuda diğer Türkmen beyliklerine baskı uygulayarak Anadolu'da Türk siyasi birliğini tek başına sağlamayı amaçladı. Bu durum karşısında Karamanoğulları Beyliği'nin tehdidine maruz kalan Germiyanoğlu Süleyman Şah, Osmanlı Devleti'ne yakınlaşma ihtiyacı duydu. Bu amaçla kızını I. Murad'ın oğlu I. Bayezid'e verdi. Çeyiz olarak da Kütahya, Tavşanlı, Simav ve Emet'i Osmanlı Devleti'ne bıraktı (1381).

I. Murad Dönemi'nde Anadolu Türk siyasi birliğini sağlamaya yönelik diğer bir gelişme ise Hamitoğulları Beyliği'nden Isparta, Akşehir, Seydişehir, Beyşehir ve Yalvaç'ın satın alma yoluyla Osmanlı Devleti'ne katılması oldu (1382). Diğer yandan Karamanoğulları Beyliği'yle yapılan savaşı Osmanlı Devleti kazandı (1387). Ancak Karamanoğlu Alaeddin Ali Bey'in Osmanlı Devleti aleyhine faaliyette bulunmayacağına dair söz vermesi üzerine beyliğin devamlılığına izin verildi.

I. Murad'ın I. Kosova Savaşı'nda şehit edilmesinden sonra Osmanlı tahtına I. Bayezid (Yıldırım) geçti. Ancak bu durumu fırsat bilen Karamanoğulları, Aydınoğulları, Saruhanoğulları ve Menteşeoğulları Osmanlı topraklarına saldırdı. Bu durum karşısında Yıldırım Bayezid süratle Anadolu'ya yöneldi. Anadolu beylikleri ile yapılan savaşlar sonrasında Karamanoğulları, Germiyanoğulları, Aydınoğulları, Menteşeoğulları, Saruhanoğulları, Candaroğulları (Kastamonu Kolu) beylikleri ve Eretna Beyliği toprakları Osmanlı topraklarına katıldı. Böylece Anadolu Türk siyasi birliği büyük ölçüde sağlandı *(Harita 2.6)*. Yıldırım Bayezid, ele geçirilen bu bölgelerin idaresini kolaylaştırmak amacıyla Kütahya merkez olmak üzere "Anadolu Beylerbeyliği"ni kurdu. Ayrıca Memlûklara bağlı olan Dulkadiroğulları Beyliği'nden Malatya, Besni, Elbistan ve Darende alındı. Osmanlı toprakları Orta Fırat Bölgesi'ne kadar genişledi. Bu durum Osmanlı Devleti ile Memlûklerin arasının açılmasına neden oldu.

Harita 2.6: *Yıldırım Bayezid Dönemi'nde Osmanlı Devleti'nin Anadolu sınırları*

Etkinlik

Osmanlı Devleti'nin Anadolu'da Türk siyasi birliğini sağlamak için yaptığı faaliyetleri ve izlediği yöntemleri aşağıdaki tabloya yazınız.

	Osmanlı'ya Katılan Türk Beyliği	İzlenen Yöntem
Orhan Bey		
I. Murad		
Yıldırım Bayezid		

2.4.2. Ankara Savaşı ve Sonuçları

Timur Devleti (1370-1507), Orta Asya'da kurulmuş bir Türk Devleti idi. Devletin kurucusu olan Emir Timur büyük bir cihan imparatorluğunu hedefliyordu. Emir Timur, bu doğrultuda ilk olarak Altın Orda Devleti'ne büyük bir darbe vurdu. Bir süre sonra Altın Orda Devleti yıkıldı. Karadeniz'in kuzeyindeki Türk siyasi birliği bozuldu (1502). Bu durum Ruslar'ın Karadeniz'in güneyine inmesine ortam hazırladı. Diğer yandan Emir Timur karşısında tutunamayan Karakoyunlu hükümdarı Kara Yusuf ile Celâyirliler hükümdarı Ahmet Celâyir, Yıldırım Bayezid'e; Anadolu'da toprakları alınan Türk beyleri veya çocukları ise Emir Timur'a sığındı.

Bu gelişmeler üzerine Emir Timur, Yıldırım Bayezid'e bir mektup göndererek Osmanlı Devleti'nin kendisine bağlanmasını, Anadolu beylerinden alınan yerlerin eski sahiplerine verilmesini ve Kara Yusuf ile Ahmet Celâyir'in kendisine teslim edilmesini istedi. Yıldırım Bayezid, Emir Timur'un bu isteklerini reddetti. Bunun üzerine Emir Timur Anadolu'ya girerek Sivas'ı ele geçirdi. Daha sonra Ankara'yı kuşattı. Bu gelişmeler karşısında İstanbul kuşatmasını kaldırmak zorunda kalan Yıldırım Bayezid, ordusu ile Ankara'ya geldi.

Etkinlik

Ankara Savaşı'nın sebeplerini iki Türk hükümdarı açısından ilgili yerlere yazınız.

Timur Devleti'ne karşı neden savaşmalıyım?

.....

.....

.....

Osmanlı Devleti'ne karşı neden savaşmalıyım?

.....

.....

.....

İki Türk ordusu Ankara'nın Çubuk Ovası'nda karşılaştı (1402). Savaş sırasında Osmanlı ordusundaki bazı Türk beyliklerinin kuvvetlerinin Emir Timur'un tarafına geçmesi, Emir Timur'un ordusunda zırhlı süvarilerin ve fillerin olması Osmanlı ordusunun yenilmesine yol açtı. Yıldırım Bayezid ve oğulları Şehzade Musa ile Şehzade Mustafa, Emir Timur'un askerleri tarafından yakalanarak esir edildiler. Bu esarete dayanamayan Yıldırım Bayezid kısa bir süre sonra vefat etti (1403). Ankara Savaşı'ndan sonra Emir Timur, Şehzade Musa'yı serbest bıraktı. Şehzade Mustafa'yı ise yanına alarak Horasan'a hareket etti. Ankara Savaşı sonucunda,

- Osmanlı Devleti dağılma tehlikesi yaşadı. Yıldırım'ın dört oğlu (İsa, Musa, Süleyman, Mehmet) arasında taht kavgaları başladı.
- Anadolu'da Türk siyasi birliği bozuldu. Anadolu'da Türk beylikleri (Karesioğulları ve Eşrefoğulları hariç) yeniden kuruldu.
- Bizans'ın siyasi ömrü uzadı, İstanbul'un alınması gecikti.
- Anadolu'nun sosyal ve ekonomik düzeni bozuldu.
- Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki ilerleyişi bir süre durdu. Osmanlı Devleti'ne ait bazı topraklar elden çıktı.

Ankara Savaşı, Anadolu ve Rumeli'nin Türkleşme sürecini hangi yönlerden olumsuz etkilemiştir?

2.4.3. Fetret Dönemi (1402-1413)

Emir Timur Ankara Savaşı sonrası, Osmanlı Devleti'ni parçalama siyaseti izledi. Bu doğrultuda Osmanlı topraklarını Yıldırım'ın dört oğlu arasında kendisine vergi ödemek koşuluyla paylaştırdı. Ayrıca Anadolu topraklarını tekrar eski beylere vermek suretiyle Anadolu'da Türk siyasi birliğinin bozulmasına sebep oldu.

Belli sınırlar içindeki insan topluluğuna ait siyasi hâkimiyetin teşkilatlanmış şekli olan "devlet", tarih boyunca Türklerde milletin varlığı için en önemli siyasi yapılanma olarak kabul edilmiştir. Devlet kavramı, Türk tarihi ile beraber ortaya çıkmıştır. Türkler milleti devletin ana unsuru kabul etmiştir. Orhun Kitabelerinde "İlli millet idim, ilim şimdi hani?" ifadelerinde olduğu gibi Türk milletinin devletsiz yapamayacağına sık sık vurgu yapılmıştır. Bu yüzden Türkler tarih boyunca önemli devletler kurmuşlardır. Fetret Devri ile Osmanlı sancağı altında toplanan Oğuz Türkleri bir kez daha devletsiz kalma tehlikesi ile karşılaştı. Bunun bilincinde olan Yıldırım Bayezid'in dört oğlu (İsa, Musa, Süleyman ve Mehmet), devletin dağılmasını önlemek amacıyla birbirleriyle mücadeleye girişti. Neticede Osmanlı tarihinde iktidar mücadelelerinin yaşandığı "Fetret Dönemi"ne (1402-1413) diğer kardeşlerini bertaraf eden I. Mehmet (Çelebi) son vererek Osmanlı Devleti'ni dağılma tehlikesinden kurtardı. Bu mücadeleler döneminde Osmanlı Devleti, Anadolu'daki topraklarının büyük bir kısmını kaybederken Balkanlarda önemli bir toprak kaybı yaşamadı *(Harita 2.7)*.

Tanıyalım

Babası : I. Yıldırım Bayezid
Annesi : Devlet Hatun
Doğumu : 1389
Vefatı : 1421
Saltanatı : 1413-1421

I. Mehmet (Çelebi)

Fetret Dönemi'ne son vererek Osmanlı Devleti'ni yeniden tek bir yönetim altında birleştirmiştir. Bu yüzden devletin ikinci kurucusu olarak da kabul edilir. I. Mehmet son derece cesur ve kahramandı. Yaptığı yirmi dört savaşta, askerlerin en önünde çarpışmalara girmiş, kırka yakın yara almıştı. Bu özelliği, kardeşlerinin yanındaki devlet adamlarının ona bağlanmasını sağladı ve dağılan imparatorluk yeniden toparlanabildi. Döneminde ilim ve sanat hayatı canlandı; Edirne, Bursa ve diğer Osmanlı şehirlerinde camiler, medreseler ve mescitler inşa edildi.

Genel ağdan alınmıştır.

Harita 2.7: *Ankara Savaşı sonrasında Osmanlı Devleti'nin sınırları*

2.4.4. Osmanlı Siyasi Birliğinin Yeniden Sağlanmasına Yönelik Faaliyetler

Fetret Dönemi sonrasında I. Mehmet, Anadolu'da Türk siyasi birliğini yeniden sağlamak istedi. Bu doğrultuda ilk olarak Aydınoğulları'ndan İzmir'i geri aldı. Daha sonra Karamanoğulları üzerine yürüdü; Akşehir, Beyşehir ve Seydişehir'i ele geçirdi. Ayrıca Saruhanoğulları Beyliği'ne son verdi.

I. Mehmet Dönemi'nin en önemli olaylarından biri de Şeyh Bedreddin *(Görsel 2.10)* ve taraftarlarının çıkarmış olduğu isyandır. Şeyh Bedreddin, Fetret Devri'nde Şehzade Musa Çelebi'nin kazaskerlik görevini üstlendi. Ancak Çelebi Mehmet, tahta geçince Şeyh Bedreddin'i bu görevden aldı. Bu durumu kabullenmeyen Şeyh Bedreddin, görünüşte dinî-tasavvufi, gerçekte ise yeni bir teşkilatlanma amacıyla isyan çıkardı. Şeyh Bedreddin İsyanı, Osmanlı Devleti tarafından tımarı elinden alınanlardan, sürgün edilen bazı yöneticilerden ve fakir kesimlerden destek gördü. Yine Şeyh Bedreddin'in önemli bir tasavvuf ehli ve âlim olması yanında Şehzade Musa Çelebi'nin kazaskerliğini yapmış olması da isyanın büyümesinde etkili oldu. Rumeli'de bir devlet kurma fikrine kapılan Şeyh Bedreddin bir süre sonra yakalanarak idam edildi (1420). Şeyh Bedreddin İsyanı Osmanlı Devleti'nde meydana gelen ilk dinî ve sosyal boyutlu isyan oldu. İsyan yüzünden Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda otoritesi belli bir süre de olsa sarsıldı.

Görsel 2.10: *Şeyh Bedreddin (Temsilî)*

Fetret Dönemi'nin önemli siyasal ve sosyal sorunlarından biri de Şehzade Mustafa Çelebi İsyanı'dır. Yıldırım Bayezid'in en küçük şehzadesi olan Mustafa Çelebi diğer kardeşleri gibi I. Mehmet'e karşı saltanat mücadelesine girişti. Ancak kaybetti ve Bizans'a sığındı. Daha sonra tahta geçen II. Murad'ın ilk saltanat yıllarında ortaya çıkıp bir kez daha ayaklandı. Ayaklanma, Osmanlı kuvvetleri tarafından kısa sürede bastırıldı.

I. Mehmet'in vefatından sonra yerine oğlu II. Murad geçti. Bu dönem, Osmanlıların Anadolu'da Türk siyasi birliğini sağlamaya yönelik faaliyetlerine ve Balkanlarda Haçlılarla yapılan mücadelelere sahne oldu. II. Murad, saltanatının ilk yıllarında Osmanlı Devleti'ne karşı şehzadeleri kışkırtan Bizans'ı cezalandırmak için İstanbul'u kuşattı. Bu durumdan kurtulmak isteyen Bizans, bu sefer II. Murad'ın küçük kardeşi Şehzade Mustafa'yı kışkırtarak isyan çıkarttı. Bu karışıklıklardan faydalanmak isteyen Karamanoğulları, Germiyanoğulları, Menteşeoğulları ve Candaroğulları beylikleri Osmanlı topraklarına saldırdılar. II. Murad ilk olarak kardeşi Şehzade Mustafa'nın çıkardığı isyanı bastırdı. Daha sonra topraklarına saldıran Türk beylikleri üzerine yürüdü. Aydınoğulları, Hamitoğulları ve Menteşeoğullarına son verdi (1425). Germiyanoğlu II. Yakup Bey'in vasiyeti gereği ölümünden sonra toprakları Osmanlı Devleti'ne katıldı (1428). Karamanoğulları'yla yapılan savaş kazanıldı. Karamanoğlu İbrahim Bey'in af dilemesi üzerine beyliğin siyasi varlığına izin verildi.

Tanıyalım

Babası : I. Mehmet
Annesi : Emine Hatun
Doğumu : 1404
Vefatı : 1451
Saltanatı : 1421-1451

II. Murad

Uzun boyu, beyaz tenli, adil, lütufkâr ve güzel huylu bir padişahtı. Güzel konuşurdu. Sakin ve huzurlu bir hayat yaşamayı arzu eden fakat gerektiği takdirde hareketli, cesur ve hiçbir şeyden yılmayan bir kişiliğe sahipti. Avrupalılar, onun bütün Avrupa'yı fethedebilecek bir kimse olduğunu kabul etmişlerdir. Otuz yıllık saltanatı süresince ülkesini çok büyük bir şan ve şerefle idare ederek emri altında bulunan herkesin sevgisini kazanmıştır.

Genel ağdan alınmıştır.

Osmanlı Devleti'nde meydana gelen siyasi boşluktan faydalanmak isteyen Haçlılar, Macar Krallığı öncülüğünde Osmanlı Devleti'ne karşı ittifak kurdular ve Bosna civarında Osmanlı ordusunu yenilgiye uğrattılar. Bu durum karşısında II. Murad, Macarlarla Edirne-Segedin Antlaşması'nı yapmak zorunda kaldı (1444). Antlaşma ile on yıllık barış sürecine girildi. Ancak II. Murad'ın tahtını 12 yaşındaki oğlu II. Mehmet'e (Fatih) bırakmasını fırsat bilen Haçlılar, Antlaşmayı bozarak Osmanlı Devleti'ne saldırdılar. Bu durum karşısında yeniden tahta geçen II. Murad, ilk olarak Varna Savaşı (1444) *(Görsel 2.11)*, daha sonra da II. Kosova Savaşı'nda Haçlı ordusunu bozguna uğrattı (1448). Her iki zafer sonrasında Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki hâkimiyeti büyük ölçüde sağlandı. Balkanlarda Osmanlı karşısına çıkacak bir güç kalmadı. Türkleri Balkanlardan atamayacaklarını anlayan Avrupa ülkeleri, uzun bir süre savunma durumuna geçmek zorunda kaldı.

Görsel 2.11: *Varna Savaşı (Ressam: Stanislaw Chlebowski, Pera Müzesi-İstanbul)*

2.4.5. Türk Dilinin Geliştirilmesine Yönelik Faaliyetler

Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinden itibaren Türkçenin resmî dil ve bilim dili hâline getirilmesine yönelik Osmanlı padişah ve idarecileri önemli çalışmalarda bulundular. Başta resmî yazılar olmak üzere edebî ve bilimsel eserlerde Türkçenin kullanılmasına özen gösterdiler. Örneğin Yıldırım Bayezid'in oğlu Şehzade Süleyman Çelebi, Türk dilinin gelişmesi için büyük çaba harcadı, şairlere eserlerini Türkçe yazmaları konusunda telkinde bulundu. Bu doğrultuda dönemin önemli mutasavvıflarından Süleyman Çelebi, "Mevlid" eserini Türkçe yazarak Şehzade Süleyman Çelebi'ye bu konuda destek oldu.

Osmanlı padişahları içerisinde Türkçenin resmî yazışma ve bilim dili olmasına zemin hazırlayan, âlimler ve sanatkârlar ile haftada iki gün görüşüp konuşan Sultan II. Murad'dır. Bütün bunların yanında millî dil bilincine sahip olan II. Murad, Türkçenin yozlaşmasına karşı tedbirler aldı. Resmî yazışmaları Türkçe yaptığı gibi, Arapça ve Farsça eserlerden Türkçeye tercümeler yaptırdı. Yine mütercimlere eserlerinde sade ve açık bir dil kullanmalarını tavsiye etti. Bu sebeplerden dolayı âlim ve şairlerin çoğu, eserlerini Türkçe yazdı.

II. Murad'ın aynı zamanda usta bir şair olması, Arapça ve Farsçadan Türkçeye eserler tercüme ettirmesi Türkçenin gelişmesini sağladı. Nitekim Danişmendnâme (Türklerin Anadolu'yu fethini anlatan destan) ve Kâbûsnâme (Mercimek Ahmet'e ait nasihatnâme) gibi eserler II. Murad'ın gayreti ile yeniden Türkçeye tercüme ettirildi. II. Murad Dönemi'nde bilimsel ve kültürel çalışmalara verilen destek sayesinde Azerbaycan, Türkistan ve Arap Yarımadası'ndan tanınmış birçok bilim insanı Edirne ve Bursa'ya gelerek yerleşti. Bu bilim insanlarının çalışmaları sonucu Türkçe bilim dili hâline geldi. II. Murad'ın oğlu aynı zamanda İstanbul Fatihi II. Mehmet de "Avnî" mahlasıyla yazmış olduğu şiirlerinde Arapça-Farsça tamlamalar yerine Türkçe ifadeler kullanarak Türkçe'nin gelişmesine katkıda bulundu.

2. ÜNİTE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

A. Aşağıda verilen çoktan seçmeli soruları cevaplayınız.

1. I. Murad Dönemi'nde;

• Hamitoğullarının topraklarının bir bölümünün satın alınması,

• Germiyanoğullarının topraklarının bir bölümünün de çeyiz yoluyla Osmanlı topraklarına katılması

uygulamalarına bakılarak,

I. Anadolu Türk siyasi birliğinin kurulmaya çalışıldığı

II. Osmanlı egemenlik alanının genişletildiği

III. Anadolu'da Osmanlı hâkimiyetinin tamamen sağlandığı

yargılarından hangileri söylenebilir?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) I ve II D) I ve III E) I, II ve III

2. I. Eyyubi Devleti

II. İlhanlı Devleti

III. Memlûklu Devleti

IV. Altın Orda Devleti

Yukarıda verilen devletlerden hangileri Osmanlı Beyliği'nin kurulduğu dönem olan XIV. yüzyıl başlarında Yakın Doğu'da siyasi varlığını sürdürmemiştir?

A) Yalnız I B) I ve II C) II ve III D) III ve IV E) I ve IV

3. Osmanlı Devleti'nin Rumeli'de Anadolu'ya nispeten kısa sürede hâkimiyet kurmasında aşağıdakilerin hangisinin etkisinden söz edilemez?

A) Akıncı uç beylerinin fetihlere destek vermesi

B) Gayrimüslimlere yönelik istimâlet politikası izlenmesi

C) Ahiyân-ı Rûm ve Bâciyân-ı Rûm teşkilatlarının katkıları

D) Fethedilen yerlerde iskân politikasının uygulanması

E) Türkiye Selçuklu Devleti'nin desteğinin alınması

4. Tarihçi Âşıkpaşazade, Karacahisar şehrine Türkiye Selçuklu Devleti tarafından bir kadı atanması üzerine çıkan tartışmada, Osman Bey'in ağzından çıkan şu sözleri aktarmıştır: "Ben, kılıcımın ucuyla fethettim bu kenti. Buraya kavuşmaya Selçuklu sultanından ne diye izin isteyecek mişim? Ona, sultan olma onurunu veren Tanrı, bana da cihat yoluyla han olma onurunu verdi."

Buna göre Osman Bey'in sözü ile ilgili olarak;

I. fetih politikasına ağırlık verdiği,

II. bağımsız hareket etmeye çalıştığı,

III. kendi adalet sistemini kurmak istediği

yargılarından hangileri söylenebilir?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) I ve II D) II ve III E) I, II ve III

5.

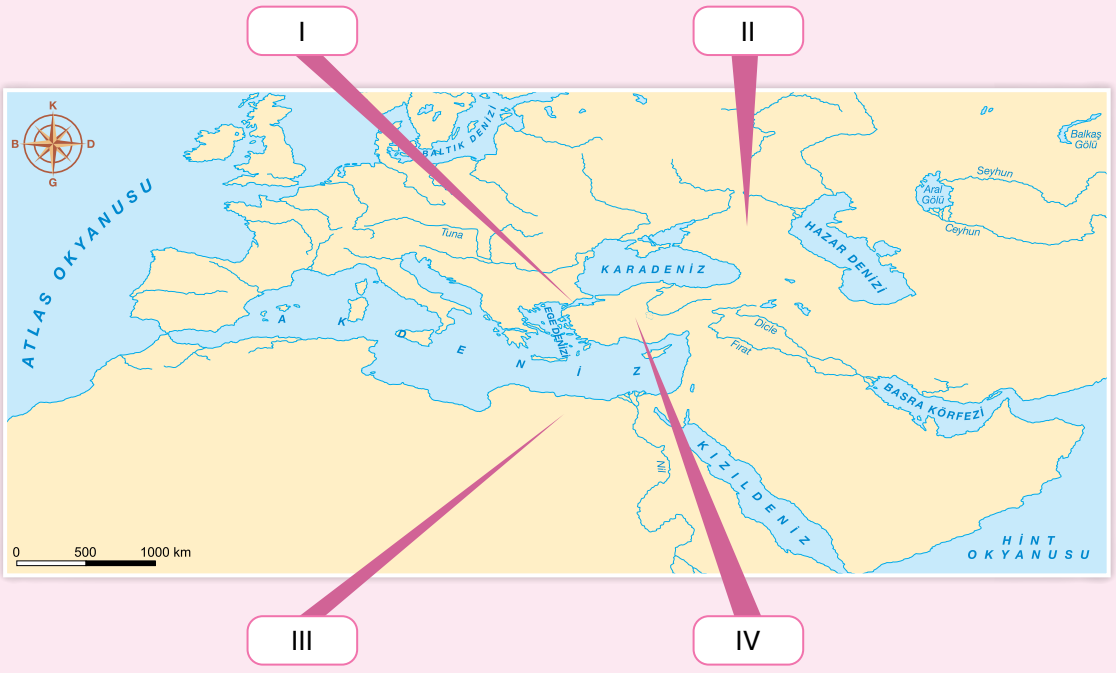

Osmanlı Devleti'nin kurulduğu XIII. yüzyıl sonlarında Anadolu ve çevresindeki siyasi teşekküllerle ilgili olarak yukarıda verilen dilsiz harita üzerinde numaralandırılmış yerlere hangisi getirilmelidir?

	Türkiye Selçuklu Devleti	Bizans	Memlûklu Devleti	Altın Orda Devleti
A)	I	II	III	IV
B)	II	III	IV	I
C)	III	IV	I	II
D)	IV	I	II	III
E)	IV	I	III	II

6. XIV. yüzyıl başlarında Anadolu'da,

- Türkiye Selçuklu Devleti'nden ayrılarak bağımsızlığını ilan eden birçok Türk beyliği vardı.
- Batı'da, Bizans etkinliğini kaybetmiş durumdaydı.
- Doğu Karadeniz'deki Trabzon İmparatorluğu zayıf bir devletti.
- Güney Anadolu'ya Memlûk Devleti, Doğu Anadolu'ya ise İlhanlı Devleti hâkim durumdaydı.

Bu bilgiler dikkate alındığında,

I. Anadolu'nun tamamına hâkim bir siyasi yapı söz konusu değildir.

II. Anadolu siyasi yönden parçalanmış durumdadır.

III. Anadolu jeopolitik önemini kaybetmiş durumdadır.

yargılarından hangileri söylenebilir?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) Yalnız III D) I ve II E) I, II ve III

7.

Yukarıda 1345 yılında Osmanlı Devleti sınırlarını gösteren harita verilmiştir.

Haritadan hareketle aşağıdakilerden hangisi <u>söylenemez</u>?

A) Osmanlı Devleti, Rumeli'ye geçmiş durumdadır.

B) Anadolu'da siyasi birlik söz konusu değildir.

C) Osmanlı Devleti, Güney Marmara'nın tamamına hâkim konumdadır.

D) Bizans, Anadolu'daki hâkimiyeti kaybetmiş durumdadır.

E) Osmanlı Devleti'nde denizcilik faaliyetleri için uygun ortam söz konusudur.

8. Osmanlı Devleti, Ankara Savaşı sonrası Anadolu'da siyasi üstünlüğünü kaybederken Balkanlarda böyle bir durum söz konusu olmamıştır.

Bu durumun yaşanmasında Osmanlı Devleti'nin uyguladığı;

I. istimâlet,

II. iskân,

III. adalet

politikalarından hangilerinin etkili olduğu savunulabilir?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) I ve II D) II ve III E) I, II ve III

9. I. Rumeli'ye geçilmesi

II. İlk Osmanlı-Bizans savaşının yapılması

III. Anadolu Türk siyasi birliğinin kurulmasına yönelik faaliyette bulunulması

Yukarıda verilenlerden hangileri Orhan Bey Dönemi ile ilgilidir?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) I ve II D) I ve III E) I, II ve III

10. Osmanlı Devleti, Rumeli'de fetihlere başladığı andan itibaren ele geçirdiği şehir ve köylerde sistemli bir iskân politikası takip etmiştir. Fetihler sırasında köy ve kasabalarını terk ederek başka bölgelere kaçanların yerlerine, Anadolu'dan Türkmenler getirilerek yerleştirilmiştir. Bir süre vergiden muaf tutulan bu Türkmenler, kendilerine verilen arazileri işlemiştir. Yerli halktan ayaklanma ihtimali olanlar ise başka yerlere gönderilmiştir.

Buna göre Osmanlı Devleti'nin iskân politikası ile hangisini amaçladığı <u>söylenemez</u>?

A) Fethedilen bölgelerin güvenliğini sağlamak

B) Merkezî otoriteyi güçlendirmek

C) Fetihlerin kalıcı olmasını sağlamak

D) Tarımsal üretimi artırmak

E) Bölge halkını asimile etmek

11.

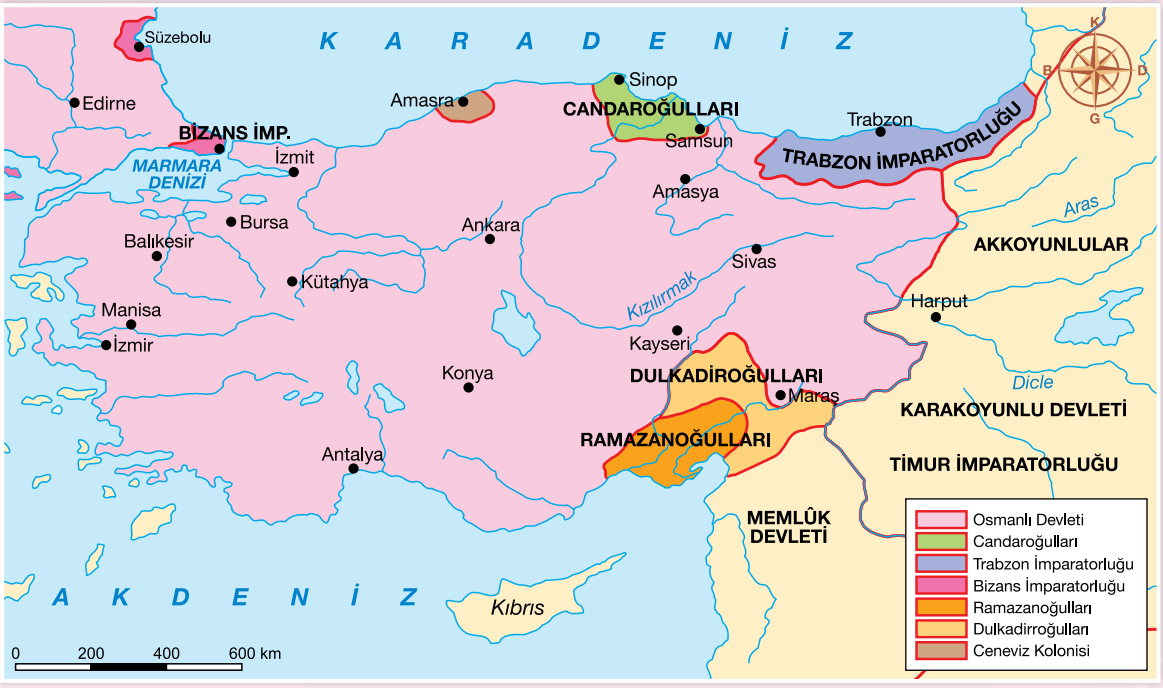

Yukarıdaki haritada Yıldırım Bayezid Dönemi'nde, Osmanlı Devleti'nin Anadolu sınırları verilmiştir.

Buna göre,

I. Osmanlı Devleti, Memlûklerle sınır komşusu olmuştur.

II. Anadolu'da Türk siyasi birliği büyük ölçüde sağlanmıştır.

III. Osmanlı Devleti, toprak bütünlüğünü sağlamış durumdadır.

yargılarından hangileri söylenebilir?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) I ve II D) II ve III E) I, II ve III

12. Aşağıda verilenlerden hangisi Osmanlı Devleti ile Timur Devleti arasında yapılan Ankara Savaşı'nın sonuçları arasında gösterilemez?

A) Osmanlı Devleti, Anadolu'daki siyasi otoritesini kaybetmiştir.

B) Bizans Balkanlarda kaybettiği toprakları geri almıştır.

C) Anadolu'da birçok Türk beyliği yeniden kurulmuştur.

D) Osmanlı Devleti Fetret Dönemi'ne girmiştir.

E) Osmanlı Devleti'nin batıya ilerleyişi bir süre durmuştur.

13. Osmanlı Devleti'nin Rumeli'de uygulamış olduğu iskân politikası ile ilgili olarak,

I. Balkanlarda kalıcı olmayı amaçlamıştır.

II. Konargöçer Türk boylarını yerleşik hayata geçirmeyi amaçlamıştır.

III. Balkanları tamamen Türkleştirmeyi amaçlamıştır.

yargılarından hangileri söylenebilir?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) I ve II D) I ve III E) I, II ve III

14. Aşağıda verilen Osmanlı padişahlarından hangisinin döneminde Anadolu Türk siyasi birliğini sağlamaya yönelik herhangi bir faaliyet söz konusu değildir?

A) Osman Bey

B) Orhan Bey

C) Yıldırım Bayezid

D) Çelebi Mehmet

E) II. Murad

B. Aşağıdaki soruları metne göre cevaplayınız.

Süleyman Paşa Taraklı'yı ve Yenice'yi ve Bolu'yu ve Mudurnu'yu feth etdükden sonra ol vilâyetlerde ne kadar kâfir evleri varsa Süleyman Paşa'nun adlini ve insafını gördüler, çoğu Müslüman oldular. İl gün (halk, ahali, memleket) hep ana (ona) mutî oldular (tabi oldular).

Ve girü ol yörenün kâfirlerini incitmediler, istimâletler verdiler. Emn ü eman (güvenlik) içinde oldular. Hatunlarını ve dahi oğlanlarını ve kızlarını be-gâyet hoş dutdular. Cimnik kal'asının kâfirleri bu gâzilerle müttefik oldular. Ayaşlona derler bir kal'a vardı. Varup ol hisarı aldılar. Hisar ellerinde iki oldu. Ve bunun halkıyla dahi barışdılar.

Necdet ÖZTÜRK

Yeni Türkiye Dergisi, Sayı 60. Yıl. 2014. s. 4-5

1. Yukarıdaki metne verilebilecek en uygun başlık sizce ne olmalıdır?

2. Osmanlı tarihçilerinin vermiş olduğu bilgilerden yola çıkarak Osmanlı Devleti'nin fetih politikası hakkında ne gibi çıkarımlarda bulunabilirsiniz?

C. Aşağıda verilen ifadelerin başına ifade doğru ise "D"**, yanlış ise** "Y" **yazınız.**

1. ( ) Osman Bey Dönemi'nde, Bizans'la yapılan Koyunhisar Savaşı'nı Osmanlı Beyliği kazanmıştır.

2. ( ) Orta Asya'da büyük bir devlet kuran Timur, Altın Orda Devleti'ne son vererek Rus knezliklerinin güneye inmesine ortam hazırlamıştır.

3. ( ) II. Murad Dönemi'nde Haçlı ittifakına karşı Niğbolu Savaşı yapılmıştır.

4. ( ) Osmanlı Devleti, Çimpe Kalesi'nin Bizans tarafından kendilerine verilmesiyle ilk kez Rumeli'ye geçmiştir.

5. ( ) Osmanlı Devleti'nin Anadolu Türk siyasi birliğini sağlamak amacıyla ortadan kaldırdığı ilk Türk beyliği Germiyanoğulları Beyliği'dir.

Ç. Aşağıdaki noktalı yerlere uygun ifadeleri yazınız.

I. Kosova	Ahiyân-ı Rûm	İsa	Musa
Süleyman	Varna	II. Kosova	Mehmet
Fetret Devri	Germiyanoğulları	Şeyh Bedrettin	Hamitoğulları
	Bâciyân-ı Rûm	Karesioğulları	

1. II. Murad Dönemi'nde Osmanlı Devleti ile Haçlı ittifakı arasında ..... Savaşı ve ..... Savaşı yapılmıştır.

2. Fetret Dönemi'nde Osmanlı şehzadeleri ....., ..., ... ve ..... arasında taht kavgalarının yaşadığı bu döneme ..... denilmiştir.

3. Osmanlı padişahlarından I. Murad Dönemi'nde ..... çeyiz yoluyla, ... ise satın alınma yoluyla Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetine girmişlerdir.

4. Osmanlı Devleti'nin Rumeli'de hâkimiyet kurmasında bir kadın teşkilatlanması olan ..... ve Ahilik teşkilatına mensup ..... gibi gönüllülerin rolü oldukça fazla olmuştur.

5. I. Mehmet Dönemi'nde, Anadolu'da dinî ve sosyal içerikli ..... isyanı çıkmıştır.

D. Aşağıda verilen açık uçlu soruların cevaplarını defterinize yazınız.

1. Osmanlı Devleti, I. Murad Dönemi'nde Anadolu Türk siyasi birliğini sağlamaya yönelik nasıl bir politika izlemiştir?

2. İskân politikasının Osmanlı Devleti'ne kazandırdıkları neler olmuştur?

3. Timur Devleti ile Osmanlı Devleti arasında yapılan Ankara Savaşı'nın sebepleri nelerdir?

4. XIII. yüzyılda Anadolu'nun jeopolitik açıdan önemli bir konuma sahip olmasında hangi faktörler etkili olmuştur?

5. Osmanlı Devleti'nin Rumeli'de kalıcı olmasında akıncı uç beylerinin ne gibi katkıları olmuştur?

3. Ünite

DEVLETLEŞME SÜRECİNDE SAVAŞÇILAR VE ASKERLER

ÜNİTENİN KONULARI

3.1. DEVLETLEŞME SÜRECİNDE OSMANLI ORDUSU

3.2. TIMAR SİSTEMİ VE TIMARLI SİPAHİLER

3.3. PENCİK-DEVŞİRME SİSTEMİ VE YENİÇERİLER

Yeniçeriler portresi (Yeniçeriağası, bayraktar ve karakullukçu) (Ressam: Giovanni Brinde, Millî Kütüphane-Ankara)

TEMEL KAVRAMLAR

- Alplık
- Devşirme Sistemi
- Yeniçeriler
- Pencik Sistemi
- Tımar Sistemi
- Tımarlı Sipahiler

3.1. DEVLETLEŞME SÜRECİNDE OSMANLI ORDUSU

Hazırlık

Kuruluş Dönemi'nde Osmanlı Beyliği'ne birçok unsurun (dervişler, alplar, inanç ve din uğruna savaşanlar vs.) destek vermesinin sebepleri neler olabilir? Söyleyiniz.

3.1.1. Kuruluş Dönemi'nde Osmanlı Askerî Gücünü Oluşturan Unsurlar

XIII. yüzyıl ortalarında küçük bir aşiret konumunda olan Kayıların XIV. yüzyıldan itibaren büyük bir devlet hâline gelmesinde hiç şüphesiz güçlü bir orduya sahip olmasının payı büyüktür. Ancak Söğüt ve Domaniç'te bir uç beyliği olarak fetih hareketlerine başlayan Kayıların bu dönemde daimî ve düzenli askerî birlikleri yoktu. Bu durum Osman Bey Dönemi'nde de aynı şekilde devam etmişti. Osmanlı kuruluş yıllarında Osmanlı askerî gücü genelde aşiret savaşçılarından, ücretli savaşçılardan, inanç ve din uğruna savaşanlardan oluşuyordu.

Osmanlı Beyliği'nin cihat ve gaza eksenli bir fetih politikası izlemesi, birçok Türk aşiretinin takdirini ve desteğini sağladı. Osmanlı Beyliği, sefere çıkmadan önce birçok Türk aşiretine duyuruda bulunarak destek isterdi. Bu sayede binlerce Türkmen savaşçısı fetih hareketlerine katılarak Osmanlılara destek verirdi. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin ilk askerî birliklerinin çoğunluğu Osman Bey'e bağlı askerî birliklerden oluşuyordu. Nitekim Bizans'la yapılan Koyunhisar Savaşı'nın kazanılmasında, birçok Türk aşiretinin Osmanlı sancağı altında toplanmasının payı büyüktür. Aşiret birliklerinin destekleri, Orhan Bey Dönemi'nde Osmanlı Devleti'nin Rumeli'ye geçmesiyle daha da arttı.

Osmanlı Beyliği'nin ilk dönemlerinde fetihlere katılan unsurlardan biri de ücretli savaşçılardı. Genelde ganimet veya belli bir ücret karşılığında Osmanlı fetihlerine katılan bu unsurlar arasında gayrimüslim olanlar bile vardı.

Görsel 3.1: *Geyikli Baba portresi [Ressam: Nicolas de Nicolay (Nikolas di Nikolay)]*

Osmanlı Kuruluş Dönemi'nde, aşiret birlikleri ve ücretli savaşçılar yanında inanç ve din uğruna savaşlara katılan zümreler de vardı. Nitekim Osmanlı Beyliği'nin kuruluş aşamasından itibaren izlemiş olduğu gaza ve cihat politikası sayesinde zamanla herhangi bir devlete bağlı olmayan birçok gönüllü, alperen, Gaziyân-ı Rûm, Ahiyân-ı Rûm ve Abdâlân-ı Rûm zümreleri Osmanlı Beyliği'ne destek amacıyla fetihlere katılmaya başladı. Özellikle inançları ve dinleri uğruna savaşan bu zümreler arasında dervişlerin rolü büyük oldu. Abdâl da denen bu dervişler Bursa, Eskişehir, İzmit, Yalova, İznik gibi birçok yerleşim merkezinin fethinde etkili oldular. Abdâl Murad, Abdâl Musa, Alaca Hırkalı, Geyikli Baba *(Görsel 3.1)*, Barak Baba, Karaca Ahmet, Selahaddin Buharî gibi dervişler bu fetihlerde başrolü oynayanlar arasındaydı. Osmanlı tarihinde dervişler tarafından gerçekleştirilen fetih ve kuşatmalar, devletin yönlendirmesi ile belli bir sistem çerçevesinde yapılırdı. Dervişler, fetih ve iskândan başka fethedilen bölgelerin İslamlaşmasında da oldukça etkili oldu.

3.1.2. Türk Tarihinde Alplık ve Gazilik

Alplık ve gazilik kavramları Türk tarihinin ilk dönemlerinden beri son derece önemli bir yere sahip olmuştur. Alp; cesur, yiğit, kahraman anlamlarına gelirdi. Alplar *(Görsel 3.2)*, kahramanlıkları ve cesaretleri ile nam salmış gönüllü askerlerdi. Alplar, devleti ve milleti uğruna her türlü fedakârlığı yapmaktan çekinmezlerdi. Bu yüzden alpların savaşlarda ve ülke savunmasında göstermiş olduğu kahramanlıklar, halk nezdinde büyük erdem sayılır ve yücelik kazanırdı. Türk tarihinin en eski dönemlerinden beri alp olmak ve yiğitlik göstermek çok kıymet verilen değerlerdi. İlk Türk devletlerinden itibaren, çocuklara isim vermede kahramanlık timsali olan "Alp" unvanı kullanılmıştır (Alp Er Tunga, Alp Tigin, Alp Arslan gibi.).

Alplık geleneği, Türk-İslam tarihinde de aynı şekilde devam etmiştir. Nitekim Karahanlılar Dönemi'nde kaleme alınmış Yusuf Has Hâcib'in ünlü eseri Kutadgu Bilig'de alplık kavramına değinilmiştir.

Yorumlayalım

KUTADGU BİLİG'DE ALPLIK

Görsel 3.2: *Alplar (Temsilî)*

Alp, her zaman silah taşıyan kimsedir. Tuzu, ekmeği ve yemeği bol; atı, elbisesi ve silahı buna denk olmalıdır. Adının yürümesini isteyen, yedirip içirmelidir. Büyüklük de uzun ömürlülük de ikram iledir. Orduda çok adama gerek yoktur. Az sayıda muntazam bir ordu, çok sayıdakine göre daha iyidir. Alplar mağrur kahramanlardır. Seğirterek düşmana hücum ederler, düşmanı görünce tozu dumana katarlar, her yere atılırlar ki başkalarına sıra gelmez.

İhmalkâr insan yürürken ölür, dağılan düşman bir daha toplanamaz. Yararlık gösteren ödüllendirilmeli, esir alan övülmeli ve ihsana nail olmalıdır. Yaralanan tedavi edilmeli, esir düşen kurtarılmalı, ölenler hürmetle kaldırılmalı, çoluk çocuğuna hakları verilmelidir.

Yusuf Has Hâcib

Kutadgu Bilig, s. 177-178 (Aslına sadık kalınarak kısaltılmıştır.)

Kutadgu Bilig'de yazılanlardan hareketle alpların özellikleri hakkında ne gibi çıkarımlarda bulunabilirsiniz? Açıklayınız.

Osmanlı Beyliği'nin Kuruluş Dönemi'nden başlayarak devletleşme sürecinin yaşandığı XIV. yüzyılda da gaza anlayışı, Osmanlı Devleti'nin gelişmesinde önemli bir etken oldu. Dolayısıyla Osmanlılar gaza anlayışını beyliğin kuruluşundan itibaren benimseyerek gerek Anadolu'daki gerekse Rumeli'deki fetihleri bu kavram çerçevesinde meşrulaştırmaya özen gösterdiler. Bu kapsamda Osmanlı fetih hareketleri içinde "alplık ve gazilik" önemli bir yere sahip oldu. Nitekim Osmanlı Beyliği'nin kurucusu Osman Bey ve en yakınında bulunanlar hem gazi hem de alp unvanı taşımışlardır *(Görsel 3.3)*.

Görsel 3.3: *Osman Gazi ve Konuralp heykelleri (Akçakoca/Düzce)*

Karamürsel Alp, Konur Alp, Gündüz Alp, Hasan Alp, Kaya Alp, Turgut Alp ve Aykut Alp en tanınmışlarıdır. Bunlar Osmanlı Devleti'nin kuruluş aşamasında meydan savaşlarına, kale kuşatmalarına ve birçok fethe katıldılar. Bunun dışında fethedilen bölgelerin idare ve imar işlerinde de görev aldılar.

Daha önceki Türk-İslam devletlerinde olduğu gibi Osmanlılarda da alp teşkilatına girmenin ve iyi bir alp olmanın bazı şartları vardı. Öncelikle iyi bir at, iyi bir kılıç, iyi bir yay ve süngü ile kaliteli bir zırha sahip olmak gerekiyordu. Ama en önemlisi cesur, azimli, güçlü ve güvenilir bir insan olmaktı. Alplar ata çok iyi binip silah kullanabilen yiğit savaşçılardı. "Bahadır" unvanı da verilen alplar, kendi kumandası altındaki gazilerle, düşman ülkelerine akınlarda bulunurlardı.

Alp kavramı, zamanla Arapça "gazi" kelimesi ile özdeşleşerek, "alp gazi" veya "alperen" şeklini almıştır. Nitekim Osmanlı'nın ilk dönemlerinde Osman Gazi Bey ile müttefik olarak gaza yapan bu alplar; Osmanlı tarihçisi Âşık Paşazâde'nin bahsettiği, Osmanlı Beyliği'nin kuruluşunda yer almış topluluklardan biri olarak zikrettiği "Gaziyan-ı Rûm (Anadolu Gazileri)", alplardan başkası değildirler. Başka bir Osmanlı tarihçisi Oruç Bey ise Osmanlılar, "Gazilerdir ve galiplerdir, fi sebilillah hak yoluna durmuşlardır, gaza malını cem idüp Hakk'a harc edicilerdir ve Hak'tan yana gidicilerdir. Din yoluna gayretlüdürler dünyaya mağrur değillerdür. Şeriat yoluna gözeticilerdür ehl-i şirkten intikam alıcılardır". sözleriyle Osmanlı Devleti'nin kurucularının ve alpların gazi olduğunu zikretmektedir. Diğer yandan birçok kaynakta Ertuğrul, Osman, Orhan Bey ve alplardan; gazi, gaziler ve gaziyan diye söz edilmektedir.

Osmanlı Devleti'nin kurulmasında ve Rumeli'ye yerleşmesinde alperenler, gaza ve cihat anlayışı ile önemli görevler aldılar. Bazen tek bazen de hep birlikte meydan savaşlarına, büyük bir hisarın zaptına ya da bir kalenin muhasarasına katıldılar. Bazen bir şehrin idare ve imarında görev aldılar. Osman Gazi ve Orhan Gazi'nin yönlendirdiği alperenler, Rumeli'yi fethederek bir Türk-İslam ülkesi hâline getirdiler.

Alplık ve gazilik anlayışının Osmanlı fetihlerine ne gibi katkıları olmuştur? Belirtiniz.

Türk-İslam tarihinde gazilik ile birlikte şehitlik de ayrı bir öneme sahip olmuştur. Şehitlik aynı zamanda Türk inanç ve kültürü ile İslam dininin önemsediği ve teşvik ettiği bir rütbedir. Kuran-ı Kerim'in birçok ayetinde şehitlik kavramına vurgu yapılmaktadır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de "Allah yolunda öldürülenlere ölüdür demeyin. Aslında onlar diridirler. Fakat siz bunu bilemezsiniz." ayetinde şehitlikten övgü ile bahsedilmektedir. Dolayısıyla şehitlik gerek Tanrı nezdinde gerekse toplum nezdinde rütbelerin en büyüğü olarak nitelendirilmiştir, cihat ve gaza anlayışının yaygınlaşmasında etkin rol oynamıştır *(Görsel 3.4)*.

Kur'an-ı Kerim'de yer alan ayetlerin dışında hadislerde de şehitlik ve gazilikten övgü ile bahsedilmiştir. Hz. Peygamber'in şehitlik ve gaziliğin faziletleri hakkındaki hadisleri şehitlik ve gaziliğin değerini artırmış, "ölürsem şehit, kalırsam gazi" düsturunun ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Neticede İslam dininin belirgin bir şekilde öne çıkardığı, cennetle müjdelediği şehitlik ve gazilik mertebesine ulaşma isteği tarih boyunca Türk-İslam ordularının en büyük motivasyon kaynağı olmuştur.

Görsel 3.4: *Çanakkale Şehitliği'nden bir görünüm*

Tartışalım

Ülkemizde şehitliğin önemi ve toplumsal yansımalarını arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

Etkinlik

Bulunduğunuz yerleşim yerlerinde şehitlikleri ziyaret ediniz. Bu ziyaret esnasındaki duygularınız ve şehitliğin Türk-İslam kültüründe önemi hakkında bir kompozisyon hazırlayınız.

3.1.3. Düzenli Osmanlı Ordusunun Kurulması

Osmanlı Beyliği, kuruluş yıllarında yapmış olduğu fetihlerde ücretli askerler ve gönüllü askerlerle aşiret savaşçılarından yararlanma yoluna gitmişti. Ancak Orhan Bey, Bursa kuşatması esnasında aşiret savaşçılarının ve ücretli askerlerin yeterli olmadığını gördü. Çünkü bu kuvvetler uzun kale kuşatmasına dayanamadıkları gibi yapılan savaşlar sonrasında da genelde işlerine dönüyorlardı. Bu yüzden Orhan Bey, devlete ait düzenli bir askerî birlik kurmaya karar verdi. Bu doğrultuda veziri Alâüddin Paşa ile Bursa Kadısı Cendereli (Çandarlı) Kara Halil'in tavsiyeleriyle Türk gençlerinden oluşan, biner kişilik iki sınıf hâlinde piyade ve süvari (atlı) daimî ordusu kuruldu. Bu birliklerden piyadelere "yaya", süvarilere "müsellem" dendi *(Görsel 3.5)*. Daha sonraları fetihlerin artması ve sınırların genişlemesine bağlı olarak sayıları artırıldı. Osmanlı Devleti, Tımar sistemi ile Osmanlı ordusunun taşradaki en kalabalık grubu olan eyalet askerlerini oluşturarak, yaya ve müsellemleri de bu gruba dâhil etti.

Görsel 3.5: *Yaya ve müsellem (Temsilî)*

Osmanlı'nın ilk düzenli ordusu olan yaya ve müsellemler sayesinde Orhan Bey ile I. Murad'ın ilk dönemlerinde önemli başarılar kazanıldı. Osmanlı Beyliği, diğer Türk beyliklerinden daha önce düzenli askerî birlikler kurarak hem devletleşme yolunda hem de fetih hareketlerinde ön plana çıktı.

Yaya ve müsellemler, savaş zamanlarında gündelik ikişer akçe alırlardı. Savaş olmadığı dönemlerde ise devlet tarafından kendilerine tahsis edilmiş arazi ve çiftlikleri ekip biçer, buna karşılık devlet hazinesine verecekleri öşür vergileri kendilerine kalırdı. Yaya ve müsellemler XV. yüzyıl ortalarına kadar bilfiil silahlı hizmette bulundular. Ancak daha sonra kapıkulu yaya ve süvarileri çoğalınca bunlar ordunun geri hizmetlerinde nakliyat, maden işletmeleri, kale inşaatı, tersane hizmeti gibi işlerde kullanıldılar.

Osmanlı'nın fetih hareketlerinin artması ve sınırlarının genişlemesine bağlı olarak zamanla asker ihtiyacı arttı. Dolayısıyla yaya ve müsellemlerin dışında yeni askerî birlikler kuruldu. Kuruluş Dönemi'nde Osmanlı ordusu *(Şema 3.1)* genel hatlarıyla şöyleydi:

Şema 3.1: *Osmanlı ordusu*

3.2. TIMAR SİSTEMİ VE TIMARLI SİPAHİLER

Hazırlık

Tımar sisteminin özellikleri ve Osmanlı Devleti'ne kazanımları hakkında ön bilgi edininiz.

3.2.1. Tımar Sistemi

Osmanlı Devleti, Anadolu ve Rumeli'deki arazilerini, Türk ve İslam devletlerinde uygulanan "ikta" sistemine benzer bir uygulamaya göre teşkilatlandırdı. Osmanlılarda devlete ait toprakların askerî ve idari amaçlarla devlet görevlilerine verilmesine dayalı tımar sistemi uygulamasına ilk kez Orhan Bey Dönemi'nde başlandı. I. Murad Dönemi'nde ise bu uygulama yaygın hâle getirildi. Osmanlı Devleti'nde tımar sistemi şu şekilde uygulanırdı: Öncelikle Anadolu ve Rumeli'de fethedilen topraklar, devlete bağlı arazi olarak tapu tahrir defterlerine kaydedilmek suretiyle resmîleştirilirdi. Böylece bu araziler, "mirî arazi" yani devlet arazisi olarak adlandırılırdı. Daha sonra devlet, bu mirî arazilerin gelirlerini farklı büyüklükte parçalara ayırarak arazileri ilgili şahısların rütbe ve mevkilerine göre dirlik olarak verirdi.

Tımar sahipleri, tasarruf ettikleri yerlerde topladıkları vergilerin bir kısmı ile her türlü ihtiyaçları kendilerine ait olmak üzere atlı askerler *(Görsel 3.6)* yetiştirir, bölgedeki devlet memurlarının maaşlarını karşılar, kalan kısmını ise devlet hazinesine gönderirdi. Devlete asker yetiştirmekle mükellef olan dirlik sahipleri bu hizmetlerine karşılık vergiden muaf tutulurdu. Osmanlı Devleti'nde tımar sistemi içerisinde yer alan dirlikler gelir durumuna göre has, zeamet ve tımar olarak üçe ayrılırdı.

Görsel 3.6: *Tımarlı sipahileri tasvir eden illüstrasyon (New York Halk Kütüphanesi Dijital Koleksiyonlar)*

Has: Yıllık geliri yüz bin akçe ve daha fazla olan arazilere denirdi. "Padişah dirliği" olarak da bilinirdi. Haslar padişahtan başka Osmanlı hanedanına mensup kişilere, vezirlere, beylerbeylerine, sancakbeylerine verilirdi. Padişah ve hanedana mensup kişilere verilen haslar dışındakiler, görevde bulundukları süre içinde, sayılan devlet görevlilerine aitti. Bu kişiler görevden alınmaları veya vefatları hâlinde bu dirliği kaybederlerdi. Has araziler, "voyvoda" denen kimseler aracılığı ile idare edilirdi. Has sahibi, gelirinin her beş bin akçesi için devlete bir cebelü (atlı asker) beslemek zorundaydı.

Zeamet: Yıllık geliri yirmi bin akçeden yüz bin akçeye kadar olan dirliğe denirdi. Zeametler, eyalet merkezlerinde bulunan üst düzey yöneticilere (hazine ve tımar defterdarlarına, sancaklardaki alay beylerine, kale dizdarlarına, divân kâtiplerine vs.) verilirdi. Büyük bir suç işlenmedikçe zeametler geri alınmazdı. Hayatta bulundukları müddetçe zeamet sahipleri, her beş bin akçe için bir cebelü beslemek zorundalardı. Zeamet sahipleri zeametlerindeki vergileri tamamıyla kendileri alır, savaş zamanlarında cebelüleri ile birlikte sancak beylerinin kumandası altında sefere katılırlardı.

Tımar: Yıllık geliri bin akçeden başlayarak yirmi bin akçeye kadar olan dirliğe tımar denirdi. Geçimlerini veya hizmetlerine karşılık masraflarını karşılamak için bir kısım askere ve memura çeşitli bölgelerin gelirinin verildiği tımar sistemi ile aynı zamanda devletin en güçlü süvari birlikleri (tımarlı sipahiler) istihdam edilirdi.

XIV-XVI. yüzyıllarda tımar sistemi, Osmanlı Devleti'nde oldukça önemli bir yere sahip oldu. Osmanlı Devleti'nin askerî, ekonomik ve sosyal durumunu da doğrudan etkiledi. Osmanlı Devleti asker ihtiyacını devlet hazinesinden para ayırmadan karşıladı. Tarım arazilerinin sürekli işlenmesini sağlayarak üretime süreklilik kazandırdı. Bu arazilerden elde edilen gelirlerle memur maaşları karşılandı. Vergilerin düzenli toplanması sağlanarak devlet ekonomik yönden güçlendirildi. Diğer yandan tımar sistemi ile her an savaşa hazır askerler (tımarlı sipahiler) yetiştirildi. Tımar sahipleri bulundukları yerlerde güvenliği sağlayarak devlet otoritesini güçlendirdi. Bütün bunların yanında konargöçer Türklerin büyük ölçüde yerleşik hayata geçmesi sağlandı.

Etkinlik

TIMAR SİSTEMİ

Tımar sistemi kapsamında Osmanlı, devlet görevlilerine kamu arazilerini tahsis etmekte ve karşılığında onlardan bu toprakları işlemesini ve topraklarından elde ettikleri yıllık gelir oranına göre sefer öncesi ordunun asker ihtiyacını karşılamasını beklemektedir. Savaş harici zamanlarda toprağı işleyen ya da köylü halka kiralayıp işleten sipahiler, savaş zamanı atlı askerler, yani tımarlı sipahiler ya da alt rütbeli subaylar, devletle olan anlaşmalarına sadık kalarak; savaş zamanı en ön sıralarda yer almışlardır. Tımarlı sipahiler, Osmanlı'nın altın çağı olarak adlandırılan döneminde büyük fetihlerin zaferle sonuçlanmasına aracı olmuştur. Bu bağlamda ilgili kaynakları incelediğimizde, tüm kurumların ve sistemin doğru bir şekilde işlediği dönemde Osmanlı ordusunun büyük bir kısmını eyalet askerlerinin; yani tımarlı sipahilerin ve kapıkulu askerlerinin oluşturduğu görülmektedir. Bu da devletin bütçesinden harcama yapmadan muazzam bir orduya sahip olunduğu anlamına gelmektedir. Tımarlı sipahi askerlerinin yetiştirilmesinde harcanacak miktar da bölge halkından sipahiler ya da yerel yöneticiler aracılığıyla alınan vergilerle ödenmekte ve bu açıdan devletin yükü de azaltmaktadır.

Ayrıca bu sistemle; toplumsal, siyasal ve ekonomik bağlamda gerçekleşecek derebeylikler ve potansiyel tehditler önlenerek merkezi otorite güçlendirilmektedir. Tarım üretiminin garanti altına alınması, devlet toprağının kontrolünün tek elde tutulması ve eyaletlerin tımarlara bağlanmasıyla güçlü bir merkezîleşme sağlanmaktadır. Merkezi otoritenin ülke sınırlarının dört bir yanında güçlenmesi de devlete doğrudan bağlı olan askerler sayesinde olmuştur.

Saltuk Buğra SOLMAZ

Orta Doğu ve Orta Asya-Kafkaslar Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Sayı 1, s. 1-2

Tımar sisteminin Osmanlı Devleti'ne sağladığı askerî, ekonomik ve siyasi kazanımlar neler olmuştur? Bu konudaki düşüncelerinizi ilgili yerlere yazınız.

ASKERÎ	
EKONOMİK	
İDARİ	

3.2.2. Tımarlı Sipahiler

Osmanlı ordusunun en önemli unsurunu oluşturan Tımarlı sipahilerin büyük çoğunluğu atlı birliklerden oluşurdu *(Görsel 3.7).* Tımar sahiplerinin vergi gelirine göre beslemek zorunda oldukları atlı askerlere "cebelü" de denirdi. Tamamen Türkler ve Müslümanlardan oluşan bu birliklere devlet maaş ödemez, savaşlarda elde edilen ganimetlerden de pay almazlardı. Tımarlı sipahiler, bağlı bulunduğu bölgede reayadan vergileri toplardı. Tımarlı sipahilerin yıllık gelirleri, hizmet kıdemlerine göre bin ile yirmi bin akçe arasında olurdu.

Görsel 3.7: *Tımarlı sipahilerin hücumunu tasvir eden tablo (Ressam: Hasan Rıza, Orduevi Salonu-Ankara)*

Eyalet askerleri sınıfında yer alan Tımarlı sipahiler, her sancakta birtakım bölüklere ayrılmışlardı. Her bölüğün başında alay beyi, subaşı, çeribaşı, bayraktar ve çavuş denen zabitler bulunurdu. Her on bölük, bir alay beyinin kumandası altındaydı. Alay beyleri bir savaş esnasında mıntıkasındaki sancakbeylerinin ve onlar da "Çelebi Sultan" denen şehzadelerin veya beylerbeylerinin komutaları altında sefere giderlerdi. Sipahilerin onda biri ise sefer esnasında hem mıntıkalarının güvenliği hem de tımar arazilerinin işletilmesini sağlamak amacıyla bulundukları bölgede kalırlardı. Sefere giden sipahilerin o kış savaş sahasında kalmaları icap ederse içlerinden bazıları "harçlıkçı" sıfatıyla tımarlarına gelerek arkadaşlarının harçlıklarını tedarik edip dönerlerdi.

Osmanlı ordusunun en önemli ve kalabalık kuvveti olan tımarlı sipahiler; mutlaka iyi bir ata, miğfere ve zırha sahip olurlardı. Tımarlı sipahi vefat ederse dirliğinin bir kısmı oğullarından birine, eğer oğlu yoksa alay beyi tarafından uygun birine tahsis edilirdi. Tımarlı sipahi teşkilatı en mükemmel şeklini XVI. yüzyıl ortalarında aldı. Devlet topraklarının çok genişlemesi, Tımarlı sipahi sayısını artırdı. Tımarlı sipahiler, işlevsel ve hızlı olduklarından Osmanlı Devleti için oldukça önemli bir yere sahipti. Öyle ki Osmanlı Devleti, taşrada güçlü bir askerî kuvvet meydana getirerek bazı dönemlerde tımarlı sipahileri, yeniçerilere karşı denge unsuru olarak kullandı. Örneğin XVI. yüzyılda İstanbul'da meydana gelen kapıkulu ayaklanmasını tımarlı sipahiler bastırdı. Tımarlı sipahiler, fetihlerde önemli bir unsur olmanın yanında, devletin ve Osmanlı saltanatının alternatif koruyucuları oldular.

Osmanlı Kuruluş Dönemi'nde eyalet askerleri sınıfında tımarlı sipahiler, yaya ve müsellemler dışında akıncılar ve azaplar da bulunurdu. Akıncılar, sınır ve uçlarda görev yapan atlı birliklerdi. Özellikle bahar aylarında düşman ordularına akınlar yapmak, savaşa giden orduya keşif hizmetinde bulunmak, ordunun güvenle ilerlemesini sağlamak gibi görevleri vardı. Azaplar ise Anadolu'daki bekâr Türk erkeklerinden oluşturulurdu. Savaşlarda en önde bulunurlardı. Hafif yaya birlikleri olan azaplar, savaş başlayınca yanlara doğru çekilerek Yeniçerilerin önünü açarlardı.

Tımarlı sipahilerin Osmanlı savaş organizasyonundaki rolleri hakkında ne gibi çıkarımlarda bulunabilirsiniz? Açıklayınız.

3.3. PENCİK-DEVŞİRME SİSTEMİ VE YENİÇERİLER

Hazırlık

Osmanlı Devleti'nin düzenli ve profesyonel bir ordu kurmak istemesinin sebepleri neler olabilir?

3.3.1. Yeniçeri Ocağı'nın Kurulması

Orhan Bey Dönemi'nden itibaren Rumeli'ye geçmeye başlayan Osmanlı Devleti, kısa sürede bölgede egemenlik kurdu. Ancak sınırların genişlemesine bağlı olarak mevcut askerî yapı yetersiz kaldı. Bu durum karşısında Osmanlı Devleti, daha fazla askere ihtiyaç duydu. Diğer yandan hem batı yönünde ilerleyen fetihlerin devamlılığı hem de Osmanlı saltanatının korunması amacıyla daimî ve profesyonel bir asker ocağının kurulmasına karar verildi. Bu amaçla I. Murad Dönemi'nde, Kazasker Çandarlı Halil Paşa'nın tavsiyesi ile kapıkulu askerî birlikleri kuruldu. Kapıkulu askerleri, piyadeler ve süvariler şeklinde iki kısma ayrıldı.

Kapıkulu Piyadeleri

• **Acemi Ocağı:** Yeniçeri Ocağı'na ve diğer ocaklara asker yetiştirmek amacıyla ilk defa, Gelibolu'da kuruldu. Acemi Ocağı'na asker alımı iki şekilde olurdu. Bunlardan ilki savaşlarda ve akınlarda esir edilen, gayrimüslim gençlerden, ruhen ve bedenen sağlıklı gençlerin beşte birinin (pencik) vergi karşılığı devlet hizmetine alınması şeklinde oluşturulan "pencik sistemi" idi.

Yorumlayalım

PENCİK OĞLANLARI

Yeniçeri Asker Ocağı'nın kurulması yolunda ilk fikri ortaya koyan, Karamanlı Molla Kara Rüstem'dir. Rumeli'de Edirne'nin az sonra da Zagra'nın akıncılar eliyle fethi üzerine Karaman'dan Bursa'ya gelen bu zat, Sultan I. Murad'ın *(Görsel 3.8)* kadıaskeri Çandarlı Kara Halil'le buluşur. Molla Rüstem Kara Halil'e,

– Akıncı gazilerin aldıkları esirlerin beşte biri Tanrı buyruğunda padişahındır, niçin almıyorsunuz, der.

Kara Halil de bu teklifi Sultan Murad'a arz eder, o da,

– Tanrı buyruğu ne ise onu yapın, der.

Bunun üzerine akıncı gazilerin elindeki her beş esirden birinin padişah adına alınmasına karar verilir. Alınacak esiri seçme hakkı padişaha aittir. Esir başına 125 akçe kıymet biçilir, elinde beş esiri olmayan esir başına iki akçe verir. Tanrı buyruğu gereğince alınan bu vergiye "beşte bir" manasında "pencik resmi" adı verilir.

Reşad Ekrem KOÇU
Yeniçeriler, s. 30, 31

Görsel 3.8: *I. Murad'ı tasvir eden minyatür (Topkapı Sarayı Müzesi-İstanbul)*

Metne göre pencik sistemi hakkında ne gibi çıkarımlarda bulunabilirsiniz? Belirtiniz.

Farsçada beşte bir anlamına gelen pencik, Osmanlı Devleti'nde, fethedilen bölgelerden alınan esirlerin 1/5'inin padişah hizmetine alınması anlamında kullanılıyordu. Buna göre "pencik resmi" adıyla toplanan erkek esirlerden fiziksel durumlarına göre herhangi bir sakatlığı olmayan ve ileride yeniçeri askeri olması hedeflenenler "pencik oğlanı" olarak toplanırdı. Pencik oğlanı seçilmeyen esirler köle olarak kalır, kul statüsüne yükselemezdi. Pencik oğlanlarından eli, yüzü, karakteri düzgün olanlardan bazıları padişahın hizmetkârı, iç oğlanı, olarak saraya alınır ve saray eğitimine tabi tutulurlardı. Geriye kalanlar ise Anadolu'da belli Türk çiftçilerinin yanına verilerek yeniçeri olmadan önce Türkçeyi, Türk ve İslam kültürünü öğrenirlerdi.

Yorumlayalım

DEVŞİRME SİSTEMİ

Görsel 3.9: *Devşirme çocukların ailelerden alınması ile ilgili bir minyatür (Ârifi, Süleymannâme)*

XV. yüzyılın ilk yarısından XVII. yüzyıl sonlarına kadar yaklaşık iki buçuk asır kadar süren devşirme işlemi kanuna uygun olarak yapıldığında iyi sonuçlar vermiştir. Nitekim 1584-1587 yılları arasında İstanbul'da bulunan Venedik elçisi Lorenzo Bernardo, "Sadece devlet idaresinin değil koca imparatorluğun ordularına kumanda yetkisinin de ellerine verildiği kişiler ne dük ne marki ne de konttur. Hepsi çobanlıktan gelme sıradan insanlardır. Bu sebeple biz Venediklilerin de padişahın yaptığını yapmamızda isabet vardır. Padişah bu adamlardan en iyi kaptanları, sancak beylerini, beylerbeyileri yetiştirerek onlara şan ve itibar kazandırmıştır." diyerek devşirme sisteminin başarılı bir uygulama olduğunu ifade etmiştir. Gerçekten küçük yaşlarda toplanıp sıkı bir eğitimden geçirilen devşirme oğlanları (*Görsel 3.9)* kabiliyet ve biraz da talihlerine göre en yüksek mevkilere kadar çıkabiliyorlardı.

Abdülkadir ÖZCAN, Devşirme, İslam Ansiklopedisi, C 9, s. 256.

Metne göre devşirme sisteminin özellikleri hakkında neler söylenebilir? Açıklayınız.

Osmanlı Devleti'nde, sınırların genişlemesine bağlı olarak asker ihtiyacı da arttı. Bunun üzerine Balkanlardaki Hristiyan çocukları devşirme usulü ile Acemi Ocağı'na alınmaya başlandı. Bu uygulamada öncelikle gönüllü olarak devşirilmek istenenlerin çocukları alınırdı. Devşirme kanununa göre; bir bölgede en fazla 40 haneden birinden bir devşirme alınır, ailenin tek oğlu veya dul kadının oğlu alınamaz, evliler ve Müslümanlar ile 8 yaş altı ve 20 yaş üstü devşirilemezdi.

Devşirme olarak alınan çocuğun köyü, kazası, sancağı, baba ve anasının isimleri, doğum tarihi, eşkâli bir deftere yazılırdı. En az üç, en fazla sekiz sene eğitilen çocuklar, Acemi Ocağı'na gönderilirdi. Acemi Ocağı'nda dinî, ilmî ve askerî eğitimden geçirilen devşirmeler, "çıkma" veya "kapıya çıkma" adıyla Yeniçeri Ocağı'na alınırlardı.

• Yeniçeri Ocağı

Osmanlı Devleti'nin sınırlarının genişlemesine bağlı olarak devamlı ve disiplinli bir yaya birliğinin kurulmasına karar verildi. İlk kez I. Murad Dönemi'nde devşirme sistemi ile kurulan bu ordu, barış zamanlarında merkezde bulunurdu. Ordudaki askerler üç ayda bir "ulufe" denen maaş alırlardı. Bunların askerlikten başka bir işle uğraşmaları yasaktı. Yeniçeri Ocağı'ndaki yaya bölükleri sınıfına "orta bölükleri" denirdi. Yeniçeri Ocağı'nın en büyük komutanı "Yeniçeri Ağası" idi. Yeniçeri Ağası zaman zaman ocak işlerini ve sorunlarını görüşmek amacıyla "Ağa Divânı" adı verilen bir divân kurardı.

Osmanlı Devleti'nin kazandığı askerî başarılarda Yeniçerilerin oldukça faydası görüldü. Bunların dışında Yeniçeriler, öncelikle Osmanlı hükümdarlarının iktidarlarının güçlenmesinde oldukça etkili oldular. Osmanlı Devleti'nin sağlam temeller üzerine kurulmasına büyük katkıda bulundular. Böylece Osmanlı merkezî devlet yapısının ve dolayısıyla da saltanatın devamlılığının sağlanmasında aktif rol oynadılar.

Yeniçeriler, eyaletlerde bulunan sipahilere karşı da askerî ve siyasi bir alternatif olarak kullanıldılar. Devşirilmiş kullardan oluşan Yeniçeriler, sürekli olarak başkentte ikamet ediyorlardı. Çoğunlukta olan Türk nüfusu ile üst sınıflar da dâhil olmak üzere ne kültürel ne de etnik bağlantısı olan Yeniçeriler, tarafsız askerî kuvvetlerdi. Bu nedenle, ülkede siyasi ya da sosyal huzursuzluklar patlak verdiğinde kolaylıkla bastırıcı bir kuvvet olarak kullanılabilirlerdi.

Yeniçeriler; eğitim, silah ve teçhizat bakımından dönemin disiplinli ve profesyonel ordusu niteliğinde idiler. Aldıkları eğitim ve disiplin sayesinde, dönemin Türk devletleri ile Avrupa ordularından askerî güç ve teşkilat bakımından üstün konumdaydılar. Bu yüzden Osmanlı Devleti, Yeniçeriler sayesinde diğer Türk devletlerine ve Avrupa'ya karşı üstünlük sağladı. Yeniçeriler, Osmanlı Devleti'nin önemli fetihlerinde ve üç kıtaya hükmetmesinde etkin rol oynadılar.

Kuruluş Dönemi'nde Osmanlı merkez ordu teşkilatında, Yeniçeri Ocağı'na paralel olarak başka askerî sınıflar da oluşturuldu. Bu askerî sınıflar içerisinde Kapıkulu süvarileri önemli bir yer tutmaktaydı.

Yorumlayalım

YENİÇERİLER

Ocaklarının kuruluşu yıllarında esirlerin, sonra da devletin gayrimüslim unsurlarının çocukları, büluğ çağına yeni basmış körpe delikanlıları arasından toplandılar, sıkı askerî disiplin altında yetiştirildiler, çelik gibi tavlandılar. Kendilerini Âli Osman tahtında oturan padişahın kulları bildiler ve kullukla övündüler. Padişahlık müessesesi de Yeniçerileri öylesine benimsedi ki bu asker ocağının kütük defterine bir numaralı nefer olarak daima tahtta oturan padişahın adı yazıldı.

Yeniçerilerin *(Görsel 3.10)* tek hüner ve kıymeti demir pençelerindeki palayı hedefine pek yaman ve amansız indirmesiydi, o zağlı palanın karşısında cihanı üç asır titretti. Tarihimizdeki zincirleme zaferler, parlak, çok parlak zaferler, onları kazanmış olan ordumuzun kadrosuna baktığınız zaman hakikati görür ve teslim edersiniz ki Yeniçerilerin eseri değildir fakat o zaferlerde Yeniçerilerin hissesi pek büyük olmuştur.

Reşad Ekrem KOÇU, Yeniçeriler, s. 8.

Görsel 3.10: *Yeniçeriler portresi (Yeniçeriağası, bayraktar ve karakullukçu), (Ressam: Giovanni Brinde, Millî Kütüphane-Ankara)*

Metinden hareketle Yeniçeriler hakkında ne gibi çıkarımlarda bulunabilirsiniz?

Kapıkulu Süvarileri

Görsel 3.11: *Kapıkulu süvarilerini tasvir eden illüstrasyon*

Osmanlı Devleti'nin sınırlarının genişlemesinde ve yapılan önemli fetihlerde Yeniçerilerin yanında Kapıkulu süvarilerinin *(Görsel 3.11)* de büyük payı vardır. İlk kez I. Murad Dönemi'nde Timurtaş Paşa'nın tavsiyeleri ile kurulan Kapıkulu süvarileri, "sipahiler" ve "silahtarlar" şeklinde iki bölük olarak teşkil edildi. Daha sonra bu iki bölüğe sağ ve sol ulufeci ile sağ ve sol garipler ismi verilen dört bölük daha ilave edilmek suretiyle süvari ocağı altı bölüğe çıkarıldı.

Kapıkulu süvarileri içerisinde sipahiler ve silahtarlar padişahın yanında bulunur, savaş ve seferlerde padişahın silahlarını ve çadırını korurlardı. Sağ ve sol ulufeciler Osmanlı sancağını, sağ ve sol garipler ise Osmanlı ordusunun ağırlıklarını ve hazinesini korurlardı. Kapıkulu süvarileri, Yeniçerilere göre daha itibarlı bir konuma sahip olup derece ve maaş yönüyle de Yeniçerilerden üstündüler.

Kapıkulu süvarileri içinde XV. yüzyıl ortalarından itibaren en itibarlısı sipahi bölüğü idi. İlk devirlerde buraya Yeniçeri Ocağı'ndan özel seçilmiş askerlerin yanı sıra devlet adamlarının çocukları da alınırdı. Sipahi bölüğü zamanla üç yüz bölüğe ayrılmıştı. Her bölükte yirmi, otuz süvari vardı ve bu sipahi bölüğüne kırmızı bayrak da denirdi. Sipahi bölüğünden sonra silahtar bölüğü gelir, bu bölüğe aynı zamanda "sarı bayrak" denirdi.

Etkinlik

Aşağıda verilen konuşma balonlarına yeniçeriler ve tımarlı sipahilerin özelliklerini örnekteki gibi yazınız.

- Tımar sistemi ile oluşturuldum.
- .....
- .....

- Pencik ve devşirme sistemi ile oluşturuldum.
- .....
- .....
- .....

3. ÜNİTE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

A. Aşağıda verilen çoktan seçmeli soruları cevaplayınız.

1. Kuruluş Dönemi'nde Osmanlı Beyliği'nin sınırlarının genişlemesinde ve önemli fetihler yapmasında;

I. inanç ve din uğruna savaşanlar,

II. aşiret savaşçıları,

III. alplar ve gaziler

unsurlarından hangilerinin katkıları olmuştur?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) I ve II D) II ve III E) I, II ve III

2. Aşağıda verilenlerden hangisi tımar sisteminin Osmanlı Devleti'ne sağladığı kazanımlar arasında gösterilemez?

A) Araziler sürekli işlenerek tarımsal üretim artmıştır.

B) Taşrada güvenliğin sağlanmasına ortam hazırlamıştır.

C) Tımarlı sipahilerin masrafları hazineye yük olmamıştır.

D) Yeniçerilerin maaşları bu sistem sayesinde karşılanmıştır.

E) Vergilerin düzenli toplanması, böylelikle devletin ekonomik yönden güçlenmesi sağlanmıştır.

3. Osmanlı Devleti'nin uyguladığı devşirme sistemi ile ilgili olarak,

I. Sekiz yaş altı ve yirmi yaş üstü erkek çocukların devşirilmesi söz konusu değildir.

II. Hanenin tek oğlu devşirilemez.

III. Müslüman ve Yahudi ailelerin birer çocukları da devşirmeye tabidir.

yargılarından hangileri söylenebilir?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) I ve II D) II ve III E) I, II ve III

4. Aşağıda verilen askerî birliklerden hangisi kapıkulu süvarileri arasında yer almaz?

A) Yeniçeriler B) Sağ ulufeciler C) Sipahiler

D) Silahtarlar E) Sol garipler

5. Osmanlı Devleti, Yeniçeri Ocağı'nı kurmak amacıyla;

I. pencik sistemi,

II. ikta sistemi,

III. devşirme sistemi

uygulamalarının hangilerinden faydalanmıştır?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) I ve II D) I ve III E) I, II ve III

6. Osmanlı Devleti'nin asker ihtiyacını karşılamak amacıyla I. Murad Dönemi'nde bizzat padişahın hizmetinde yer alan "kapıkulu askerleri" adıyla daimî ve profesyonel bir ordu kuruldu. Diğer yandan eyaletlerde dirlik sistemi içerisinde her an savaşa hazır "tımarlı sipahiler" adı verilen bir ordu oluşturdu.

Her iki ordunun genel özellikleri göz önünde bulundurulduğunda aşağıdakilerden hangisi kapıkulu askerlerini tımarlı sipahilerden ayıran temel farklılıklar arasında gösterilemez?

A) Atlı ve yayalardan oluşmaları
B) Sarayı ve padişahı korumaları
C) Devşirme sistemi ile oluşturulmaları
D) Başkentin güvenliğini sağlamaları
E) Ulufe almaları

7. Osman Bey Dönemi'nde, Bizans tekfurlarına yönelik düzenlenecek seferler öncesinde birçok Türkmen aşiretine duyuruda bulunulurdu. Bu sayede binlerce Türkmen savaşçı fetih hareketlerine katılarak Osmanlılara destek verirdi.

Buna göre Osmanlı Devleti ile ilgili;

I. ilk dönemlerinde düzenli askerî birliklerinin olmadığı,
II. Bizans'la siyasi sorunlar yaşadığı,
III. Türkmen aşiretleri üzerinde etkin konumda olduğu,
IV. gaza anlayışı ile hareket ettiği

yargılarından hangileri söylenebilir?

A) I ve II B) II ve III C) III ve IV D) I, II ve III E) I, II, III ve IV

8. Osmanlı devlet idaresinin temel kurumlarından biri kul ve devşirme sistemidir. Her iki sistem XV ve XVI. yüzyılda başarılı bir şekilde uygulanmıştır. Kul sistemi genellikle savaş esirlerinin, devşirme sistemi ise Osmanlı tebaası içindeki Hristiyan çocukların toplanıp yetiştirilmesi esasına dayanmıştır.

Buna göre her iki sistemin amaçları ile ilgili olarak hangisi söylenemez?

A) Devletin idari ve askerî hizmetlerinin yerine getirilmesi
B) Balkanlara İslamiyet'in yayılmak istenmesi
C) Merkezî teşkilatın güçlendirilmek istenmesi
D) Savaşlarda güçlü ve daimî bir ordunun oluşturulmak istenmesi
E) Gayrimüslimlerin Osmanlı yönetimine bağlılığının sağlanması

9. Aşağıdaki unsurlardan hangisinin Osmanlı Devleti'nin askerî yapısı ile ilgili olduğu söylenemez?

A) Garip B) Reaya C) Müsellem D) Pencik E) Cebelü

10. Görseli verilen tımarlı sipahilerin özellikleri ile ilgili aşağıdaki yargılardan hangisi söylenemez?

A) Savaşlarda elde edilen ganimetler ile geçimlerini sağlamışlardır.

B) Genelde atlı birliklerden oluşturulmuşlardır.

C) Türk ve Müslümanlar arasından seçilmişlerdir.

D) Bağlı bulundukları bölgede reayadan vergilerin toplanmasına katkıda bulunmuşlardır.

E) Osmanlı ordusunun en önemli ve kalabalık kuvvetini oluşturmuşlardır.

11. Yaya ve müsellemlerle ilgili olarak,

I. İlk kez Osman Bey Dönemi'nde oluşturulmuşlardır.

II. Savaş olmadığı dönemlerde kendilerine tahsis edilen arazi ve çiftliklerde istihdam edilmişlerdir.

III. Osmanlı Devleti'nin ilk düzenli askerî birlikleridir.

yargılarından hangileri söylenebilir?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) I ve II D) II ve III E) I, II ve III

12. Aşağıda Osmanlı Devleti'nde dirliklerle ilgili açıklamalar verilmiştir.

I. Has: Yıllık geliri yüz bin akçe ve daha fazla olan arazilere denirdi. "Padişah dirliği" olarak da bilinirdi.

II. Zeamet: Yıllık geliri 20.000 akçeden 100.000 akçeye kadar olan dirliğe denirdi. Bu dirlik sahipleri, her beş bin akçe için bir cebelü beslemek zorundalardı.

III. Tımar: Yıllık geliri bin akçeden başlayarak yirmi bin akçeye kadar olan dirliğe denirdi. Bu sistem ile aynı zamanda devletin en güçlü süvari birlikleri (tımarlı sipahiler) istihdam edilirdi

Bu açıklamalardan hangileri doğrudur?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) I ve II D) II ve III E) I, II ve III

13. Osmanlı eyalet askerleri sınıfında yer alan akıncılar, devletin hafif süvarileri olup uç boylarında görev yaparlardı. Savaşılacak toprakların keşfedilmesi, düşmanın durumunu öğrenme, ordunun geçeceği yerlere köprüler yapma, geçitlerin güvenliğini sağlama gibi görevleri vardı. Ayrıca düşman ülkelerin içine kadar ilerleyerek karşı tarafın savaş gücünü kırmaya çalışırlardı.

Bu bilgilerden hareketle akıncılarla ilgili aşağıdaki yargılardan hangisi söylenemez?

A) Genelde atlı birliklerden kurulmuşlardır.

B) İstihbarat çalışmasında bulunmuşlardır.

C) Sınırların korunmasında önemli rol oynamışlardır.

D) Osmanlının en kalabalık askerî unsurunu oluşturmuşlardır.

E) Düşmanın moralini bozmaya yönelik faaliyetlerde bulunmuşlardır.

14. Ali, "I. Murat Dönemi'nde merkez ordusu olan Kapıkulu Ocağı kurulmuştur." demiştir.

Elif ise Kapıkulu Ocağında yer alan askerlerle ilgili,

I. Devşirme sistemiyle oluşturulmuşlardır.

II. Ulufe denilen maaşı almışlardır.

III. Doğrudan padişaha bağlıdırlar.

bilgilerini vermiştir.

Buna göre Elif'in Ali'ye verdiği bilgilerden hangileri doğrudur?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) I ve II D) I ve III E) I, II ve III

B. Aşağıdaki soruları metne göre cevaplayınız.

DEVŞİRME SİSTEMİ

Devşirme Kanunu'nun ana maddesi, yeniçeri yapılmak üzere akıncı gazilerden alınan pençik oğlanlarının yerine, padişahın Rumeli ve Anadolu'daki Hristiyan tebaasının evlatlarından oğlan devşirmekti. Bu kanun hem Yeniçeri Ocağı'na tükenmez bir insan kaynağı temin ediyordu hem de fatih olarak girip yerleşen Türkler müstesna, ahalisi hemen baştan başa Hristiyan olan Rumeli'nin yavaş yavaş İslamlaştırılmasını sağlıyordu. Devşirme Kanunu'nun hükümlerini şöylece toplayabiliriz:

- Devşirilecek oğlanlar en küçüğü sekiz, en büyüğü on sekiz yaş arasındaki çocuklardır.
- Aranılan evsafı haiz olursa azamî yaş yirmiye kadar çıkabilir.
- Devşirme, ihtiyaca göre ve memleketin her tarafında yahut tespit edilecek mahdut bir bölgesinde yapılır.
- Bir devşirme devresinde köylerden veya kasabalarda mahallelerden kırk evde bir evden bir erkek çocuk alınır.
- Evsafı kanuna uygun olarak devşirilecek oğlan en az iki erkek kardeşten biri olacaktır.
- Evsafı kanuna uygun dahi olsa ailesinin tek erkek evladı olan oğlan devşirme olarak alınamaz.
- Evsafı kanuna uygun dahi olsa on sekiz yaşından küçük olduğu hâlde oğlan evliyse devşirme olarak alınamaz.
- Devşirilen oğlanlar nihai olarak bir elemeye daha tabi tutulurlar, oğlanların en seçkinleri padişah hizmetine içoğlanı (Enderun oğlanı) olarak ayrılır, geri kalanlar acemi oğlanı olur.

Reşad Ekrem KOÇU

Yeniçeriler, s. 31, 32

1. Devşirme sisteminin amaçları nelerdir?

2. Devşirilecek çocuklar hangi kriterlere göre belirlenmektedir?

3. Devşirme sisteminin belirli kriterlere göre yapılmasının sebepleri neler olabilir?

C. Aşağıda verilen ifadelerin başına ifade doğru ise "D"**, yanlış ise** "Y" **yazınız.**

1. ( ) Kapıkulu süvarileri, Acemi Ocağı'ndan seçilen özel askerler tarafından oluşturulmuştur.

2. ( ) Osmanlı Devleti, tımarlı sipahilere üç ayda bir "ulufe" denen maaş ödemiştir.

3. ( ) Osmanlı'da, devlete ait arazilere "mirî arazi" denmektedir.

4. ( ) Yeniçeri Ocağı'nın kurulmasıyla, Osmanlı Devleti'nin ilk düzenli ordusu oluşturulmuştur.

5. ( ) Osmanlı ordu sisteminde tımarlı sipahiler ile yeniçeri askerleri birbirlerine karşı birer denge unsuru olarak kullanılmıştır.

Ç. Aşağıdaki noktalı yerlere uygun ifadeleri yazınız.

müssellem	devşirme sistemi	pencik sistemi	cebelü
zeamet	yaya	Gaziyân-ı Rûm	has

1. Osmanlı Devleti'nde, inanç ve din uğruna savaşan kesimlerden biri olan ..... önemli fetihlerde etkin rol oynamışlardır.

2. Osmanlı Devleti'nde, mirî araziler içerisinde yer alan ve senelik geliri yirmi bin akçe ile yüz bin akçe arasında olan arazilere ..... denir.

3. Tımarlı sipahilerin vergi gelirlerine göre beslemek zorunda oldukları atlı askerlere ..... denir.

4. Osmanlı Devleti'nde kurulan ilk düzenli ordu ..... ve ..... sınıflardan oluşmaktaydı.

5. Osmanlı Devleti'nde savaşlarda esir edilen, genelde on sekiz yaşından küçük, ruhen ve bedenen sağlıklı gençlerin beşte birinin vergi karşılığı devlet hizmetine alınmasını sağlayan sisteme ..... denmiştir.

D. Aşağıdaki açık uçlu soruların cevaplarını defterinize yazınız.

1. Osmanlı Devleti, devşirme sistemini uygularken nelere dikkat ederdi?

2. Kuruluş aşamasında, Osmanlı Beyliği'nin askerî unsurları kimlerden oluşmaktaydı?

3. Alplar hangi özelliklere sahip olmak zorundaydılar?

4. Tımarlı sipahilerin genel özellikleri ve görevleri nelerdir?

5. Yeniçeri Ocağı'nın kurulması, Osmanlı Devleti'ne ne gibi kazanımlar sağlamıştır?

4. Ünite

BEYLİKTEN DEVLETE OSMANLI MEDENİYETİ

ÜNİTENİN KONULARI

4.1. ANADOLU'NUN İSLAMLAŞMASINA SÛFİ VE ÂLİMLERİN KATKILARI

4.2. OSMANLI DEVLETİ'NİN İDARİ YAPISI

4.3. OSMANLI COĞRAFYASINDA BİLİM, KÜLTÜR, SANAT VE ZANAAT

Bursa Ulu Cami

TEMEL KAVRAMLAR

- Bedesten
- İlmiye
- İmarethane
- Kalemiye
- Külliye
- Seyfiye
- Sûfi
- Tarikat
- Tasavvuf
- Tekke
- Zaviye

4.1. ANADOLU'NUN İSLAMLAŞMASINA SÛFİ VE ÂLİMLERİN KATKILARI

Hazırlık

Anadolu'nun İslamlaşmasına katkıda bulunan sûfi ve âlimler kimlerdir? Araştırınız.

4.1.1. Anadolu'nun İslamlaşma Süreci

1071 Malazgirt Savaşı'ndan sonra Türklerin Anadolu'ya kesin olarak yerleşmeleri, tasavvuf ehli bilgelerin önemini daha da arttırdı. Tasavvuf ehli bilge kişiler, Anadolu'nun İslamlaşmasına büyük katkı sağladıkları gibi, Anadolu halkının kaynaşmasına da yardımcı oldular. Bunu; kendilerine özgü felsefeyi kimi zaman şiir, kimi zaman nasihat hâlinde dile getirerek yaptılar. Özellikle Türkiye Selçukluları Dönemi'nde Anadolu, Horasan'dan gelen bilge kişilere ev sahipliği yaptı. Anadolu kısa sürede âdeta dinî ve tasavvufi terbiye ile donandı. Bunlar; Anadolu'da Kayseri, Konya ve Sivas gibi şehirlere tekkeler kurarak öğretilerini halka anlattı. Bunlardan kimisi geldiği bölgenin özelliklerini, kimisi de mensup olduğu mezhep veya tarikatın görüşlerini Anadolu halkı arasında yaymaya çalıştı.

XIII. yüzyılda sûfi ve âlimlerin etkisiyle Anadolu'da yeni tarikatlar ortaya çıktı (Mevlevi ve Bektaşi tarikatları gibi). Bunun yanında daha önceden kurulmuş olan bazı tarikatlar varlığını devam ettirirken bazıları ise bu yeni oluşumlar içinde eridi. Bu dönemde faaliyet gösteren sûfi ve âlimlerin öğretileri, Anadolu'da devlet yönetimini ve halkın düşüncelerini belli derecelerde etkiledi. Bu etki daha sonra Anadolu'da kurulan Türk beylikleri ve Osmanlı Devleti nezdinde günümüze kadar devam etti.

Bilgi Notu

Tasavvuf: İslam'ın temel prensiplerine dayanarak nefsi arındırma, ahlakı güzelleştirerek dinî yaşama, ruhun yücelmesine ve kemale ermesine çalışarak Allah'a ulaşma ilmidir.

Tasavvuf yolunda giden kişiye "mutasavvıf" veya "sûfi" denir.

Tarikat: Aynı dinin içinde birtakım yorum ve uygulama farklılıklarına dayanan, bazı ilkelerde birbirinden ayrılan, Allah'a ulaşma ve onu tanıma yollarından her biridir.

Mevlevi ve Bektaşi tarikatı bunlardan bazılarıdır.

XIII. yüzyıl başlarından itibaren Orta Asya'nın maruz kaldığı Moğol istilasından kaçan birçok Türk boyu Anadolu'ya sığındı. Bu dönemde Türk-İslam medeniyetinin Anadolu'da yüksek bir seviyeye çıkması, tasavvufun gelişmesi, sûfî ve âlimlerin çoğalması Anadolu'nun İslamlaşmasına büyük katkı sağladı. Bunlar çeşitli din ve mezhepler arasındaki ayrılıkları dostluğa çevirdikleri gibi din farkı gözetmeden yoksullara, muhtaçlara ve hastalara yardım ederek gayrimüslimlerin İslamlaşma sürecinde de çok önemli rol oynadılar.

Tasavvuf ilmi ile yoğrulan sûfiler, gittikleri yerlerde halka manevi destek verdiler. Moğol istilası yüzünden virane olan yerlerdeki halka, öğretileri ile umut ışığı oldular. Sûfilerin bu faaliyetlerine sultanlar ve devlet adamları da vakıflar kurarak destek verdiler. Kaynağı İslam olan adalet anlayışı ve devletin desteği ile sûfiler Anadolu'nun İslamlaşmasında büyük rol oynadılar. Gerektiğinde mutasavvıf, gerektiğinde savaşçı olan derviş ve sûfiler; aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve gelişme aşamasına büyük katkı sağladılar. Hoca Ahmet Yesevî, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Hacı Bektâş Velî, Ahî Evran, Yunus Emre ve Hacı Bayrâm-ı Velî gibi pek çok sûfi ve âlim bu devirde öğretileriyle halkın yaşamına ışık tuttu.

4.1.2. Sûfilerin ve Âlimlerin Anadolu'nun İslamlaşmasına Etkileri

Sûfilerin ve âlimlerin Anadolu'nun İslamlaşmasına önemli katkıları oldu. XIII ve XIV. yüzyılda öğretileriyle insanları aydınlatan ve Anadolu'nun İslamlaşmasında rol oynayan bazı sûfi ve âlimler ile öğretileri şu şekildedir:

Görsel 4.1: *Hoca Ahmet Yesevî (Temsilî)*

"Pîr-i Türkistân" sıfatıyla tanınan Hoca Ahmet Yesevî *(Görsel 4.1)*, döneminin en önemli sûfilerindendir. O, kurucusu olduğu "Yesevîlik" tarikatını sevgi üzerine temellendirerek Allah ve insan sevgisinin esaslarını tasavvufi mahiyete uygun izah etmeye çalışmıştır. Yetiştirdiği derviş ve talebeleri ve birçok Türk boyuna İslamiyet'i tanıtmasıyla Türkistan'da haklı olarak büyük bir unvana sahip olmuştur. Hoca Ahmed Yesevî, "Divan-ı Hikmet" adlı eserinde Allah sevgisini ve bu sevginin motive edici gücünü talebeleri ile birlikte Türkistan'dan *(Görsel 4.2)* Anadolu'ya kadar yaymıştır. Bu sayede Anadolu'nun İslamlaşmasında büyük rol üstlenmiştir. O, İslam'ın özünde bulunan "sevgi" boyutunu tüm insanlığa anlatmaya çalışmış; köylü, kentli herkesle diyalog kurabilmiş; başta sultanlar olmak üzere tüm İslam âleminin gönlünü kazanmıştır.

Hoca Ahmet Yesevî, insan sevgisi konusunda uyarıda bulunurken Müslim-gayrimüslim farkı gözetmeksizin herkese aynı derece ile yaklaşılması gerektiğini söyler. Hiç kimsenin gönlünün incitilmemesini, kalbinin kırılmamasını, insana sevgiyle yaklaşılmasını öğütler. Bu durumu yandaki şekilde özetler:

Sünnet imiş, kâfir de olsa, incitme sen;
Hüdâ bizardır katı yürekli gönül incitenden;
Allah şahit, öyle kula hazırdır Siccîn;
Bilginlerden duyup bu sözü söyledim işte!

Görsel 4.2: *Hoca Ahmet Yesevî Türbesi (Kazakistan)*

XIII. yüzyıl Türk-İslam sûfilerinden Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, sözden ziyade yaşantıya önem vermiştir. Ona göre ahlâkı olgunlaşmış insan, güzel eylemlerde bulunur *(Görsel 4.3)*. Nefsini eğiten kişi, kötü davranışlarda bulunmaz. Mevlânâ; işlediği temel fikirlerle, insan sevgisiyle ve takındığı güzel tavırlarla sadece kendi çağına değil, kendisinden sonraki çağlara da ışık tutmuştur. Onun öğretileri; sevgi-saygı dolu, alçak gönüllü, barışçıl, paylaşımcı, dürüst, özverili davranışlar sergileyen insan modeline yöneliktir. Öyle ki çağın getirdiği çeşitli sıkıntılar karşısında güzel düşünmek ve güzel davranmak, akabinde de huzur ve mutluluk içinde yaşamak isteyen insanın Mevlânâ'dan alacağı birçok mesaj vardır. Zira Mevlânâ'nın en önemli mesajlarından biri şu şekildedir:

Altın gümüş kaydı, yeter, ey oğul!
Bu bağları çöz de, azat ol, kurtul!
Bir denizi, bir testiye doldursan,
Kısmetten fazlasını almaz, ey can!

Görsel 4.3: *Mevlânâ Camii ve Türbesi (Konya)*

Türk ve İslam dünyasının önemli sûfilerinden biri olan Ahî Evran *(Görsel 4.4)* aynı zamanda ahiliğin kurucusu, esnaf ve sanatkârların da lideridir. Ahî Evran'ın öğretilerine göre Ahilik; dürüstlüğün, sevginin, dostluğun, yardımlaşmanın, bilginin ve dayanışmanın sanat ile birleşimidir. Bu anlamda Ahilik; işçinin, çalışanın, üretenin, namuslu kazancın, namuslu ticaretin ve adaletli yönetimin simgesidir. Ahilik geleneğine göre bir ahi eli açık, cömert, yardımsever olmalı; dilini yalandan, gıybetten, iftiradan arındırmalı; gözünü ayıp aramaktan, elini haramdan bağlamalıydı.

Görsel 4.4: *Ahî Evran Heykeli (Kırşehir)*

Bu düsturla hareket eden Ahiler, XIII. yüzyıldan itibaren Ankara ve Kırşehir'den kısa sürede diğer Selçuklu şehirlerine yayıldılar. Aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda ve fetihlerinde etkili oldular. Nitekim Osman Bey, dönemin Ahi teşkilatının o dönemdeki lideri Şeyh Edebali'nin kızıyla evlenerek Ahilik teşkilatının desteğini aldı. Diğer yandan Bursa'nın fethi sırasında Şeyh Edebali'nin yeğeni Ahi Hüseyin ise Orhan Bey'e destek oldu. Bunların yanında Ahi teşkilatı hem bilfiil savaşa katıldı hem de manevi destek ve telkinleriyle askeri diri tutmayı başardı.

XIII. yüzyılın büyük sûfilerinden olan Yunus Emre'nin *(Görsel 4.5)* gerek toplumsal yapımızda gerekse edebiyat ve dil tarihimizde çok önemli yeri vardır. Ne zaman ve nerede doğduğu kesin olarak belli değildir. Anadolu'nun en sıkıntılı dönemlerinde halkı doğru yola çağıran Yunus Emre; "Yaratılanı severim Yaratan'dan ötürü." ve "Sevelim, sevilelim; dünya kimseye kalmaz." düşüncesi ile barışın, sevginin, cömertliğin, kardeşliğin ve insanlığın timsali olmuştur. XIII. yüzyılda Anadolu bozkırlarında Türk dilini pürüzsüz bir şekilde kullanan Yunus Emre, duygu ve düşüncelerini halka anlatmada halkın dilini kullanmıştır. Yunus'un şiirlerindeki dil, XIII. yüzyıl halk Türkçesidir. Türkçenin bir edebiyat ve kültür dili olmasında Yunus'un hizmeti son derece büyüktür. Yunus Emre'ye ait aşağıdaki dizeler aynı zamanda onun insan sevgisi, iyilik ve dostluğa yönelik temel öğretilerinden bazılarıdır.

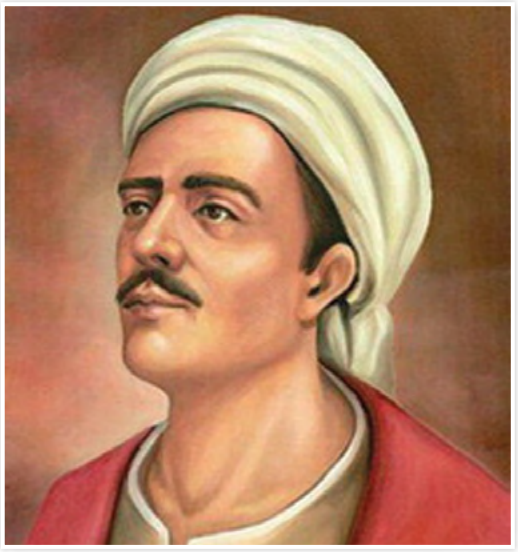

Görsel 4.5: *Yunus Emre (Temsilî)*

Benim bunda kararım yok, ben bunda gitmeye geldim.
Bezirgânım malım çok, alana satmaya geldim.
Ben gelmedim dava için, benim işim sevi için.
Dostun evi gönüllerdir, gönüller yapmaya geldim.

XIII. yüzyılda Anadolu'ya gelen Horasan erenlerinden olan Hacı Bektâş-ı Velî *(Görsel 4.6)*, Suluca Karahöyük'te bir zaviye kurarak halkı aydınlatmaya çalıştı *(Görsel 4.7)*. Fikirlerini "Makalat" adlı eserinde topladı. Talebelerini, Rumeli'ye göndererek buradaki halkın İslamlaşmasına katkı sağladı. Aynı zamanda Yeniçeri Ocağının piri olarak kabul edildi. Diğer yandan Hacı Bektâş-ı Velî'nin kurmuş olduğu "Bektaşilik Tarikatı"nın öğretileri Osmanlı sınırlarının ulaştığı hemen her tarafa yayıldı.

Görsel 4.6: *Hacı Bektâş-ı Velî Heykeli (Nevşehir)*

Hacı Bektâş-ı Velî'nin öğretilerine göre insanın yetişmesi ve olgunlaşmasında sevgi, ümit ve korkunun önemi büyüktü. Bu duygular insana mutluluğunun yolunu açar. Diğer yandan yararlı iş yapmayı telkin eden Hacı Bektâş-ı Velî, zararlı ve faydasız şeylerden sakınmayı da tavsiye eder. İman ve amelin insanların olgunlaşmalarında önemli bir yeri olduğuna dikkati çeker. O, imandan sonra; ilim öğrenmek, ibadet yapmak, düşmana karşı gelmek, helal kazanmak ve faizi haram bilmek, şefkat sahibi olmak, temiz yemek ve giyinmek, iyiliği emredip yaramaz işlerden sakınmak suretiyle insanların şeriat makamına gireceğini savunur. Hacı Bektâş-ı Velî, aşağıdaki dizeler ile Allah'a yakın olmaya, güzel ahlaka vurgu yapar.

Hikmet arar isen özüne bir bak
Arap'ta Acem'de Rum'da arama
Hakikat nurunun aslı hakikat
Aynada yansıyan nurda arama

Özünü bilenler özrü silendir
Turaplık rızayı teslim edendir
Gerçek Abdal Hakk'a hayran olandır
Kibir ile gurur horda arama

Görsel 4.7: *Hacı Bektâş-ı Velî Dergâhı (Nevşehir)*

Hacı Bayrâm-ı Velî *(Görsel 4.8)*, XIV. yüzyılın ilk yarısında Ankara'da *(Görsel 4.9)* dünyaya gelen bir Türk mutasavvıfıdır. Hacı Bayrâm-ı Velî, genç yaşta ilim tahsiline başlamış, XIV. yüzyılda medrese eğitiminde müspet ve dinî ilimleri okuyarak kendisini birçok yönden geliştirmiştir. Hacı Bayrâm-ı Velî; ömrünün sonuna kadar Allah ve Peygamber sevgisi, insanların doğru yolu bulması, helal rızık kazanmanın yollarının gösterilmesi, zikir ve sohbet ile meşgul oldu. Anadolu'ya gelen konargöçer Türklerin yerleşik hayata geçmelerine büyük katkı sağladığı gibi fikirleriyle de Anadolu'da Türk ve İslam birliğinin sağlanmasında büyük rol oynadı. Hacı Bayrâm-ı Velî'nin öğretilerinden bazıları şunlardır:

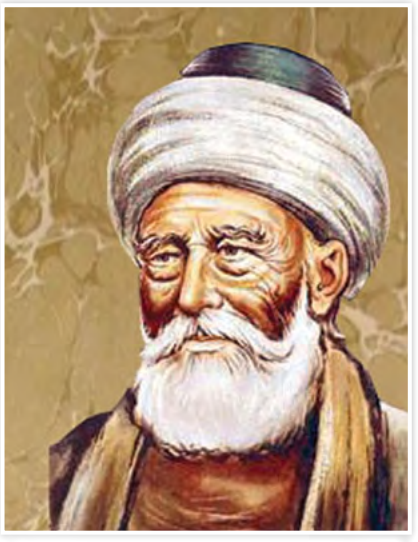

Görsel 4.8: *Hacı Bayrâm-ı Velî (Temsilî)*

- İlmî bir konuyu özüne göre düşününüz, öyle karar veriniz, dıştan görünüşe bakıp yanılmayınız.
- Ayıp ve kusurlarını gördüğünüz arkadaşlarınızın, komşularınızın sırlarını ifşa etmeyiniz. Çünkü gördüğünüz bu sırlar, size emanettir. Emanete hıyanet ise çirkin bir harekettir.
- Hiddet ve kin, hakikatleri gören gözleri kör eder. Öfke, iyi düşünmeyi daraltır; insanı yanıltır.

Hacı Bayrâm-ı Velî, yaşadığı dönemde ve sonrasında insanlar arasında birlik ve dayanışmayı amaçladı.

Etkinlik

Mevlânâ Celâleddîn-i Rumî'nin, temel öğretileri ve bu öğretilerin Anadolu'nun İslamlaşmasındaki rolleri hakkında bir sunu hazırlayınız.

Görsel 4.9: *Hacı Bayrâm-ı Velî Camii ve Türbesi (Ankara)*

4.2. OSMANLI DEVLETİ'NİN İDARİ YAPISI

Hazırlık

Osmanlı Devleti'nin idari alanda birtakım düzenlemeler yapmasının sebepleri neler olabilir?

Osmanlı toplum düzeni resmî tasnife göre askerîler ve reaya şeklinde ikiye ayrılırdı. Ancak herhangi bir sınıf ayrımı söz konusu değildi. Öyle ki devlete hizmet karşılığı reayadan askerî sınıfa geçmek mümkündü. Bu tasnife göre askerîler yönetenler grubunda yer alır ve devlete vergi ödemezlerdi. Osmanlı Devleti'nde askerîler; padişahın kendilerine idari, askerî, adli ve dinî yetki tanıdığı devlet görevlilerinden oluşurdu. Reaya ise şehirliler, köylüler ve konargöçerlerden oluşurdu. Reayanın askerîlerden en önemli farkı devlete vergi ödemeleriydi. Reaya, şeri hukuk esasına göre Müslim ve gayrimüslimlerden oluşurdu. Müslüman reaya, "raiyyet rüsumu" denilen "çift", "bennâk" ve "resm-i mücerred" vergilerini öderken, gayrimüslim reaya ise "cizye", "haraç" ve "ispençe" denilen vergi öderlerdi. Bu vergilerin dışında reaya, olağanüstü bir durum karşısında devletin yüklediği "avarız" vergisini de ödemekle mükellefti.

Osmanlı Devleti, sınırlarının genişlemesine bağlı olarak devlet idaresini geliştirmek, devletle halk arasındaki ilişkileri düzenlemek amacıyla idari alanda birtakım düzenlemeler yaptı. Osmanlı Devleti idaresi seyfiye (yönetenler yani askerî sınıf, askerî bürokrasi), ilmiye (din, eğitim ve hukuk bürokrasisi) ve kalemiye (sivil bürokrasi) şeklinde birbirini tamamlayan üç bölümden oluşurdu *(Şema 4.1)*.

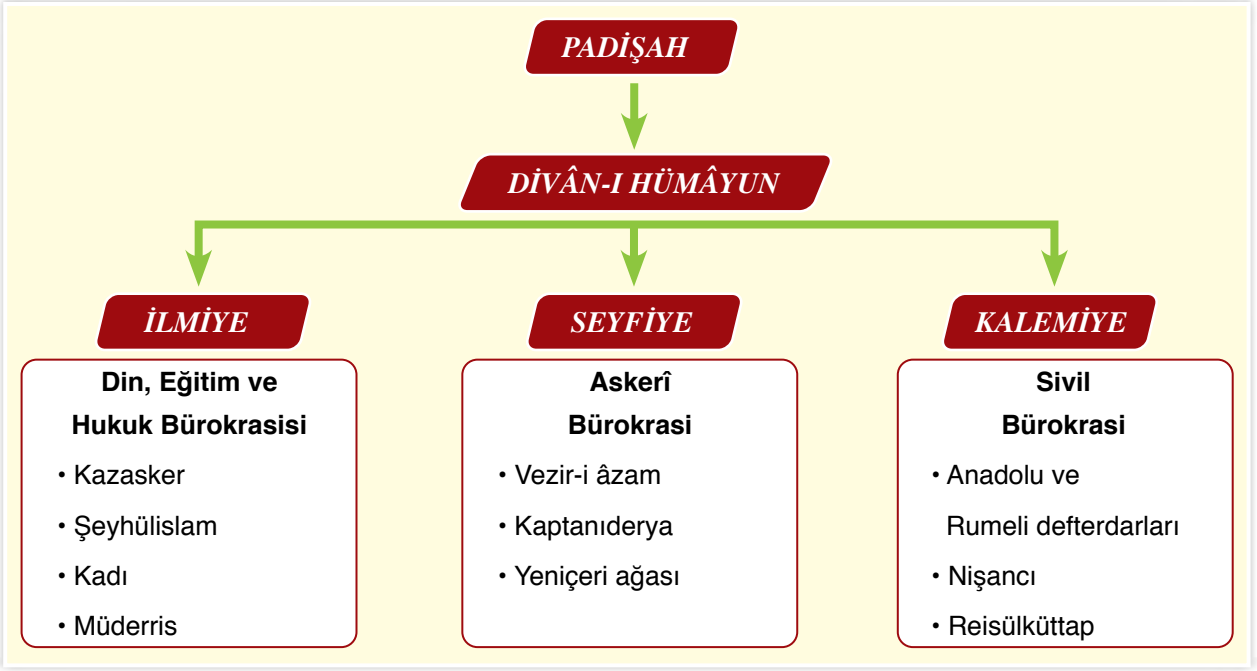

Şema 4.1: *Osmanlı idari yapısı*

İlmiye (Din, Eğitim ve Hukuk Bürokrasisi): İlimle uğraşan sınıf anlamına gelir. Üyelerine ulema adı verilir. Ulemanın yetiştiği eğitim ve öğretim merkezleri medreselerdi. Medreselerde iyi bir eğitim gördükten sonra Divân'da ve diğer idari birimlerde görevlendirilirlerdi. En büyük temsilcileri şeyhülislam ve Divân'daki kazaskerdi. Taşradaki temsilcileri ise kadılardı. Bunun dışında eğitim-öğretim faaliyetleriyle uğraşan müderrisler de bu gruba dâhildi. Seyfiye ve kalemiye sınıfında olduğu gibi, ilmiye sınıfı mensuplarının da Müslüman olma zorunluluğu vardı.

Osmanlı Devleti'nin, ilmiye sınıfını iyi bir eğitimden geçirmesinin sebepleri neler olabilir?

İlmiye sınıfının *(Görsel 4.10)* belli başlı görevleri arasında ilim ve tedris (eğitim-öğretim) faaliyetlerinin sürdürülmesi; dinî, sosyal, idari ve askerî konularda dinin görüşünün açıklanması; idari ve yargıya ait hizmetlerin görülmesi gibi konular yer alırdı. Bu üç fonksiyon müderrisler, müftüler ve kadılar aracılığı ile yürütülürdü. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nde ilmiye sınıfı oldukça büyük öneme sahipti.

Görsel 4.10: *Divân'da ilmiye sınıfının çalışmalarını anlatan illüstrasyon (Ârif Mehmet Paşa, Mecmûa-i Tesâvir-i Osmâniyye)*

İlmiye sınıfının Divânı-ı Hümâyundaki temsilcilerinden olan kazaskerler *(Görsel 4.11)*, Divân'a gelen davaları dinler ve karara bağlarlardı. Şehir ve kasabalarda ise yargı ve adaletle ilgili görevleri kazaskerler adına kadılar yerine getirirdi. Kadıların atanması, denetlenmesi ve terfileri bağlı bulundukları kazasker tarafından yapılırdı.

İlmiye sınıfı, yargının yanı sıra ülkedeki tedris (eğitim) hizmetlerinin yerine getirilmesinden de sorumluydu. Osmanlı sınırları içerisinde açılacak medreselerin ve medreselerdeki müfredatın belirlenmesi, müderrislerin tayin edilmesi de kazaskerlerin sorumluluğunda idi.

İlmiye sınıfının yetki ve görev alanına giren konulardan biri de Divân'da alınan kararların İslam dinine uygun olup olmadığı yönünde fetva vermek idi. Bu yetki Osmanlı Devleti'nde ilmiye sınıfının başı olarak kabul edilen şeyhülislam tarafından kullanılırdı. Osmanlı padişahları da bazı kararlarını uygulamadan önce şeyhülislamdan fetva isterlerdi. Ayrıca şeyhülislam çeşitli konularla ilgili olarak halktan gelen soruları İslamiyet'e uygunluğunu değerlendirerek cevaplandırırdı.

Görsel 4.11: *Kazaskeri tasvir eden minyatür (Millî Kütüphane-Paris/Fransa)*

Bilgi Notu

Şeri hukuk: İslam hukukudur. Özü Kur'an-ı Kerim, hadis, icma ve kıyasa dayanmaktadır. Osmanlı'da şeri hukuk sadece Müslüman halka uygulanırdı.

Örfi hukuk: Türk gelenek ve göreneklerine uygun olarak hazırlanmış kurallar bütünüdür. Osmanlı padişahlarının buyrukları da örfi hukuk kapsamına girmektedir.

Vakıf: Bir malın sahibi tarafından dinî ve hayır amaçlı ebediyen tahsisi anlamına gelir. Aynı zamanda hukuki bir amaçla kurulan ve İslam medeniyetinin en önemli unsurlarından birini teşkil eden hayır müesseselerini ifade eder.

Genel ağdan alınmıştır.

Osmanlı taşra teşkilatı içinde yer alan başlıca yönetim birimleri kaza, sancak ve eyalet idi. Kazaların başında ilmiye sınıfına mensup kadılar *(Görsel 4.12)* bulunurdu. Kadılar, insanlar arasında ortaya çıkan problemleri ve davaları şeri hükümlere göre çözüme kavuşturmak için yetkili makamca tayin edilen şahıslardı. Kadıların idari, ilmî ve adli konularda oldukça geniş yetkileri vardı. Halk arasındaki sorunları çözmenin yanında devlet ile halk arasındaki ilişkileri düzenler, devletin taşradaki düzenini sağlarlardı.

Görsel 4.12: *Kadıyı tasvir eden minyatür (Şeyhülislam Fenerci Mehmet Albümü)*

Osmanlı'da ilk kadı ataması Osman Bey tarafından gerçekleştirilmişti. İlk kadı, Osman Bey'in kayınpederi Şeyh Edebali'nin damadı ve talebesi olan Dursun Fâkih idi. Osmanlı Devleti, kadıların işlerine pek müdahale etmezdi. Böylece, verecekleri kararlarda kadıların hür iradelerini kullanmalarına yardımcı olurdu. Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde kadılar, halk arasındaki davaları camilerde görürlerdi. Daha sonraları ise inşa edilen mahkeme binalarında faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Osmanlı adalet sisteminde genelde davacılar kadıların yanına gelerek şikâyetlerini iletirler, kadılar da davayı adalet ölçüsünde sonuçlandırmaya çalışırlardı.

Osmanlı Devleti'nin taşradaki temsilcileri konumunda olan kadıların verdikleri kararlar son derece önemliydi. Verdikleri kararlar ile adalet, huzur ve güvenliği sağlayan kadılar; verecekleri yanlış kararlar ile toplum düzeninin bozulmasına, halkın devlete karşı tepki duymasına neden olabilirdi. Bu yüzden kadılar, doğrudan kendisine bağlı veya dolaylı olarak kendisine karşı sorumlu olan çok sayıda görevli ile birlikte bu vazifenin gereklerini yerine getirirdi. Doğrudan kadıya bağlı olan görevliler arasında naip (kadı vekili), muhtesip, mimarbaşı, kâtip, muhzır gibi görevliler bulunurdu.

Kadıların adli işler dışında evlenme, boşanma, vakıf kurma, kiralama, vekâlet verme, alım satım gibi işlemlerin karara bağlanması gibi görev ve sorumlulukları da vardı. Kadıların verdiği kararlar şeriye defterlerine kaydedilirdi. Kadılar; çözemedikleri davaları, halkın istek ve şikâyetlerini ise merkeze yani Divân'a iletirlerdi.

Kadıların, bulundukları kazada devletin şeri ve örfi kanunlarını uygulamaları yanında, merkezden gelen emirleri uygulamak gibi görevleri de vardı. Yine kendisine bağlı kazadaki devlet görevlilerinin bütün uygulamalarını yargı denetiminden geçirirlerdi. Kadılar ayrıca bulunduğu kazada belediye hizmetlerini de yerine getirirlerdi. Ticaret işlerini denetler, günlük hayatın sorunsuz şekilde yürümesini gözetirlerdi. Sorumlu bulundukları bölgelerdeki vergilerin sorunsuzca toplanması da kadıların yetkileri arasındaydı.

Kadıların yapmış olduğu faaliyetlere benzer faaliyetler günümüzde hangi kurumlar tarafından yapılmaktadır?

Seyfiye (Askerî Bürokrasi): Osmanlı Devleti'nde yönetici sınıfın en üst yetkili kanadını oluştururdu. Seyfiye sınıfının önemli konuma sahip olmasında Osmanlıların fetih ve gaza anlayışıyla kurulmuş bir devlet olmasının da payı büyüktü. Seyfiye sınıfı üyelerinin yönetim ve askerlikle ilgili yetki ve sorumlulukları vardı. Seyfiyenin Divân-ı Hümâyun'daki temsilcileri vezir-i âzam *(Görsel 4.13)*, kaptanıderya ve yeniçeri ağası idi. Seyfiye sınıfı üyeleri, saray mektebi Enderun veya Acemi Oğlanları Mektebinde yetişirlerdi. Sipahilik, asesbaşılık, kethüdalık, yeniçeri ağalığı, vezirlik, sancak beyliği, beylerbeylikten sadrazamlığa kadar farklı kademelerdeki yöneticiliklere yükselebilirlerdi. Bunlar, ehl-i seyf veya ehli örf gibi adlarla bilinen yönetici sınıfı temsil ederdi.

Görsel 4.13: *Vezir-i âzam tablosu (Victoria and Albert Museum-Londra/İngiltere)*

Merkez ve taşrada görev yapan önemli bir kısmı, askerî-idari görevlere atanırdı. Geri kalanları bizzat askerlik işiyle meşgul olurlardı. Askerlikle meşgul olan veya yürütme görevleri bulunan seyfiye sınıfı, tımar sistemi ve kul sistemi dâhilindeki grupları barındırmakta idi. Seyfiye sınıfının diğer bir kısmını ise Kapıkulu askerleri, eyalet askerleri ve donanma oluşturuyordu.

Seyfiye sınıfının taşradaki temsilcileri, eyaletleri yöneten beylerbeyleri ile sancakları yöneten sancak beyleri ile güvenlik işlerinden sorumlu subaşı idi. Bu görevliler bulundukları yerlerde buyrukları altındaki diğer görevlilerle birlikte merkezden gelen emirleri uygulardı. Yönetim dışında askerlik görevi de bulunan seyfiye sınıfı, ülkenin iç ve dış güvenliğinin sağlanmasından sorumluydu. Doğrudan merkeze bağlı olan beylerbeyleri bulundukları bölgenin idari, askerî, adli ve mali işlerinden sorumluydular. Sancak beyi ise savaş esnasında sancağında bulunan tımarlı sipahilerle birlikte bağlı bulunduğu beylerbeyinin komutasında savaşa katılmak zorundaydı. Subaşı da bulunduğu eyalet, sancak ve kazanın güvenliğinden sorumluydu.

Seyfiye sınıfının görev ve sorumlulukları, Osmanlı Devleti'ne ne gibi kazanımlar sağlamış olabilir? Açıklayınız.

Kalemiye (Sivil Bürokrasi): Genelde idari ve mali işlere bakarlardı. Divândaki temsilcileri Anadolu ve Rumeli defterdarları ile nişancı idi *(Görsel 4.14)*. Nişancı aynı zamanda sivil bürokrasisinin ve bu bürokraside çalışan görevlilerinin de başyöneticisiydi. Nişancıya bağlı olan reisülküttap ise divân kâtipleri ve kalemlerinin şefi konumundaydı. Kalemiye sınıfı içerisinde yer alan memurların çalıştığı bürolara "kalem", bürokratlara (büro amirleri) "hacegân", memurlara "kâtip", kalem bürolarında yazı işlerine yeni başlayan kişilere ise "şakird" denirdi. Kalemiye sınıfının; devletin yazı işlerini yürütme, mali kayıtları ve arazi kayıtlarını tutma, divândan çıkan fermanlara bakma, tercüme işleri, elçilerle görüşmelerin sağlanması, rütbe ve nişan gibi bürokratik görevleri vardı. Yine devletin iç ve dış yazışmaları ile ilgili kayıtların tutulması da kalemiye sınıfının görevleri arasındaydı. Kalemiye sınıfı üyelerine bu hizmetlerinin karşılığında tımar ve zeamet dirlik olarak tahsis edilmişti.

Kalemiye sınıfı *(Görsel 4.15)* yazma ve derleme biçimleri, belge oluşturma yöntemleri gibi konularda zamanla gelişerek kapsamlı hâle gelmişlerdir. Böylelikle kalemiye mensupları, Arapça ve Farsça dilleri, devlet kanunları, tarih ve coğrafya gibi çeşitli alanlarda geniş kapsamlı bilgi içeren bir eğitimle yetişmeye başlamışlardır.

Görsel 4.14: *Nişancıyı tasvir eden minyatür (Şeyhülislam Fenerci Mehmet Albümü*

Görsel 4.15: *Defterdar ofisini tasvir eden illüstrasyon (Ressam: Louis-Nicoles de Lespinasse)*

Etkinlik

İbn-i Haldun'un "Kılıç ile kalem, yani devletin askerî ve mülki teşkilat ve memur kadroları, devlet sahibinin devleti idare edebilmesi için bir vasıta ve alettir. O bu iki kuvvetin yardımıyla devletini idare eder. Bununla beraber devlet, ilk kuruluş ve hazırlık çağında mülki ve idari kurullardan ziyade ordu teşkilatına muhtaçtır." sözlerinden hareketle kalemiye ve seyfiye sınıfının önemi hakkındaki düşüncelerinizi aşağıya yazınız.

.....

.....

.....

.....

4.3. OSMANLI COĞRAFYASINDA BİLİM, KÜLTÜR, SANAT VE ZANAAT

Hazırlık

Osmanlı Devleti'nin çeşitli eğitim kurumları (medrese, tekke ve zaviye gibi) inşa etmesinin sebepleri neler olabilir?

4.3.1. Osmanlı'da Bilimsel ve Kültürel Faaliyetler

Osmanlı Devleti, Kuruluş Dönemi'nden itibaren bilimsel ve kültürel alanlarda önemli çalışmalar yaptı. Bu doğrultuda önceki Türk ve İslam devletlerini örnek alarak eğitim sistemini daha da geliştirdi. Türkiye Selçuklu ve Beylikler Dönemi'nden kalan medreseleri kullanmaya devam etti. Zamanla fethettiği gayrimüslim topraklarında ise yeni medreseler kurdu. Medreselerin yanına kurduğu vakıf müesseseleri sayesinde ilim faaliyetlerini geliştirerek devam ettirdi.

Osmanlı Devleti'nin büyük bir devlet olmasında merkeziyetçi idari yapısı ve güçlü bir ordusu yanında iyi bir eğitim sisteminin payı büyüktür. Osmanlı eğitim sisteminin amacı devlete bağlı insan yetiştirmekti. Bireyin iyi bir insan ve iyi bir meslek sahibi olması, mesleğini icra ederken de geleneklere bağlı ve itaatkâr olması hedeflendi. Devletin kurumları, eğitimli insanlar sayesinde ayakta durabilirdi. Bu yüzden Osmanlı Devleti eğitime son derece önem verdi, bilim insanlarını koruyarak destekledi.

Osmanlı Devleti'nde dinî ve ilmî konularda eğitim veren en önemli kurum medreseler idi. Medreselerde eğitim ve öğretim ücretsizdi. Medreselerde dinî (Kur'an, hadis, tefsir, fıkıh gibi) ve pozitif ilimler (astronomi, matematik, fizik gibi) öğretilirdi. Medrese eğitimini bitirenler icazet alarak müderrislik (öğretmenlik) ve kadılık için başvurabilirlerdi. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren, devletin ihtiyaçları ve toplumun eğitimi için kurulan medreseler hem devletin hem de şehirlerin gelişmesi açısından Osmanlı'ya büyük faydalar sağladı. Osmanlı'da ilk medrese, Orhan Bey Dönemi'nde İznik'te açıldı. Orhan Bey, İznik'i fethettikten sonra buradaki bir kiliseyi camiye ve bir manastırı da medreseye dönüştürdü. "Orhan Gazi Medresesi" *(Görsel 4.16)* adı verilen bu medresenin masraflarını karşılayabilmek amacıyla bir vakıf kuruldu. Daha sonra İznik Medresesinin müderrisliğine dönemin meşhur âlimlerinden Dâvûd-i Kayserî'yi atadı. Orhan Bey Dönemi'nde, Bursa'nın fethinden sonra, "Lala Şahin Paşa Külliyesi" adıyla yeni bir medrese daha inşa edildi.

Görsel 4.16: *İznik Ayasofya Orhan Camii ve Medresesi (Bursa)*

I. Murad Dönemi'nde ise yine Bursa'da "Hüdavendigâr Medresesi" hizmete girdi. Sonraki Osmanlı padişahları da (I. Bayezid, I. Mehmet ve II. Murad, Fatih, II. Bayezid, Kanuni) Bursa, Edirne ve İstanbul'da birçok medrese inşa etti. Bunlar arasında Fatih'in yaptırmış olduğu "Sahn-ı Seman Medresesi", dönemin en iyi ve yüksek dereceli eğitim kurumu niteliğinde idi. Daha sonra Kanuni de "Süleymaniye Medresesi"ni yaptırdı. Medreselerde birçok âlimin öncülüğünde eğitimini tamamlayanlar müftü, kadı, doktor, astronom, müderris (öğretmen) oldu.

Bilgi Notu

OSMANLILARDA İLİM-OSMANLI MEDRESELERİ

İstanbul'un fethini müteakip Fatih Sultan Mehmet, ismini onun tarafından inşa ettirilmiş külliyeden alan bugünkü Fatih semtinde bir medrese yaptırmıştır.(...) Külliyenin müştemilatında iki minareli ve bir şerefeli cami ile iki tarafında sekiz medrese yaptırılmış (Sahn-ı Seman veya Semaniye Medreseleri), ayrıca bunlara talebe yetiştirmek için de bu medreselerin arkasında "tetimme" ismi verilen sekiz medrese daha inşa edilmiştir *(Görsel 4.17)*. Külliyede bunlardan başka misafirlerin hayvanları için ahırlar, bir imaret, aşhane, darüşşifa denen bir hastane, bir muallimhane, bir kütüphane, ders okutmaya mahsus darütta'lim ve iki hamam bulunmaktaydı. Bu külliye içinde kayıtlardan anlaşıldığına göre vakıf suretiyle bir sıbyan mektebi de tesis edilmiştir.(...)

Medreselerin her birinin on dokuz odası ve her medresenin bir müderrisi bulunmaktaydı. Müderrislere ellişer akça yevmiye tahsis edilerek ayrıca beşer akça yevmiye ile birer de muîd (asistan) verildi. Her medresenin odalarına ikişer danişment (talebe) konuldu. Bunlara vakıftan ikişer akça yevmiye ile imaretten ekmek ve çorba tahsisi kararlaştırıldı.

Yusuf HALAÇOĞLU

XIV-XVII. yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı, s. 132-133

Görsel 4.17: *Fatih Camii ve Külliyesi*

Metinden hareketle Osmanlı medreseleri hakkında ne gibi çıkarımlarda bulunabilirsiniz? Açıklayınız.

.....

.....

.....

.....

.....

4.3.2. Türk Dünyasında Yetişmiş Önemli Bilim İnsanları

Tarih boyunca çağ açıp çağ kapayan Türkler, sadece kılıç yoluyla fetih hareketlerinde bulunmadılar. Kalemi, düşünceleri ve yapmış oldukları bilimsel faaliyetlerle birçok Türk âlimi dünya medeniyetine önemli katkılarda bulundu. İslamiyet'le birlikte bu durum daha da ivme kazandı. Türk ve İslam dünyasında birçok âlim yetişti. Ünleri dünyaya yayılan bu bilginler, bilimlerin gelişmesine ve yayılmasına katkıda bulundular. Türk dünyasında yetişmiş önemli bilim insanları arasında Akşemseddin, Uluğ Bey ve onun öğrencisi olan Ali Kuşçu'nun yeri oldukça farklıdır. Bu bilim insanları ve bilimsel çalışmaları özetle şöyledir:

AKŞEMSEDDİN (1390-1459): Ak Şeyh olarak da anılan Akşemseddin *(Görsel 4.18)*, Amasya ve Osmancık Medreselerinde tıp, eczacılık ve tasavvuf alanında çalışmalar yaptı. "Maddetü'l-Hayat" adlı eserinde ilk defa bazı hastalıkların, tohum adını verdiği mikroplardan kaynaklandığını öne sürdü. Yine Akşemseddin aynı eserinde, Pasteur'den (Pastör) çok daha önce bazı hastalıkların kalıtım yoluyla geçtiğini söyledi. Akşemseddin, bedensel hastalıkların yanında, ruh hastalıklarının da tedavisiyle uğraştı ve başarılı sonuçlar elde etti.

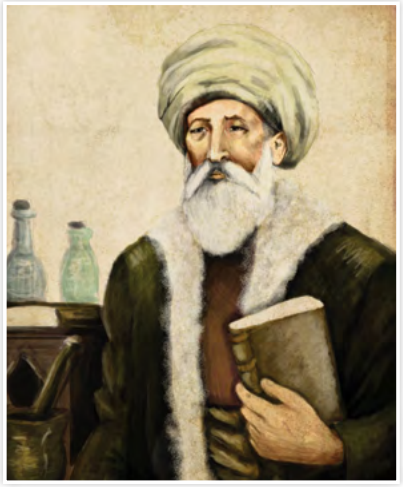

Görsel 4.18: *Akşemseddin (Temsilî)*

Akşemseddin, yirmi beş yaşlarında Hacı Bayrâm-ı Velî'nin manevi eğitiminden geçtikten sonra Ankara'nın şu anda bir ilçesi olan Beypazarı'na yerleşti ve orada bir mescit ile değirmen yaptırdı. Daha sonra Beypazarı'ndan ayrıldı. Çorum'un İskilip ilçesine bağlı Evlek köyüne yerleşerek faaliyetlerini burada devam ettirdi.

Akşemseddin aynı zamanda Fatih Sultan Mehmet'in de lalasıdır. Akşemseddin, II. Mehmet'e danışmanlık yapıp İstanbul'un fethine katkıda bulundu. Çocukları, öğrencileri ve müritleriyle birlikte fetih ordusuna katıldı. İstanbul'un fethinden sonra kiliseden camiye dönüştürülen Ayasofya'da kılınan ilk cuma namazında hutbe okudu.

ALİ KUŞÇU (ÖI.-1474): XV. yüzyıl Türk ve İslam dünyasının en önemli bilginlerinden biridir. Özellikle astronomi ve matematik konularında çok değerli eserler vermiştir. Ali Kuşçu *(Görsel 4.19)*, Semerkant'ta Uluğ Bey'den matematik ve astronomi dersleri aldı. Aynı zamanda Semerkant Rasathanesinde müdürlük de yaptı. Bu dönemde hazırladığı "Ay'ın, Toprak Şekillerine Dair Risaleler" adlı eserini Uluğ Bey'e sundu. Uluğ Bey'in Semerkant'ta öldürülmesi üzerine oradan ayrılarak Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın hizmetine girdi. Akkoyunlu hizmetinde iken Uzun Hasan tarafından II. Mehmet'e (Fatih Sultan Mehmet) elçi olarak gönderildi. Elçilik görevini tamamlayınca Tebriz'e döndü. Bir süre sonra Fatih Sultan Mehmet'in daveti üzerine tekrar İstanbul'a geldi. Hayatının son iki yılını İstanbul'da Osmanlı Devleti'nin hizmetinde geçirdi.

Görsel 4.19: *Ali Kuşçu'nun Fatih ile karşılaşmasını tasvir eden minyatür, (Taşköprülüzâde Ahmet Efendi, eş-Şakâ'iku'n-nu'mâniyye, Topkapı Sarayı Müzesi-İstanbul)*

Ali Kuşçu, İstanbul'a geldiğinde meşhur "Muhammediye" adlı eserini Fatih Sultan Mehmet'e sundu. Eser, ağırlıklı olarak matematiksel konular içeriyordu. Otlukbeli Savaşı sırasında yazdığı astronomiyle ilgili bir risalesine ise uğur niyetine "Fethiye" adını koydu. Ali Kuşçu, büyük bir astronomi âlimi olmanın yanında, Anadolu'da astronomi ilminin gelişmesine katkıda bulundu. Mezun ettiği öğrencileri bu konuda önemli çalışmalar yaptı.

ULUĞ BEY (1394-1449): Azerbaycan'daki Sultaniye şehrinde dünyaya gelen Uluğ Bey, aynı zamanda Timur'un torunu ve Timur Devleti'nin dördüncü hükümdarıdır. Henüz on altı yaşında iken Mâverâünnehir'in ve yörelerinin yönetimi babası tarafından kendisine verilen Uluğ Bey daha çok Semerkant'ta bilimsel faaliyetlerde bulundu. Matematik ve astronomi alanında yapmış olduğu çalışmalarla Türk-İslam dünyasında nam kazandı. Babasının ölümünden sonra tahtı devralan Uluğ Bey, hükümdarlığı döneminde Semerkant'ta medrese ve rasathane inşa ettirdi *(Görsel 4.20)*. Bu rasathanede yapmış olduğu bilimsel çalışmaları "Zîc-i Uluğ Bey" adlı eserinde topladı. Eser, uzun yıllar astronomi bilimi ile uğraşanların temel kaynağı oldu.

Uluğ Bey'in kendi adına bir rasathane kurmasının amaçları neler olabilir?

1421 yılında tamamlanan Semerkant Medresesi, uzun yıllar çeşitli ilimlerin öğretildiği bilim merkezi oldu. Burada dönemin birçok ünlü bilim insanı (Ali Kuşçu ve Kadızâde-i Rûmî gibi) yetişti. Uluğ Bey'in inşa ettirdiği Semerkant Rasathanesinde ise astronomi alanında önemli çalışmalar yapıldı. Bu Rasathane, bir tepe üzerinde, 23 metre çapında, 30 metre yüksekliğinde silindir biçiminde inşa edilmişti. Rasathanede kullanılan gözlem araçları dönemin şartlarına göre oldukça teknolojik yapıya sahipti. Burada kullanılan en önemli gözlem araçlarından biri Güneş'in meridyen geçişlerinin ölçüldüğü "meridyen kadranı" idi. Eldeki bilgilere göre bu kadran 50 metre yüksekliğindeydi ve gözlemevinin bir parçası olarak yapılmıştı.

Görsel 4.20: *Uluğ Bey ve Semerkant Medresesinde yapılan bilimsel faaliyetleri tasvir eden illüstrasyon*

Etkinlik

Akşemseddin, Ali Kuşçu ve Uluğ Bey'in çalışmaları ile ilgili bir bilim gazetesi hazırlayınız. Hazırladığınız bu gazeteyi okul panosunda sergileyiniz.

4.3.3. Osmanlı El Sanatları

Erken ve Klasik Dönem Osmanlı sanatında, mimari dışında ahşap ve taş işlemeciliği, dokumacılık, çinicilik ve hat sanatı da önemli gelişme gösterdi. Bu sanat dalları ve özellikleri genel olarak şunlardır:

Görsel 4.21: *Bursa Ulu Cami minberi*

• Ahşap ve Taş İşlemeciliği

Erken ve Klasik Dönem Osmanlı sanatında ahşap işlemeciliği, diğer sanat kollarına paralel olarak birçok bölgesel etkileri de içine alarak zenginleşen bir çeşitlilik göstermiştir. Ağaç ve yan ürünlerinin işlemeye elverişli yapısından dolayı ahşap işlemeciliği, kapı ve pencere kapaklarında, bilhassa minberlerde *(Görsel 4.21)* yaygın bir kullanım alanı buldu. Ahşap işçiliğiyle uğraşan sanatkârlara "neccar" denirdi. Bu zanaatkârlar, özellikle Anadolu'da gelişen ahşap süsleme tekniklerini büyük bir ustalıkla her çeşit ağaca uygulamışlardır. Neccarlar; teknik ve işlenişe uygun olan ceviz, elma, armut, sedir, meşe, abanoz ve gül ağacını ham madde olarak kullanmışlardır.

Ağaç üzerinde veya diğer ahşap bir malzemede, mobilyada belirlenmiş desen ve çizimlere göre oyulmuş yuvalara gümüş sedef vb. süs maddeleri yerleştirilerek yapılan süsleme sanatına ise "kakmacılık" denir.

Osmanlı mimarisinin temel unsurlarından biri de taş işlemeciliğidir *(Görsel 4.22)*. Osmanlı mimarisinde, taş işlemeciliği ile yapılan eserler; din (cami, mescit, tekke, türbe), eğitim (medrese) ve sağlık ile ilgili yapılar (darüşşifa, bimarhane) şeklinde üçe ayrılabilir. Yine sofalarda ve pencere önlerinde sıkça rastlanan, renkli taşlardan meydana getirilmiş taş-mozaik yer döşemeleri taş işçiliğinin farklı bir çeşidini oluşturmaktaydı. Taş işçiliğinin en yaygın biçimini oyma ve kabartmalar teşkil eder. Bu uygulamada nakkaşın hazırladığı resim, iğneleme işleminin ardından kömür tozuyla ve silkme usulüyle zemine aktarılır; daha sonra fırça veya kalemle tespit edilen resim, taşçılar tarafından işlenirdi.

• Ebru Sanatı

Ebru, kendine özgü tekniklerle hazırlanan ve tekneye alınan suyun üzerinde boyalarla oluşturulan desenlerin kâğıda aktarılmasıyla yapılan geleneksel bir sanattır *(Görsel 4.22)*. XV. yüzyıldan itibaren Osmanlı ustaları tarafından özenle hazırlanan ebru kâğıdı, yazılan kitapların ciltlenmesinde; müze, kütüphane gibi mekânlarda sergilenen tablolarda yer almıştır. Ebru sanatı XVII. yüzyıldan itibaren Avrupalı seyyahlar tarafından kendi memleketlerine götürülen ebru kâğıtları "Türk mermer kâğıdı" adıyla oralarda da yapılmaya başlanmıştır.

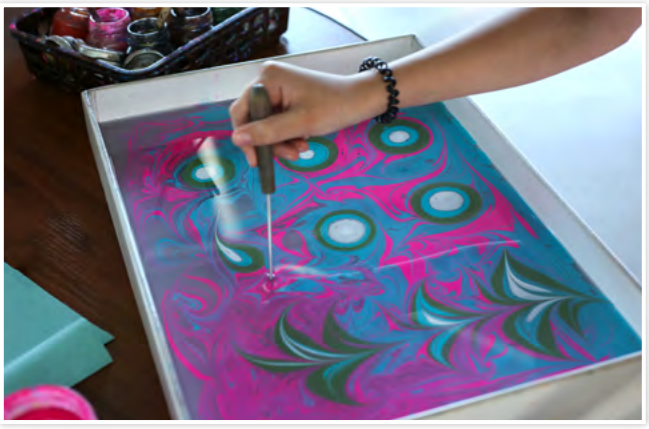

Görsel 4.22: *Ebru sanatı örneği*

• **Dokumacılık**

Pamuk, keten, kadife, ipek, yün vb. malzemenin elde edilmesinden kullanıma hazır hâle gelene kadar (kumaş, halı, kilim vs.) *(Görsel 4.23)* geçirdiği sürecin tamamına "dokumacılık" denmektedir. Dokumacılık ve dokuma sanatı, Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinden itibaren iktisadi ve sosyal hayatın önemli bir parçası olmuştur. Osmanlı dokumacılık sektörünün en önemli kolunu ise halıcılık oluşturmuştur. Orta Asya'dan Anadolu'ya uzanan halı işlemeciliği Osmanlılar Dönemi'nde farklı üslup ve tarzda hayat bulmuştur.

Görsel 4.23: *Kilim dokumacılığı*

Osmanlı halılarında genelde geometrik motifler ve kûfi yazılı kenar şeritleri yanında stilize hayvan figürleri de motif olarak kullanılmıştır. Daha sonra ise hayvan figürlerinin yerini baklava motifleri ve soyut bitkisel motifler almıştır. XV. yüzyıldan itibaren ise halı sanatında çiçek dekorlu, madalyon ve yıldız motifli çeşitli zengin süslemeler yer almıştır. Özellikle Gördes düğümü ile yünden dokunmuş olan Uşak halıları madalyonlu ve yıldızlı halıların en güzel örneklerini teşkil etmiştir.

• **Çinicilik**

Kil topraktan yapılan levhaların genellikle çiçek resimleriyle bezenip fırında pişirilmesi sanatına "çinicilik" denmektedir. Erken Dönem Osmanlı çini sanatında, *(Görsel 4.24)* İznik ve Kütahya en önemli çini ve seramik merkezleri idi. Bu iki şehirde birçok çini imalathanesi bulunmaktaydı. Osmanlı çinilerinde genelde Türk mavisi, domates kırmızısı, mor, sarı ve yeşil gibi renkler kullanılmaktaydı. Buralarda üretilen çiniler, Osmanlı çini ustaları tarafından başta camiler olmak üzere askerî yapılar, saraylar, konaklar ve türbelerde hayat bulmaktaydı. Erken Dönem Osmanlı çini eserleri arasında Bursa'daki Yeşil Cami ve Yeşil Türbe, Klasik Dönem'de ise Sultan Ahmet Camisi gösterilebilir.

Görsel 4.24: *Çini sanatı*

• **Hat Sanatı**

Çizgi veya yazı anlamına gelen "hat", *(Görsel 4.25)* aynı zamanda güzel yazı yazma sanatı olarak da kullanılmaktadır. Hat sanatı ile uğraşanlara ise "hattat" denmektedir. Türk kültür hayatına İslamiyet'in kabulünden sonra girmiş olan hat sanatı asıl gelişimini Osmanlı Dönemi'nde gösterdi. Erken Dönem Osmanlı hat sanatı, özelikle Amasya ve Edirne şehirlerinde gelişme gösterdi. Bu şehirlerde önemli hattatlar yetişti. Bu hattatların en önemlilerinden biri olan Amasyalı Şeyh Hamdullah (1436-1519), Osmanlı hat sanatının gelişmesine büyük katkıda bulundu.

Görsel 4.25: *Hat sanatı*

4.3.4. Osmanlı Coğrafyasında Sözlü ve Yazılı Kültür

Sözlü kültür, İslamiyet öncesi dönemde Türk toplumlarında destanlar, mitler, hikâyeler, masallar etrafında gelişmişti. İslamiyet'in etkisiyle birlikte Türk-İslam devletlerinde ise kitabî kültür gelişme gösterdi. Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinden itibaren de gerek sözlü edebiyat ürünleri gerekse kitabî (divan edebiyatı) ürünler, Osmanlı padişahlarının şair kişilikleri ve edebiyata verdiği önem sayesinde gelişip korundu. Bu sayede de günümüze kadar varlığını sürdürdü. Osmanlı'da sözlü kültür ve gelişim süreci genel olarak şu şekilde oldu:

Osmanlı Kuruluş Dönemi'ndeki sözlü kültür İslamiyet öncesi ve sonrası sözlü kültürün devamı niteliğindedir. Osmanlı'da sözlü kültürün başlıca türleri destanlar, masallar, menkıbeler, mâniler, fıkralar, ağıtlar, halk hikâyeleri, türküler ve koşmalardır. Halk edebiyatı olarak da adlandırılan sözlü kültürün başlıca temsilcileri ozan veya âşık denen saz şairleridir.

Osmanlıların ilk dönemlerinde gelişimini devam ettiren sözlü kültür ürünleri arasında destanların ayrı bir yeri vardır. Öyle ki Türk-İslam tarihinin önemli eserleri arasında yer alan destanlar, Eski Anadolu Türkçesi ile XIII. yüzyıldan başlayarak XIV ve XV. yüzyılda gelişimini sürdürmüştür.

Önemli sözlü kültür ürünleri içerisinde yer alan Saltuknâme; halk edebiyatı, folklor, dil, tarih vs. araştırmaları için çok önemli bir kaynaktır. Saltuknâme, XIII. yüzyılda yaşadığı kabul edilen Sarı Saltuk Dede'nin *(Görsel 4.26)* yaşamını ve savaşlarını konu edinir. Eser, Türkiye Selçuklu Devleti'nin son zamanları ile Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve yükselme dönemlerindeki birçok olay hakkında bilgi içerir. Önemli Selçuklu sultanlarının yanında Osman Bey, Yıldırım Bayezid, Fatih, Yavuz gibi Osmanlı padişahları ve Şehzade Cem Sultan da Saltuknâme'de yer alır.

Görsel 4.26: *Sarı Saltuk Anıtı (Arnavutluk)*

Osmanlı Devleti'nin ilk yıllarında, sözlü kültürün gelişmesinde; kahvehanelerde, panayırlarda, düğünlerde ve köy odalarında okunan, anlatılan hikâye ve destanların katkısı büyük oldu. İleriki yüzyıllarda Edirne ve Topkapı Sarayı'nda bir gelenek olarak başlatılan helva sohbetleri, toplumun üst ve orta sınıfını sohbetin yapılacağı konaklarda bir araya getirdi. Türkülerin, ilahilerin, marşların söylendiği; oyunların oynandığı bu toplantılar XX. yüzyılın ilk yarısına kadar sürdürüldü.

Osmanlı Devleti'nde, başta Bursa ve Edirne olmak üzere Trabzon, Amasya, Manisa, Konya gibi şehirler; edebiyat toplantılarının yapıldığı önemli muhitler olarak karşımıza çıkmaktadır. Şairlerin bir araya gelerek şiir okuduğu, edebiyat sohbeti yaptığı bu muhitler sanatın gelişmesini ve yeni şairlerin ortaya çıkmasını sağladı. Diğer yandan Anadolu köy odalarında da sıklıkla okunan Yazıcıoğlu Mehmed Efendi'nin Hz. Muhammed'in özelliklerini, yüce ahlakını, örnek kişiliğini anlattığı manzum bir eser olan Muhammediyye, halk arasında Kur'an-ı Kerim'den sonra en çok okunan kitap olma özelliğini yüzyıllarca korumuştur. Sözlü halk kültüründe ezbere okunan Muhammediyye, bir yandan da medreselerde ders kitabı olarak okutuldu.

Osmanlı Devleti'nde padişahlar da sözlü kültürün gelişmesine önemli katkıda bulunmuşlardır *(Görsel 4.27)*. Nitekim Yıldırım Bayezid, Çelebi Mehmet, II. Murad; şair, âşık ve ozanlara yakın ilgi göstermiş, edebî ürünler ortaya koymaları için onları teşvik etmişlerdir. Böylece İslamiyet öncesine dayanan halk şiirleri Osmanlı Kuruluş Dönemi ve sonrasında varlığını sürdürmüştür. Halkın zevkini, acılarını, yaşam biçimini yansıtan bu şiirler; anonim halk şiiri, âşık şiiri, tekke-tasavvuf şiiri olmak üzere üç kolda varlığını devam ettirmiştir. Birçok şair Osmanlı padişahının olması; onların şair, âşık ve ozanları himaye etmesine vesile olmuştur. Sarayın, özellikle hanım sultanların himayesinde olan saz şairleri usta-çırak ilişkisiyle yetiştikleri kahvelerde toplanmış, askerler arasındaki saz şairleri ise savaşlara katılmış ve savaş meclislerinde kahramanlık şiirleri okumuşlardır. Osmanlı esnaf teşkilatı içinde de yetişen bu özel sınıf, kendilerine ait olan kültürü koruyarak âşıklar zümresinin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

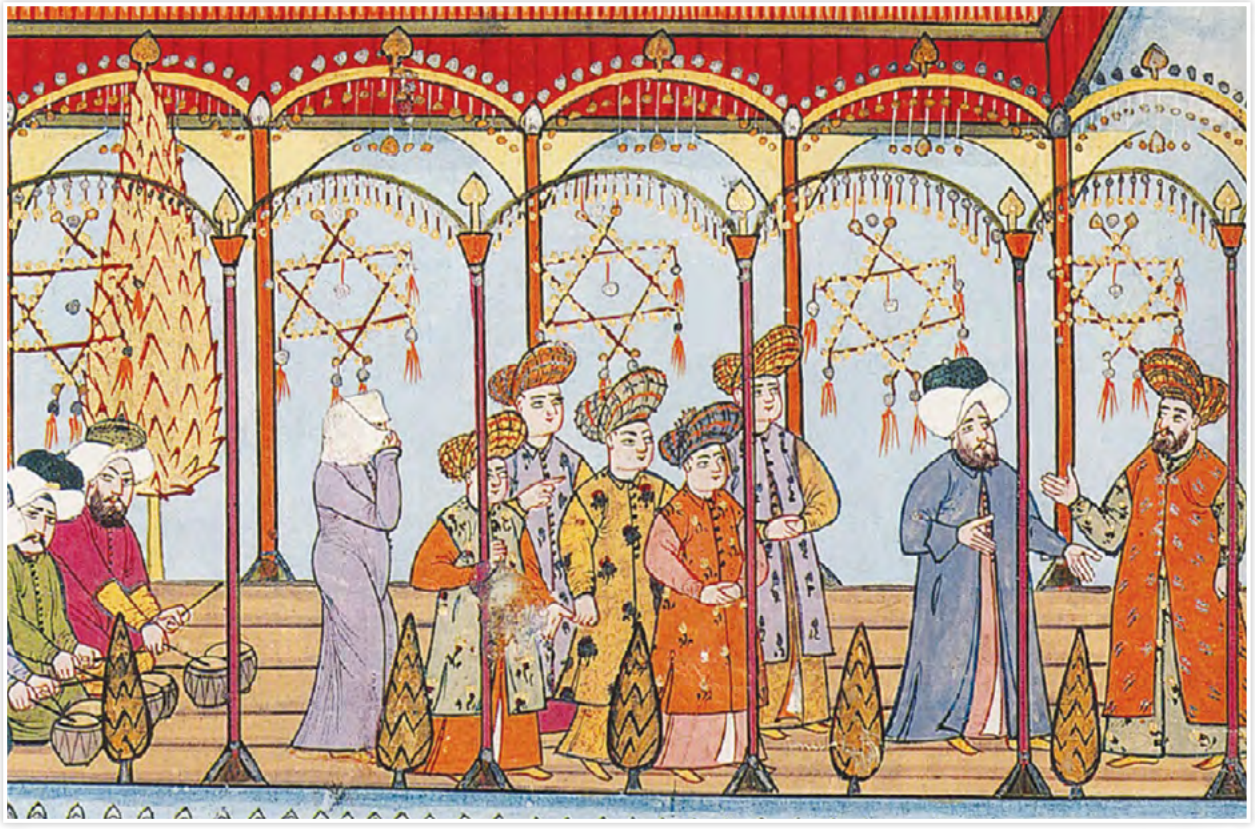

Görsel 4.27: *Sultan III. Ahmet'i orta oyununu seyrederken tasvir eden minyatür (Surnâme-i Vehbî, Topkapı Sarayı Müzesi-İstanbul)*

Osmanlı Devleti'nde, Kuruluş Dönemi'nden itibaren kitabî (yazılı) kültür de gelişme göstermiştir. Osmanlı'da kitabî kültür daha çok divan edebiyatı çerçevesinde gelişmiştir. Divan edebiyatı, Oğuz Türklerinin Anadolu'da oluşturdukları Türk-İslam kültürünü anlatan, İran ve Arap etkisinde gelişmiş Türk edebiyatının bir koludur. Daha çok medrese eğitimi alan, şeriat bilgisine hâkim, yüksek eğitimli kişilerce okunup yazılan bu edebiyata "saray edebiyatı, yüksek zümre edebiyatı" gibi isimler verilmiştir.

Osmanlı Devleti'nde kitabî kültür, saray çevresinde ve belirli şehirlerde (ilk dönemler Bursa ve Edirne, sonraki dönemler İstanbul) padişahların da desteği ile gelişme göstermiştir. Kitabî kültür yani divan edebiyatında sanat ön planda olduğu için konu değil, konunun işleniş biçimi önemlidir. Soyut anlatım ön plandadır. Böyle olmasının sebebi de yine yüksek zümreye hitap ediyor olmasıdır. Divan edebiyatında Arapça ve Farsça kelimeler fazlaca kullanıldığından dil oldukça ağırdır. Bireysellik ön planda olduğundan toplum sorunlarından uzaktır. Aşk acısından duyulan mutluluk, şiirlerin genel temasıdır. Bunun dışında ahlak, savaş ve kahramanlık, bir şehrin güzellikleri de konu olarak ele alınmış; yer yer hiciv ve mizaha başvurulmuştur.

4.3.5. Osmanlı Şehirleri

Osmanlı Devleti, bir şehri fethedince ilk olarak ana kiliseyi camiye çevirir ve ona Ulu Cami adını verirdi. Bu yüzden hemen her şehirde bir ulu cami vardır. Hemen ardından da şehre bir kadı tayin edilir. Vergiye tabi olanlar-olmayanlar, mahalleler, mahallelerdeki Müslim ve gayrimüslimler, reaya ve askerî sınıf ayrı ayrı her şehir için tapu tahrir defterine geçirilirdi. Bu işlemden sonra o şehir, Osmanlı Devleti'nin resmî bir parçası olma sürecini tamamlamış olurdu. Diğer yandan büyük şehirlerde güvenlik amacıyla yeni askerî birlikler kurulur, sur ve hisarlar inşa edilirdi.

Osmanlı Devleti'nde şehirler genelde ticari faaliyetlerin yoğunlaştığı güzergâhlar üzerine kurulurdu. Bu özellik ekonomik örgütlenmeyi de yakından etkilemiştir. Osmanlı şehirleri genelde iki parçalı işlevsel alana sahipti. Bunlardan ilki konut alanları, diğeri ise ekonomik sahalar ve iş sahaları idi.

Görsel 4.28: *İstanbul'da bir cami ve mahalle tablosu (Ressam: Fabius Brest)*

Osmanlı şehirlerinin büyük kısmı mahallelerden oluşurdu *(Görsel 4.28)*. Bu mahallelerde Müslim ve gayrimüslim cemaatler; ayrı ayrı, kendi mahallelerindeki mescit, kilise veya sinagog etrafında yerleşmişlerdi. Türk evleri genelde çok katlı değildi. Bu evlerin birinci katı taştan yapılmış olup hizmet katı konumundaydı. Bu katta depo, samanlık, çamaşır yıkama yeri, tuvalet ve mutfak yer alırdı. Evin üst katı ise oturma alanı olarak kullanılan odalardan ibaretti. Odalar arasında eyvan denen bir bölüm yer alırdı. Eyvan ve odalar, sofaya veya hayata (avluya) açılmaktaydı.

Mahallelerin dışındaki diğer alan, endüstriyel faaliyetlerin yapıldığı ve kırsal kesimle bağlantısı olan zanaatkârların bulunduğu bölgelerdi. Bu bölgelerde dericiler, boyacılar, kesimhaneler, kasaplar, demirciler, çilingirler, bakırcılar, çömlekçiler, saraçlar, gıda maddesi satıcıları gibi grupları görmek mümkündü. Şehre yeni gelenler, sanayide çalışanlar ve şehrin alt sınıfı genelde bu alanda yaşardı.

Şehrin bir diğer ana bölümü ise pazar yeridir. Burada belli başlı idari üniteler, kadı mahkemesi, esnaflar, şehre gelen kervanların indiği hanlar, kervansaraylar ve günlük alışverişin yapıldığı çarşılar yer alırdı. Çarşılarda çeşitli ekonomik, dinî ve kültürel faaliyetler yapılmaktaydı. Bu alan gelişigüzel seçilmiş bir yer değildi. Öyle ki çarşının konumu için kale veya şehir surları, önemli yollar ve önemli kültürel alanlara yakınlık belirleyici rol oynardı.

Şehir merkezinde bulunan diğer bir unsur ise sağlık, eğitim hizmetleri ve kültürel hizmetler sunan külliyeler idi. Osmanlı şehir merkezlerinde bulunan büyük camiler genelde külliye ile bağlantılıydı. Osmanlı şehirlerinin önemli yapılarından biri de imarethanelerdi. Yoksullara, medrese öğrencilerine, tekkelerde kalanlara, yolculara yemek dağıtmak üzere kurulmuş olan imarethaneler; kamu hizmeti gören önemli hayır kurumları niteliğindeydi.

Tartışalım

Osmanlı şehir planlaması ile günümüz şehir planlaması arasındaki benzer ve farklı yönleri arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

Yorumlayalım

BURSA

Bursa'da *(Görsel 4.29)* bulunan iç kalede, iki bin ev ve kat kat yüksek saraylar vardır. Amma bağ bahçeleri yoktur. Kalede, yedi mahalle, yedi mihrap ve bir de hamam vardır. Ayrıca yirmi dükkânlı bir çarşısı vardır. İç kalede bulunan en önemli mimari yapı Sultan Orhan Camii'dir. Caminin tek şerefeli bir minaresi vardır. İç kalenin caddeleri büyük taşlar ve kaldırımlarla döşelidir. Evleri eski usuldür. Taş ve tuğla duvarlarında tarihler yazılıdır ki bu evlerin ne zaman yapıldıklarını gösterir. Evleri kâgir binalar olup baştan başa kiremitle örtülüdür.(...)

Bu şehirde 176 Müslüman, 7 Ermeni, 9 Rum mahallesi vardır. Ayrıca altı cemaat Yahudi, bir mahalle Kıpti, Muradiye Yolu üzerinde bir de Miskinler mahallesi bulunur. Bu şehir, düz bir yere kurulmuş olup yüksek kale eteğinde evler, imaretler ve Ulu Cami semtleri yukarıda kalmıştır. Uludağ eteğindeki bu şehrin mavi kurşun ile süslenmiş olan hamamlarını, mescitlerini, selatin camilerini, kat kat sokaklarını seyredenler hayran kalır.(...)

Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi, s. 133-134

(Aslına sadık kalınarak kısaltılmıştır.)

***Görsel 4.29:** XIX. yüzyılda Bursa'yı tasvir eden siyah beyaz gravür (Ressam: Charles Texier)*

1. **Bursa'nın, Osmanlı Devleti tarafından fethinden sonra şehirde ne gibi değişimler olmuştur? Belirtiniz.**
2. **Metin ve görselden hareketle Osmanlı şehirleri ve özellikleri hakkında ne gibi çıkarımlarda bulunabilirsiniz? Değerlendiriniz.**

Bursa'dan sonra İstanbul da fetih sonrasında Türk-İslam beldesine dönüşen şehirlerin başında gelmektedir. Öyle ki şehir fethedildiğinde adeta virane bir hâlde idi. Fatih ilk iş olarak bazı şehirlerden getirttiği Türkmenleri şehre iskân ederek şenlendirme politikası izledi. Daha sonra şehirde imar faaliyetlerine başladı. Kısa sürede şehrin çeşitli çevrelerinde cami, medrese, imaret, han, hamam, darüşşifa gibi yapılar yükselmeye başladı. 1455 kışında meşhur Kapalıçarşı'nın çekirdeği Büyük Bedestenin yapımını başlattı. Yapılan imar ve iskân faaliyetleriyle İstanbul Türk-İslam beldesi hâline geldi.

Osmanlı Devleti, Rumeli'de de fethettiği bölgelerde sosyal devlet anlayışı ile imar ve bayındırlık faaliyetlerine başladı. Özellikle Rumeli'de yeni şehirler ve yerleşim birimleri kuruldu. Bu bölgelere kadı ve subaşı atanarak adalet ve güvenlik işleri düzenlendi. İmar faaliyetlerine şehirlerde bulunan ana kilisenin camiye (Genelde ulu cami adı verilmiştir.) dönüştürülmesiyle başlandı. Daha sonra bu cami etrafında kümelenen kültürel, sosyal ve iktisadi kuruluşların oluşturduğu külliyeler kuruldu. Külliyeler mahalleleri, mahalleler de şehirleri meydana getirdi. Kısa sürede bu şehirlerde cami-mescit, tekke-zaviye ve türbe gibi dinî yapılar; han, bedesten, kervansaray ve çarşı gibi ticari yapılar; imaret, hamam, köprü, su kemeri, çeşme ve saat kulesi gibi sosyal yapılar; mektep, medrese ve kütüphane gibi eğitim ortamları; kale, hisar, kule-ocak, burç ve tabyalar gibi askerî yapılar inşa etmek suretiyle Türk-İslam şehir dokusu anlayışı etkin hâle geldi. Böylece bölgeye yeni bir yaşam tarzı, hayat ve medeniyet getirildi. Nitekim günümüzde Yunanistan, Bulgaristan, Kosova, Bosna *(Görsel 4.30)* ve Arnavutluk'ta Osmanlı şehir dokusunun izlerini kısmen de olsa görmek mümkündür. Bu bölgelerdeki Osmanlı yapıları; Anadolu'daki Bursa, Edirne, Amasya, İznik ve Manisa gibi şehirlerdeki anıtsal yapılarla benzer özelliklere sahiptir.

Görsel 4.30: *Mostar şehri ve çevresi (Bosna Hersek)*

Görselden de hareketle Rumeli'de fethedilen şehirlerde inşa edilen kültürel, sosyal ve iktisadi kuruluşlar ne gibi değişimlere neden olmuştur? Belirtiniz.

4.3.6. Osmanlı'da Mimari

Osmanlı Devleti, devletleşme sürecinden itibaren, diğer Türk-İslam devletlerinde olduğu gibi imar faaliyetlerine önem vermiş ve özellikle mimari alanında birçok eser ortaya koymuştur. Erken Dönem diye adlandırılan Osmanlı mimarisi genelde Türkiye Selçuklu Dönemi'ni örnek almakla birlikte zamanla kendine has bir üslup geliştirmiştir. Erken Dönem Osmanlı mimarisinde genelde dinî mimari (cami, medrese gibi) ön plana çıkmıştır. Bunun dışında sivil mimari diye adlandırılan saray, han, hamam, bedesten, darüşşifa, çeşme gibi yapılar; askerî mimari alanında ise kale ve surlar inşa edilmiştir.

Erken Dönem Osmanlı mimarisinin temel ögesini külliyeler, külliyelerin ana unsurunu ise camiler ve medreseler oluşturmaktaydı. Osmanlı mimari anlayışında başlangıçta Selçuklu mimarisi örnek alınsa da zamanla farklı planlarda yapılan çok sayıda cami ön plana çıktı. Osmanlı Erken Dönemi'ne ait ilk eserler genelde İznik, Bursa ve Edirne'de yapıldı. İznik'teki Hacı Özbek Camii (1333), Hacı Hamza Camii (1349), Süleyman Paşa Medresesi, Bursa'da Yıldırım Bayezid Dönemi'nde inşa edilen Ulu Cami, Yıldırım Bedesteni, Osmanlı Devleti'nin ilk hastanesi niteliğinde olan Yıldırım Darüşşifası bu dönemin mimari eserleri arasında gösterilebilir. Bu eserler tek kubbeli camiler şeklindedir. Bursa'nın fethi sonrasında ise genelde çok kubbeli tarzda camiler inşa edilmiştir.

Tanıyalım

BURSA ULU CAMİ

Bursa Ulu Cami'nin on iki büyük dört köşeli paye üzerine oturan 20 kubbesi bulunmaktadır. Yıldırım Bayezid'in 1396 Niğbolu Zaferi'nden sonra Ulu Cami inşaatına başlanmıştır. Caminin inşaatı bittikten sonra ilk namazı Yıldırım Bayezid, Molla Fenari, Emir Sultan'ın bulunduğu cemaate Somuncu Baba kıldırmıştır. Ulu Cami'nin ilk imamı, Mevlid'in yazarı Süleyman Çelebi'dir. Caminin içinde kubbenin altında yer alan şadırvanın on altı köşeli havuzu ve üç çanaklı fıskiyesi vardır *(Görsel 4.31)*. Minber kapısı üzerindeki kitabe, caminin bitiş tarihini 802 (1399-1400) yılları olarak göstermektedir. İki minaresi olan caminin batıdaki minaresi Yıldırım Bayezid, doğudaki minaresi ise Çelebi Sultan Mehmet tarafından yaptırılmıştır.

Görsel 4.31: *Bursa Ulu Cami iç görünümü*

Genel ağdan alınmıştır.

Klasik Dönem Osmanlı mimarisi ise İstanbul'un Fethi'yle başladı. Bu dönemde Osmanlı Devleti, kendine has bir üslup oluşturdu. Bu dönemde ilk kez merkezî kubbelere yarım kubbeler eklenerek yeni camiler yapıldı. Bu camilerin yanına dinî, ekonomik ve sosyal ihtiyaçları karşılayacak alt yapı kuruluşlarını barındıran tesisler inşa edilerek "külliyeler" oluşturuldu. Klasik Dönem'de inşa edilen Fatih, II. Bayezid ve Süleymaniye Külliyeleri ile başkent İstanbul, Türk-İslam kimliğine büründü.

XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde yetişmiş en büyük mimari ustası Mimar Sinan'dır *(Görsel 4.32)*. Dört yüzden fazla eseri mevcuttur. Mimar Sinan, birbirinden güzel eserlerden çıraklık eserim dediği Şehzade Camisi'ni inşa edince ünü, imparatorluk sınırları dışına çıktı. Kalfalık eseri olan Süleymaniye Camisi'nin ardından ustalık eseri olan Selimiye Camisi'ni inşa ederek sanatının zirvesine ulaştı.

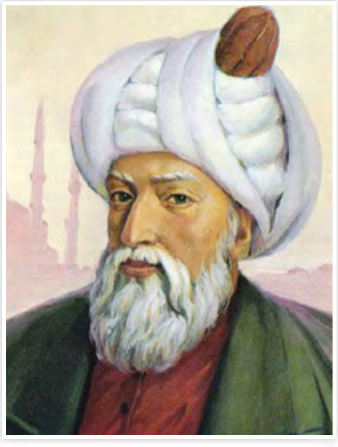

Görsel 4.32: *Mimar Sinan (Temsilî)*

4. ÜNİTE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

A. Aşağıda verilen çoktan seçmeli soruların doğru seçeneklerini işaretleyiniz.

1. Aşağıdaki sûfi ve âlimlerden hangisinin, öğretileri ile Anadolu'nun İslamlaşmasına katkıda bulunduğu söylenemez?

A) Mevlânâ Celâleddîn-i Rumî
B) İbn-i Sina
C) Yunus Emre
D) Hacı Bektâş-ı Velî
E) Hacı Bayrâm-ı Velî

2. Osmanlı ilmiye sınıfının;

• Divân'da alınan kararların İslam dinine uygunluğunu kontrol etme,
• kadı ve müderrisleri atama,
• suçluları yargılama

görevlerinden hareketle bu sınıfın;

I. idari,
II. eğitim,
III. hukuk

alanlarından hangilerinde etkin olduğu söylenebilir?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) I ve II D) II ve III E) I, II ve III

3. I. Hat
II. Ahşap işlemeciliği
III. Heykel
IV. Çinicilik

Yukarıda verilenlerden hangileri Erken Dönem Osmanlı sanatı arasında gösterilebilir?

A) I ve II B) II ve III C) III ve IV D) I, II ve IV E) I, II, III ve IV

4. Aşağıda verilenlerden hangisi Erken Dönem Osmanlı mimari eserleri arasında gösterilemez?

A) Divriği Ulu Cami
B) Yıldırım Bayezid Darüşşifası
C) Edirne Üç Şerefeli Cami
D) İznik Medresesi
E) Bursa Ulu Cami

5. XIII. yüzyılda Anadolu'nun önemli sûfilerinden biri olan Hacı Bektâş-ı Velî'nin;

I. konargöçer Türklerin yerleşik hayata geçmelerine büyük katkı sağlama,
II. kurmuş olduğu zaviyede Anadolu halkını aydınlatma,
III. birçok sûfi yetiştirme

faaliyetlerinden hangileri Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasına katkı sağlamıştır?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) I ve II D) II ve III E) I, II ve III

6. Türk dünyasında yetişmiş olan bilim insanlarından biri olan Akşemseddin'in,

- bazı hastalıkların tedavisine yönelik ilaç hazırlaması,
- öğrencilerine Allah ve insan sevgisini aşılaması

faaliyetlerinden hareketle;

I. tıp,

II. eczacılık,

III. tasavvuf

alanlarından hangilerine yönelik çalışmalarda bulunduğu söylenebilir?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) I ve II D) II ve III E) I, II ve III

7. Anadolu'daki sûfiler öğretilerinde;

I. sosyal adalet,

II. toplumsal düzen,

III. Allah inancı

konularından hangilerine vurgu yapmışlardır?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) I ve II D) II ve III E) I, II ve III

8. I. Askerîlerin vergiden muaf olması

II. Reayanın sadece şeri hukuka tabi olması

III. Reayanın daha çok köylerde yaşaması

Yukarıda verilenlerden hangileri Osmanlı Devleti'nde yönetenler (askerî sınıf) ile yönetilenler (reaya) arasındaki farklardandır?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) Yalnız III D) I ve II E) I, II ve III

9. Aşağıda verilenlerden hangisi Osmanlı Devleti'nde eğitim ve öğretimle ilgili değildir?

A) Sahn-ı Seman B) Enderun

C) İltizam D) Tekke ve Zaviye

E) Müderris

10. I. Kadı

II. Müderris

III. Kazasker

Yukarıda verilenlerden hangilerinin medrese eğitimine tabi olma zorunlulukları vardır?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) I ve II D) II ve III E) I, II ve III

11. Aşağıda verilenlerden hangileri sözlü kültür unsurları arasında gösterilemez?

A) Atasözleri B) Destanlar

C) Divan edebiyatı D) Hikâyeler

E) Türküler

12.

I

II

III

IV

Osmanlı coğrafyasında zanaat ve sanat alanları ile kültürel alanda önemli çalışmalar yapılmıştır.

Buna göre yukarıda verilen görsellerin hangi sanat dallarına ait olduğu hangisinde doğru olarak verilmiştir?

	Taş İşlemeciliği	Dokumacılık	Çinicilik	Hat
A)	I	II	III	IV
B)	II	III	IV	I
C)	III	IV	I	II
D)	IV	II	I	III
E)	IV	III	II	I

13.

Yukarıda, Fatih Sultan Mehmet Dönemi'nde Osmanlı hâkimiyetine giren Bosna Hersek'in Mostar şehrinden bir görünüm verilmiştir.

Görselden hareketle,

I. Şehir büyük ölçüde Türk-İslam kimliğine bürünmüştür.

II. Osmanlı Devleti, şehirde bayındırlık ve imar faaliyetlerinde bulunmuştur.

III. Şehirde dinî eserlere öncelik verilmiştir.

yargılarından hangileri söylenebilir?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) I ve II D) II ve III E) I, II ve III

14. Aşağıda verilenlerden hangisinin Osmanlı medreselerinin genel özellikleri ile ilgili olduğu söylenemez?

A) Genelde dinî ilimler öğretilmektedir.

B) Ders veren müderrislerin Müslüman olma zorunluluğu vardır.

C) Mezun olanlar ilmiye sınıfı içerisinde önemli mevkilere yükselmektedir.

D) Osmanlı Devleti'nin en yaygın eğitim kurumlarıdır.

E) Ortaöğretim ve yükseköğretim düzeyinde eğitim verilmektedir.

15.
- Akkoyunlu Devleti bünyesinde bilimsel faaliyetlerde bulunmuştur.
- Semerkant'taki Uluğ Bey Rasathanesi'nde görev yapmıştır.
- Astronomi alanında önemli çalışmalarda bulunmuştur.
- Fatih Dönemi'nde Ayasofya Medresesi'nde müderrislik yapmıştır.

Özellikleri verilen Türk bilim insanı aşağıdakilerden hangisidir?

A) Akşemseddin

B) Ali Kuşçu

C) Uluğ Bey

D) Molla Gürani

E) Takiyüddin Mehmet

16. Osmanlı Devleti, ilmiye sınıfını oluştururken son derece hassas davranır, buraya gireceklerde bazı şatları zorunlu koşardı.

Buna göre ilmiye sınıfına girmek isteyenlerin;

I. Müslüman olması,

II. medrese eğitimi alması,

III. devşirme sistemine tabi olması

özelliklerinden hangilerine sahip olmaları zorunludur?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) I ve II D) II ve III E) I, II ve III

17. Osmanlı Devleti'nde, aşağıda verilenlerden hangisinin medrese eğitimine tabi olma zorunluluğu yoktur?

A) Yeniçeri Ağası B) Şeyhülislam C) Kadı

D) Müderris E) Kazasker

18. I. Uluğ Bey

II. Akşemseddin

III. Ali Kuşçu

Yukarıda verilen bilim insanlarından hangileri Osmanlı Devleti sınırları içerisinde bilimsel faaliyetlerde bulunmuşlardır?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) Yalnız III D) II ve III E) I, II ve III

19.

Abdal, Hakk'a hayran olandır.
Adalet her işte, Hakk'ı bilmektir.
Âdem suretinde olan herkes, Âdem değildir.
Âdem'in âdemliği; akıl, hayâ ve ilim iledir.
Âlimlere ve kendini bilenlere, alçak gönüllülük yaraşır.
Allah ile gönül arasında perde yoktur.

Anadolu'nun en büyük sûfilerinden biri olan Hacı Bektaş Veli, yukarıdaki sözleri ile;

I. mütevazı ve adil olma,

II. ilmin önemi,

III. Allah'a yakın olma,

IV. güzel ahlak

olgularından hangilerine vurgu yapmıştır?

A) I ve II B) II ve III C) I, II ve III D) II, III ve IV E) I, II, III ve IV

B. Aşağıdaki soruları metin ve görselden hareketle cevaplayınız.

OSMANLI MEDRESELERİ

Osmanlı medreselerinde, Müslüman olmak şartıyla zeki, yetenekli, becerikli olan herkes devlet hiyerarşisi içerisinde kendine yer bulabilirdi. Bunu sağlamanın en kolay yolu ise bilgiye hâkim olma ve ilim tahsil etmeydi. İslam'la harmanlanan eğitim sistemi mevcut olan vakıf sistemi sayesinde finansal bir sıkıntı yaratmıyor, aksine iş imkânları sağlıyordu. Mektep ve medrese talebelerinin ihtiyaçları hem bu vakıflar hem de hayırseverlerin yardımlarıyla karşılanıyor, hatta cep harçlıkları dahi veriliyordu. Bazı durumlarda öğrencilere elbise yardımları bile yapılıyordu. Devlet büyük oranda bu işleri vakıflara havale etmiş, vakıflar içerisinde ise kendi kendini denetler bir yapı oluşturmuştu.

Medrese eğitimi ile ilgili bir minyatür (Nakkaş Hasan)

Ünal TAŞKIN

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C 10, sayı 54, s. 363

1. Metinden hareketle medreselerin özellikleri ve amaçları hakkında ne gibi çıkarımlarda bulunabilirsiniz?

2. Osmanlı Devleti'nin medreseler için vakıflar kurdurmasının amaçları nelerdir?

C. Aşağıda verilen ifadelerin başına doğru ise "D", yanlış ise "Y" yazınız.

1. ( ) Osmanlı Devleti'nde kazaskerler ilmiye sınıfı içinde yer almaktadır.

2. ( ) Hoca Ahmet Yesevî, kurmuş olduğu "Mevlevilik Tarikatı" ve öğretileri ile tüm insanlığa kucak açmıştır.

3. ( ) Türk dünyasının yetiştirmiş olduğu en önemli isimlerden biri olan Uluğ Bey, özellikle astronomi alanında yapmış olduğu bilimsel çalışmalarla büyük nam kazanmıştır.

4. ( ) Osmanlı Devleti'nde evlenme, boşanma, vakıf kurma, kiralama, vekâlet verme, alım satım gibi işlemleri karara bağlama gibi konulardan "subaşı" sorumludur.

5. ( ) Mobilyada belirlenmiş desen ve çizimlere göre oyulmuş yuvalara gümüş sedef vb. süs maddeleri yerleştirilerek yapılan süsleme sanatına "kakmacılık" denir.

Ç. Aşağıdaki noktalı yerlere uygun ifadeleri yazınız.

ilmiye	kazasker	şeyhülislam	kadı
hattat	neccar	Hacı Bektaş-ı Velî	nişancı	kalemiye
Divan-ı Hikmet	neccar	Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî	

1. Osmanlı Devleti'nde, ahşap işçiliğiyle uğraşan sanatkârlara ……, güzel yazı yazma sanatı ile uğraşanlara ise …….. denirdi.

2. Osmanlı Devleti'nde ilmiye sınıfının Divân'daki temsilcileri ……. ve ……..……; taşradaki temsilcisi ise …….. idi.

3. Piri Türkistan olarak anılan Hoca Ahmet Yesevî ..... adlı eseriyle Türk ve İslam dünyasına manevi yönden büyük katkı sağlamıştır.

4. Osmanlı Devleti'nde, ... sınıfı idari ve mali işlere bakardı.

5. Fikirlerini "Makalat" adlı eserinde toplayan ……..…….…….. ile dergâhını Konya'da kurmuş olan ....., Anadolu halkını öğretileriyle aydınlatmaya çalışmışlardır.

D. Aşağıda verilen soruların cevaplarını defterinize yazınız.

1. Akşemseddin'in Türk ve İslam dünyasına bilimsel açıdan katkıları nelerdir?

2. Osmanlı fetihleri sonucu Rumeli'deki toplum ve şehir yapısında ne gibi değişiklikler yaşanmıştır?

3. Osmanlı Devleti'nde medreselerin eğitim sistemine katkıları nelerdir?

4. Osmanlı Devleti'nde ilmiye sınıfı hangi görevleri üstlenmiştir?

5. Hacı Bayrâm-ı Velî, hangi öğretileri ile Anadolu'nun İslamlaşmasına ve Anadolu'da toplumsal huzurun sağlanmasına katkıda bulunmuştur?

5. Ünite

DÜNYA GÜCÜ OSMANLI (1453-1595)

ÜNİTENİN KONULARI

5.1. 1453-1520 YILLARI ARASI OSMANLI SİYASİ FAALİYETLERİ
5.2. İSTANBUL'UN FETHİ
5.3. İSLAM DÜNYASINDA HÂKİMİYET KURULMASI
5.4. 1520-1595 YILLARI ARASI OSMANLI SİYASİ FAALİYETLERİ
5.5. OSMANLI DEVLETİ ZİRVEDE
5.6. DÜNYA GÜCÜ OSMANLI VE STRATEJİK RAKİPLERİ
5.7. KARA VE DENİZLERE NÜFUZ ETME ÇABALARI

İstanbul'un Fethi panoramasından bir kesit

TEMEL KAVRAMLAR

- Grejuva
- Halifelik
- İmtiyaz
- Kapitülasyon
- Sancak
- Şahi
- Şiilik

5.1. 1453-1520 YILLARI ARASI OSMANLI SİYASİ FAALİYETLERİ

Hazırlık

İstanbul'un fethi sonrası Osmanlı Devleti hangi devletlerle siyasi sorunlar yaşamış olabilir?

Harita 5.1: *1453-1520 yılları arasında Osmanlı sınırları*

1453-1520 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin başlıca siyasi faaliyetleri *(Harita 5.1)* şunlardır:

1453	İstanbul'un Fethi
1454	Sırbistan'ın alınması
1459	Amasra'nın alınması
1460	Mora'nın alınması
1461	Sinop ve Trabzon'un alınması
1462	Eflâk'ın alınması
1463	Bosna ve Hersek'in alınması
1463-1479	Venedik ile mücadele
1473	Otlukbeli Muharebesi
1474	Karamanoğlu Beyliği'ne son verilmesi
1475	Kırım'ın Fethi
1476	Boğdan'ın alınması
1479	Arnavutluk'un alınması
1480	İtalya Seferi
1481-1495	Cem Sultan Olayı
1492	İspanya'daki Müslümanların ve Yahudilerin kurtarılması
1514	Çaldıran Muharebesi
1516	Mercidabık Muharebesi
1517	Ridaniye Muharebesi

5.2. İSTANBUL'UN FETHİ

Hazırlık

1. Arkadaşlarınızla genel ağ üzerinden www.panoramikmuze.com sitesini ziyaret ederek İstanbul'un fethi ile ilgili bilgi edininiz.
2. İstanbul'un fethedilmeden önce birçok kez kuşatılmasına rağmen alınamamasının sebepleri neler olabilir?

5.2.1. İstanbul'un Fethi'nin Sebepleri

Etkinlik

FETİH 1453

✷ İstanbul'un fethi ile ilgili aşağıda verilen diyaloğu sınıfta canlandıralım.

Babası II. Murat'ın vefatı sonrasında tahta çıkan genç padişah; veziri Çandarlı Halil, hocaları Akşemseddin ve Molla Gürani ile İstanbul'un fethi için istişare ediyordu.

II. Mehmet: Bizans entrikalarından bıktım ağalar. Yıllardır iç işlerimize müdahale etmeye kalkar, şehzadeleri kışkırtarak devletimizi yıkmak ister. Toprak bütünlüğümüzü bozar, Avrupa'ya ilerlememizi engellemeye çalışır.

Görsel 5.1: *II. Mehmet'in atını denize sürmesinin tasvir eden tablo (Ressam: Fausto Zonaro, Dolmabahçe Sarayı Millî Saraylar Resim Müzesi-İstanbul)*

Akşemseddin: Ayrıca başı her sıkıştığında Avrupa'dan yardım isteyerek bize karşı Haçlı Seferleri düzenletir.

Molla Gürani: Peygamberimizin hadisini unutmamak lazım. Ne güzel söylemiş Hz. Peygamber, "Kostantiniyye (İstanbul) bir gün mutlaka fetholunacaktır. Onu fetheden komutan, ne güzel komutan! Onu fetheden askerler, ne güzel askerler..." diye.

Çandarlı Halil: İpek Yolu üzerindeki İstanbul'u almamız bize büyük bir kazanç sağlayacaktır.

II. Mehmet: Hepiniz doğru söylersiniz. Peki, fetih için hazırlıklar ne âlemdedir vezirim?

Çandarlı Halil: Emriniz üzere iki ay içinde Rumeli Hisarı'nı bitireceğiz. Yeniçeri sayısını artırdık, donanmayı güçlendirdik, onlarca tekerlekli kule yaptırdık.

II. Mehmet: Âlâ! Ayrıca döktürdüğümüz şahi topları sayesinde Bizans surlarını yerle bir edeceğiz evelallah. Ya ben İstanbul'u alacağım ya İstanbul beni *(Görsel 5.1)*...

Akşemseddin: Karamanoğulları ve Macarlarla yaptığınız antlaşmalar isabet olmuş hünkârım. Böylece Rumeli ve Anadolu'dan gelecek tehlikelerin önüne geçebileceğiz.

Bizans sarayında ise son İmparator Konstantin Paleologos endişeli bir şekilde devlet adamlarıyla savunma tedbirlerini konuşuyordu.

Konstantin: Osmanlılar barış tekliflerimizi küstahça reddettiler. Genç padişah İstanbul'u fethetmeyi kafasına koymuş bir kere. Hazırlıklar ne durumdadır komutan Gekaks?

Gekaks: Şehri sonuna kadar savunacağız imparatorum! Öncelikle Haliç'i, girişleri engellemek için büyük zincirlerle kapattık *(Harita 5.2)*. Surları güçlendirdik. Ayrıca denizde bile yanabilen grejuva ateşi ile Osmanlı askerlerini surlara dahi yaklaştırmayız.

Kostantin: Papa'dan ve Avrupa ailelerinden yardım istediniz mi başpiskoposum?

Piskopos: Ortodoksların dinî lideri olarak Katolik Avrupa'dan yardım istedik imparatorum ama pek olumlu cevap gelmedi. Ayrıca Bizans halkı bu istediğime tepki gösterdi. "İstanbul'da kardinal külahı görmektense Müslüman sarığı görmeyi tercih ederiz." diyorlar.

İmparator: Vahim! Halkımız IV. Haçlı Seferi sırasında Katoliklerin şehirde yaptıkları yağma ve talanı unutmamışlar.

Yazar tarafından hazırlanmıştır.

Yukarıdaki diyalogdan hareketle Fatih'in İstanbul'u fethetmek istemesinin nedenlerini, örnek cümleyi de dikkate alarak aşağıdaki noktalı yerlere yazınız.

- Bizans'ın şehzadeleri kışkırtarak Osmanlı Devleti'ni içten yıkmak istemesi.
- .....
- .....
- .....
- .....

Harita 5.2: *Osmanlı Devleti'nin İstanbul'u kuşatma planı*

Doğu Roma İmparatorluğu'nun ve Ortodoksların merkezi İstanbul, Asya ve Avrupa kıtalarının kesiştiği yerde bulunması ve Boğaz'dan geçişi denetleme imkânına sahip olması yüzünden son derece önemli bir konumdaydı ve çok iyi korunuyordu. Bu yüzden İstanbul, tarih boyunca başta Türkler ve Araplar olmak üzere birçok millet tarafından kuşatılmasına rağmen alınamamıştı.

Osmanlılar Dönemi'nde Bizans, Türklerin batıya ilerlemesini engellemek için çeşitli yollara başvurdu. Avrupalıları kışkırtarak Haçlı Seferleri düzenlettirdi. Osmanlı aleyhine Macarlar ve Karamanoğulları ile ittifak kurdu. Şehzadeler arasındaki taht mücadelelerine müdahale ederek Osmanlı merkezî otoritesini zayıflatmaya çalıştı.

Osmanlı Devleti, Anadolu ve Rumeli'de büyük ölçüde hâkimiyet kurmasına rağmen Bizans yüzünden toprak bütünlüğünü tam olarak sağlayamıyordu. Bu yüzden Rumeli'ye asker sevkiyatında sıkıntı yaşıyordu. Diğer yandan İstanbul'un kara ve deniz ticaret yolları üzerinde olması ekonomik yönden Osmanlı Devleti'ni cezbediyordu. Ayrıca genç padişah II. Mehmet İstanbul'u alarak Hz. Muhammed'in (s.a.v.) övgüsüne mazhar olmak istiyordu.

5.2.2. İstanbul'un Fethi İçin Yapılan Hazırlıklar

II. Mehmet, İstanbul'un fethi için saltanatının ilk yıllarından itibaren hazırlıklara başladı. Bu amaçla ilk olarak Anadolu Hisarı'nın karşısına Rumeli Hisarı'nı (Boğazkesen) yaptırdı. Böylece hem Türk askerlerinin Rumeli'ye geçişini kolaylaştırmak hem de Bizans'a Karadeniz'den gelebilecek yardımlara engel olmak istiyordu. Anadolu'dan gelebilecek bir tehlikeyi önlemek amacıyla Karamanoğullarıyla bir antlaşma yaptı. Rumeli'den gelebilecek tehlikelere karşı da Mora ve Arnavutluk üzerine kuvvetler gönderdi. Ayrıca Edirne'de "şahi" adı verilen büyük toplar döktürdü. 400 parçalık bir donanma oluşturdu.

Görsel 5.2: *II. Mehmet'in Edirne'den orduyla hareketini tasvir eden tablo (Ressam: Fausto Zonaro, Dolmabahçe Sarayı Millî Saraylar Müzesi-İstanbul)*

5.2.3. İstanbul Kuşatması

İstanbul'un fethi için gerekli hazırlıkları yapan II. Mehmet, 5 Nisan 1453'te ordusuyla Edirne'den hareket ederek *(Görsel 5.2)* İstanbul önlerine geldi. Türk-İslam geleneği icabı kentin savaşsız teslimini istediyse de Bizans İmparatoru bu teklifi reddetti. Kuşatma 6 Nisan 1453'te, "şahi" toplarının ateşlenmesiyle başladı ancak başlangıçta başarılı olamadı. Çünkü tekerlekli kulelerle surlara yapılan saldırılar, Bizanslıların karada

ve suda yanabilen "grejuva" (Rum ateşi) adlı ateşin etkisiyle geri püskürtüldü. Yine 20 Nisan'da Cenevizlere ait dört gemi, Bizans'a yardım amacıyla Osmanlı donanmalarını yararak Haliç'e girmeyi başardı. Bu gelişmeler genç padişahı yeni arayışlara sevk etti. II. Mehmet, dâhiyane bir hareketle 22 Nisan gecesi 70 gemiyi, kızaklar üzerinde çektirerek Haliç'teki Kasımpaşa Limanı'na indirtti *(Görsel 5.3)*. Haliç'te Osmanlı donanmasını gören Bizans'ın morali bozuldu. 53 günlük kuşatma sonrası İstanbul 29 Mayıs 1453 Salı günü fethedildi.

Görsel 5.3: *Osmanlı donanmasının karadan indirilişini tasvir eden tablo (Ressam: Fausto Zonaro, Topkapı Sarayı Millî Saraylar Müzesi-İstanbul)*

5.2.4. İstanbul'un Fethi'nin Sonuçları

İstanbul'un fethi, şehirde bulunan halkta büyük korku ve endişeye neden oldu. Ancak II. Mehmet yayımladığı bir fermanla halkı dinî ve sosyal hayatta serbest bıraktı İstanbul'daki Rum Ortodoks Patrikhanesine hürriyet tanıdı. İstanbul'un fethi Türk ve dünya tarihi açısından önemli sonuçlar doğurdu.

Türk Tarihi Açısından Sonuçları

- Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü sağlandı.
- Karadeniz ve Akdeniz arasındaki ticaret yollarının denetimi Osmanlıların eline geçti.
- Fener Patrikhanesi ve Ortodokslar Osmanlı korumasına girdi.
- İstanbul, Osmanlı Devleti'nin başkenti oldu.
- Osmanlı Devleti'nin Türk ve İslam dünyasındaki itibarı arttı.
- II. Mehmet "Fatih", "Sultanü'l Berreyn ve Hakanü'l Bahreyn (İki Karanın ve İki Denizin Hükümdarı) unvanını aldı.

Dünya Tarihi Açısından Sonuçları

- Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu sona erdi.
- En güçlü surların bile toplarla yıkılabileceği görüldü. Bu durum, Avrupa'daki feodalite (derebeylik) rejiminin yıkılmasına ortam hazırladı.
- İpek Yolu'nun ve Karadeniz ile Akdeniz arasındaki ticaret yollarının Türklerin eline geçmesi, Avrupalıları yeni ticaret yolları aramaya sevk etti. Bu durum "Coğrafi Keşifler"in başlamasına zemin hazırladı.
- İstanbul'un Fethi; Orta Çağ'ın sonu, Yeni Çağ'ın başlangıcı oldu.
- Bizans'tan Avrupa'ya kaçan (özellikle İtalya'ya giden) Bizanslı bazı bilim insanlarının çalışmaları, Avrupa'da Rönesans'ın başlamasında etkili oldu.

İstanbul, tarih boyunca birçok devlet ve hükümdar tarafından kuşatılmışsa da alınamadı. Ancak bu fetih 21 yaşında genç bir Osmanlı padişahına nasip oldu. İstanbul, her ne kadar zorlu bir süreç sonrasında fethedilmişse de bu fetihte II. Mehmet'in idealleri, karakteri, vizyonu ve ilme verdiği değerin payı büyük oldu.

Yorumlayalım

FATİH SULTAN MEHMET

İstanbul'un Fatihi II. Mehmet, Osmanlı padişahları arasında karakteri, vizyonu, ilme verdiği önemle de ön plana çıkmış, birçok bilimsel faaliyetin gelişmesine öncülük etmişti.(...) Din felsefesi meselelerine de aşina olan Fatih Sultan Mehmet'in coğrafya, matematik, astronomi ilimlerine özel bir ilgisi vardı. Çeşitli ilimleri tahsil için uzmanları kendisine hoca tayin ederdi. Bunlar her gün belli saatte gelip ona ders okuturlardı. Hocazâde Muslihuddin, Molla Güranî, Molla İlyas, Siraceddin Halebî, Molla Abdülkadir, Hasan Samsunî, Molla Hayreddin hocalarındandır. Başlangıçta Akşemseddin'in de onun üzerinde büyük tesiri olmuştu. Fatih'in Arapça ve Farsçaya vâkıf olduğuna şüphe yoktur. İç oğlanlarıyla saray çevresi Rumca ve Slavcayı öğrenmesine elverişliydi. Fatih Arabistan ve İran'da devrinin büyük ulemasını tanır, onları kendi ülkesine getirtmeye çalışırdı.(...)

Görsel 5.4: *II. Mehmed'in Gentile Bellini tarafından yapılan yağlı boya portresi (Londra Ulusal Galeri-İngiltere)*

Fetihten sonra İstanbul'da sekiz kiliseyi (bu arada Zeyrek Medresesi) medrese hâline getirdi, Ayasofya Medresesini açtı. 875'te (1470) kendi camisi etrafında ünlü Semaniye Medreselerini yaptırdı. Kendisi medreseleri bizzat teftiş eder, dersleri dinler ve ödül verirdi. Sarayda, seferlerde, yolda, sünnet düğünü gibi toplantılarda ilmî tartışmalar yaptırırdı.(...)

Çeşitli kaynaklar Fatih'in felsefeye ilgisini belirtir. Fatih, Amiroutzes ile felsefî konuşmalar yapardı; "Zira sultan en keskin zekâlı feylesoflardan biridir." (Kritovoulos, s. 177). Amiroutzes, Ali Kuşçu, Georgios Trapezuntios, Hocazâde gibi Doğu'yu ve Batı'yı temsil eden devrin büyük zekâları onun huzurunda birleşiyordu.(...) Fatih Batı kültürünü ve Hristiyan dinini de anlamaya çalışmıştır. Patrik Gennadios İtikadnamesi'ni onun için yazdığı gibi Georgios Trapezuntios, Hristiyanlık ve İslamiyet arasında esaslı fark olmadığı ve bu iki dinin uzlaştırılması suretiyle Fatih'in bütün milletleri idaresi altında toplayabileceği iddiasında idi.

Fatih'in 1461'den beri resmini yaptırmak için İtalya'dan ressam istediği bilinmektedir. Nihayet ünlü Venedikli ressam Gentile Bellini gelmiştir *(Görsel 5.4)*. Bellini aynı zamanda yeni sarayın duvarlarını Rönesans üslubu fresklerle süslemiştir. Fatih, Trabzonlu Rum âlimi Amiroutzes ile oğluna Batlamyus'un kitabını Arapçaya tercüme ettirmiş ve bir dünya haritası yaptırmıştır.

Halil İnalcık, Mehmed II, İslam Ansiklopedisi, C 28, s. 406 (Aslına sadık kalınarak kısaltılmıştır.)

Fatih Sultan Mehmet'in kişiliği ve vizyonu Osmanlı Devleti'ne ne gibi kazanımlar sağlamış olabilir?

Yorumlayalım

FETİH MARŞI

Yelkenler biçilecek, yelkenler dikilecek;
Dağlardan çektiriler, kalyonlar çekilecek;
Kerpetenlerle surun dişleri sökülecek.

Yürü, hâlâ ne diye oyunda oynaştasın?
Fatih'in İstanbul'u fethettiği yaştasın!

Sen de geçebilirsin yârdan, anadan, serden;
Senin de destanını okuyalım ezberden;
Haberin yok gibidir taşıdığın değerden...

Elde sensin, dilde sen; gönüldesin, baştasın,
Fatih'in İstanbul'u fethettiği yaştasın!
...

Arif Nihat ASYA
Seçme Şiirler ve Yazılar, s. 78.

Görsel 5.5: *II. Mehmet'in İstanbul'a girişini tasvir eden tablo (Ressam: Fausto Zonaro, Dolmabahçe Sarayı Millî Saraylar Müzesi-İstanbul)*

Şair, "Fetih Marşı" ile siz gençlere ne gibi mesajlar vermeyi amaçlamıştır? Belirtiniz.

Osmanlı Devleti'nin kurumsallaşmasında İstanbul'un fethi *(Görsel 5.5)* oldukça etkili oldu. Fatih, daha önce Edirne'de olan devletin merkezini İstanbul'a taşıdı. Bir süre sonra Osmanlı hanedanının ve devletin idare merkezinin bulunduğu Topkapı Sarayı'nı inşa ettirdi *(Görsel 5.6)*. Topkapı Sarayı kısa sürede tüm bölgenin cazibe merkezi hâline geldi. Fatih daha sonra kendi adına bir cami yaptırdı (Fatih Camii). Bu caminin yanına Sahn-ı Seman Medresesi ile çocuklar için bir mektep (dârüttalim) ve bir hastane yaptırdı.

Fatih yıllar boyunca süren mücadeleler yüzünden tahrip edilmiş olan İstanbul'u yeniden canlandırmak amacıyla şehre gelen köprü ve yolları tamir ettirdi. Şehri bir ticaret merkezi hâline getirmek amacıyla Kapalı Çarşı'nın çekirdeği konumunda olan Büyük Bedesten'i inşa ettirdi. Anadolu'dan gelen Türkler şehre iskân ettirilerek şehrin sosyal hayatı canlandırıldı. Yerli Hristiyan halkın İstanbul'da kalması için tedbirler alındı. Fatih Sultan Mehmet'in dışında birçok devlet adamı da kurdukları birçok vakıf ile şehri dünyanın önemli bir merkezi hâline getirdi.

Görsel 5.6: *Topkapı Sarayı giriş kapısı (İstanbul)*

Yorumlayalım

HAÇLILARIN VE TÜRKLERİN MABETLERE YAKLAŞIMLARI

Doğu Roma'nın İmparatorluk Kilisesi olarak kullanılan Ayasofya, tarih boyunca isyanlar, savaşlar ve doğal afetler yüzünden sık sık tahrip olmuştur. Ayasofya en büyük yıkımlardan birini 1204'te IV. Haçlı Seferi'nde şehrin istila edilmesiyle yaşamıştır. Haçlılar tüm şehirle birlikte Ayasofya'yı da yağmalamıştır. İstanbul'da 1204 yılından 1261 yılına kadar süren Latin işgali müddetince Ayasofya, Roma Katolik Kilisesi'ne bağlı bir katedrale dönüştürülmüştür. Latin istilasından İstanbul'un fethine kadar geçen dönemde ise Ayasofya en karanlık çağını yaşamıştır. İki defa yıkılıp üçüncü kez inşa edilen, yüzyıllar boyunca savaşlar ve isyanlar nedeniyle tahrip edilen Ayasofya'nın bakımsızlık ve mimari hatalar yüzünden belirli kısımları çökmüştür.(...)

Osmanlılar fethin nişanesi olarak kabul ettikleri ve kıymet verdikleri Ayasofya Camii'ne Fatih Sultan Mehmet Han'dan itibaren büyük özen göstermiş, bakım-onarım faaliyetlerini sürekli hâle getirmiş ve camiyi eskisinden çok daha sağlam bir yapıya kavuşturmuştur. Bilhassa Mimar Sinan'ın Ayasofya'ya yaptığı eklemeler ve düzenlemeler, bu insanlık mirasının bugün hâlâ ayakta kalmasında çok büyük rol oynamıştır. Ayasofya Camii'ni kendi hayratı olarak vakfeden ve çok sayıda akar bağlayarak bakım-onarım maliyetlerini garanti altına alan Fatih Sultan Mehmet Han, caminin yanına bir de medrese inşa ettirerek eğitim faaliyetlerini başlatmıştır. Ayasofya'nın ilk minaresi de Fatih Sultan Mehmet Han Dönemi'nde ahşaptan inşa edilmiştir.

Ayasofya Camii, Fatih Sultan Mehmed Han'ın Emaneti,
İnsanlığın Ortak Hazinesi, s. 9-10
(Aslına sadık kalınarak kısaltılmıştır.)

Görsel 5.7: *Ayasofya Camii (İstanbul)*

1. Haçlı Seferleri ile İstanbul'un Fethi'ni Ayasofya'ya verilen değer bakımından karşılaştırınız.

2. Türklerdeki fetih anlayışının fethedilen bölgelere ne gibi kazanımlar sağladığını belirleyiniz.

5.2.5. Fatih Dönemi'nin Diğer Siyasi Olayları

İstanbul'un Fethi'nden sonra Fatih'in hedefi doğuda İslam, batıda Hristiyan dünyası üzerinde mutlak hâkimiyet kurmaktı. Bu hedefler doğrultusunda harekete geçen Fatih Sultan Mehmet; Amasra, Sinop, Trabzon ve Kırım'ı fethederek Karadeniz'i Türk gölü hâline getirdi. Ayrıca Karamanoğulları, Osmanlı topraklarına katıldı. Diğer yandan 1473 yılında Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan ile yapılan Otlukbeli Savaşı kazanıldı. Bu savaş sonrasında Akkoyunlu Devleti yıkılma sürecine girerken Osmanlı Devleti ise Fırat Nehri'nin batısındaki Anadolu topraklarının hâkimi oldu. Böylece Anadolu'da Türk siyasi birliği önemli ölçüde sağlanmış oldu.

Fatih Sultan Mehmet Dönemi'nde Batı'ya yapılan seferler sonucunda ise Sırbistan, Mora Yarımadası, Eflak-Boğdan, Bosna-Hersek, Arnavutluk ve Otranto'da Osmanlı hâkimiyeti sağlandı. Ayrıca Ege, Akdeniz ve Karadeniz ticaret yollarına hâkim olmak isteyen Fatih Sultan Mehmet, Cenevizlilerden İmroz, Taşoz, Limni ve Bozcaada'yı, Venediklilerden Midilli ve Eğriboz adalarını aldı. Bu fetihler neticesinde Osmanlı Devleti gücüne güç kattı *(Harita 5.3)*.

Harita 5.3: *Fatih Sultan Mehmet Dönemi'nde Osmanlı Devleti*

Etkinlik

Yukarıdaki haritadan da yararlanarak Fatih Sultan Mehmet Dönemi'nde kara ve denizlerdeki fetihlerle ilgili istenilen bilgileri uygun yerlere yazınız.

Anadolu siyasi birliğini sağlamaya yönelik fetihler	
Akdeniz ve Karadeniz'de hâkimiyet kurmaya yönelik fetihler	
Balkanlarda hâkimiyet kurmaya yönelik fetihler	

5.2.6. Fatih'in Vefatından Sonra Yaşanan Gelişmeler

Cem Sultan Olayı

Fatih Sultan Mehmet'in ölümünden sonra Amasya'da bulunan Şehzade II. Bayezid, Konya'daki Şehzade Cem Sultan'dan önce İstanbul'a gelerek hükümdarlığını ilan etti. Bu durum karşısında Cem Sultan kardeşine karşı ayaklandı. Ancak yenilgiye uğradı. Cem Sultan bunun üzerine Mısır'daki Memlûk Devleti'ne sığındı. Daha sonra toparlanıp ikinci kez kardeşine karşı savaşmasına karşın yine yenilgiye uğradı. Bu sefer Rodos'taki Saint Jean (Sen Jan) şövalyelerine sığındı. Cem Sultan'ın amacı Balkanlara geçip oradan toplayacağı kuvvetlerle İstanbul üzerine yürümekti. Ancak Rodos şövalyeleri, önceden Sultan II. Bayezid ile anlaştıklarından Cem Sultan'ı serbest bırakmadılar. Onu, Fransa'ya götürdüler. Fransa'da üç yıl kadar dolaştırdıktan sonra Papa VIII. İnnocent'e teslim ettiler. Papanın amacı Cem Sultan'dan yararlanmak ve Türklerle savaşmaktı. Ancak Cem Sultan bu fikre karşı geldi. Bu sırada Fransa Kralı VIII. Şarl, İtalya'ya girdi. VIII. Şarl'ın amacı, Cem Sultan'ı yanına alıp İstanbul ve Kudüs üzerine Haçlı seferi düzenlemekti. Ancak Cem Sultan, Napoli'ye geldiği zaman hastalandı. 1495'te vefat eden Cem Sultan'ın cenazesi Bursa'ya getirildi.

Tanıyalım

Babası : II. Mehmet
Annesi : Mükrime Hatun
Doğumu : 3 Aralık 1448
Vefatı : 26 Mayıs 1512
Saltanatı : 31 yıl

II. Bayezid

Çok iyi bir eğitim görerek yetişmiş olan II. Bayezid; bilgin, şair ve bestekârdı. Siyasette atılgan değil, tedbirli ve gerçekçiydi. Sultan Bayezid zamanında Osmanlı ülkesinde imar faaliyetleri hızlandı. Bu doğrultuda İstanbul'da cami, imaret, kervansaray, mektep ve medrese yaptırdı. Edirne'de de aynı tarz eserlere ilave olarak hastane kurdurdu. Sultan II. Bayezid, bir Osmanlı tarihi yazılmasını emreden ilk padişahtır. Zamanında İdris-i Bitlisi'nin ve Neşri'nin yazdıkları tarihler ün kazandı.

Genel ağdan alınmıştır.

1. Cem Sultan olayının uluslararası bir sorun hâline gelmesinin sebepleri neler olabilir?
2. Cem Sultan olayı Osmanlı Devleti'nin Avrupa siyasetini nasıl etkilemiş olabilir?

II. Bayezid Dönemi Siyasi Olayları

Sultan II. Bayezid Dönemi, daha önceki dönemlere göre sönük geçmiştir. Bu dönemin sönük geçmesinde Cem Sultan'ın taht mücadelesi ve doğudaki Safevi tehlikesi etkili olmuştur. Akkoyunlu Devleti'nin yıkılmasıyla İran'da Safevi Devleti kuruldu. Safevi Hükümdarı Şah İsmail, Osmanlı Devleti'ni kendine rakip görmekteydi. Osmanlı Devleti'ni yıkmak için Şiiliği resmî devlet politikası hâline getirerek Anadolu'da Şiilik faaliyetlerinde bulunmaya başladı. II. Bayezid'in gerekli tedbirleri almaması nedeniyle Şah İsmail'in desteği ile Antalya ve yöresinde "Şah Kulu" ayaklanması çıktı. İsyan güçlükle bastırıldı. Ancak bu durum devletin merkezî otoritesini sarstı. Bu durum karşısında Trabzon'da şehzadelik yapan Şehzade Selim (Yavuz) babasına karşı ayaklandı. Yapılan mücadeleyi kaybettiyse de yeniçeriler ve bazı devlet adamları sayesinde Sultan II. Bayezid tahtan indirilerek yerine I. Selim padişah oldu (1512).

5.3. İSLAM DÜNYASINDA HÂKİMİYET KURULMASI

Hazırlık

Yavuz Sultan Selim Dönemi'nde (1512-1520) genelde doğuya seferler düzenlenmiştir.

Bundan hareketle Yavuz'un hangi devletler üzerine sefer düzenleyebileceğini tarih şeridi üzerinde belirleyiniz.

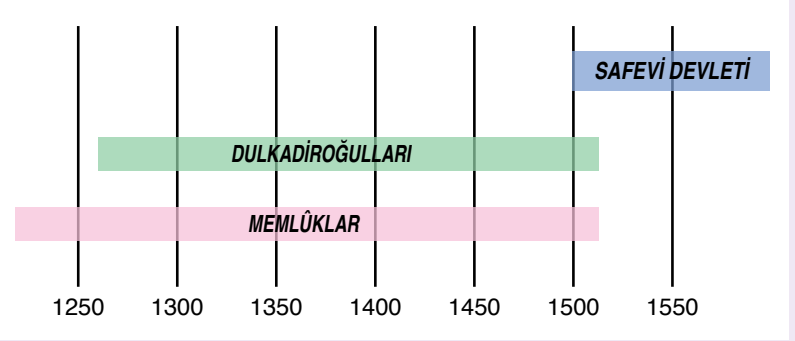

Yavuz Sultan Selim'in amacı, Türk-İslam ülkelerini bir yönetim altında toplamaktı. Eğer İran'ı tamamen ele geçirebilirse Türkistan'a ulaşmayı hedeflemekteydi. Mısır'ı alarak hem Memlûk Devleti'ne son vermek hem de kutsal bölgeleri ve halifelik makamını ele geçirmek düşüncesindeydi. Yavuz, Osmanlı Devleti için asıl tehlikenin doğudan geleceğini düşünüyordu. Bu yüzden saltanatı boyunca tüm çabalarını o yöne sarf etti. Doğuya sefere çıkmadan önce Hindistan'ın ve Çin'in haritalarını çizdirdi. Yeniçeri Ocağını yeniden düzenledi. Donanmayı güçlendirdi. İlk olarak Anadolu'da Şiilik propagandası yapan Safevi Devleti üzerine yürüdü.

5.3.1. Osmanlı-Safevi İlişkileri ve Çaldıran Savaşı (1514)

Safevi Devleti, kendisine rakip olarak gördüğü Osmanlı Devleti'ni Şiilik propagandasıyla yıpratmak istiyordu. Bu doğrultuda, II. Bayezid Dönemi'nde Tokat, Amasya ve Çorum civarında Şahkulu İsyanı'nı çıkarttı (1511). İsyan bastırıldıysa da isyan nedeniyle Osmanlı'nın egemenliği sarsıntıya uğradı.

Yavuz Sultan Selim'in iktidarının ilk yıllarında da Safevilerin Şiilik propagandası devam ediyordu. Safevi Devleti'nin propagandalarının önüne geçmek ve Doğu'da siyasi otoriteyi sağlamak isteyen Yavuz, 1514 yılında İstanbul'dan hareket etti. Çaldıran Ovası'nda iki Türk ordusu karşı karşıya geldi. Safevi ordusu bozguna uğradı (1514). Şah İsmail, savaş meydanından güçlükle kaçabildi.

Tanıyalım

Babası : II. Bayezid
Annesi : Gülbahar Hatun
Doğumu : 1470
Vefatı : 1520
Saltanatı : 1512-1520

I. Selim (Yavuz)

Uzun boylu, geniş omuzlu, yuvarlak başlı, kırmızı yüzlü, uzun bıyıklı ve yiğit bir padişahtı. Sert tabiatlı ve cesurdu. İyi bir eğitim görmüştü.

Şehzade Selim, şehzadeliği döneminde Trabzon'da devlet işlerinin yanında ilimle de uğraştı. Burada kaldığı sürede komşu devletlerin siyasi faaliyetlerini yakından takip etti.

Yavuz Sultan Selim gösterişten hoşlanmaz, devlet malını israf etmezdi. Babasından devraldığı hazineyi ağzına kadar doldurdu. Hazinenin kapısını mühürledikten sonra şöyle vasiyet etti: "Benim altınla doldurduğum hazineyi, torunlarımdan her kim doldurabilirse kendi mührü ile mühürlesin, aksi hâlde Hazine-i Hümayûn benim mührümle mühürlensin." Bu vasiyete uyuldu. O tarihten sonra gelen padişahların hiçbiri hazineyi dolduramadığından hazinenin kapısı daima Yavuz'un mührüyle mühürlendi.

Genel ağdan alınmıştır.

Çaldıran Savaşı *(Görsel 5.8)* sonucunda Van Gölü havzası ve Tebriz ele geçirildi. Anadolu'daki Safevi etkisi kırıldı. Bu zaferin ekonomik yönden en önemli sonucu ise İran üzerinden gelen İpek Yolu'nun bir bölümünün denetiminin Osmanlılara geçmesi oldu. İran'dan bine yakın sanatçı, bilgin ve şairin İstanbul'a getirilmesi de önemli bir gelişmeydi. Yavuz Sultan Selim'in İran seferine davet edildiği hâlde katılmayan ve Memlûk Devleti'nin nüfuzu altına giren Dulkadiroğulları üzerine İran dönüşünde bir ordu gönderildi. "Turnadağ Savaşı" ile Dulkadiroğulları Beyliği'ne son verilerek Maraş, Elbistan, Göksu ve çevresi Osmanlı hâkimiyetine alındı (1515). Böylece Anadolu'da Türk siyasi birliği büyük ölçüde sağlandı. Aynı zamanda Osmanlı Devleti ile Memlûklular komşu oldu.

Görsel 5.8: *Çaldıran Savaşı tablosu (Ressam: Sadık El-Vad)*

Çaldıran Savaşı'nın sonuçlarını Türk-İslam tarihi açısından değerlendiriniz.

5.3.2. Osmanlı-Memlûklu İlişkileri

Safevi tehdidini önleyen Yavuz, Memlûkluları ortadan kaldırmak için harekete geçti. Yavuz'un Memlûklu Devleti üzerine sefer düzenlenmesinde şu durumlar etkili oldu:

- Fatih ve II. Bayezid Dönemi'nden kalan sorunlar. (Fatih Dönemi'nde tamir ettirilmek istenen Hicaz su yollarına Memlûkluların izin vermemesi, yine II. Bayezid Dönemi'nde Memlûkluların Cem Sultan'ı himaye etmeleri.)
- İki hükümdarın da Türk-İslam dünyasının lideri olmak istemesi.
- Kutsal yerlerin ve halifelik makamının Memlûkluların denetiminde olması.
- Osmanlı Devleti'nin, Baharat Yolu'nun denetimini ele geçirmek istemesi.

İki Türk ordusu ilk olarak Halep ve Kilis arasındaki Mercidabık Ovası'nda karşılaştı (1516). Memlûklu ordusu yenildi. Memlûklu Hükümdarı Kansu Gavri *(Görsel 5.9)* savaş alanında öldü. Savaş sonunda Halep ve Şam Osmanlı topraklarına katıldı. Bir süre sonra Kudüs dâhil olmak üzere Filistin'i de Osmanlı topraklarına katan Yavuz Sultan Selim, Sina Çölü'nü geçerek Mısır üzerine yürüdü. Memlûk ordusuyla Kahire yakınlarında yapılan Ridaniye Savaşı'nı Osmanlı Devleti kazandı ve Memlûklu Devleti'ne son verdi (1517).

Görsel 5.9: *Kansu Gavri'yi tasvir eden gravür (Ressam: Jean Jacques Boissard, Rijksmuseum-Amsterdam)*

Mısır Seferi *(Görsel 5.10)* sonucunda:

- Suriye, Filistin, Hicaz ve Mısır Osmanlı topraklarına katıldı. Kahire ve Mekke'de bulunan kutsal emanetler Topkapı Sarayı'na nakledildi.
- Halifelik Osmanlılara geçti. Osmanlı Devleti, İslam dünyasının lideri hâline geldi.
- Baharat Yolu, Osmanlıların denetimine girdi.
- Venedikliler, Kıbrıs Adası için Memlûklara ödedikleri vergiyi Osmanlılara vermeye başladılar.
- Kızıldeniz'in hâkimiyeti büyük ölçüde Osmanlılara geçti.

Görsel 5.10: *Yavuz Sultan Selim'in Kahire'ye girişini tasvir eden illüstrasyon*

Harita 5.4: *1520'de Osmanlı sınırları*

Etkinlik

Bazı tarihçiler, Yavuz Sultan Selim'in sekiz yıllık saltanatına seksen yıllık fetihler sığdırdığını iddia ederler. Harita 5.4 üzerinde Yavuz Sultan Selim'in fethettiği yerleri tespit ederek bu durumu arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

5.4. 1520-1595 YILLARI ARASI OSMANLI SİYASİ FAALİYETLERİ

Hazırlık

Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'nde Osmanlı Devleti'nin "dünya gücü" olmasında hangi faktörler etkili olmuş olabilir?

Harita 5.5: *1521-1590 yılları arasında Osmanlı sınırları*

1520-1595 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin başlıca siyasi faaliyetleri *(Harita 5.5)* şunlardır.

- **1521** Belgrad'ın Fethi
- **1522** Rodos'un Fethi
- **1526** Mohaç Muharebesi
- **1529** I. Viyana Kuşatması
- **1533** İstanbul Antlaşması
- **1533** Cezayir'in alınması
- **1538** Preveze Deniz Savaşı
- **1538-1553** Hint Deniz Seferleri
- **1548** Tebriz'in alınması
- **1551** Trablusgarp'ın Fethi
- **1555** Nahçıvan'ın alınması
- **1555** Sudan'ın Kızıldeniz sahilinde Sevâkin Adası merkezli Habeş Eyaleti'nin kurulması
- **1566** Zigetvar Seferi
- **1568** Yemen'in alınması
- **1571** Kıbrıs'ın Fethi
- **1571** İnebahtı Deniz Savaşı
- **1574** Tunus'un Fethi
- **1578** Fas'ta Osmanlı hâkimiyetinin kurulması

5.5. OSMANLI DEVLETİ ZİRVEDE

Hazırlık

Yavuz Sultan Selim Dönemi'nde öğrendiğiniz bilgilerden hareketle, oğlu I. Süleyman'ın nasıl bir siyasi politika izleyebileceğini tahmin ediniz.

5.5.1. Osmanlı-Habsburg Mücadeleleri

Etkinlik

MUHTEŞEM SÜLEYMAN

✷ *Kanuni'nin Avrupa politikaları hakkında aşağıda verilen diyaloğu sınıfta canlandırınız.*

Sekiz yıllık saltanat hayatına 80 yıllık fetihler sığdıran Yavuz Sultan Selim'in ölümünden sonra Osmanlıların "Kanuni", Avrupalıların ise "Muhteşem" unvanını verdikleri I. Süleyman, Osmanlı tahtına çıktı. Babası ona ağzına kadar dolu bir hazine ve Türk-İslam dünyasının liderliğini bırakmıştı. Genç padişahın ise büyük idealleri vardı. Osmanlı Devleti'ni bir cihan imparatorluğu yapmak istiyordu. Bu amaçla ilk olarak Avrupa'da kendine karşı oluşturulan ittifakları parçalamak istiyordu. Kanuni, Divân toplantısında (Görsel 5.11) hedeflerini şöyle anlatıyordu:

Görsel 5.11: *Divânda, Kanuni'nin Kırım Hanını kabulünü tasvir eden minyatür (Hünernâme-Seyyid Lokman)*

Kanuni: Ağalarım, paşalarım! Her ne kadar rahmetli babamız doğuda devletimizi tehdit eden unsurları ortadan kaldırmışsa da Avrupa'da bize karşı çeşitli ittifaklar söz konusudur.

Şeyhülislam Kemal Paşazade: Bize karşı nasıl ittifaklar söz konusudur Hünkâr'ım?

Kanuni: Habsburg Hanedanlığı yani Alman İmparatoru Şarlken, kardeşi Avusturya Kralı Ferdinand ve enişteleri Macar Kralı Layoş bize karşı ittifak oluşturup büyük Avrupa birliği hayalleri kurmaktalar. Neler yapılması gerektiği konusunda sizin de fikirlerinizi almak isterim.

Şeyhülislam Kemal Paşazade: Bu ittifakı parçalamak gerekir Hünkâr'ım. Bu yüzden küffara karşı sefer yapmak caizdir.

Kanuni: Doğru söylersin Şeyhülislam Efendi. Peki, sence nasıl bir politika izlemeliyiz Sadrazam Efendi?

İbrahim Paşa: Ben de Şeyhülislam Efendi'ye katılıyorum Sultan'ım. Bu amaçla Almanya'nın en büyük rakibi Fransa'yı kendi yanımıza çekmekte yarar var. Zaten Fransa Kralı I. Fransuva, Almanya ile yaptığı savaşı kaybederek esir düştü. Fransa kralının annesi bize mektup yazarak yardım talep etmekte. Bu konuda ne yapmamızı emredersiniz?

Kanuni: Derhâl cevap yazılsın. Fransa'ya yardım edeceğimiz bildirilsin. Bu durum Avrupa Hristiyan birliğini parçalamamız için bulunmaz bir fırsat.

Bu toplantıdan kısa bir süre sonra Osmanlı orduları Macaristan topraklarına girer. Macarlarla yapılan Mohaç Meydan Muharebesi (Görsel 5.12) sonucunda Macar ordusu iki saatte darmadağın edilir. Layoş öldürülür. Şarlken, korkusundan Fransuva'yı serbest bırakır.

İbrahim Paşa: Sultan'ım, Şarlken'in bize karşı savaşmaya cüreti yok. Ancak kardeşi Ferdinand'ı kışkırtıp sürekli Macar topraklarına saldırtıyor. Bu konuda ne yapmamızı emredersiniz?

Kanuni: Gerekirse Viyana'ya hatta Almanya'ya sefer düzenleyeceğiz. Ama siz yine de Şarlken'e şu mektubumu iletin.

İbrahim Paşa: Bu sözler yenilir yutulur cinsten değil Sultan'ım.

Kanuni: Doğru söylersin. İbrahim Paşa istersen yüksek sesle oku da tüm Divân üyeleri de duysun yazdıklarımızı.

İbrahim Paşa: "Bu zamana kadar erlik davası edersiniz. Meydana çık da savaşalım, dersiniz. Şimdiye kadar kaç defa topraklarınıza gelip istediklerimizi yapıyoruz. Fakat sizden de kardeşinizden de ne bir haber ne bir iz var. Size hükümdarlık haramdır. Askerliğinizden utanmaz mısınız? Cesaretiniz varsa çıkın meydana, sizinle kozlarımızı paylaşalım. Eğer bu kez de savaş meydanına çıkmazsanız yiğitlik namını ağzınıza almayasınız."

Görsel 5.12: *Mohaç Meydan Savaşı ile ilgili minyatür (Nakkaş Osman Hünernâme, Topkapı Sarayı Müzesi-İstanbul)*

Feridun EMECEN Sultan Süleyman Çağı ve Cihan Devleti Türkler Ansiklopedisi, C. 9, s. 501-508'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

Aşağıdaki soruları yukarıdaki diyaloğa göre cevaplayınız.

1. Osmanlı Devleti'ne karşı Avrupa'da nasıl bir ittifak söz konusudur?

2. Osmanlı Devleti Avrupa'da kendine karşı kurulan ittifaklar için neler planlamaktadır?

Fatih Sultan Mehmet Dönemi'nde, Anadolu'da Türk siyasi birliği büyük ölçüde sağlanmıştı. Balkanlarda ise Belgrad hariç Sırbistan'ın tamamı (1454), Mora (1460), Bosna ve Hersek (1463), Eflak ve Boğdan (1476), Arnavutluk (1479), Osmanlı hâkimiyetine girmişti.

Yavuz Sultan Selim Dönemi'nde Osmanlı Devleti, Türk-İslam dünyasının lideri olmuştu. Kanuni ise Avrupa siyasetinde etkin rol oynamak istiyordu. Bu yüzden Kanuni Dönemi'nde ağırlıklı olarak Batı'ya seferler düzenledi.

Bu dönemde, Avrupa'da Osmanlı Devleti'nin en büyük rakibi olarak Habsburg Monarşisi bulunuyordu. Habsburg Monarşisi, Roma-Germen imparatoru Şarlken; Almanya, Hollanda, Avusturya, İspanya ve Macaristan ile akrabalık bağlarına dayalı bir ittifaktan oluşuyordu. Bu ittifakın başını Almanya çekiyordu. Almanya'nın en büyük müttefiki ise Alman İmparatoru Şarlken'in kardeşi Ferdinand'ın lideri olduğu Avusturya'ydı. Bu ittifakın en büyük destekçilerinden biri de Macaristan idi. Dolayısıyla Habsburg Monarşisi XVI. yüzyılda Avrupa'nın en büyük gücü durumundaydı.

Kanuni hükümdar olduktan sonra ilk seferini Belgrad üzerine düzenledi. Çünkü Macar Kralı II. Layoş, Şarlken'e güvenerek ödemesi gereken vergileri göndermediği gibi Osmanlı elçisini de öldürmüştü. Diğer yandan Belgrad stratejik bir öneme de sahipti. Osmanlı orduları kısa bir kuşatmanın ardından, Belgrad'ı fethetti (1521). Belgrad'ın fethedilmesiyle Macaristan yolu açıldı. Avrupa'da yapılacak fetihler için önemli bir üs elde edildi.

Begrad'ın alınması ile Osmanlı-Macar ilişkileri iyice gerginleşti. Öte yandan Fransa Kralı I. Fransuva, Şarlken'e yenildi ve tutsak edildi. I. Fransuva, annesi vasıtasıyla Kanuni'den yardım istedi. Kanuni, hem Şarlken'e gözdağı vermek hem de Macaristan'ı fethetmek amacıyla harekete geçti. Osmanlı Devleti ile Macarlar arasında yapılan Mohaç Meydan Savaşı yaklaşık iki saat sürdü. Bu zafer ile Macaristan Osmanlı Devleti'ne bağlı bir krallık hâline geldi. Orta Avrupa'nın denetimi Osmanlılara geçti. Avusturya ile uzun yıllar sürecek mücadele döneminin başlamasına zemin hazırlandı. Osmanlı Devleti, Macaristan'ı doğrudan topraklarına katmadı. Macar soylularından olan Jan Zapolya'yı Macar kralı olarak atadı.

Tanıyalım

Babası : Yavuz Sultan Selim
Annesi : Hafsa Hatun
Doğumu : 27 Nisan 1495
Vefatı : 7 Eylül 1566
Saltanatı : 1520-1566

Kanuni Sultan Süleyman

Osmanlıların "Kanuni", Avrupalıların "Muhteşem" sıfatını verdikleri I. Süleyman, padişah olarak kaldığı dönemde ihtişamlı bir saltanat sürdü.

Kanuni, güler yüzlü bir hükümdardı. Nazik ve zarifti. Büyük bir kumandan, büyük bir devlet adamıydı. Hakka ve hukuka son derece saygılıydı. Edebiyat ve hukuk gibi sahalarda bilgindi. Çok güçlü bir şairdi.

Kanuni Dönemi'nde Avusturya, Rusya, Venedik ve Lehistan vergiye bağlanmıştı ve Fransa hâkimiyet altına alınmıştı ki cihan imparatorluğunun azametini gösteren en iyi delil budur. Kanuni, Osmanlı İmparatorluğu'nun anayasası olan "Fatih Kanunnâmesi'ni esas alıp yeni bir kanunnâme hazırlamıştı. Böylece dünyanın en ünlü hukukçuları arasına girmişti.

Genel ağdan alınmıştır.

Avusturya Kralı Ferdinand, Osmanlı Devleti'nin Macaristan'a kral seçtiği Jan Zapolya'nın hükümdarlığını tanımadı. Bir süre sonra da Macaristan'a saldırarak Budin'i aldı. Bunun üzerine Kanuni sefere çıktı. Budin'i geri aldı. Avusturya'nın, Macaristan üzerindeki emellerine tamamen son vermek için Viyana'yı kuşattı (1529) *(Görsel 5.13)*. Ancak kuşatmaya hazırlıklı gelinmediği için Viyana kuşatması kaldırıldı.

Görsel 5.13: *I. Viyana Kuşatması'nı tasvir eden tablo (Ressam: Stanislaw Chlebowski, Topkapı Sarayı Millî Saraylar Müzesi-İstanbul)*

Osmanlı Devleti'nin Viyana kuşatmasını kaldırmasından sonra Ferdinand, yeniden Macar topraklarına saldırdı. Kanuni, bu gelişme üzerine Ferdinand'a en büyük desteği veren Şarlken'i ortadan kaldırarak meseleyi kesin bir şekilde çözmek için Almanya Seferi'ne çıktı (1532) *(Görsel 5.14)*. Osmanlı orduları Almanya içlerine kadar ilerlediği hâlde ne Ferdinand ne de Şarlken, Kanuni'nin karşısına çıkabildi. Ferdinand barış istemek zorunda kaldı. Taraflar arasında 1533'te yapılan İstanbul Antlaşması'na göre:

• Avusturya, Macaristan'ın iç işlerine karışmayacak,

• Avusturya arşidükü protokol bakımından Osmanlı sadrazamına eşit sayılacak,

• Avusturya, Osmanlı Devleti'ne vergi ödeyecek,

• Barış süresi sınırlandırılmayacak, Ferdinand uyduğu sürece antlaşma yürürlükte kalacaktır.

Görsel 5.14: *Kanuni'nin Almanya Seferi'ni tasvir eden tablo [Ressam: Hans Eworth, Harborough (Harboro) Müzesi-İngiltere]*

İstanbul Antlaşması'nın siyasi sonuçlarını iki ülke açısından değerlendiriniz.

İstanbul Antlaşması'na rağmen Avusturya, Osmanlı Devleti'nin atamış olduğu Macar kralının ölmesini fırsat bilerek Macar topraklarına yeniden saldırdı. Bu gelişmeler karşısında sefere çıkan Kanuni, Macaristan'ı doğrudan Osmanlı topraklarına kattı (1541). On iki sancaktan oluşan Budin Beylerbeyliği'ni kurdu. 1551 yılında Avusturya'nın Erdel'in iç işlerine karışması üzerine savaşlar yeniden başladı. Bu savaşlar 1562'de barış sağlanıncaya kadar sürdü. Avusturya'nın, Macar topraklarına saldırıları devam edince Kanuni 1566 yılında 72 yaşında Zigetvar Seferi'ne çıktı *(Görsel 5.15)*. Bu Kanuni'nin son seferi oldu. Zigetvar Kalesi'nin kuşatılması esnasında Kanuni vefat etti (1566). Kanuni'nin vefatından kısa bir süre sonra Zigetvar Kalesi alındı.

Görsel 5.15: *Zigetvar tablosu (Ressam: Johann Peter Kraft, Macaristan Ulusal Galerisi)*

Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında XVI. yüzyıl boyunca devam eden savaşlar genelde Osmanlı Devleti'nin lehine sonuçlandı. Bu savaşlar sonunda Osmanlı Devleti hem siyasi hem de ekonomik kazanımlar elde etti. Orta Avrupa'nın büyük bir bölümüne hâkim oldu.

5.5.2. Osmanlı Devleti'nin Doğu'da Hâkimiyet Kurma Çabaları

XVI. yüzyıl başlarında, Safevilerin Anadolu'daki Şii propagandalarına yeniden başlamaları ve Doğu'da Osmanlı egemenliğine zarar vermeleri Osmanlı-Safevi ilişkilerinin yeniden bozulmasına neden oldu. Bu gelişmeler karşısında Kanuni 1534'te İstanbul'dan harekete geçti. İlk olarak Halep'e yönelen Kanuni, 28 Ekim 1534'de şehre girdi. Ardından da Tebriz ve Bağdat'ı ele geçirdi *(Harita 5.6)*. Ancak Osmanlı Devleti'nin buralardan çekilmesinden bir süre sonra Safeviler bu yerleri tekrar ele geçirdi.

1547 yılında Safevi Devleti'nde taht kavgaları yaşanıyordu. Bu durumdan faydalanmak isteyen Osmanlı Devleti, İran üzerine sefer hazırlıklarına başladı. Nisan 1548'de ordusuyla harekete geçen Kanuni Sultan Süleyman, 27 Temmuz 1548'de Tebriz'i yeniden ele geçirdi. Ancak kışın yaklaşması ve Batı'da Avusturya tehlikesinin belirmesi üzerine Osmanlı Devleti bir kez daha geri çekilmek zorunda kaldı. Bunu fırsat bilen Safevi hükümdarı Şah Tahmasp Tebriz'i yeniden ele geçirdi.

Görsel 5.16: *Nahçıvan Seferini tasvir eden minyatür (Süleymanname, Topkapı Sarayı Müzesi-İstanbul)*

Harita 5.6: *Kanuni Sultan Süleyman'ın Doğu seferleri*

1553 yılında ise Osmanlı ordusunun Avrupa'da bulunmasını fırsat bilen Şah Tahmasp, Osmanlı sınırlarını yeniden tehdit etmeye başladı. 1553 Temmuz'unda Kars Ovası'na gelen Kanuni, Şah Tahmasp'a bir mektup yazarak kendisini savaşa davet etti. Fakat Şah, Osmanlı Devleti ile savaşmaya cesaret edemedi. Kanuni Amasya'ya ulaşınca Şah'ın elçisi buraya gelerek barış istedi. Neticede 29 Mayıs 1555'te Safevi Devleti ile Osmanlı Devleti arasında "Amasya Antlaşması" imzalandı. Bu antlaşmaya göre Tebriz, Erivan, Bağdat, Irak ve Doğu Anadolu Osmanlı Devleti'ne bırakıldı. Osmanlı Devleti ile İran arasındaki bu ilk resmî antlaşma sonucunda Anadolu'nun doğu ve güney doğusunda sınır güvenliği sağlandı. Bu anlaşma 1578 yılına kadar devam etti.

Osmanlı Safevi mücadeleleri, Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki faaliyetlerini nasıl etkilemiş olabilir? Açıklayınız.

5.6. DÜNYA GÜCÜ OSMANLI VE STRATEJİK RAKİPLERİ

Hazırlık

XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti, stratejik rakiplerine karşı nasıl bir dış politika izlemiş olabilir?

5.6.1. XVI. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Stratejik Rakipleri

XV ve XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti, stratejik rakiplerine uyguladığı uzun vadeli siyasi politikalar sayesinde dünya gücü hâline geldi. Osmanlı Devleti'nin bu dönemlerde dünya gücü olmasında stratejik rakiplerine karşı izlemiş olduğu siyasi politikaların rolü büyük oldu.

Osmanlı-Venedik İlişkileri: Başlangıçta ticari ilişkiler seviyesinde başlayan Osmanlı-Venedik ilişkileri, zamanla yerini siyasi anlaşmazlıklara bıraktı. Fatih'in Balkanlarda egemenlik kurması ve Ege Denizi'ndeki adaları ele geçirmeye başlaması siyasi anlaşmazlıkların temel sebebi oldu. Bu yüzden iki ülke arasında 1463-1479 yılları arasında savaşlar yapıldı *(Görsel 5.17)*. Osmanlı Devleti bu savaşlarda Ege'de birçok adayı ele geçirdi. Savaşlar sonrasında iki ülke arasında barış yapıldı. Osmanlı Devleti, savaşları kazanmasına rağmen Venediklilere birtakım ayrıcalıklar tanıdı. Venedikli tüccarlara Osmanlı limanlarına serbestçe giriş hakkı verdi. Ayrıca balyos unvanı verilen Venedik elçisinin İstanbul'da bulunmasına müsaade etti. Fatih, bu strateji ile hem bölge ticaretini canlı tutmayı hem de Venediklileri kendi yanına alarak Avrupa Hristiyan birliğini bozmayı amaçladı.

Görsel 5.17: *Birleşik Venedik ve Hollanda donanmalarının Foça Körfezi'nde Türklere karşı savaşını tasvir eden tablo (Ressam: Abraham Beerstraten, Rijks Museum-Amsterdam/Hollanda)*

XVI. yüzyılda ise Osmanlı-Venedik ilişkileri olumsuz yönde ilerledi. Osmanlı Devleti'nin Akdeniz'de hâkimiyet alanını her geçen gün genişletmesi Venediklileri rahatsız etti. Bu yüzden Venedikliler Osmanlı aleyhine oluşturulan Haçlı ittifaklarında yer aldılar.

Osmanlı-Ceneviz İlişkileri: Cenevizliler de Venedikliler gibi denizci bir devlet idi. Akdeniz ve Karadeniz'de çeşitli ticaret kolonileri bulunuyordu. Osmanlı Devleti, Cenevizlilere karşı başlangıçta ılımlı bir politika izledi. Cenevizlilere çeşitli ticari ayrıcalıklar vererek Bizans-Venedik ittifakını bozmaya çalıştı. Ancak İstanbul'un fethinden sonra Osmanlı Devleti'nin Akdeniz ve Karadeniz'de hâkimiyet alanını genişletmesi Osmanlı-Ceneviz ilişkilerinin bozulmasına neden oldu. Fatih Dönemi'nde, Cenevizlilerin Karadeniz'deki en büyük ticaret kolonilerinden olan Kırım ve Kefe ele geçirildi. Böylece Osmanlı Devleti, Karadeniz'de üstünlüğü ele geçirdi. Bu durum iki ülke arasındaki siyasi ilişkileri daha da gergin bir hâle getirdi.

Osmanlı-Portekiz İlişkileri: Portekizliler, XV ve XVI. yüzyılda Coğrafi Keşiflerde bulunarak Atlas ve Hint Okyanusu'nda büyük bir güç hâline gelmişlerdi. Diğer yandan Osmanlı Devleti'nin de bu yüzyıllarda Akdeniz'de hâkimiyet kurması, iki ülke arasında büyük bir rekabetin başlamasına neden oldu. XVI. yüzyıl boyunca devam eden bu rekabette *(Görsel 5.18)* Osmanlı Devleti her ne kadar Atlas ve Hint Okyanusu'nda Portekizlilerin egemenliğini kıramadıysa da Akdeniz'deki Portekiz egemenliğine son vermeyi başardı.

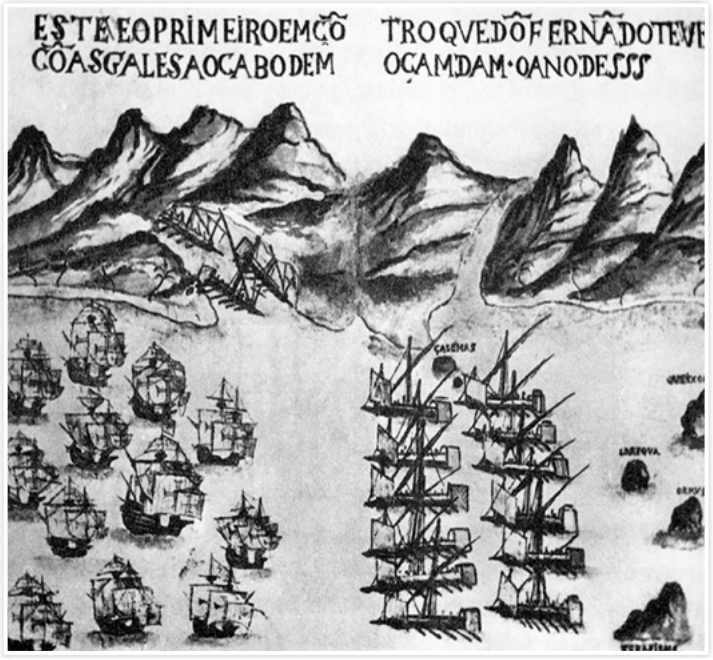

Görsel 5.18: *Seydi Ali Reis kumandasındaki Osmanlı kadırgaları ile D. Fernando de Menezes önderliğindeki Portekiz savaş gemilerinin 1554 Ağustos'unda Horfekkan yakınında karşı karşıya gelmelerini tasvir eden bir minyatür.*

Osmanlı-İspanya İlişkileri: XV ve XVI. yüzyılda Coğrafi Keşifler sonucu Atlas Okyanusu'nda hâkimiyet kuran İspanya, aynı şekilde Akdeniz ve Kuzey Afrika'ya da hâkim olmak istiyordu. Ancak Osmanlı Devleti'nin gerek karadan Kuzey Afrika'ya gerekse denizden Akdeniz'e hâkim olması iki ülkeyi karşı karşıya getirdi. İspanya, Osmanlı Devleti'ne karşı oluşturulan Haçlı ittifaklarında yer aldı. Buna karşılık Osmanlı Devleti ise Venedik, Ceneviz ve Fransa'ya birtakım siyasi ve ekonomik ayrıcalıklar vererek İspanya'yı yalnız bırakmayı hedefledi. Sonuçta XVI. yüzyıl boyunca devam eden Osmanlı-İspanya rekabeti, genelde Osmanlı Devleti lehine sonuçlandı.

Osmanlı-Habsburg İmparatorluğu İlişkileri: Almanya, Avusturya ve Macar krallıkları tarafından oluşturulan Habsburg İmparatorluğu XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin en büyük rakibi konumundaydı. Osmanlı Devleti bu ittifakı parçalamak amacıyla ilk olarak Macaristan'ı ortadan kaldırmayı planladı. Kanuni Dönemi'nde önce Belgrad'ın fethi (1521), ardından Mohaç Meydan Muharebesi sonucunda Macaristan'ın siyasi varlığına son verildi. Daha sonra ise Avusturya ile mücadele edilmeye başlandı. Osmanlı Devleti bu mücadelede Viyana'yı kuşattığı gibi Avusturya'nın en büyük destekçisi konumunda olan Almanya üzerine de sefer düzenledi.

Osmanlı Devleti, Avusturya-Almanya ittifakını bozmak amacıyla askerî faaliyetler dışında, siyasi faaliyetlere de başvurdu. Bu ittifaka karşı Avrupa'nın güçlü devletlerinden Fransa'yı kendi yanına çekmeye çalıştı. Bu amaç doğrultusunda Fransa'ya siyasi ve ekonomik bir takım ayrıcalıklar verdi. Neticede XVI. yüzyılda Osmanlı-Habsburg İmparatorluğu mücadelesinin galibi genelde Osmanlı Devleti oldu.

Osmanlı-Safevi İlişkileri: XV. yüzyılda Akkoyunlu Devleti'nin siyasi varlığına son veren Safeviler, Şah İsmail Dönemi'nde, bölgede büyük bir güç hâline geldi. Osmanlı Devleti'ni de kendine rakip olarak gördü. Osmanlı Devleti'ni yıkmak için Şiiliği resmî devlet politikası hâline getirdi. Yavuz Sultan Selim'in hükümdarlığı döneminde Osmanlı Devleti, Anadolu'ya yönelik Şii tehdidini önlemek amacıyla Safeviler üzerine sefer düzenledi. 1514'te yapılan Çaldıran Savaşı'nı Osmanlı Devleti kazandı. Böylece Anadolu'ya yönelik Safevi ve Şii tehdidinin büyük ölçüde önüne geçildi.

Kanuni Dönemi'nde Safeviler'in Doğu'daki Osmanlı varlığını tehdit etmesi nedeniyle bu devlet üzerine üç sefer düzenlendi. Safevilerin barış istemesiyle iki devlet arasında belirli bir süre sükûnet sağlandı.

Osmanlı-Memlûklu İlişkileri: XV ve XVI. yüzyılda, Türk ve İslam dünyasında Osmanlı Devleti'nin en büyük rakibi Memlûklulardı. Memlûklular, Mısır'dan Suriye'ye kadar uzanan geniş toprakları yanında Abbasi halifesinin de koruyucusu konumundaydı. Bu durum Memlûklulara, İslam dünyasında büyük bir itibar sağlıyordu. Fatih Dönemi'nde Osmanlı Devleti ile Memlûklular arasında gerginliğe neden olan siyasi anlaşmazlıklar, II. Bayezid Dönemi'nde savaşa dönüştü. Yapılan savaşlarda Memlûklular, Osmanlı Devleti'ne üstünlük sağlayarak hâkimiyet alanlarını Çukurova Bölgesi'ne kadar genişlettiler.

Yavuz Dönemi'nde Osmanlı Devleti, Memlûklulara karşı doğrudan bir tavır takınmadı. Öncelikli hedef olarak Safevi Devleti'ni gören Yavuz, Memlûklularla şeklî bir ittifak bile yaptı. Safevi tehdidini bertaraf eden Yavuz, bir süre sonra Memlûklularla ittifak hâlinde olan Dulkadiroğulları'na son verdi. Böylece Memlûkluları siyasi yönden zayıflatmayı amaçladı. Daha sonra Memlûklular üzerine yürüyen Yavuz, Mısır Seferi sonunda bu devletin siyasi varlığına son verdi. Neticede Osmanlı Devleti, Türk-İslam dünyasının tek lideri hâline geldi.

Yorumlayalım

AVRUPA'DA TÜRK ALGISI

Çoğu Avrupa halkında "Türk" imgesi, kilisenin etkisi ile Haçlı Seferleri boyunca Müslümanlık karşıtı bakış açısının etkisinde kalmıştır.(...) Yeni Çağ'da da Avrupa ülkelerinde Müslümanları tanımlamak için en yaygın biçimde kullanılan terimin "Türkler" olduğu yani Türk'ün Hristiyan karşıtı olarak tanımlandığı görülmektedir.(...) Neticede dinsel, siyasal ve düşünsel çalkantılar içinde boğuşan Avrupalılar için Türkler, siyasi, ticari ve her türlü yaşamsal varlığı tehdit eden önemli bir sorun olmuştur. Bu durum, Türkler ile etkileşimin çatışma odaklı olmasına Türklüğün ötekilik üzerinden kurgulanmasına ve Türklere ilişkin kalıp yargıların mitlere dönüşmesine yol açmıştır.

16. yüzyılda Avrupalılar ile Türklerin yoğun karşılaşmaları, elçilik ilişkileri vb. sayesinde Türkleri yakından tanıma fırsatı bulan Avrupalı birçok yazar ve gözlemci, görüp izlediklerini nesnel olarak kaleme almış ve kamuoyuna yansıtabilmiştir. Merakın bilgi ile beslenmesi, Türklere ilişkin kalıp yargıları sorgulatacak bir zemin oluşturmuş ve böylece bu zemin, Avrupalıların Türklere ilişkin kendi tarihsel sorgulamalarını yapmalarına yol açmıştır. Nitekim 17. yüzyıl başlarında Anadolu'yu ziyaret eden bir Fransız misyonerinin Türklere ilişkin değerlendirmelerinde "Türkler, barbar ve insaniyetsiz değillerdir. Onlar adaleti yalnız kendi aralarında değil düşmanları için de olsa ayırım yapmadan yerine getirirler. Onlar gerçekten yiğit, gururlu, ve azametlidirler.(...) Onlar tatlı, sadık ve güvenilirdirler..." ifadelerine yer vermiştir.

İrem Özgören Kınlı ve Onur Kınlı, Etnik Kalıp Yargılar ve Avrupa'da Türk İmgesi (16-18. yüzyıl) Eğitim Bilim Toplum Dergisi, C 17 Sayı 66, s.63-66 (Aslına sadık kalınarak kısaltılmıştır.)

Avrupa'da Türklere karşı olumlu ve olumsuz algıların ortaya çıkmasında hangi faktörler etkili olmuştur?

5.6.2. XV ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nin İzlediği Siyasetin Etkileri

XV ve XVI. yüzyıllarda merkezi Vatikan'da bulunan Roma Katolik Kilisesi, Osmanlı Devleti'ni ortadan kaldırmak amacıyla kurulan Haçlı ittifaklarına önayak oluyor, Osmanlı Devleti'nin rakiplerine destek veriyordu. Bu sebeplerden dolayı Osmanlı Devleti, Roma Katolik Kilisesi'ni Hristiyan dünyasında yalnız bırakmak amacıyla uzun vadeli stratejik politikalar izledi.

Osmanlı Devleti, Katolik Kilisesi'nin dinî ve siyasi baskılarını kırmak amacıyla ilk olarak fethetmiş olduğu bölgelerdeki tüm Hristiyan halka adil bir yönetim sergiledi. Kimsenin canına ve malına dokunmadı. Onları inançları konusunda serbest bıraktı. Bu yüzden başta Bosna ve Hersekliler olmak üzere Balkanlarda birçok halk gönüllü olarak Müslümanlığı seçti. İstanbul'un fethinden sonra ise Fatih, Roma Katolik Kilisesi'ni yalnız bırakmayı amaçladı. Bu doğrultuda İstanbul'da bulunan Hristiyanlara din ve inanç özgürlüğü tanıdı. Yayımladığı bir fermanla da Ortodoks Kilisesi'nin varlığını devam ettirdi.

II. Bayezid Dönemi'nde İspanya'da Beni Ahmer Devleti'nin yıkılması sonucunda savunmasız kalan Müslümanların yanında Yahudilere de yardım edildi. İspanya Krallığı'nın zorla Hristiyan yapmaya çalıştığı ve zulümlere maruz bıraktığı Müslümanlar genellikle Kuzey Afrika'ya, Yahudiler ise Osmanlı Devleti'nin önemli ticaret merkezlerine yerleştirildiler.

Bilgi Notu

AVRUPA'DA REFORM

Latincede "bir şeye yeniden şekil verme" anlamına gelen "reformare" ve "reformatio" kelimelerinden türeyen reform ve reformasyon kavramları, özellikle XVI. yüzyılda Katolik Kilisesi'ni eleştirmek ve Kitab-ı Mukaddes'i temel almak suretiyle Hristiyanlığın aslına dönülmesini savunan harekete verilen isimdir. (…)

Üniversite öğrenimi görmüş Augustinci bir rahip olan Luther, kilisenin endüljans uygulamasına karşı çıkmış, 31 Ekim 1517'de, Wittenberg'deki kilisenin endüljans satarak sahte kurtuluş vaadinde bulunduğunu belirten doksan beş maddelik bir metni cemaate açıklamıştır. Sadece Kitab-ı Mukaddes'in Hristiyanların hayatları ve inanç esasları için bir temel teşkil edebileceğini, insanın kurtuluşunun amellerine veya kiliseye değil yalnız Tanrı'ya ve Mesih'e olan imanına bağlı olduğunu savunan Luther 3 Ocak 1521'de kilise tarafından aforoz edilmiş ve aynı yılın mayıs ayında arkadaşları ile birlikte sürgüne gönderilmiştir. (…) Bu gelişmelerden sonra reform taraftarları ile Roma Katolik Kilisesi taraftarları arasında silahlı mücadele kaçınılmaz hâle gelmiştir. (…) Bir yıl süren savaş, imparatorun galibiyetiyle sonuçlanmışsa da yenilgiye rağmen Almanya'daki Protestan toprak sahipleri, Katolik toprak sahipleriyle birlikte imparatorun merkeziyetçi siyasetine karşı muhalefeti sürdürmüştür. Bunun üzerine 1555 yılında yapılan Augsburg Antlaşması ile toprak yöneticilerine kendi topraklarında hangi dinin resmî din olacağına karar verme yetkisi tanınmıştır.

Jacques WAARDENBURG, Reform, İslam Ansiklopedisi, C 34, s. 534-535
(Aslına sadık kalınarak kısaltılmıştır.)

Kanuni Dönemi'nde Avrupa'da Katolik Kilisesi'ne karşı başkaldırı niteliğinde olan Reform hareketlerine Osmanlı Devleti tarafından destek verildi. Çünkü Avrupa'daki mezhep kavgaları Osmanlı Devleti'nin lehineydi. Avrupa Hristiyan birliğinin parçalanması, Osmanlı Devleti'nin Avrupa siyasetine uygundu. Yine bu karışıklıklardan faydalanan Osmanlı Devleti, Viyana önlerine kadar ilerledi.

Osmanlı Devleti'nin Almanya ve Avusturya üzerindeki baskısı, Protestanların mücadelelerinde de başarılı olmalarını etkiledi. Kanuni Dönemi'nde, Avrupa'da monarşi ile yönetilen birçok ülke (Fransa, İngiltere, Hollanda gibi) Kutsal Roma İmparatorluğu'na karşı Osmanlı Devleti'nden yardım istedi. Osmanlı Devleti, bu monarşilere destek vererek Papa'nın "Hristiyan Birliği" idealini parçalamak istedi. Bu doğrultuda Kanuni Dönemi'nde, Almanya'ya esir düşen I. Fransuva kurtarıldı. Yine Barbaros komutasındaki bir Türk donanması, Şarlken'e karşı Fransa'ya destek amacıyla Marsilya'ya gönderildi. Neticede Fransa, Osmanlı Devleti'nden aldığı destek sayesinde Almanya'ya karşı ayakta kalabildi.

Osmanlı Devleti, Ortodoks ve Protestan Hristiyanlar dışında Kuzey Afrika'da bulunan Müslümanların da uzun yıllar koruyuculuğunu üstlendi. Öyle ki Osmanlı Devleti, Kuzey Afrika'da hâkimiyet kurmadan önce bölge, yoğun olarak İspanya ve Portekiz başta olmak üzere Haçlıların baskılarına maruz kalıyordu. Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika'daki hâkimiyeti ilk olarak Yavuz Dönemi'nde Mısır'ın fethiyle başladı (1517). Bu sırada Cezayir'de bulunan Hızır Reis (Barbaros Hayrettin Paşa) ve Oruç Reis gibi Türk denizcileri bölgeyi İspanyollara karşı başarılı bir şekilde müdafaa ediyorlardı. Cezayir hâkimi Oruç Reis'in vefatı üzerine Hızır Reis, Kanuni Dönemi'nde Osmanlı himayesine girdi. Böylece Cezayir de Osmanlı topraklarına dâhil oldu. Osmanlı Devleti tarafından Kaptanıderyalığa getirilen Barbaros, kısa sürede büyük bir donanma kurarak Kuzey Afrika'yı İspanyolların baskısından kurtardı. Akdeniz'de önemli fetihlerde bulundu. Barbaros'tan sonra ise önemli Türk denizcilerinden Turgut Reis, Saint Jean (Sen Jan) Şövalyelerinin denetiminde olan Trablusgarp'ı (1551), daha sonra Kılıç Ali Paşa komutasındaki Osmanlı donanması Tunus'u Osmanlı sınırlarına dâhil etti (1574).

Görsel 5.19: *Kasbah Camii (Tunus)*

Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika'da yapmış olduğu fetihler sonucu bölge halkı uzun yıllar Osmanlı Devleti'nin koruması altında huzurla yaşadı, Türkler sayesinde İspanya, Portekiz, Hollanda ve Fransa gibi ülkelerin istila ve baskılarından kurtuldu. Osmanlı Devleti bölge halkını korumanın dışında sosyal devlet anlayışı doğrultusunda yapmış olduğu han, hamam, cami, medrese ve kervansaraylarla Kuzey Afrika'yı bayındır ve mamur hâle getirdi *(Görsel 5.19)*.

5.6.3. Osmanlı Ekonomik Politikaları

Osmanlı ekonomisi genelde tarım ve hayvancılığa dayalı idi. Osmanlı Devleti, sınırların genişlemesine bağlı olarak tımar sistemini de geliştirdi. Böylece tımar sistemi sayesinde tarımsal üretimde önemli bir artış oldu. Bu durum XVI. yüzyılda da devam etti.

XVI. yüzyılda Osmanlı sanayisi Avrupa'dan ileri düzeydeydi. Osmanlı el tezgâhlarında her türlü araç üretilirdi. Silah sanayisi ve tersaneler devletin kontrolündeydi. Silah sanayisi oldukça gelişmişti. XVI. yüzyılda devletin tophane, saraçhane gibi askerî ve sivil imalathaneleri vardı. Osmanlı Devleti'nde özel sektörün elindeki en önemli sanayi dalı tekstil (dokuma) idi. Üretilen kumaşlar, ülke ihtiyacı karşılandıktan sonra ihraç edilirdi. XVI. yüzyılda Bursa'da dokunan kumaşların şöhreti Lehistan, Macaristan, İtalya ve hatta Fransa'ya kadar yayılmıştı. 1500 yılında yalnız Bursa'da ipekli kumaş dokuyan 1000 civarında tezgâh vardı.

XVI. yüzyılda Akdeniz ve Karadeniz'de denetimin sağlanması, İpek ve Baharat yollarının Osmanlılara geçmesi ticari faaliyetlerin gelişmesinde etkili oldu. Yine siyasal, sosyal ve ekonomik düzenin sağlanması, devletin tüccarları özendirmesi, ticaret yollarının güvenli hâle getirilmesi, işlek ticaret yollarının ülke topraklarından geçmesi de Osmanlı Devleti'nde ticaretin gelişmesini sağladı. Ayrıca devlet, ticaretin gelişmesi için önemli tedbirler de aldı. Ticaretle uğraşanlardan alınan vergi düşük tutuldu. Ticareti geliştirmek amacıyla yollar üzerine han *(Görsel 5.20)*, kervansaray, imarethane, hamam, cami, çeşme ve köprülerden oluşan eserler inşa etti. Yabancı tüccarlara gümrük kolaylığı sağlandı.

Görsel 5.20: *İnceoğlu (Elbeyli) Hanı (Gaziantep)*

Osmanlı bedestenlerinin en önemlisi İstanbul'daki Fatih Dönemi'nde yapılan Kapalıçarşı idi. İstanbul, doğu ve batı tüccarlarının bir araya geldiği uluslararası bir pazar niteliğindeydi. İş hanları, depolar ve limanlar dünyanın her tarafından gelen tüccarlara gerekli bütün hizmetleri veriyordu. Bursa, Kahire, Edirne ve Selânik ülkenin önemli ticaret merkezleriydi. Bursa; Orta Asya, Hindistan ve Arabistan'dan gelen malların Avrupa ile el değiştirdiği merkez konumundaydı. Bursa'dan Doğu'nun baharat ve kahvesi karşılığında ipek, deri ve kereste ihraç edilirdi.

Harita 5.7: *Osmanlı ticaret yolları*

Osmanlı Devleti'nde Fatih Dönemi'ne kadar tedavülde gümüş para (akçe) kullanılırdı. Ancak Fatih Dönemi'nde ekonominin gelişmesine bağlı olarak altın para bastırıldı. Osmanlı para sisteminde akçe, tedavülde bulunan bir sikke olmasının yanında piyasada geçerli diğer sikkelerin belirlenmesinde bir ölçekti. Osmanlı parasının değeri, Avrupa para değerinin çok üstündeydi.

Osmanlı Devleti XV. yüzyıldan itibaren denizlere egemen olunca deniz taşımacılığı ve ticareti de gelişti. Doğudan batıya giden malların bir kısmı, İskenderun ve Suriye limanlarından sevk edilmeye başlandı *(Harita 5.7)*. Bu nedenle Akdeniz'deki deniz ticareti oldukça önem kazandı. Ancak Coğrafi Keşifler nedeniyle bu yolların önemi zamanla azalmaya başladı.

5.6.4. Osmanlı-Fransa İlişkileri ve Kapitülasyonlar

Osmanlı Devleti, mali ve siyasi amaçlı olarak çeşitli dönemlerde bazı ülkelere "kapitülasyon" denilen ticari ayrıcalıklar vermiştir. Osmanlılar ilk olarak 1352'de Rumeli'ye geçtiklerinde, o sırada Venedik ve onlarla savaş hâlinde olan Cenovalılara ticari ve siyasi amaçlı kapitülasyon hakkı verdiler. Bu ayrıcalıklar sonraki dönemlerde Çelebi Mehmet, II. Murat ve Fatih tarafından da onaylandı. 1517'de Mısır'ın fethi sonrasında ise Yavuz; Memlûk sultanları tarafından Venedik'e, Katalan ve Fransızlara verilen kapitülasyonları devam ettirdi. Bu uygulama neticesinde bu dönemde Osmanlı Devleti ile dostane ilişkiler kurmak isteyen Fransa elçisi De la Forest, Kanuni'nin Sadrazamı olan İbrahim Paşa ile bir kapitülasyon taslağı ele aldı. Ancak bu taslak, İbrahim Paşa'nın idamı dolayısıyla uygulamaya geçirilemedi. Fransa'ya gerçek manada kapitülasyon 1569 yılında, Venedik kapitülasyonu örnek alınarak verildi. Neticede bu imtiyaz sayesinde Fransızların Doğu Akdeniz'deki ticari faaliyetleri hızla gelişti.

Dönemin padişahı olsaydınız Akdeniz'de ticareti geliştirmek amacıyla ne gibi yöntemlere başvururdunuz?

5.7. KARA VE DENİZLERE NÜFUZ ETME ÇABALARI

Hazırlık

Osmanlı Devleti'nin denizlere hâkim olmak istemesinin sebepleri neler olabilir?

5.7.1. Osmanlı Devleti'nin Kara ve Denizlerdeki Stratejik Rakipleri

Osmanlı Devleti kurulduğunda küçük bir kara devleti konumundaydı. Ancak zamanla yapılan fetihler sonucu Osmanlı Devleti Yakın Doğu ve Avrupa'nın önemli bir kıta (kara) gücü hâline geldi. XV ve XVI. yüzyıllarda Osmanlı Devleti dışında önemli kara gücü hâlinde bulunan devletler de mevcuttu. Osmanlı Devleti'nin önemli rakipleri konumunda olan bu devletler şunlardı:

Akkoyunlu Devleti, XV. yüzyılda Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde önemli bir kara gücü konumundaydı. Ancak Fatih Dönemi'nde, Osmanlı Devleti ile yapmış oldukları Otlukbeli Savaşı'nı (1473) kaybettikten sonra dağılma sürecine girdiler.

Safeviler, XVI. yüzyıl başlarında Akkoyunlu Devleti'nin siyasi varlığına son vererek önemli bir kara gücü hâline geldiler. Ancak bu yüzyılda Osmanlı Devleti ile yapmış olduğu mücadeleleri kaybederek zayıfladılar.

Görsel 5.21: *II. Bayezid Dönemi'ne ait bir kalyon (Kâtip Çelebi, Tuhfetü'l-Kibârfi Esfâri'l Bihâr, Topkapı Sarayı Müzesi-İstanbul)*

Memlûklular, XVI. yüzyılın en önemli kara gücü olmalarına rağmen, Osmanlı Devleti tarafından 1517'de siyasi varlıklarına son verildi.

Avrupa'da ise Habsburg İmparatorluğu önemli bir kara gücü durumundaydı. Ancak onlar da XVI. yüzyıl boyunca Osmanlı Devleti ile yapmış oldukları mücadeleler sonucunda büyük bir güç kaybına uğradılar.

Osmanlı denizcilik faaliyetleri ilk olarak Orhan Bey Dönemi'nde Karesioğulları'na son verilmesi ile başladı. Bu sayede ilk Osmanlı donanması teşekkül etti. Sonraki dönemlerde Osmanlı Devleti denizcilik faaliyetlerine daha da önem verdi *(Görsel 5.21)*. Çünkü Osmanlı Devleti yapacağı fetihlerde sadece kara gücünün yeterli olamayacağını biliyordu. Bu amaçla I. Bayezid (Yıldırım) Dönemi'nde Gelibolu'da bir tersane inşa edildi. Osmanlı Devleti ilk deniz savaşını I. Mehmet (Çelebi) Dönemi'nde Venediklilerle yaptı ancak bu savaşı kaybetti.

II. Mehmet (Fatih) Dönemi'nde ise İstanbul'un fethi kapsamında yaklaşık dört yüz parçalık bir deniz gücü oluşturuldu. Bu donanma İstanbul'un fethinde önemli rol oynadı. Bu donanma aynı zamanda Trabzon İmparatorluğu'na son verilmesi (1461), Kırım ve Kefe'nin fethedilmesi (1475) ve Venediklilerle yapılan deniz savaşlarında (1456-1479) önemli zaferler kazandı. Ayrıca Venedik ve Napoli Krallığı arasındaki çatışmadan faydalanmak isteyen Fatih, donanmayı İtalya üzerine gönderdi. İtalya (Otranto) Seferi sonucunda Zanta, Kefalonya, Ayamavra Adaları ve Otranto şehri ele geçirildi.

Denizlerde hâkimiyet kurmak isteyen Osmanlı Devleti'nin karşısında Venedik, Ceneviz, İspanya ve Portekiz gibi güçlü donanmalara sahip ülkeler vardı. Ancak II. Bayezid ve Yavuz Dönemi'nde teknik ve yetişmiş insan gücü yönünden gelişme gösteren Osmanlı donanması, Avrupa devletlerinin deniz gücüyle rekabet edecek seviyeye ulaştı. II. Bayezid Dönemi, fetihler yönünden sönük geçse de bu dönemde, denizlerde önemli gelişmeler yaşandı. Kili ve Akkerman'ın alınmasıyla Karadeniz'de; Venediklilerden Modon, Koron, Navarin ve İnebahtı'nın alınmasıyla Akdeniz'de Osmanlı hâkimiyeti iyice güçlendi. Kanuni Dönemi'nde ise Osmanlı denizciliği zirveye çıktı. Özellikle Barbaros Hayrettin Paşa'nın Osmanlı hizmetine girmesiyle denizlerde önemli başarılar kazanıldı. Osmanlı Devleti güçlü donanması sayesinde Kuzey Afrika ve Akdeniz'de hâkimiyet kurdu.

5.7.2. Akdeniz'de Hâkimiyet Mücadelesi

XVI. yüzyılda başta Osmanlı Devleti olmak üzere Atlantik ülkeleri (İspanya, Portekiz, İngiltere, Hollanda) arasında Akdeniz'de hâkimiyet mücadelesi yaşandı.

Osmanlı Devleti ve Portekiz, Akdeniz'e hâkim olabilmek için hem karada hem de denizde sık sık karşı karşıya geldi. Portekizliler, Osmanlı Devleti'ne karşı Akdeniz'de kurulan Haçlı ittifaklarına destek verdi. Osmanlı Devleti ile Portekiz arasında Akdeniz'e hâkim olabilme mücadelesi son olarak Fas topraklarında yaşandı. İki ülke arasında yaşanan Vadi'üs Seyl Savaşı (1578) sonucunda Portekizlilerin bölgedeki varlığına son verilerek Fas Osmanlı himayesine alındı.

Tanıyalım

Barbaros Hayrettin Paşa (Öl. 1546)

Fatih Sultan Mehmet'in sipahilerinden Midilli Adası'na yerleşen Yakup Ağa'nın oğulları Oruç ve Hızır kardeşler, Akdeniz'de korsanlık yoluyla İspanyolların elinden Cezayir'i almışlardı. Ancak bir savaşta Oruç Reis ölünce Hızır Reis, Yavuz Sultan Selim'e başvurarak Osmanlı hizmetine girmek istedi. Yavuz ona beylerbeyi unvanı verdi. Kanuni Dönemi'nde kaptanıderyalığa getirildikten sonra Barbaros Hayrettin Paşa kaptanıderya unvanı ile 13 yıl boyunca Osmanlı Devleti'ne hizmet etti. Osmanlıları Akdeniz'in rakipsiz devleti hâline getirdi.

Osmanlı Padişahları Ansiklopedisi, C 2, s. 459

XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti özellikle İspanya ile Akdeniz'de yoğun bir mücadele yaşadı. Bu dönemde Habsburg Hanedanlığı'nca idare edilen Katolik İspanya, kendini Avrupa'nın ve Hristiyanlığın koruyucusu olarak görüyordu. Bu yüzden iki devlet Akdeniz ve Kuzey Afrika'da hâkimiyet kurma amacıyla sık sık karşı karşıya geldi. Diğer yandan Kanuni Dönemi'nde kaptanıderyalığa getirilen Barbaros Hayrettin Paşa'nın güçlü bir donanma kurarak Akdeniz'de önemli yerleri ele geçirmesi İspanyolların çıkarlarına zarar verdi. Bu yüzden İspanyollar, Andrea Doria (Andre Dorya) komutasında oluşturulan Haçlı donanmasına destek verdi. Osmanlı donanması ile Haçlı donanması arasında yapılan Preveze Deniz Savaşı (28 Eylül 1538), Osmanlı Devleti'nin zaferi ile sonuçlandı *(Görsel 5.22)*. Türk denizcilik tarihinin bu en büyük zaferi sonrasında, Osmanlı Devleti büyük ölçüde Akdeniz'de hâkimiyet kurdu.

Görsel 5.22: *Preveze Deniz Savaşı tablosu (Ressam: Osman Nuri Paşa, İstanbul Deniz Müzesi)*

Preveze Deniz Savaşı'ndan sonra Akdeniz'deki Osmanlı-İspanya rekabeti devam etti. Osmanlıların Akdeniz'de ve Kuzey Afrika'daki egemenliğini zedelemek isteyen İspanyollar bir kez daha harekete geçti. Bu durum karşısında Turgut Reis, İspanyolların denetimindeki Cerbe Adası'nı kuşattı. Ancak Andrea Doria komutasındaki Haçlı donanmasının adaya gelmesi üzerine zor durumda kaldı. İstanbul'dan gönderilen Piyale Paşa komutasındaki donanmayla birleşen Turgut Reis, Cerbe Deniz Savaşı'nda *(Görsel 5.23)* Haçlıları bozguna uğratarak adayı aldı (1560). Böylece Batı Akdeniz ve Kuzey Afrika'daki Türk hâkimiyeti daha da güçlendi.

Görsel 5.23: *Cerbe Deniz Savaşı tablosu (Ressam: Nuri Paşa, İstanbul Deniz Müzesi)*

II. Selim Dönemi'nde Osmanlı Devleti Akdeniz'e nüfuz etme çalışmalarını devam ettirdi. Bu dönemde Kıbrıs Adası'ndaki Venedikliler, Doğu Akdeniz'de Osmanlı güvenliğini tehdit eder hâle geldiler. Bu yüzden Sokullu, Lala Mustafa Paşa komutasındaki bir donanmayı Kıbrıs'ın fethi için görevlendirdi. Kıbrıs bir yıllık kuşatma sonunda fethedildi (1571). Böylece Doğu Akdeniz'in denetimi sağlandı. Kıbrıs'ın fethi sonrası Osmanlı Devleti, bölgenin Türkleşme ve İslamlaşmasına yönelik önemli çalışmalarda bulundu. İlk olarak güvenliğini sağlamak amacıyla yeniçerilerden ve diğer askerî birliklerden oluşan 4.000 civarı kuvveti Ada'nın çeşitli mevkilerine yerleştirdi. İdari yönden Kıbrıs'ı sekiz sancağa bölerek buralara, kadı ve subaşılar atadı. Daha sonra Anadolu'dan birçok Türk'ü Kıbrıs'a iskân etti. Bölgeye gelenler Ada'daki köy ve kasabalara Türkçe isimler verdi. Yine Ada'da birçok cami, han, hamam ve medrese inşa edildi. Böylece Kıbrıs'ta günümüze kadar devam eden Türk varlığı başladı.

Kıbrıs'ın fethedilmesi ile Akdeniz'de çıkarları iyice zedelenen Avrupa devletleri, Papa'nın önderliğinde İspanya, Portekiz ve Venedik'in katılımıyla yeni bir Haçlı donanması oluşturdu. Kıbrıs dönüşü İnebahtı mevkisinde yapılan savaşta *(Görsel 5.24)* Haçlılar üç yüz parçalık Osmanlı donanmasını yaktılar (1571). İnebahtı Deniz Savaşı'ndan sonra Tunus, İspanyolların eline geçti. Ancak Kaptanıderya Kılıç Ali Paşa komutasındaki bir Türk donanması, Tunus'u yeniden fethederek Osmanlı topraklarına kattı (1574). Osmanlı Devleti ile İspanya-Portekiz arasında yaşanan mücadele sonucunda bu iki ülke iyice yıprandı. Akdeniz'deki hâkimiyetleri büyük ölçüde sona erdi.

Görsel 5.24: *İnebahtı Deniz Savaşı tablosu (Ressam: Martin Rota, Ulusal Denizcilik Müzesi-Londra/İngiltere)*

5.7.3. Coğrafi Keşifler ve Keşiflerin Osmanlı Devleti'ne Etkileri

Avrupa'da pusulanın kullanılması ve gemi yapım tekniklerinin öğrenilmesi üzerine Doğu'ya ulaşmak isteyen gemiciler, İspanya ve Portekiz Krallıklarının da desteği ile açık denizlere açıldılar. Böylece dünyanın seyrini değiştirecek Coğrafi Keşifler başladı *(Harita 5.8)*.

Coğrafi Keşifler'in Sebepleri

- Pusulanın geliştirilmesi ve açık denizlere uygun, dayanıklı gemilerin yapılması
- Coğrafya bilgisinin artması ve cesur gemicilerin yetişmesi
- Ekonomik açıdan sıkıntıda olan Avrupalı devletlerin Doğu'nun zenginliğine ulaşma isteği
- Hristiyanlığı Avrupa dışında yayma düşüncesi
- Başta Portekiz ve İspanya kralı olmak üzere Avrupa monarşilerinin keşiflere her türlü desteği vermeleri
- İpek ve Baharat Yolları gibi ticaret yollarının Türklerin denetiminde olması yüzünden Avrupalıların Çin ve Hindistan'a doğrudan ulaşmak istemeleri

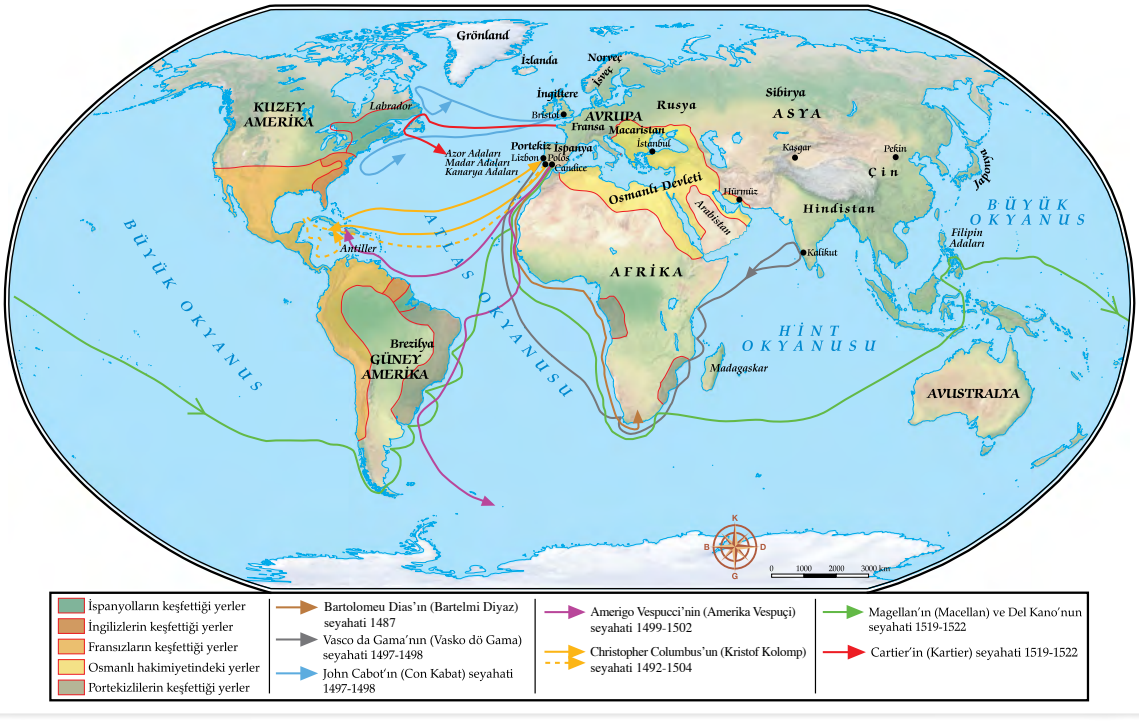

Harita 5.8: *Coğrafi Keşifler ve kâşifler*

1. Haritaya göre Coğrafi Keşifler'de hangi ülkeler etkili olmuştur? Belirtiniz.
2. Coğrafi Keşifler, Osmanlı Devleti'nin Akdeniz ticaretini nasıl etkilemiş olabilir? Açıklayınız.

Coğrafi Keşifler'in Sonuçları

- Akdeniz limanları ile İpek ve Baharat Yolları büyük ölçüde önemini kaybetti. Buna karşılık Atlas Okyanusu kıyısındaki limanlar önem kazandı.
- Yeni kıtalar, uygarlıklar, hayvan ve bitki türleri ile karşılaşıldı (domates, kahve, pamuk, tütün, patates, kakao vs.).
- İspanya ve Portekiz ele geçirdikleri yerlerde sömürge bölgeleri oluşturdular. Bu bölgelerdeki insanları köle ticaretinde kullandılar.

- Zenginleşen burjuva sınıfı şehirde ayrıcalıklı bir konuma geldi, soyluların topraklarını satın alarak nüfuzunu daha da arttırdı.
- Avrupa'dan Amerika'ya *(Görsel 5.25)* ve keşfedilen diğer bölgelere göçler oldu. Amerika'da çalışacak insan gücünü sağlamak amacıyla Afrika'dan yerliler getirildi. Ancak Avrupa'dan Amerika'ya gelenler, bölgedeki yerli halka (Aztek, Maya, İnka, Kızılderililer) oldukça zalimane davrandılar. Ülkelerini yağmaladılar, medeniyetlerini yıktılar.
- Amerika ve diğer bölgelerden Avrupa'ya ham madde ile çok miktarda altın ve gümüş geldi. Böylece Avrupa'nın ekonomisi güçlenmeye başladı.

Görsel 5.25: *Amerika'nın keşfi tablosu (Ressam: Louis Prang, Boston Güzel Sanatlar Müzesi-ABD)*

- Hristiyanlık, keşfedilen bölgelerde yayılma imkânı buldu. Ancak Katolik Kilisesi'nin öğretileri sarsıntıya uğradı (Dünya'nın yuvarlak olmadığı gibi.). Kiliseye güven azaldı.

Coğrafi Keşifler'in Osmanlı Devleti'ne Etkileri

- Coğrafi Keşifler sonucunda Akdeniz limanları ile İpek ve Baharat Yollarının önemini kaybetmesi; Osmanlı Devleti'nin gümrük gelirlerinin azalmasına, dolayısıyla da ekonomisinin gerilemesine neden oldu.
- Coğrafi Keşifler sonucu Avrupalılar, keşfettikleri bölgelerdeki değerli madenleri (altın ve gümüş gibi) Avrupa'ya taşıdılar. Bir süre sonra bu değerli madenlerin Osmanlı topraklarına girmesi, Osmanlı para birimi akçenin değer kaybetmesine neden oldu. Eşya ve mal fiyatları arttı. Bu durum Osmanlı ülkesinde enflasyona yol açtı.

Yorumlayalım

Coğrafi Keşifler'le at başı giden sömürgeleştirme siyaseti, Amerika, Asya ve Afrika kıtalarında yaşayan insanların ve devletlerin varlıklarına acımasızca varlıklarına el koymaya dayanmaktaydı.(...) Günümüz Batı uygarlığının XV. yüzyılla birlikte yükselişe geçip dünyaya egemen olmasının altında, yeni yerlerin keşfedilip yağmalanması, Afrika'dan milyonlarca insanın köleleştirilmesi, hastalık ya da katliamlarla yerli halkların sayılarının inanılmaz ölçülerde azalması, yerlilerin maden ocaklarında ve plantasyonlarda zorla veya çok düşük ücretlerle çalıştırılması da yatmaktaydı.(...)

Sömürgeciler, kendilerini uygarlığın ve bilimin temsilcisi görerek sömürgelerde yaşayan insanlara bulundukları "aşağılık durumdan kurtarmak, onları da uygarlaştırarak geri kalmışlığı ortadan kaldırma düşüncesiyle" hareket ettiler. "Uygarlaştırmaya bile değmeyecek" kabileleri de soykırım ve katliamlarla neredeyse tamamen ortadan kaldırdılar. Bu düşüncelerine karşı çıkan yerli halkları da barbar ve suçlu ilan ettiler. Sömürgeci hukuklarını da bu "uygarlaştırıcı" zemin üzerinde kurdular. İngilizler 1871 yılında çıkardıkları "Suçlu Kabileler Kanunu" ile kendilerine karşı gelen toplulukların bütün üyelerini suçlu ilan etmeye başladılar.

Ahmet Utku Özensoy, 15 ve 16. Yüzyıllarda Sömürgecilik Hareketleri, Fiyat Devrimi ve Sömürgecilik İdeolojisi, Tarih ve Gelecek Dergisi, Cilt 5, Sayı 3, s. 832-833
(Aslına sadık kalınarak kısaltılmıştır.)

Coğrafi Keşifler sonucunda Avrupalıların yapmış oldukları faaliyetleri insan hakları açısından değerlendiriniz.

5.7.4. Hint Deniz Seferleri ve Sonuçları

Osmanlı Devleti, XVI. yüzyılda stratejik ve insani yardım amaçlı Atlas ve Hint okyanuslarında denizcilik faaliyetlerinde bulundu. Bu dönemde Akdeniz dışında yapılan önemli denizcilik faaliyetlerinden biri "Hint Deniz Seferleri"dir (1538-1553). Hint Deniz Seferlerinin başlamasında; Coğrafi Keşifler sonucu Portekizlilerin, Hindistan'daki Müslümanlara baskı yapmaya ve Müslüman tüccarlara zarar vermeleri etkili oldu. Bu durum karşısında Hindistan'daki Müslüman Gücerat Devleti ve Sumatra'da hüküm süren Açe İslam Sultanlığı Portekizlilerin saldırılarına karşı Osmanlı Devleti'nden yardım istedi. Dönemin padişahı Kanuni Sultan Süleyman, bölgedeki Müslümanlara yardım etmek, Coğrafi Keşifler sebebiyle önemini kaybeden ticaret yollarını canlandırmak ve Portekizlilerin denizlerdeki hâkimiyetine son vermek amacıyla Hindistan'a dört sefer düzenletti *(Harita 5.9)*.

Harita 5.9: *Osmanlı Devleti'nin düzenlediği Hint Deniz Seferleri*

Hint Deniz Seferlerinin ilki 1538'de Hadım Süleyman Paşa komutasındaki büyük bir donanmanın Kızıldeniz'e gönderilmesiyle başladı. Bu donanma Aden'i ele geçirerek bölgeyi Portekizlilerin tehdidinden kurtardı. Portekizlilere karşı ikinci Hint Deniz Seferi, Piri Reis (1551); üçüncü Hint Deniz Seferi, Murat Reis (1552) tarafından gerçekleştirildi. Ancak bu seferler başarısızlıkla sonuçlandı.

Dördüncü Hint Deniz Seferi, Seydi Ali Reis tarafından yönetildi (1553). Seydi Ali Reis, ilk olarak Basra Körfezi'nde mahsur kalan Osmanlı donanmasını kurtardı. Süveyş'e dönerken Portekizlilerle karşılaştı ve onları bozguna uğrattı.

Tanıyalım

Seydi Ali Reis (1498-1563)

XVI. yüzyılda yetişmiş en büyük Türk denizcilerinden biri olan Seydi Ali Reis, Preveze Deniz Savaşı'nda Osmanlı donanmasının sol kanadını komuta etti. Dördüncü Hint Deniz Seferi'ni yönetti. Piri Reis'in Basra Körfezi'nde bıraktığı donanmayı kurtarıp, Süveyş'e dönerken Portekizlilerle karşılaştı ve onları bozguna uğrattı. Hint Deniz Seferi esnasında gördüğü yerleri ve karşılaştığı olayları "Mir'atü'l-Memalik" adlı kitabında topladı ve bu eserini Kanuni Sultan Süleyman'a sundu. Diğer eseri "Kitabü'l-Muhit"te ise yön tayini, büyük fırtınalar, limanlar, zaman hesabı gibi denizcilikle ilgili bilgiler verdi.

Genel ağdan alınmıştır.

Hint Deniz Seferlerinin başarısız olmasında Osmanlı Devleti'nin bölgenin önemini tam olarak kavrayamaması, Osmanlı gemilerinin açık denizlere dayanıklı olmaması ve bölge halkının Osmanlı'ya tam destek vermemesi etkili oldu. Buna rağmen bu seferler sonucunda Kızıl Deniz ve Basra Körfezi'nin denetimi Osmanlıların eline geçti. Sudan'ın Kızıldeniz sahilinde Sevâkin Adası merkezli Habeş Eyaleti kuruldu (1555). Bölgedeki Portekiz hâkimiyeti büyük ölçüde kırıldı.

Görsel 5.26: *Osmanlı Devleti'nin Hint Okyanusu'nda Portekizlilerle yaptığı savaştaki gemilerin tasvir edildiği bir tablo (Hüsnü Tengüz Albümü- İstanbul Deniz Müzesi)*

II. Selim Dönemi'nde (1566-1574) Osmanlı Devleti'nin Hint Deniz Seferleri devam etti *(Görsel 5.26)*. Bu dönemde Kurtoğlu Hızır Reis, Sinan Paşa ve Özdemiroğlu Osman Paşa komutasında bölgeye yönelik başarılı seferler yapıldı. Bu seferler sonucunda Habeşistan'ın kuzeybatı bölgesi, Yemen, Aden kıyıları ve Eritre Osmanlı hâkimiyetine girdi.

Diğer yandan II. Selim'in sadrazamı Sokullu Mehmet Paşa, Osmanlı donanmasını Akdeniz'den Hint Okyanusu'na geçirebilmek için "Süveyş Kanalı Projesi"ni hayata geçirmek istedi *(Harita 5.10)*. Bu proje ile Akdeniz ile Kızıldeniz'i bir kanalla birleştirmeyi planladı. Böylece Akdeniz'deki Osmanlı donanmaları, Kızıldeniz ile Hint Okyanusu'na geçebilecek; Yemen ve Hicaz bölgelerini koruyacak ayrıca Coğrafi Keşifler sebebiyle önemini kaybeden Akdeniz limanları yeniden canlanacaktı. Ancak bu proje o dönemde hayata geçirilmedi.

Harita 5.10: *Süveyş Kanalı'nın uydu görüntüsü*

Osmanlı Devleti Hint Deniz Seferlerine gereken önemi verseydi ne gibi kazanımlar elde edebilirdi? Belirtiniz.

Etkinlik

Aşağıda verilen olayların Osmanlı Devleti'ne etkilerini ilgili alanlara yazınız.

Coğrafi Keşifler	
Preveze Deniz Savaşı	
Hint Deniz Seferleri	
Cerbe Deniz Savaşı	
Kıbrıs'ın Fethi	
İnebahtı Deniz Savaşı	

5. ÜNİTE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

A. Aşağıda verilen çoktan seçmeli soruların doğru seçeneklerini işaretleyiniz.

1. Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında 1533'te yapılan İstanbul Antlaşması'nın bazı önemli maddeleri şunlardır:

- Avusturya arşidükü protokol bakımından Osmanlı sadrazamına eşit sayılacaktır.
- Avusturya, Macaristan'ın iç işlerine karışmayacaktır.
- Avusturya, Osmanlı Devleti'ne yıllık otuz bin duka altın vergi ödeyecektir.

Bu maddelere göre aşağıdaki yargılardan hangisine ulaşılamaz?

A) Avusturya kralı siyasi yönden Osmanlı sadrazamına denk sayılmıştır.

B) Macaristan özerk bir yapıya kavuşmuştur.

C) Avusturya, Osmanlı siyasi üstünlüğünü kabul etmek zorunda kalmıştır.

D) Osmanlı hazine gelirleri artmıştır.

E) İki ülke siyasi yönden birbirini tanımıştır.

2. Osmanlı padişahlarından Yavuz Sultan Selim'in;

I. Safevilerle Çaldıran Savaşı'nı yapması,

II. Dulkadiroğulları'nı Turnadağ Savaşı ile ortadan kaldırması,

III. Mısır Seferi ile Memlûklulara son vermesi

faaliyetlerinden hangileri Türk-İslam birliğini sağlamaya yöneliktir?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) I ve II D) II ve III E) I, II ve III

3. Aşağıda verilen gelişmelerden hangisi Osmanlı Devleti'nin Akdeniz'deki hâkimiyetinin güçlenmesine katkı sağlamamıştır?

A) Preveze Deniz Savaşı'nın kazanılması

B) Cezayir ve Fas'ın Osmanlı topraklarına katılması

C) Kıbrıs'ın fethedilmesi

D) Haçlı donanması ile İnebahtı Deniz Savaşı'nın yapılması

E) Cerbe Adası'nın alınması

4. Osmanlı Devleti XV ve XVI. yüzyıllarda stratejik rakiplerinden olan Roma Katolik Kilisesi'ne karşı;

I. Ortodoks Kilisesi'ni himaye etme,

II. Reform hareketlerine destek verme,

III. Fransa'ya bazı ekonomik ve siyasi ayrıcalıklar tanıma

faaliyetlerinden hangilerinde bulunmuştur?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) I ve II D) II ve III E) I, II ve III

XV. yüzyıl ortalarında Osmanlı Devleti'nin sınırlarını gösteren haritayı inceleyiniz. Haritadan hareketle 5 ve 6. soruları cevaplayınız.

5. Haritaya göre Osmanlı Devleti'nin İstanbul'u fethetmek istemesinde;

I. toprak bütünlüğünü sağlama,

II. İpek Yolu üzerinde etkin konuma gelme,

III. Karadeniz ve Marmara Denizi bağlantısını gerçekleştirme

durumlarından hangilerinin etkili olduğu savunulabilir?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) I ve II D) II ve III E) I, II ve III

6. Haritadan hareketle Osmanlı Devleti'nin İstanbul'u fethetmesiyle hangi gelişmenin ortaya çıktığı söylenemez?

A) Toprak bütünlüğü sağlanmıştır.

B) Türk-İslam dünyasının lideri konumuna gelmiştir.

C) İpek Yolu üzerinde etkinliği artmıştır.

D) Marmara Denizi'ne tamamen hâkim olmuştur.

E) Stratejik önemi artmıştır.

1521-1590 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin sınırlarını gösteren haritayı inceleyiniz. Haritadan hareketle 7 ve 8. soruları cevaplayınız.

7. Haritaya göre aşağıda verilen yargılardan hangisine ulaşılamaz?

A) Karadeniz tamamen bir Türk denizi hâline gelmiştir.

B) Kuzey Afrika'nın denetimi tamamen Osmanlılara geçmiştir.

C) Müslümanlarca kutsal sayılan bölgeler Osmanlı denetimine girmiştir.

D) Osmanlı Devleti doğuda en geniş sınırlarına ulaşmıştır.

E) Orta Avrupa'nın denetimi Osmanlılara geçmiştir.

8. Haritadan hareketle XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti hakkında,

I. Atlas ve Hint Okyanuslarına açılma imkânı bulmuştur.

II. Anadolu'da Türk siyasi birliğini sağlamıştır.

III. Birçok ulusu hâkimiyeti altına almıştır.

çıkarımlarından hangilerinde bulunulabilir?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) I ve II D) II ve III E) I, II ve III

9. İstanbul'un Fethi'nin dünya siyasi tarihi açısından bazı sonuçları şunlardır:

I. Büyük toplarla en güçlü surların bile yıkılabileceği görüldü.

II. İpek Yolu'nun önemli bir bölümünün Osmanlı Devleti'nin eline geçmesi Avrupalıları yeni ticaret yolları arayışına yöneltti.

III. İtalya'ya giden bazı bilim insanları orada eski Yunan ve Roma eserlerini inceleyerek Rönesans'ın başlamasına katkıda bulundu.

Buna göre yukarıda verilenlerden hangileri doğrudan Osmanlı ekonomisinin bozulmasına yol açabilecek nedenler arasında gösterilebilir?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) I ve II D) II ve III E) I, II ve III

10. I. Belgrad'ın Fethi

II. Mohaç Meydan Muharebesi

III. Trabzon'un Fethi

Yukarıda verilenlerden hangileri Kanuni Dönemi'nde gerçekleşmiştir?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) I ve II D) II ve III E) I, II ve III

11. I. Fatih Sultan Mehmet

II. Yavuz Sultan Selim

III. Kanuni Sultan Süleyman

IV. Çelebi Mehmet

Yukarıda verilen Osmanlı padişahlarından hangileri Anadolu'da Türk siyasi birliğini sağlamaya yönelik faaliyetlerde bulunmuşlardır?

A) I ve II B) II ve III C) III ve IV D) I, II ve IV E) I, II, III ve IV

12. Osmanlı Devleti'nin Habsburg Monarşisi'ne karşı mücadele etmesinde bu oluşumun;

I. Osmanlı aleyhine ittifaklar kurma,

II. Osmanlıların Akdeniz'de hâkimiyet kurmasına engel olma,

III. Haçlı birliğine önayak olma

faaliyetlerinden hangileri etkili olmuştur?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) I ve II D) II ve III E) I, II ve III

13. Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'nde yaşanan;

- Viyana Kuşatması'nın başarısız olması,
- Rodos'un fethedilmesi,
- Afrika'nın kuzeyinde egemenlik kurulması

gelişmelerine bakıldığında bu dönemde Osmanlı Devleti için aşağıdakilerden hangisi söylenemez?

A) Avrupa'dan geri çekilmenin başladığı

B) Genişleme siyasetinin sürdürüldüğü

C) Askerî harcamaların arttığı

D) Habsburg Monarşisi ile mücadele edildiği

E) Denizlerde başarılı olunduğu

14. Osmanlı Devleti;

I. Portekiz,

II. Ceneviz,

III. Venedik

devletlerinden hangileri ile Hint Okyanusu'nda mücadele etmiştir?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) I ve II D) II ve III E) I, II ve III

15. Osmanlı padişahlarından Yavuz Sultan Selim Dönemi'nde;

- Safevilerle Çaldıran Savaşı,
- Dulkadiroğulları ile Turnadağ Savaşı,
- Memlûklerle Ridaniye ve Mercidabık Savaşları yapılmıştır.

Bu savaşların sonuçları ile ilgili olarak aşağıdaki yargılardan hangisine ulaşılamaz?

A) Türk ve İslam dünyasında mezhep birliği sağlanmıştır.

B) Anadolu'da Türk siyasi birliği büyük ölçüde sağlanmıştır.

C) Osmanlı Devleti'nin sınırları Kuzey Afrika'ya kadar genişlemiştir.

D) Doğu Anadolu'nun denetimi Osmanlılara geçmiştir.

E) Osmanlı Devleti, Türk-İslam dünyasının lideri olmuştur.

16. Osmanlı Devleti Akdeniz'deki üstünlüğünü artırmak amacıyla çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur.

Buna göre verilen faaliyetlerden hangisi bu durumla ilgili değildir?

A) Süveyş Kanalı Projesi'ni hayata geçirmek istemesi

B) Haçlı donanması ile Preveze Deniz Savaşı'nı yapması

C) Memlûk Devleti'ne son vermesi

D) Kırım ve Kefe Limanlarını ele geçirmesi

E) Portekizlilerle Cerbe Deniz Savaşı'nı yapması

B. Aşağıda verilen ifadelerin başına ifade doğru ise "D"**, yanlış ise** "Y" **yazınız.**

1. ( ) Yavuz Sultan Selim, Anadolu'daki Şii tehlikesini ortadan kaldırmak amacıyla Safevilerle Çaldıran Savaşı'nı yapmıştır.

2. ( ) Macaristan, I. Viyana Kuşatması sonucunda Osmanlı himayesine girmiştir.

3. ( ) Osmanlı Devleti, Coğrafi Keşifler yüzünden önemini kaybeden Akdeniz limanlarını yeniden canlandırmak için Fransızlara kapitülasyonlar vermiştir.

4. ( ) Barbaros Hayrettin Paşa, Hint Deniz Seferlerine katılan önemli Türk denizcilerinden biridir.

5. ( ) Kıbrıs'ın fethedilmesi ile Osmanlı Devleti'nin Akdeniz'deki hâkimiyeti güçlenmiştir.

C. Aşağıdaki noktalı yerlere uygun ifadeleri yazınız.

Safevi	Memlûk	Seydi Ali Reis	halifelik	İspanya
Baharat	Süveyş Kanalı	Portekiz	İpek	
Barbaros Hayrettin Paşa	Preveze Deniz	Hint Deniz Seferleri		

1. Osmanlı Devleti, XVI. yüzyılda Akdeniz'e nüfuz etmek amacıyla ..... ve .... ile sık sık mücadele etmiştir.

2. Osmanlı Devleti, Kanuni Dönemi'nde Kaptanıderya ..... komutasında Haçlı donanması ile yapılan ..... Savaşı sonucunda Akdeniz'de büyük ölçüde hâkimiyet kurmuştur.

3. Coğrafi Keşifler sonucunda Osmanlı Devleti'nin denetiminde olan ..... ve .... yolları büyük ölçüde önemini kaybetmiştir.

4. Osmanlı Devleti, Mısır Seferi sonucunda ..... Devleti'ne son vermiş, böylece ..... kurumu Osmanlılara geçmiştir.

5. Osmanlı Devleti, Hindistan'daki Müslümanlara yardım etmek amacıyla ..... düzenlemiş, ayrıca Osmanlı Sadrazamı Sokullu Mehmet Paşa, Akdeniz limanlarını yeniden canlandırmak amacıyla ..... Projesi'ni hayata geçirmek istemiştir.

Ç. Aşağıdaki açık uçlu soruların cevaplarını defterinize yazınız.

1. Osmanlı Devleti'nin kurumsallaşmasında, İstanbul'un Fethi'nin ne gibi katkıları olmuştur?

2. Yavuz Sultan Selim'in Safeviler ve Memlûklular üzerine sefer düzenlemesinin sebepleri nelerdir?

3. Osmanlı Devleti'nin Avrupa'da meydana gelen Reform hareketlerine destek vermesinin amaçları nelerdir?

4. Osmanlı donanması ve Haçlı donanması arasında yapılan Preveze ve Cerbe Deniz Savaşları Osmanlı Devleti'ne hangi kazanımları sağlamıştır?

5. Osmanlı Devleti'nin Hint Deniz Seferlerini düzenlemesinin amaçları nelerdir?

6. Ünite

SULTAN VE OSMANLI MERKEZ TEŞKİLATI

ÜNİTENİN KONULARI

6.1. OSMANLI MERKEZ TEŞKİLATI

6.2. OSMANLI MERKEZ YAPISININ GÜÇLENDİRİLMESİ

Topkapı Sarayı minyatürü (Sanatkâr: Nusret Çolpan)

TEMEL KAVRAMLAR

- Birun
- Divân-ı Hümâyun
- Enderun
- Kanunnâme
- Lala
- Müsadere sistemi
- Topkapı Sarayı

6.1. OSMANLI MERKEZ TEŞKİLATI

Hazırlık

Genel ağ üzerinden www.ktb.gov.tr topkapı-sarayı sitesini ziyaret ederek Topkapı Sarayı'nın özellikleri hakkında bilgi edininiz.

6.1.1. Topkapı Sarayı

Osmanlı Devleti'nde hükûmet, ordu ve eyaletlerin yönetimi bütünüyle padişahın uhdesinde, merkezde toplanmıştı. Padişahların ülkeyi yönettikleri merkez ise saraydı. Osmanlı Devlet teşkilatının en önemli idare merkezi olan saray, ilk olarak Orhan Bey zamanında Bursa'da inşa edildi. Daha sonra başkentin Edirne'ye taşınmasıyla bu kentte, I. Murat Dönemi'nde bir saray daha inşa edildi. Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethinden sonra devletin merkezi buraya taşındı. Bir süre sonra da devletin en önemli idare merkezi olan Topkapı Sarayı inşa edildi.

Tanıyalım

TOPKAPI SARAYI

Fatih Sultan Mehmet, fetihten sonra Beyazıt'ta bugünkü İstanbul Üniversitesinin bulunduğu yerde, daha sonra "Eski Saray" olarak anılacak olan bir saray yaptırmıştır. Fatih, bu ilk saraydan sonra önce Çinili Köşk'ü, ardından da yapımı tamamlandığında yerleşecek olduğu Topkapı Sarayı'nı *(Görsel 6.1)* inşa ettirmiştir (1460-1478). Fatih, bu saraya Osmanlıcada "Yeni Saray" anlamına gelen "Saray-ı Cedid" ismini vermiştir.

Topkapı Sarayı'nın planı; çeşitli avlular ve bahçeler arasında devlet işlerine ayrılmış daireler, hükümdarın ikametgâhı olan bina ve köşkler ile Saray'da yaşayan görevlilere mahsus binalardan oluşur. Marmara Denizi, İstanbul Boğazı ve Haliç arasında, İstanbul yarımadasının ucunda bulunan Sarayburnu'ndaki Bizans akropolü üzerine inşa edilen Saray, 1400 metre uzunluğundaki "Sur-ı Sultani" denen yüksek ihata duvarları ile karadan, deniz tarafından ise Bizans surlarıyla çevrilmiştir. Saray'ın kapladığı alan yaklaşık 700.000 metrekaredir. Bu alanın önemli bir bölümü Hasbahçe'ye ayrılmıştır. Topkapı Sarayı temelde Bîrun, Enderun ve harem olmak üzere üç teşkilattan oluşur. Harem, Enderun'un bir bölümüdür. Saray'ın oturum planı, merasimleri, mekânları bu teşkilata göre düzenlenmiştir. Topkapı Sarayı; Bâb-ı Hümâyun, Bâbüsselâm ve Bâbüssaâde adlı üç ana kapı, dört avlu, Harem, Hasbahçe (Gülhane) ve bahçelerden oluşur.

Genel ağdan alınmıştır.

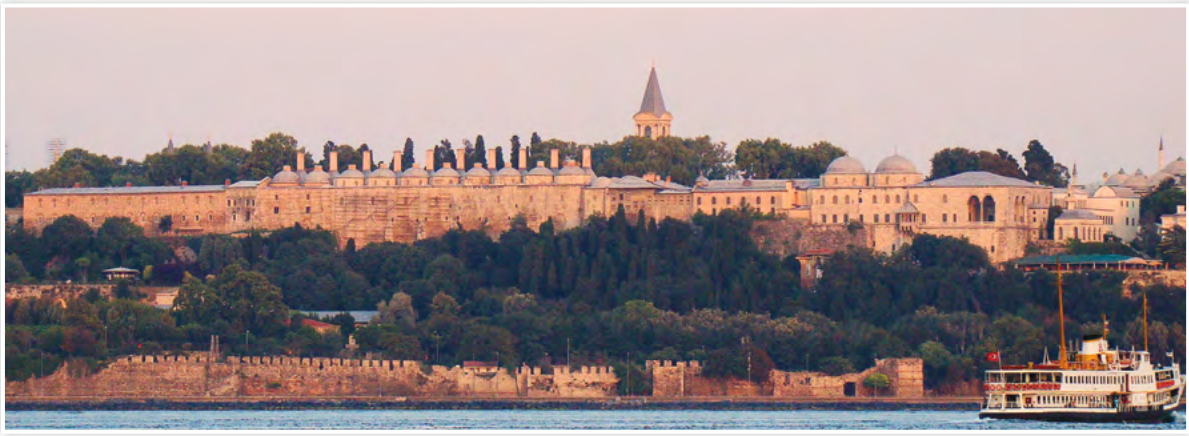

Görsel 6.1: *Günümüz Topkapı Sarayı'ndan bir görünüm*

Topkapı Sarayı, kısa sürede Osmanlı Devleti'nin en önemli merkezi hâline geldi. Öyle ki padişahın tahta çıkışında yapılan cülus törenleri, bayramlaşma törenleri *(Görsel 6.2)* burada yapıldı. Devletin en önemli kurumları (Divân-ı Hümâyun gibi) burada toplandı. Çeşitli ülkelerden gelen elçiler burada kabul edildi. Yine reayanın çoğu, sorunlarını çözmek için Topkapı Sarayı'na geldi. Bu yüzden de Topkapı Sarayı etrafında birçok cami, han, çarşı, medrese, tercüme büroları, park, bahçe gibi tesisler inşa edilerek şehir kültürü bu bölgede hızla gelişti.

Görsel 6.2: *III. Selim'in Topkapı Sarayı'nda bayramlaşma tablosu (Ressam: Kapıdağlı Konstantin)*

Topkapı Sarayı, yapısı ve işlevi bakımından kısa sürede âdeta büyük bir şehir konumuna geldi. Öyle ki Topkapı Sarayı; geniş avlular, köşkler, kasırlar, camiler, divanlar, devlet daireleri, kütüphaneler, koğuşlar, mutfaklar, çeşmeler ve bahçelerden oluşuyordu. Hem denizden hem de karadan Topkapı Sarayı'na açılan kapılar vardı. Saray'ın surlarının çevresinde üst düzey devlet yöneticilerin konutları bulunuyordu. O dönem kasır (köşk) ve konak denen konutlar; saray ve çevresinden soyutlanamamış, halkın oturduğu alanlara dağılmayıp bir arada toplanmıştı.

Topkapı Sarayı ile âdeta bütünleşen başkent İstanbul ise padişahlar ve devlet adamlarının kurduğu vakıflar sayesinde kısa sürede bayındır hâline geldi. Şehir Anadolu'dan gelen Türkmenlerin iskânı ile Türkleştirildi. Fatih yayımladığı bir fermanla yerli gayrimüslim halkın İstanbul'da kalmasını sağladı. Böylece İstanbul, son derece büyük bir öneme sahip dünya şehri hâline geldi.

Topkapı Sarayı; padişahın hizmetkârlarının bulunduğu enderun (iç saray), birun (dış saray) ile harem olmak üzere üç bölümden oluşuyordu.

• **Enderun (İç Saray):** Topkapı Sarayı'nın bu bölümü, saray görevlileri ve devlet idarecilerinin yetiştirildiği yerdi. Enderun teşkilatının temelleri II. Murad Dönemi'nde atıldı. Sınırların genişlemesi ve idari işlerin yoğunlaşması sonucu, Fatih Sultan Mehmet Dönemi'nde etkin bir konuma getirildi.

Devşirme ve pencik sistemi ile toplanan çocuklar Acemi Ocağı'na gönderilmeden önce, bir seçime tabi tutulurlardı. Bunlar arasında gösterişli, ahlaklı ve zeki olanlar, önce Edirne Sarayı, Galata Sarayı, İbrahim Paşa Sarayı gibi saraylarda sıkı bir eğitimden geçirilirlerdi. Buralarda Türk-İslam âdet ve geleneklerine göre yetiştirilirdi. Aldıkları eğitim sonrasında yetenekli öğrenciler tespit edilerek saray üniversitesi niteliğinde olan Enderun'a alınırlardı.

Görsel 6.3: *Topkapı Sarayı II. Avludaki Enderun Mektebini tasvir eden gravür (Ressam: Antoine Ignace Melling)*

Enderun'da *(Görsel 6.3)* verilen eğitim, başta iyilik ve doğruluk ilkelerine dayanırdı. Bunun dışında öğrenciler dinî, ilmî ve siyasi eğitim yanında saray protokollerini öğrenir, daha sonra devlet kademelerinde görev alırlardı. Dolayısıyla Enderun, devletin idari elemanlarının yetiştirildiği bir okul niteliğindeydi. Enderun Mektebinden yetişenler başta padişahın hizmetkârı olmak üzere, devletin birçok kademesinde görev yaparlardı. Bunlar arasında vezir-i âzamlığa kadar yükselenler olurdu. Kanuni Dönemi'nde sadrazamlık yapmış İbrahim Paşa ile II. Selim ve III. Murad Dönemlerinde sadrazamlık yapmış olan Sokullu Mehmet Paşa en meşhurları idi. Padişahın güvenilir hizmetkârlarının yetiştirildiği Enderun; büyük oda, küçük oda, seferli oda, doğancılar odası, kiler odası, hazine odası ve has oda olmak üzere yedi odadan oluşurdu.

Birun (Dış Saray): Dış anlamına gelen birun, Topkapı Sarayı'nın Bâb-ı Hümâyûn ile Babüssaade arasında kalan bölümüdür. Birundaki görevlilerin tayin ve terfileri özel prensiplere göre yapılırdı. Birunda adalet kasrı, hastane *(Görsel 6.4)*, mutfaklar, ahırlar, erzak odaları, çalışanların koğuşları, kayıkhaneler, bahçe ve bostanlar, ok ve cirit alanları yer alırdı. Ayrıca saray muhafızları ve hizmetlileri burada bulunurdu.

Görsel: 6.4: *Topkapı Sarayı'ndaki Babüssaade'den bir görünüm*

Etkinlik

Bir gezi düzenleyerek genel ağ üzerinden www.ktb.gov.tr adresini ziyaret ederek Topkapı Sarayı'nın Osmanlı medeniyetine etkisine kanıtlar gösteren tanıtım rehberi hazırlayınız.

6.1.2. Divân-ı Hümâyun ve Üyeleri

Osmanlı Devleti'nde Divân her türlü devlet işlerinin görüşülüp karara bağlandığı yerdi. Bugünkü Bakanlar Kurulu niteliğindeydi. Divân, görüşülen konular itibarıyla Danıştay, Yargıtay, Sayıştay gibi günümüz devlet kurumlarının görevlerini de üstlenirdi. Devletin birinci derecedeki siyasi, adli, askerî, örfi ve mali bütün işleri burada görüşülür, padişahın onayı ile karara bağlanırdı. Divân bütün tebaaya açıktı. Dileyen herkes sorununu, istek ve şikâyetlerini Divân'a iletebilirdi.

Etkinlik

Divân-ı Hümâyunun yapısı ve Divân üyelerinin görevleri ile ilgili aşağıda verilen diyalogları sınıfta canlandırınız.

Fatih Sultan Mehmet, Topkapı Sarayı'nda Divân üyelerini toplamış, onlarla Balkanlar üzerine düzenleyeceği seferlerle ilgili istişare yapmaktaydı (Görsel 6.5).

Fatih: Ey ağalarım, paşalarım! Allah'ın izni ile İstanbul'u fethederek Peygamber'imizin övgüsüne mazhar olduk, toprak bütünlüğümüzü sağladık. Ancak uzun süredir Balkanlar üzerine sefer düzenlemedik. Malumunuz birçok Balkan ülkesi bize karşı kurulan Haçlı ittifaklarında yer aldı, birçoğu vergisini göndermemeye başladı. Bu seferlerle ilgili bize fetva verir misiniz Şeyhülislam Efendi?

Şeyhülislam: Takdir Sultan'ımızındır. Küffar üzerine sefer düzenlemek elbette caizdir. Yapacağımız fetihlerle Allah'ın takdirine nail olacaksınız inşallah.

Vezir-i âzam: Sultan'ım! İstanbul'un fethi esnasında çok yoruldunuz. Dilerseniz serdar-ı ekrem unvanıyla orduyu sizin yerinize komuta edeyim.

Fatih: Eksik olma Paşa'm. Ancak sefere kendim çıkacağım. Senin burada kalıp Divân başkanlığını sürdürmen gerekiyor. Malum, memleketin birçok meselesi var. Sefer hazırlıkları için Yeniçeri Ağası'nı görevlendirdim zaten.

Görsel: 6.5: *İran elçisinin Divân-ı Hümâyun'a kabulünü tasvir eden minyatür (Seyyid Lokman, Şehinşâhnâme, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi)*

Yeniçeri Ağası: Hünkâr'ım, emriniz üzere bütün kapıkulu askerlerini sefere hazırladım. Allah'ın izni ile zafer bizim olacaktır.

Fatih: Rumeli'de bazı kadılardan şikâyet varmış, adaleti sağlamada sorunlar yaşanıyormuş Kazasker Efendi.

Kazasker: Rumeli Kazaskeri ile sürekli istişare hâlindeyiz Padişah'ım. Sorunlu kadıları görevden alıp yerlerine merkezden kadılar atayacağım. Adaleti sağlamak Devlet-i Âliye'nin en büyük idealidir.

Fatih: Hazinemiz ne âlemdedir Defterdar Efendi? Sefer için yeterli bütçemiz var mı?

Defterdar: Hazinenin gelir ve giderlerini hesapladım Sultan'ım. Sefer için gerekli bütçeyi ayarladım. İnşallah yapacağımız fetihler sonrası elde edeceğimiz ganimetler ve vergiler sayesinde hazinemizi daha da güçlendireceğiz.

Fatih: Donanmamız ne durumdadır Kaptanıderya?

Kaptanıderya: Sultan'ım, donanmamızın hazırlıkları tamamdır. Tüm gemiler bakımdan geçirildi. Leventler sıkı bir eğitime tabi tutuldu. Balkan seferleri esnasında en büyük rakibimiz Venediklilere karşı tüm tedbirler alındı.

Fatih: Âlâ! Ancak bu seferler esnasında Venediklilerden gelen anlaşma teklifine olumlu cevap vermek istiyorum. Venediklileri karşımıza alıp yeni bir cephe oluşturmak istemiyorum çünkü. Ama sen yine de tedbiri elden bırakma. Donanmamız Venedik ve diğer ülkelere karşı savaşa hazırlıklı olsun.

Nişancı: Bu niyetinizi Venediklilere bir yazışma ile hemen bildireyim Hünkâr'ım. Ayrıca izin verirseniz Divân'da aldığımız bu kararları reisülküttaplara yazdırıp Divân defterine geçirteyim.

Fatih: Öyleyse gazamız mübarek olsun. Allah yâr ve yardımcımız olsun.

Yazar tarafından hazırlanmıştır.

Diyalogdan hareketle Verilen soruların cevaplarını noktalı alanlara yazınız.

1. Divan-ı Hümâyunun görevi ve özellikleri nelerdir?

.....

.....

.....

.....

2. Fatih Sultan Mehmet'in, şeyhülislamdan fetva amak istemesinin sebebi ne olabilir?

.....

.....

.....

.....

3. Fatih Sultan Mehmet'in, Divân üyelerinin fikirlerine başvurmasının sebepleri nelerdir?

.....

.....

.....

.....

4. Hangi Divân üyesi olmak isterdiniz? Neden?

.....

.....

.....

.....

Osmanlı Devleti'nde Divân ilk olarak Orhan Bey Dönemi'nde kuruldu. I. Murad Dönemi'nde, sınırların genişlemesi ve ülke işlerinin artmasına bağlı olarak Divân-ı Hümâyun da genişletildi. Örneğin vezir sayısı birden üçe çıkarıldı, birinci vezire "vezir-i âzam" dendi, diğer Divân üyelerinin de yetki ve sorumlulukları artırıldı. Divân, Fatih Dönemi'ne kadar hemen hemen her gün toplanırdı. Divân toplantılarına ise genelde padişah başkanlık ederdi. Fatih Dönemi'nden itibaren ise Divân toplantıları haftada dört güne indi. Bunun iki günü de arz günü olarak kabul edildi. Yine bu dönemden itibaren Divân'a vezir-i âzamlar başkanlık etti. Padişahlar ise Divân'ın üst tarafında bulunan ve "kafes arkası" denen yerden toplantıları takip etti. Böylece padişahlar Divân'da alınan kararları kontrol altında tuttular *(Tablo 6.1)*.

Vezir-i âzam (Sadrazam): Padişahın en büyük yardımcısı ve mutlak vekili idi. Padişahın mührünü de taşır, her türlü hükûmet işlemlerini padişah adına onaylayarak resmîleştirir idi. Padişah sefere katılmadığı takdirde "Serdar-ı Ekrem" unvanıyla ordunun başında sefere çıkardı. Ayrıca başkentteki düzen ve yönetimden de sorumluydu.
Vezirler: Seyfiye sınıfına mensup olan vezirler Divân'da vezir-i âzamın sağında bulunur, Kubbealtı denen yerde toplanıp kendilerine verilen işlere baktıkları için Kubbe vezirleri olarak da anılırlardı. Kanuni Dönemi'nden itibaren önemli eyaletlere atanan valiler, vezirler arasından seçildi.
Kazasker: Adalet işlerinden sorumluydu. İlmiye sınıfına mensup olduğundan aynı zamanda medrese işlerine bakar, kadı ve müderrislerin de atamalarını yapardı. Taşrada kadıların çözemediği davaları çözmeye çalışırdı. Fatih Dönemi'nden itibaren Anadolu ve Rumeli kazaskeri olarak sayısı ikiye çıkarılmıştı.
Defterdar: Kalemiye sınıfına mensup olan defterdarlar, her türlü mali işlemlerden sorumluydu. Devlet gelirlerinin dış hazineye teslimi ve bunların harcamaya dönüştürülmesi en önemli görevleriydi. Divân'da iki defterdar bulunurdu. Rumeli defterdarı, başdefterdar olarak Anadolu defterdarından daha geniş yetkilere sahipti. Başdefterdar yatırım, para basımı ile ilgili girişimleri ve hazırladığı bütçeyi önce sadrazama sunar, padişah onayı ile de uygulamaya koyardı.
Nişancı: Divân'dan çıkan her türlü ferman ve berata padişahın tuğrasını çekerdi. Yine fethedilen bölgelerdeki arazileri tapu tahrir defterlerine kaydederdi. Tevkiî ya da Tuğraî olarak da bilinirdi. Kanuni Dönemi'nden itibaren tımar sisteminin düzenlenmesi ve dağıtılması görevi de nişancıya verildi.
Reisülküttap: Kalemiye sınıfına mensup olan reisülküttaplar, Divân-ı Hümâyun'un asli üyesi değillerdi. Ancak Divân kâtiplerinin ve kalemlerinin şefi konumundaydılar. XVII. yüzyıl sonlarına kadar nişancıya tabi olarak görev yaptılar. Reisülküttapların görevleri, Divân'da kabul edilen fermanlara uygun olarak emirleri yazmak, padişah ve vezir-i âzama gelen mektupları tercüme ettirerek bunlara cevaplar hazırlamaktı.
Kaptanıderya: Seyfiye sınıfına mensup olan kaptanıderya, Kanuni Dönemi'nden itibaren Divân'ın asıl üyesi olmuştur. Denizcilik işlerinden sorumlu en büyük komutan sıfatındaydı. Tersaneye ait işlere bakar, donanma ile ilgili çalışmaları yürütürdü.
Yeniçeri Ağası: Askerî konularda gerek görüldüğü zaman Divân'a çağrılırdı. Kapıkulu askerlerinin her türlü sorununu Divân'a iletirdi. Aynı zamanda başkent İstanbul'un da güvenliğinden sorumluydu.

Tablo 6.1: *Osmanlı Devleti'ndeki başlıca divan üyeleri*

6.2. OSMANLI MERKEZ YAPISININ GÜÇLENDİRİLMESİ

Hazırlık

Kuruluş Dönemi'nden itibaren Osmanlı Devleti'nin merkeziyetçi yapısını güçlendirmesinin sebepleri neler olabilir? Belirtiniz.

6.2.1. Osmanlı Devleti'nde Yönetim Anlayışı

Çok uluslu bir yapıya sahip olan Osmanlı Devleti'nin yönetim anlayışı halkın huzur içerisinde yaşaması ve adil, himayeci bir yönetim sistemiyle yönetilmesine dayalıydı. Osmanlı Devleti bu unsurlar sayesinde hâkim olduğu topraklarda uzun süre varlığını korumuştur. Osmanlı Devleti'nde, devletin devamlılığı esastır. Osmanlı Devleti'nde mutlak otorite padişahtı. İlk Türk devletlerinden beri var olan hükümdarlık makamının kutsal olduğu anlayışı (kut anlayışı) Osmanlılarda da devam etti. Ancak aynı zamanda bir İslam devleti olan Osmanlılar hükümdarlık makamını Allah'ın inayeti ve takdiri olarak yorumladılar.

Osmanlılarda her ne kadar mutlak otorite padişahta olsa da o, yetkilerini şeri ve örfi kurallara uyarak kullanırdı. Örfe uygun sosyal ve ekonomik hayatı düzenleyici kurallar, padişah sözüyle yazılır ve bunlara "kanunnâme" veya "ferman" denirdi. Her türlü devlet işleri Divân'da görüşülüp karara bağlanırdı ancak yine de son söz hükümdarın olurdu. Osmanlı Devleti'nin ilk yıllarında kimin padişah olacağı konusunda belirsizlik söz konusuydu. "Ülke hanedanın malıdır." anlayışı ile padişahın tüm erkek çocuklarının tahta çıkma hakkı bulunuyordu. Dolayısıyla belirli bir veraset sistemi yoktu. Bu durum Osmanlı merkezî otoritesinin zayıflamasına neden olabiliyordu. Bu yüzden I. Murad Dönemi'nde "Ülke hükümdarın ve oğullarının malıdır." anlayışı ile devlet merkeziyetçi bir yapıya kavuşturulmak istendi. Bu uygulama ile hâkimiyet bir sülaleden alınarak bir aileye mahsus kılındı. Her ne kadar şehzadeler arasında taht mücadeleleri yaşansa da ülkenin bölünmesinin önüne geçildi.

Yorumlayalım

OSMANLI MERKEZİYETÇİLİĞİNİN GELİŞMESİ

Fatih Dönemi'nde şeri ve örfi hukuka aykırı olmayacak şekilde devlet teşkilatı ve müesseselerine yönelik düzenlemeler yapıldı. İlk Osmanlı Anayasası (Kanunnâme-i Âl-i Osman) niteliğindeki yasalar Türk yasa, töre ve devlet geleneğine bağlıdır. Böylece İslam dininin esasları olan şeriat kanunlarının yanında yalnız hükümdarın iradesinden doğan örfi kanunlar ortaya çıktı ve kanun alanı gittikçe genişledi.(...)

Fatih'in, kanunların ve nizamların uygulanmasında, devlet çıkarlarıyla ilgili meselelerde fazlasıyla sert ve şiddetli hareket ettiği bizzat çağdaşları tarafından ifade edilmiştir. Fatih, kanunun uygulanmasında kendi oğulları için bile ayrıcalık tanımazdı. Kanun ve adaletin tam yerine getirilmesi sonuçta hükümdarın iradesinin ve otoritesinin tam uygulanması demekti.(...)

Osmanlılarda saltanat değişikliğini düzenleyen bir kanun ve gelenek yoktu. Kardeşlerden her biri saltanatta aynı derecede hak sahibi sayılırdı. Bir padişah ölünce kardeşler arasında taht kavgası kaçınılmaz bir hâldi. Fatih, kanunnâmesinde sultanın "nizam-ı âlem" için kardeşlerini idam ettirmesinin caiz olduğunu ve ulemanın bunu caiz gördüğünü ifade etti. Fatih bununla hâkimiyetin bölünmezliği ve devletin parçalanmazlığı prensiplerini her şeyin üstünde tuttuğunu göstermekteydi.(...)

Halil İNALCIK

Osmanlı Uygarlığı C 1, s. 88-89 (Aslına sadık kalınarak kısaltılmıştır.)

Fatih'in kardeş katlini yasal hâle getirmesinin sebeplerini, o dönemin şartları açısından arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

Osmanlı Devleti'nde merkeziyetçi yapıyı güçlendirme çalışmaları Fatih Dönemi'nde ivme kazandı. Öyle ki Fatih *(Görsel 6.6)*, çıkardığı kanunnâmelerle devlet teşkilatında önemli düzenlemeler yaparak Osmanlı Devleti'ni merkezî devlet hâline getirdi. Bu düzenlemeler arasında kardeş katlinin yasal hâle getirilmesi ve müsadere sistemi yer almaktadır.

Görsel 6.6: *Fatih Sultan Mehmet'in tuğrası*

Kardeş Katli Uygulaması: Merkeziyetçi yapıyı güçlendirmek ve şehzadeler arasında yaşanan taht kavgalarının önüne geçmek isteyen Fatih, tarihçilerin ilk Osmanlı Anayasası olarak nitelendirdikleri "Fatih Kanunnâmesi"nde bu konuya şöyle yer verdi: "Ve her kimseye ki evladımdan saltanat müyesser ola, karındaşlarun nizam-ı âlem için katl itmek münasibdir. Ekser-i ulema dahi tecviz itmişdür. Anınla amil olalar." (Saltanat, oğullarımdan kime nasip olursa dünya düzeni için kardeşlerini öldürmesi uygundur ve âlimlerin çoğu da uygun bulmuştur.) Fatih bu hükmü ile tahta çıkan hükümdarın kardeşlerini katledebileceğini ilan etti. Böylece Fatih, taht kavgalarını önleyerek merkezî otoriteyi güçlendirmek istedi.

Müsadere Sistemi: Fatih Sultan Mehmet'in Osmanlı Devleti'nin merkeziyetçi yapısını güçlendirmek amacıyla yapmış olduğu uygulamalardan biri de müsadere sistemi oldu. Eski bir Türk geleneği olan müsadere el koymak anlamında kullanılıyordu. Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde ise devlet malını zimmetine geçirenlere ve isyancılara yönelik bir uygulama idi. Fatih Dönemi'nden itibaren müsadere sisteminin kapsamı genişletildi. Yüksek derecede görev yapanların ölümleri hâllerinde mallarına el konularak bunların hazineye intikal ettirilmesi sağlandı. Osmanlı tarihinde ilk kez 1453 yılında Vezir-i âzam Çandarlı Halil'in malları müsadere edildi. Bu şekilde kişisel mal, mülk ve servetin veraset yoluyla belirli ailenin elinde toplanmasına imkân tanınmadı.

Fatih, müsadere sistemini uygulamakla merkeziyetçi yapıyı güçlendirmenin yanında devlet otoritesine rakip olabilecek oluşumları engellemeyi amaçladı. Bunların dışında ülkede yaşanan ekonomik bunalım ile savaş dönemlerinde devlet hazinesine gelir sağlamayı hedefledi. Yine üst düzey yöneticilerin öldükten sonra mirasçılarına bir şey bırakamayacaklarını düşünmelerini sağlayarak her türlü yolsuzluk ve rüşvet gibi olumsuz davranışların önünü kesmeyi planladı.

Etkinlik

Fatih Sultan Mehmet'in Osmanlı merkeziyetçiliğini güçlendirmek amacıyla yapmış olduğu uygulamaların amaçlarını ilgili yerlere yazınız.

UYGULAMA	AMACI
Kardeş katli	
Müsadere Sistemi	

6.2.2. Osmanlı Şehzadeleri ve Sancağa Çıkma Usulleri

Osmanlı Devleti'nde, padişahın erkek çocuklarına "şehzade" *(Görsel 6.7)* denirdi. Osmanlı şehzadeleri ilk eğitimlerini Topkapı Sarayı'nda, dönemin en ünlü hocalarından alırlardı. Topkapı Sarayı'nda, "Şehzadegân Mektebi" diye adlandırılan bölümde şehzadeler, iç oğlanlarla birlikte dinî, ilmî ve idari alanlarda eğitim görürlerdi. Her şehzade mutlaka Arapça ve Farsçayı öğrenmek zorundaydı. Bunların dışında, binicilik ve dövüş sanatları gibi eğitimler de alırlardı. Bu eğitim süreci bittikten sonra şehzadelerin sancağa çıkma süreci başlardı.

Görsel 6.7: *Sultan III. Ahmet ve şehzadesini gösteren minyatür (Levni, Kebir Musavvir Silsilenâme, Topkapı Sarayı Müzesi-İstanbul)*

Osmanlı Devleti'nin şehzadeleri sancağa göndermesindeki amaç, şehzadelerin gelecekte hükümdar adayı olmaları vesilesiyle gerekli beceri ve tecrübeyi almalarını sağlamaktı. Bu yüzden şehzadelere yardımcı olmaları için yanlarına tecrübeli şehzade eğitmenleri (lala) verilirdi. Osmanlı Devleti'nde sancağa çıkma yaşı genelde on beş idi. Ancak bu durum genel bir kural değildi. Nitekim Osmanlı tarihinde daha erken yaşlarda sancağa çıkan şehzadeler mevcut idi. Örneğin II. Mehmet (Fatih) sekiz yaşında, II. Bayezid ise yedi yaşında sancağa gönderilmişlerdir.

Osmanlı Devleti'nde, başlıca şehzade sancakları; İzmit, Bursa, Kefe, Konya, Kastamonu, Kütahya, Manisa ve Amasya gibi şehirler idi. Şehzadeler sancağa çıkarken yanlarında annesi, lalaları ve askerleri dışında; defterdar, nişancı, Divân kâtibi, kapı ağası, hekim, bahçıvan vb. görevlileri de götürürlerdi. Sancakta bulunan şehzadelere "Çelebi Sultan" denirdi. Çelebi sultanlardan yaşları müsait olanlar, tıpkı devletin merkezinde bulunan Divâna benzer bir teşkilatı kurarak bu sayede sancaklardaki idari işleri yürütürlerdi. Diğer yandan şehzadeler görev yaptıkları sancaklarda dirlik dağıtabilir, resmî belge ve yazışmalara kendi tuğralarını çekebilirlerdi. Ancak tüm bu işleri merkeze yani başkente bildirmek ve kayıt altına almak zorundaydılar. Neticede şehzadeler devlet yönetimini yaşayarak uygulamalı olarak öğrenmiş olur, çok tecrübeli devlet adamlarının gözetiminde hem sancaktaki işleri yürütür hem de devlet tecrübesi kazanırlardı.

Osmanlı şehzadeleri görevleri boyunca bağlı bulundukları sancaklarda halkla iç içe olur, halkın sorunlarıyla yakından ilgilenirlerdi. Bu sayede iktidara geldiklerinde halkın taleplerini göz önünde bulundurarak idari kadrolarını da buna göre şekillendirirlerdi. XVI. yüzyıl sonlarına doğru Osmanlı Devleti'nde, şehzadelerin sancağa çıkma yöntemleri ile ilgili birtakım değişiklikler yapıldı. II. Selim Dönemi'nden itibaren sadece büyük ve hükümdar adayı olan şehzadenin sancağa çıkmasına karar verildi ve sadece Manisa şehri şehzade sancağı olarak belirlendi. XVII. yüzyıldan itibaren büyük şehzadenin de sancağa çıkma usulüne tamamen son verildi. Bundan sonra şehzadeler sancaklarda değil sarayda eğitim almaya başladı.

Tartışalım

Osmanlı Devleti'nde, şehzadelerin sancağa çıkma usulüne son verilmesi ne gibi sonuçlara neden olmuş olabilir? Arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

6. ÜNİTE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

A. Aşağıda verilen çoktan seçmeli soruların doğru seçeneklerini işaretleyiniz.

1. Fatih Sultan Mehmet, Osmanlı merkeziyetçi yapısını güçlendirmek amacıyla;

I. müsadere sistemini uygulama,

II. şehzadelerin sancağa çıkma usulüne son verme,

III. kardeş katlini yasal hâle getirme

yöntemlerinden hangilerini uygulamamıştır?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) I ve II D) I ve III E) I, II ve III

2. Osmanlı Devleti'nin önemli eğitim kurumlarından biri de Enderun'dur. Bu kurumdan mezun olanlar devletin önemli kademelerinde görev almaktadırlar.

Buna göre;

I. vezir-i âzam,

II. kadıasker,

III. şeyhülislam

divân üyelerinden hangilerinin Enderun'da eğitim aldığı söylenebilir?

A) Yalnız I B) Yalnız III C) I ve II D) II ve III E) I, II ve III

3. I. Her türlü hükûmet işlerini padişah adına onaylayarak resmileştirir.

II. Kadı ve müderrislerin atamasını yapar.

III. Divân'da alınan kararlara padişahın tuğrasını çeker.

Osmanlı Devleti'nde yukarıdaki konularla ilgilenen Divân üyeleri, sırasıyla hangi seçenekte verilmiştir?

A) Defterdar - Nişancı - Kazasker

B) Sadrazam - Kazasker - Nişancı

C) Kazasker - Defterdar - Nişancı

D) Nişancı - Kazasker - Sadrazam

E) Kazasker - Nişancı - Sadrazam

4. I. Topkapı Sarayı

II. Manisa Sancağı

III. Rumeli Beylerbeyliği

Yukarıda verilenlerden hangileri XVI. yüzyılda Osmanlı şehzadelerinin eğitim aldıkları yerler arasında gösterilebilir?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) I ve II D) II ve III E) I, II ve III

5. I. Birun

II. Enderun

III. Harem

Yukarıda verilenlerden hangileri Fatih Dönemi'nde inşa edilen Topkapı Sarayı'nın bölümleri arasında gösterilebilir?

A) Yalnız I B) I ve II C) I ve III D) II ve III E) I, II ve III

6. Fatih Sultan Mehmet'in, hazırlamış olduğu Kanunnâme'de kardeş katlinin yasal hâle getirilmesinde;

I. taht kavgalarını önleme,

II. merkezî otoriteyi güçlendirme,

III. en büyük şehzadeyi tahta çıkarma

durumlarından hangileri amaçlanmıştır?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) I ve II D) I ve III E) I, II ve III

7. I. Devletin gelir ve giderlerini hesaplama

II. Fethedilen bölgelerdeki arazileri tapu tahrir defterlerine kaydetme

III. Bütçeyi hazırlama

Yukarıda verilenlerden hangileri Divân-ı Hümâyun üyelerinden defterdarın görevleri arasındadır?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) I ve II D) I ve III E) I, II ve III

8. Osmanlı Devleti'nde devletin birinci derecedeki siyasi, adli, askerî, örfi ve mali bütün işleri Divân'da görüşülür, padişahın onayı ile karara bağlanırdı. Divân bütün tebaaya açıktı.

Buna göre,

I. Osmanlı Divân teşkilatı "Danışma Meclisi" niteliğindedir.

II. Divân Osmanlı halkının tamamının başvuru yapabileceği bir kurumdur.

III. Divân'da sadece idari konular görüşülmektedir.

yargılarından hangileri söylenebilir?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) I ve II D) I ve III E) I, II ve III

9. I. Divan toplantıları

II. Yabancı elçilerin kabulü

III. Bayramlaşma törenleri

IV. Padişah ve saray hizmetlilerinin eğitimi

Yukarıda verilenlerden hangileri Topkapı Sarayı'nda gerçekleşen faaliyetler arasında gösterilebilir?

A) I ve II B) I ve III C) II ve III D) I, II ve IV E) I, II, III ve IV

10. Kanuni Dönemi'nde kaptanıderyaların Divân üyeliğine getirilmesinde;

I. denizlerde güçlü devletlere komşu olunması,

II. Akdeniz ve Karadeniz ticaret yollarının kontrolünün Osmanlı Devleti'ne geçmesi,

III. denizcilik faaliyetlerine önem verilmesi

durumlarından hangilerinin etkili olduğu savunulabilir?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) Yalnız III D) I ve II E) I, II ve III

11. Fatih Dönemi'nden itibaren yüksek derecede görev yapanların ölümleri hâlinde mallarına el konulmasına verilen ad aşağıdakilerden hangisidir?

A) Müsadere sistemi B) İkta sistemi

C) Mukataa sistemi D) Dirlik sistemi

E) Çifthâne sistemi

12. I. Vezir-i âzam: Padişahın mutlak vekilidir.

II. Defterdar: Mali işlerden sorumludur. Bütçeyi hesaplar. Gelir ve gider işlerine bakar.

III. Kazasker: Denizcilik ve tersane işlerinden sorumludur.

IV. Nişancı: Divanda, padişah adına alınan her türlü ferman ve berata padişahın tuğrasını çeker. Fethedilen bölgelerdeki arazileri tapu tahrir defterlerine kaydeder.

V. Kaptanıderya: Medrese işlerine bakar kadı ve müderrislerin atamasını yapar.

Yukarıda XVI. yüzyılda bazı Osmanlı Divan üyeleri ve görevleri hakkında yanlış eşleştirme yapılmıştır.

Buna göre numaralanmış açıklamalardan hangileri yer değiştirirse doğru sonuca ulaşılabilir?

A) I ve II B) II ve III C) II ve IV D) III ve IV E) III ve V

13.

Ve her kimseye ki evladımdan saltanat müyesser ola, karındaşlarun, nizam-ı âlem için katl itmek münasibdir. Ekser-i ulema dahi tecviz itmişdür. Anınla amil olalar. (Saltanat, oğullarımdan kime nasip olursa dünya düzeni için kardeşlerini öldürmesi uygundur ve âlimlerin çoğu da bunu uygun bulmuştur.)

Bu sözünden hareketle Fatih Sultan Mehmet ile ilgili,

I. Merkeziyetçi yapıyı güçlendirmeyi amaçlamıştır.

II. Kardeş katlini yasal hâle getirmeye çalışmıştır.

III. Veraset sistemini kesin olarak çözüme kavuşturmuştur.

bilgilerinden hangileri söylenebilir?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) I ve II D) II ve III E) I, II ve III

B. Aşağıda verilen ifadelerin başına ifade doğru ise "D"**, yanlış ise** "Y" **yazınız.**

1. ( ) Divân üyelerinden vezir-i âzamın bir görevi de, "serdar-ı ekrem" unvanıyla ordunun başında sefere çıkmaktır.
2. ( ) Fatih Sultan Mehmet, müsadere sitemi ile hükümdar ve idarecilerin haremden evlenme zorunluluğunu getirmiştir.
3. ( ) Osmanlı Devleti'nde şehzadelerle birlikte sancağa gönderilen eğitmenlere lala denmektedir.
4. ( ) I. Murat Dönemi'nde, Osmanlı veraset sistemi kesin olarak belirgin hâle gelmiştir.
5. ( ) Osmanlı Devleti'nde Manisa şehri en önemli şehzade sancaklarından biridir.

C. Aşağıdaki noktalı yerlere uygun ifadeleri yazınız.

defterdar | birun | kazasker | müsadere | Orhan Bey | vezir-i âzam | Enderun | I. Murat | nişancı

1. Osmanlı Devleti'nde Divan-ı Hümâyun ilk kez ..... oluşturulmuş, Fatih Dönemi'nden sonra ise Divan-ı Hümâyun'a ..... başkanlık etmiştir.
2. Osmanlı Devleti'nde adalet işlerinden sorumlu Divân üyesine ....., mali işlerden sorumlu Divân üyesine ise ..... denmektedir.
3. Topkapı Sarayı'nda devlet idarecisi olarak seçilen adayların eğitim aldıkları yere ..... denmektedir.
4. Osmanlı Devleti'nde merkeziyetçi yapıyı güçlendirmek amacıyla ilk ciddi düzenlemeyi Osmanlı padişahı ..... yapmıştır.
5. Fatih Sultan Mehmet, ... sistemi ile devlet memurlarının haksız yere mal mülk edinmelerini engellemek istemiştir.

Ç. Aşağıdaki açık uçlu soruların cevaplarını defterinize yazınız.

1. Fatih Sultan Mehmet'in kardeş katlini yasal hâle getirmesinin amaçları nelerdir?
2. Divân-ı Hümâyun üyelerinden nişancı, kaptanıderya ve yeniçeri ağasının görevleri nelerdir?
3. Osmanlı Devleti'nde şehzadelerin lalalar eşliğinde sancağa gönderilmesinin amaçları nelerdir?
4. I. Murat Dönemi'nde, Osmanlı merkeziyetçiliğinin güçlendirilmesine yönelik nasıl bir çalışma yapılmıştır?
5. Topkapı Sarayı'nın inşa edilmesinin temel sebepleri nelerdir?

7. Ünite

KLASİK ÇAĞ'DA OSMANLI TOPLUM DÜZENİ

ÜNİTENİN KONULARI

7.1. OSMANLI TOPLUM YAPISI
7.2. FETHEDİLEN BÖLGELERDE TOPLUMSAL VE KÜLTÜREL DEĞİŞİMLER
7.3. OSMANLI TOPRAK SİSTEMİ VE TARIMSAL ÜRETİM
7.4. LONCA TEŞKİLATI VE OSMANLI EKONOMİSİNE ETKİLERİ
7.5. VAKIF SİSTEMİ VE TOPLUM HAYATINA ETKİLERİ

Atina Çarşısı tablosu [Ressam: Edward Dodwell (Edvırd Dodvel)]

TEMEL KAVRAMLAR

- Bedesten
- Bozahane
- Çifthane sistemi
- Kapan
- Kervansaray
- Kıraathane
- Lonca
- Millet sistemi
- Narh
- Panayır
- Reaya
- Vakıf

7.1. OSMANLI TOPLUM YAPISI

Hazırlık

"Gök kubbenin altında bir arada yaşamak" sözü hakkında ne gibi çıkarımlarda bulunabilirsiniz? Açıklayınız.

7.1.1. Osmanlı'da İnsan ve Toplum Anlayışı

Osmanlı toplumu, resmî tasnife göre; yönetenler (askerî) ve yönetilenler (reaya) olarak iki gruptan meydana geliyordu. Yönetilenler grubu dinî inançlar esas alınarak Müslim (Müslüman) ve gayrimüslim şeklindeydi. Müslim, İslam inancını kabul edenlere; ümmet ise Hz. Muhammed'e inanarak, onun yaptıklarını ve söylediklerini uygulayarak çevresinde toplanan Müslümanların tümüne (Ümmet-i Muhammed) denirdi. Gayrimüslim kavramı ise genel olarak İslamiyet'i kabul etmeyen Hristiyan ve Yahudileri ifade ederdi. XVI. yüzyılda, Osmanlı Devleti'nin sınırlarının genişlemesi sonucunda birçok millet Osmanlı çatısı altına girdi. Neticede Osmanlı Devleti, birçok dile ve dine mensup milletin huzur içerisinde yaşadığı büyük bir devlet hâline geldi.

Osmanlı toplum yapısı; Türk töresi ve İslam hukukuna göre düzenlenmişti. Osmanlı toplumunda sınıf ayrımı kesinlikle söz konusu değildi. Toprağa bağlı kölelik, asillik gibi toplumsal yapılanmalar devlet tarafından engellenmişti. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nde herkes eşit statüde yer alıyordu. Devlete hizmet karşılığı Müslüman reayadan askerî sınıfa geçmek mümkündü. Osmanlı toplumu, Osmanlı Devleti'nin adaletli politikası sayesinde paylaşımcı, bencillikten uzak, birbirleriyle iyi ilişkiler içinde ve mutlu yaşayan insanlardan oluşan bir toplum niteliğindeydi.

Yorumlayalım

OSMANLI TOPLUM ANLAYIŞI

Osmanlı toplumu, farklı alt bölge, din, dil, lehçe, etnik köken, kültür, gelenek, görenek, yaşayış, davranış ve anlayışları barındırmıştır. Bu toplum, tarih boyu biriktirmiş oldukları insani değerleri, birbiri içinde yoğurmak suretiyle şekillenmiştir. Aynı toplum, bazı problemleri beraberinde getiren farklılıklarla beraber, "birlikte yaşama tecrübesini" dünyaya gösterebilen bir medeniyet ortaya koymuştur. İslam düşüncesi ve hâkim yönetici sınıfın dini, tarihi ve kültürel anlayışı, bu tecrübenin yüzyıllar boyunca olgunlaşıp ortak değerlerini oluşturmasına öncülük etmiştir. Ayrıca bu toplum, Batılıların "Pax Ottomana" yani "Osmanlı barışı" dedikleri, Hristiyan dünyasında görülmeyen "birlikte yaşama" ve dayanağını hukuki kaidelerden alan "hoşgörü" tecrübesini yaşatmış ve olgunlaştırmıştır.

Görsel 7.1: *Osmanlı toplum yapısını tasvir eden tablo (Ressam: Carl Göbel, Victoria ve Albert Müzesi-Londra/İngiltere)*

Yaşar Baş, Osmanlı Toplum Yapısı, Osmanlı Tarihi I (1299-1774), s. 266

Osmanlı toplumunun uzun yıllar bir arada huzurla yaşamasında hangi unsurlar etkili olmuştur? Açıklayınız.

7.1.2. Osmanlı Millet Sistemi

Osmanlı toplumu; çeşitli din, mezhep ve ırklara mensup topluluklardan oluşmaktaydı. Osmanlı'da yasal statüleri belirlenmiş dinî cemaatlere "millet", Osmanlı'nın İslam hukuku çerçevesinde ülkesinde yaşayan toplulukları din ya da mezhep esasına göre teşkilatlandırmak suretiyle yönetme biçimine ise "millet sistemi" deniyordu. Dolayısıyla millet sistemi toplumun ırk ve diline göre değil, din ve mezhep aidiyeti esasına dayanmaktaydı. Millet sisteminde Osmanlı Devleti, her cemaate örf ve âdetlerine göre bir düzen kurma imkânı verdi. Cemaatler, her türlü dinî ve iç işlerini düzenlemede serbest bırakıldı. Her millet grubunun yönetimi; devlet ile ilişkileri; idari, mali ve adli işleri bu millet grubunun yöneticileri tarafından yürütüldü.

Osmanlı Devleti'nde, Müslüman cemaatini meydana getiren topluluklar Türkler, Araplar, Acemler, Boşnaklar ve Arnavutlardı. Bunlardan sonra en kalabalık topluluğu Ortodoks cemaati oluşturuyordu. Ortodoks cemaatler; Rumlar, Eflâk-Boğdanlılar, Karadağlılar, Sırplar ve Bulgarlar idi. Ayrıca Osmanlı toplumunda Ermeni, Musevi (Yahudi), Süryani, Nasturi ve Keldani cemaatleri de vardı. Osmanlı toplumunun bu yapısı, devletin hâkim olduğu coğrafyanın demografik özelliğinden kaynaklanıyordu. Bu insanlar kendi ibadet yerlerini açma ve inançlarını yaşamada tamamen özgürlerdi.

Osmanlı Devleti, yönetim, siyaset ve istimâlet politikası doğrultusunda her inanç topluluğunu kendi içinde serbest bırakarak onlara belirli özerklikler tanıdı. Hiçbirini asimile etmek gibi bir siyaset izlemedi. Hatta Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u fethettiğinde Rum patriğini, Hristiyan cemaatinin lideri olarak tanıdı ve ona geniş yetkiler verdi. Fatih, Rum cemaatine tanıdığı hak ve yetkileri Ermeni ve Yahudilere de tanıdı.

Osmanlı Devleti'nin uygulamış olduğu millet sistemi sayesinde çeşitli dinlere, mezheplere ve ırklara mensup insanlar, *(Görsel 7.2)* yüzyıllarca İslam kültür ve medeniyeti içerisinde varlıklarını koruyabilmiştir. Nitekim bu milletlerden biri olan Ermeniler, dinî vecibelerini rahatça yerine getirmelerinin yanında; idari, mali ve adli işlerini de tam bir serbestlik içerisinde yaptılar. Türklerle en fazla kaynaşan topluluk oldular.

Görsel 7.2: *XIX. yüzyılda Kıbrıs sakinleri (Soldaki Yunanlı bir keşiş, ortadaki Magussa yerlisi olan Hristiyan bir kadın, sağdaki Kıbrıs yerlisi)*

Öyle ki Fatih Sultan Mehmet, Ermenilerin hem yönetim işlerini hem de dinî işlerini kolaylaştıracak örgütlenmeleri için İstanbul'da Gregoryan Ermeni Patrikhanesini kurdu (1461). Bu gelişme karşısında Balkanlar, Kırım, Orta ve Doğu Anadolu ile Kafkasya'dan birçok Ermeni İstanbul'a göç etti. Bizans Dönemi'nde Anadolu'nun çeşitli yörelerine dağılmış 100 bin Ermeni yaşıyordu. Osmanlı Devleti'nin farklı dinlere tanıdığı inanç özgürlüğü politikası sayesinde Osmanlı sınırları içerisindeki Ermenilerin nüfusu 600 bin civarına ulaşmıştı.

Osmanlı Devleti'nde, millet sistemi içerisinde varlığını sürdürebilen gayrimüslim topluluklardan biri de Süryanilerdi. Oysa Süryaniler, Ortodoks Bizans Dönemi'nde çeşitli baskılara maruz kalmışlardı. Ancak Türklerin Anadolu'ya hâkim olmalarıyla önce Selçuklular daha sonra da Osmanlılar sayesinde son derece rahat ve huzurlu yaşadılar. Bu yüzden Süryaniler de Osmanlı'nın Anadolu'ya hâkim olduğu dönemde rahatça Osmanlı egemenliğini tanıdılar.

Yorumlayalım

FATİH'İN GALATA FERMANI

"Biz ki Sultan Murad Han oğlu Padişah Sultan Mehmet Han'ız. Yerleri ve gökleri yaratan Allah adına, büyük Peygamberimiz Muhammed Mustafa aleyhisselam adına, yüce kitabımız Kur'an-ı Kerim adına, babamızın ruhuna, oğullarımız adına, bindiğimiz at, kuşandığım 12 kılıç adına yemin ederiz ki: Şehrin Katolik papazları tarafından bize temsilci olarak gönderilen elçinin dileği üzerine, Galata halkının, bize bağlı olan diğer halklar gibi, âdet ve ibadetlerini serbestçe yapmalarına izin veriyoruz.

Görsel 7.3: *Fatih ile Ortodoks Patriği II. Gennadios (Genodios) mozaiği*

Sadece Galata Hisarı yıkılacak; halkın barınak, dükkân, bağ, değirmen, gemi, ticarethane ve diğer mallarına dokunulmayacaktır. Ailelerine eskisi gibi sahip olacaklar, istedikleri şekilde idare edeceklerdir. Ticaret mallarını her yerde satmaya izinlidirler. Ancak itaat altında bulunan diğer milletler gibi vergi vermekle mükellef olacaklardır. Bu kanun ve kurallar bugünden başlayıp ebediyen hükümran olacaktır. Biz onları kendimizi korur gibi gözeteceğiz. Bu bölge halkı kiliselerinde diledikleri gibi ayin düzenleyebileceklerdir, kiliseleri camiye çevrilmeyecektir. Yeniçeri ordusuna katılmak üzere çocuklarını almayacağız. Dinimizi kabul etmeyenlere karşı asla zor kullanmayacağız. Galata halkına vadediyoruz.

Kendilerini bir köle gibi idare etmeyeceğiz. Başlarına kendilerinden birini tayin eyleyeceğiz. İçlerinden birini anlaşmazlıkları halletmek üzere seçsinler. Din adamlarına kötü söz söylenmeyecektir. Burada yazılı olduğu gibi vergisini verenler, kanunlara uyanlar serbesttir."

Genel ağdan alınmıştır.

1. Fermandan hareketle Fatih'in kişiliği ve Osmanlı devlet anlayışı ile ilgili ne gibi çıkarımlarda bulunabilirsiniz? Açıklayınız.

2. Osmanlı çatısı altında birçok milletin varlığını sürdürmesinde hangi faktörler etkili olmuştur? Bu konudaki düşüncelerinizi aşağıya yazınız.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

7.2. FETHEDİLEN BÖLGELERDE TOPLUMSAL VE KÜLTÜREL DEĞİŞİMLER

Hazırlık

Osmanlı Devleti'nin fethettiği bölgelerde, İslam kültürünün de etkisiyle ne gibi değişimler yaşanmış olabilir?

7.2.1. İslam Kültürü ve Toplumsal Değişim

Osmanlı Devleti'nin fethettiği bölgelerde İslam kültürünün etkisiyle birtakım toplumsal değişimler yaşandı. Osmanlı Devleti, Rumeli'ye geçtikten sonra fethedilen bölgelere yönelik iskân politikası uyguladı. Bu bölgelere Anadolu'dan Türkmenleri getirip yerleştirdiler. Dolayısıyla iskân politikası sonucunda Balkanlarda Türk nüfusu arttı ve Türk-İslam kültürü yayıldı. İskân politikası yanında Osmanlı Devleti, fethedilen bölgelere yönelik istimâlet politikası izledi. Yine yerli halktan angarya ve ağır vergileri kaldırdı. İzlenen bu politikalar sonucunda Rumeli ve Balkanlarda güvenlik sağlandı.

Görsel 7.4: *Manastır'ı tasvir eden tablo (Ressam: Edward Lear, Benaki Müzesi Kütüphanesi-Atina/Yunanistan)*

Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda sağladığı bu asayiş ve güven ortamı sayesinde ekonomik ve sosyal hayat kısa sürede canlandı. Balkanlar tarihin hiçbir döneminde Osmanlılarda olduğu kadar huzur ve güven içerisinde olmadı. Bu sayede Balkanlarda Makedonya *(Görsel 7.4)*, Arnavutluk, Bosna, Hersek, Kosova gibi bölgelerde gayrimüslim köylüler arasında İslamlaşma hareketi hızlandı. Diğer yandan Osmanlı yönetimi içerisinde yer almak isteyen gayrimüslimler arasında Türkçeye ilgi arttı.

Osmanlı Devleti, Rumeli ve Balkanlarda yapmış olduğu fetihler neticesinde Orta Asya ve Anadolu kültürünü bu bölgelere taşıdı. Osmanlı ve Balkan halkları yüzyıllar boyunca birlikte yaşadı. Osmanlı Devleti'nin bu bölgelerde hâkimiyet kurmasıyla birlikte, Türkler ve bölge halkı karşılıklı olarak kültür etkileşimi yaşadılar. Ancak Osmanlıların hâkim unsur olmasından dolayı Türk-İslam kültürünün Balkanlardaki etkileri daha fazla oldu. Nitekim birçok mekâna Türkçe isimler verildiği gibi, Türk dili toplumsal hayatta da kullanıldı. Diğer yandan Anadolu'dan Balkanlara gelen birçok âşık, bağlı bulunduğu âşıklık geleneğini buralara yaydı. Âşıklık geleneği Balkan kültürüyle yeniden yapılandı. Balkan ezgileri arasında birçok türkü, mâni vs. Türkçe yazılıp söylendi. Yine çeşitli tarikatlara bağlı dervişler, şeyhler Balkanlara gelerek tekke, zaviye ve medrese kurdu *(Görsel 7.5)*. Medreselerde, tekkelerde yetişenler; Balkan divan edebiyatının ve Balkan Türk tekke edebiyatının temellerini attı.

Görsel 7.5: *Gazi Hüsrev Bey Medresesi (Saraybosna)*

Balkanlarda, Türk-İslam kültürünün yayılmasına bağlı olarak toplum hayatında önemli gelişmeler ve değişimler yaşandı. Balkan halklarının başta giyim, yemek, eğlence gibi gelenek ve göreneklerinde önemli değişimler oldu. Orta Asya ve Anadolu'da giyilen kıyafetler, Balkan halkı tarafından benimsendi. Dönemin seyyahları Balkan kentlerinde hatta Hristiyan nüfusun çoğunlukta olduğu yerlerde bile günlük yaşamda Türk halklarının giyim kuşam, yeme içme karakterinin etkin olduğunu belirtirler.

7.2.2. Osmanlı Şehirlerinde Günlük Yaşam

Osmanlı Devleti'nin şehir ve mahallelerinde çok kültürlü sosyal bir yaşam vardı. Bu şehirlerde Müslim ve gayrimüslimlerin kendilerine ait mahalle ve semtleri olduğu gibi bir arada yaşadıkları bölgeler de bulunurdu *(Görsel 7.6)*. Bu mahallelerde, Müslüman ve gayrimüslimler arasındaki komşuluk ilişkileri oldukça güçlüydü. Öyle ki mahalle sakinleri arasında akrabalık derecesine varan bir dayanışma söz konusuydu. Küçük büyük herkes birbirinin komşuluk hukukuna saygı gösterirdi. Osmanlı şehir ve mahallelerinde Müslüman nüfus hâkim unsur olmasına rağmen diğer dinlere mensup unsurlar; inanç, örf, âdet, kılık kıyafet gibi temel hak ve özgürlüklere sahiplerdi. Kimse kimsenin inancına, giyimine ve kuşamına müdahale etmezdi. Aynı mahallede cami, kilise ve havra bulunur; gerek Müslüman gerek Hristiyan gerekse Yahudiler dinî vecibelerini rahatça yerine getirirdi.

Görsel 7.6: *Tophane Çeşmesi ve Pazar Yeri adlı tablo [Ressam: William Henry Bartlett (Vilyım Henri Barlet)]*

Yorumlayalım

SEYYAHLARIN GÖZÜYLE OSMANLI TOPLUM YAPISI

"Yaşlılara ve çocuklara saygı gösterirler. Leylekler, kırlangıçlar kovulma korkusundan uzak, Türklerin evlerine yuva yapabilirler. Köpekler sürüler hâlinde sokaklarda dolaşır. Onlara kötü davrananın vay hâline! Sokaklarda kedilere et atan çok insan görebilirsiniz."

Ümit MERİÇ
Seyyahların Aynasında İstanbul, s. 207.

"Türkler arasında yaşayan birinin gözüne çarpan Türklerle ilgili temel özellik, onların konukseverlikleridir. Bunu bulunduğum her yerde bir paşadan, dağ başındaki çadırda yaşayan yörüğe kadar herkeste gördüm; hem de hiçbir karşılık beklemeden. Hangi dinden hangi milletten olursa olsun ister fakir ister zengin olsun ayrım gözetmeksizin herkesin tek düşüncesi vardı: Yabancının karnını doyurmak."

Hamiyet SEZER, Batılıların Gözüyle Türkler, Türkler Ansiklopedisi, C 10, s. 395-396.

Seyyahların anlatımlarından hareketle Osmanlı toplum yapısı hakkında ne gibi çıkarımlarda bulunabilirsiniz? Açıklayınız.

Osmanlı Devleti'nin önemli şehirleri başta başkent İstanbul olmak üzere Bursa, Edirne, Selânik vs. idi. Bu şehirler dönemin şartlarına göre genelde kalabalık bir nüfusa sahiplerdi. Ancak Osmanlı Devleti'nin sağladığı huzur ve güven ortamı sayesinde bu şehirler sosyal ve ekonomik yönden gelişti. Osmanlı şehirlerinde insanlar genel olarak ticaret, esnaflık ve zanaatla uğraşırdı. Şehirlerde iş hayatı genelde sabah namazı sonrası başlar, akşam ezanı ile sona ererdi.

Etkinlik

Osmanlı şehir ve mahallelerindeki sosyal ve günlük hayat hakkında edindiğiniz bilgilerle günümüz şehir ve mahallelerindeki sosyal ve günlük yaşamı karşılaştırınız. Aralarındaki benzerlikleri ve farklılıkları arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

Osmanlı Devleti'nde, toplumsal dayanışma ve kaynaşmayı sağlamak amacıyla zaman zaman çeşitli etkinlikler düzenlenirdi. Bu etkinlikler arasında padişahın sefere çıkması, bir zaferden dönmesi, padişahın tahta çıkması, önemli yabancı elçilerin karşılanması, dinî bayramlar, padişah kızlarının veya kız kardeşlerinin nişanları ve evlenme törenleri, şehzadelerin sünnet düğünleri, padişah çocuklarının doğumu, dinî bayramlar vb. gösterilebilir. Bu etkinlikler esnasında çeşitli vesilelerle şenlikler yapılır, panayırlar kurulurdu. Bu şenlikler içerisinde en görkemli olanları şehzadelerin sünnet törenleriydi.

Yorumlayalım

ŞEHZADE MEHMET'İN SÜNNET DÜĞÜNÜ

Sonradan III. Mehmet unvanı ile tahta çıkacak Şehzade Mehmet'in sünnet düğünü *(Görsel 7.7)*, Osmanlı tarihindeki en muhteşem düğünlerdendir. Bu vesileyle 1582 yılının 29 Mayıs günü başlayan şenlikler, 24 Temmuz'a kadar, yani elli yedi gün sürmüştür. At Meydanı'ndaki sünnet eğlencelerinin en göz alıcı yanı, çeşitli esnaf gruplarınca düzenlenen sanat gösterileriydi. Mesela şekerciler; şekerden cami, şehir, dağ gibi kocaman şekiller yapıyorlardı. Tekerlekler üzerine oturtulan ve içinde tellakları da olan suni bir hamam, büyük ilgi uyandırıyordu. Bir başka esnaf grubunca yapılan ve ağaçlar, çimenler, geyik, ceylan, koyun ve kekliklerle süslenen yapma dağ, uzaktan sahiciymiş gibi görünüyordu.

Evliya Çelebi'nin naklettiğine göre, arabalar üzerine oturulmuş bir suni değirmenin çarkları, tekerleklerin dönmesiyle birlikte dönüyordu. Üzerindeki adamlar, öğütülen unu seyircilerin üzerine serperek:

— Allah yüz aklığı vere, diye dua ediyorlardı.

Geceleri düzenlenen havai fişek gösterileri ise tek kelimeyle muhteşemdi. Solakzade Tarihi'nde anlatıldığına göre ateşten hisarlar ve dağlar gökyüzünü süslüyor, seyredenleri hayretler içerisinde bırakıyordu.

Padişahlar Ansiklopedisi, C 1, s. 503

Görsel 7.7: *Şehzade Mehmet'in sünnet düğünündeki eğlenceleri anlatan minyatürler (Seyyid Lokman, Surnâme-i Hümâyun)*

Yukarıdaki metin ve görsellerden hareketle Osmanlı'da eğlence hayatı ile ilgili ne gibi çıkarımlarda bulunabilirsiniz? Açıklayınız.

Osmanlı Devleti'nde düzenlenen etkinliklerden biri de padişah olan şehzadenin "kılıç alayı" (Biniş-i Hümayun) merasimi idi *(Görsel 7.8)*. Padişahın kılıç kuşanması için Eyüp Sultan Türbesi'ne hareketi büyük bir merasim şeklinde yapılırdı. Devlet erkânı resmî elbiseleriyle saraya gelir, Yeniçeri Ocakları iki sıra hâlinde dizilip padişahı bekleyerek geçişini seyrederdi. Daha sonra bu alay, belli bir düzen hâlinde Eyüp Sultan Türbesi'ne gelirdi. Eyüp Camisi'ne deniz yoluyla gelecek olan padişah iskeleye geldiğinde sadrazam, şeyhülislam ve diğer devlet erkânı onu karşılar ve selamlardı. Kılıç kuşanma töreninin ardından padişah, merasime katılanlara selam verir, türbeleri ziyaret ederek saraya dönerdi. Bu merasim sebebiyle Eyüp'te kesilen 40-50 veya daha fazla koyun çevredeki fakir fukaraya dağıtılır, merasime katılan herkese ihsanlarda bulunulurdu.

Görsel 7.8: *Kılıç Alayı merasimini tasvir eden Biniş-i Hümayun adlı gravür (Ressam: Thomas Allom, Türk İmparatorluğu C. I)*

Osmanlı Devleti'nde, en büyük etkinlikler ramazanda yapılırdı. "On Bir Ayın Sultanı" diye adlandırılan ramazanın gelişi büyük bir heyecanla karşılanır, hem halk hem de padişah bu ayın rahmet ve bereketinden mahrum kalmak istemezdi. Nitekim ramazan öncesinde hazırlıklar başlardı. Camiler temizlenir, mektep ve medreseler tatil edilirdi. Mesai saatleri oruca göre ayarlanırdı. Ramazan öncesi Kâbe'nin örtüsünü ve kutsal topraklarda yaşayanlara gönderilen hediyeleri taşıyan "Surre Alayı"nın İstanbul'dan yola çıkışı esnasında başta devlet erkânı olmak üzere büyük bir kalabalık bu alayı uğurlardı.

Ramazan fakirler için de çok büyük bir anlam taşır, onlar için bu ay bolluk ayı sayılırdı. Ramazanda yemek davetleri çok önem kazanırdı. En büyük paşanın konağında hemen hemen her gece bir ziyafet verilerek çeşitli ikramlarda bulunulurdu. İftar sonrasında misafirlere, ev sahibi tarafından kadife keseler içinde gümüş tabaklar, tespihler, gümüş yüzükler hediye edilirdi. Bunların dışında insanların toplandığı yerler olan meydanlarda özel hazırlıklar yapılırdı. Hayırsever vatandaşlar tarafından meydanlar kazanlarla donatılır, uzun yer sofraları kurularak toplu yemekler verilirdi.

Osmanlı'da toplumsal dayanışmanın en yoğun yaşandığı ramazan ayında varlıklı aileler yoksul ve fakir aileleri korur ve gözetirlerdi. Öyle ki bu ayda varlıklı kimseler farklı yerlerdeki esnaf dükkânlarına girer ve zimem (borç) defterini isterlerdi. Defterin baştan, sondan ve ortadan rastgele sayfalarını açar ve borçları ödeyip giderlerdi. Yine birçok vatandaş, ihtiyacı olan aileler için fırınların bir köşesine keseler içerisinde ekmek veya pide asardı. Bu şekilde ihtiyaç sahipleri rencide edilmeden ihtiyaçları karşılanırdı.

Ramazanda, Müslümanlar arasında şehir ve mahallelerde çeşitli etkinlikler düzenlenirdi *(Görsel 7.9)*. Bu gösterilere gayrimüslimler de katılabilirdi. Ramazan şenlikleri, iftar sonrası ile başlar ve sahura kadar sürerdi. Bu etkinliklerde esnaf loncalarının gösterileri yapılır; çeşitli cambazlık hünerleri sergilenir; Hacivat Karagöz, meddah, orta oyunları oynanır; cirit, güreş, okçuluk, binicilik yarışmaları yapılır; geceleri etrafa ışık saçan binlerce fişek atılır; minarelere mahyalar asılır; renkli kandiller ve meşalelerle donatılmış sallar üstünde saz takımları, deniz üzerinde fişekler yakarak dolaşır; meydanlardan fener

Görsel 7.9: *Osmanlı'da ramazan eğlenceleri (Temsilî)*

alayları geçerdi. Sahurun habercisi olan ramazan davulcuları ise halka sahur vaktini haber vermek ve bahşiş toplayabilmek için mâniler eşliğinde davul çalardı. Ramazan eğlenceleri Kadir Gecesi sona ererdi. Bundan sonra ise bayram hazırlıkları başlardı. Aile fertleri bayram için yeni elbiseler alır, evlerde ise bayramda misafirlere ikram etmek amacıyla tatlı, kurabiye gibi yiyecekler hazırlanırdı. Kadir Gecesi'nde "Sakal-ı Şerif" ziyaret edilirdi. Topkapı Sarayı'nda kadir alayı tertip edilirdi.

Osmanlı'da düzenlenen ramazan etkinlikleri ile günümüzde düzenlenen etkinlikler arasında benzerlik ve farklılıkları tespit ederek arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

Osmanlı toplumunda halkın eğlence merkezleri, topluca gidilen mesire yerleriydi. Bunun yanında erkeklerin bozahanelerde, kıraathane/kahvehanelerde; kadınların da konaklarda sazlı sözlü eğlenceleri olurdu. Bir halk içeceği olan boza mısırdan üretilirdi. Özellikle gençlerin bir araya gelip eğlenceler düzenlediği, bozaların içildiği bozahaneler; başta İstanbul ve Edirne'de olmak üzere birçok şehirde yaygın mekânlardı. Osmanlı Devleti'nde en önemli eğlence mekânları ise kıraathane/kahvehaneler idi. Osmanlı toplum hayatına XVI. yüzyıldan itibaren giren kahve ve kahvehaneler *(Görsel 7.10)* çok geniş bir kültürel birikim oluşmasına ortam hazırladı. Osmanlı'da bir içecek adı olan kahve aynı zamanda kahvehane kelimesi yerine de kullanıldı. Yine kahvehanelerle benzer fonksiyonlar gösteren kıraathaneler genel olarak kahvehane anlamında kullanılırdı. Kıraathane, kahvehaneden daha sonra ortaya çıkan bir kavramdır ve isminin kıraathane olması bu mekânların "okuma salonu" olarak kullanılmasıyla bağlantılıdır.

Görsel 7.10: *XVI. yüzyılda Osmanlı'da bir kahvehaneyi tasvir eden minyatür (Chester Beatty Kütüphanesi- Dublin/İrlanda)*

Osmanlı şehirlerinde hemen her mahalde açılan kıraathane ve kahvehaneler, toplumsal paylaşımın gerçekleştiği ve geçmişin yâd edildiği kültürel mekânlar olarak Osmanlı toplum hayatında önemli bir yere sahipti. Nitekim eğitim, ticaret ve sanat üzerine fikir alışverişinin yapıldığı; meddahların konuşma, saz şairlerinin saz çalma ve söz söyleme yerleri kıraathaneler ve kahvehaneler idi. Bunun dışında kahvehaneler; insanların haberleşme merkezi, meslek gruplarının toplanma yeri konumunda olması itibarıyla önemli bir yere sahipti. Osmanlı'da zamanla her esnaf kendi kıraathanesini açtı. Dolayısıyla yeniçeri, kasap, fırıncı, derici, tulumbacı vs. gibi esnaf kahveleri; esnafların sorunlarının dile getirildiği, sohbetlerin yapıldığı, mâni ve türkülerin söylendiği mekânlar hâline geldi.

Osmanlı'da Yemek Kültürü

Osmanlı mutfağı, oldukça çeşitli ve lezzetli yemeklere sahip olmakla birlikte aile ve toplum yaşamının en önemli unsuru niteliğinde idi. Şehirlerde bostanlar ve meyve bahçeleri iç içeydi. Dolayısıyla sebze ve meyveler kolayca temin edilebiliyordu. Ekmekler ise genelde evde ve şehir merkezlerindeki çeşitli fırınlarda pişiriliyordu. Yine turşu, erişte, kavurma, reçel gibi gıda maddeleri de evde hazırlanırdı.

Osmanlı Devleti'nde çeşitli dönemlerde düzenlenen panayır ve şenliklerde Osmanlı yemek kültürünü de görmek mümkündü. Bu etkinliklerde hazırlanan sofralarda; börek, bohça (poğaça), tatmaç (mantı benzeri bir yemek), ıspanak böreği, çorba, katı çorbası, kefal çorbası, baklava, çeşitli dolmalar, kebaplar, ekşi aşı,

muhallebi, pilav, tavuklu pilav, kıymalı-sade ve ballı börekler, bulgur pilavı, zerde, yahni, paça, kabak tatlısı, aşure, turşu, çörek, gözleme, girde (açılmış yufka), nukul (bir çeşit tatlı), tarhana çorbası, simit, erişte, kuzu kebabı, tavuklu börek, çeşitli soğuk şerbet ve hoşaflar yer alırdı. Bu yemekler koruk, limon suyu, nar ekşisi, soğan, sarımsak ve çeşitli baharatlar ile tatlandırıldı.

Görsel 7.11: *Padişah sofrası ile ilgili bir minyatür (Levnî, Surnâme-i Vehbi-1720)*

Osmanlı Saray mutfağında *(Görsel 7.11)* ise genelde kuzu ve koyun etiyle hazırlanan kebap, yahni, külbastı, kızartma ve köfteler; tahıl ve baklagillere dayanan et suyu ile pişirilmiş çorbalar ve pilav çeşitleri tüketilirdi. Osmanlı aşçılarının namı tüm dünyaca bilinirdi.

Osmanlı'da Giyim Kuşam

Giyim kuşam, bir toplumdaki gelenek, görenek ve sosyal yapı gibi konularda da bilgi verir. Yıllara, bölgelere ve dinî inançlara göre farklılık gösteren Osmanlı toplumunda, giyim kuşamın şekillenmesinde statü ve din dışında dönemin sosyokültürel şartları da belirleyici olmuştur. Osmanlı Devleti, halkın giyim ve kuşamına önem verirdi. Bunda amaç rütbeye, statüye, mesleğe ve dinî inanca göre farklı kıyafetler giyilmesi suretiyle kıyafet konusunda belli bir düzen sağlamaktı. Kılık kıyafet, Osmanlı toplumunda her bir unsuru diğerlerinden ayıracak derecede çeşitlilik gösterirdi. Padişahtan hizmetliye dek asker, sivil, ilmiye ve her sınıftan görevlilerin Divân-ı Hümâyun toplantılarında; sefer, mevlit, bayram gibi merasimlerde rütbe ve mesleklerine göre giymesi gereken kıyafet ve başlıklar belirlenmişti. Hatta çeşitli dönemlerde bu konuyla ilgili kanun ve fermanlar bile hazırlanmıştı. Örneğin İstanbul halkının önemli gün ve şenliklerde kendi sınıfına tahsis edilen kıyafetle dolaşması talep edilmişti.

Osmanlı toplumunda, erkek kıyafetleri genelde çakşır (şalvar), gömlek, entari, dolama, kaftan, kürk ve başlıktan oluşurdu. Kadın ve erkek kıyafetleri genelde ana hatlarıyla aynı olup kullanılan aksesuar, kesim şekli ve başlıkları ile birbirlerinden ayırt edilirdi. Kadınların giyim ve kuşamlarının en önemli ögeleri ise şalvar, bürümcük gömlek, entari, dolama, hırka, kaftan, gömlek, kürk ve dışarıda giydikleri ferace, peçe ve yaşmak idi. Şalvar, ferace ve kaftan kadın erkek giyiminin önemli bir unsuru idi *(Görsel 7.12)*.

Görsel 7.12: *Osmanlı'da günlük kıyafetleri içinde bir erkek (I. Ahmed Albümü, Topkapı Sarayı Müzesi) ve kadın (Levnî, Surnâme-i Vehbi)*

Osmanlı toplumunda Müslümanlar genelde sarı, ulema sınıfı mavi ayakkabı giyerken askerlerin bazıları ise kırmızı renk çizme giyerlerdi. Bunun yanında erkekler; sosyal, ekonomik, kültürel, mesleki ve dinî statülerine göre "kavuk" denen başlıklar giyerlerdi. Kavukların en bilinenleri horasanî, selimî, kalafat, örfî, kafesî, mücevveze, kâtibî ve kallavi idi. Kadınlar ise "serpuş" denen külaha benzer başlıklar giyerdi.

Osmanlı'da her toplumun kendine ait giyim kuşamının olmasında hangi faktörler etkili olmuştur? Açıklayınız.

7.3. OSMANLI TOPRAK SİSTEMİ VE TARIMSAL ÜRETİM

Hazırlık

Osmanlı Devleti'nin tarımsal üretimi geliştirmek amacıyla çeşitli tedbirler almasının sebepleri neler olabilir?

7.3.1. Toprak İdaresi ve Tarım

Osmanlı ekonomik faaliyetlerin amacı genel olarak reayanın sıkıntıya düşmeden bolluk içinde yaşamasına yöneliktir. Temeli tarıma dayalı Osmanlı ekonomisinde toprak çok önemlidir. Osmanlı Devleti toprak sistemini oluştururken İslam hukukundan, önceki Türk-İslam devletleri ile Sasanilerin ve Bizans'ın toprak sisteminden yararlanılmıştır.

Osmanlı Devleti'nde fethedilen topraklar, Divân üyesi nişancının nezdinde tahrir defterlerine kaydedilirdi. Böylece vergi yükümlüsü erkek nüfus ile bunların ödeyecekleri vergiler tespit edilirdi. Devlet tarımsal üretimi artırmak için çeşitli tedbirler alırdı. Bu tedbirlerin başında tımar sistemi içerisinde yer alan topraklarda devlet her aileye yetecek kadar toprak ayırırdı. Böylece devlet üreticiyi korur, tarımsal üretimin devamlılığını sağlardı. Üç yıl toprağı işlemeyen çiftçinin toprağı elinden alınıp başkasına verilirdi. Topraklar devletin kontrolünde olduğundan büyük toprak sahiplerinin ortaya çıkmasına müsaade edilmezdi. Osmanlı toprak sistemi *(Şema 7.1)* ana hatlarıyla şöyleydi:

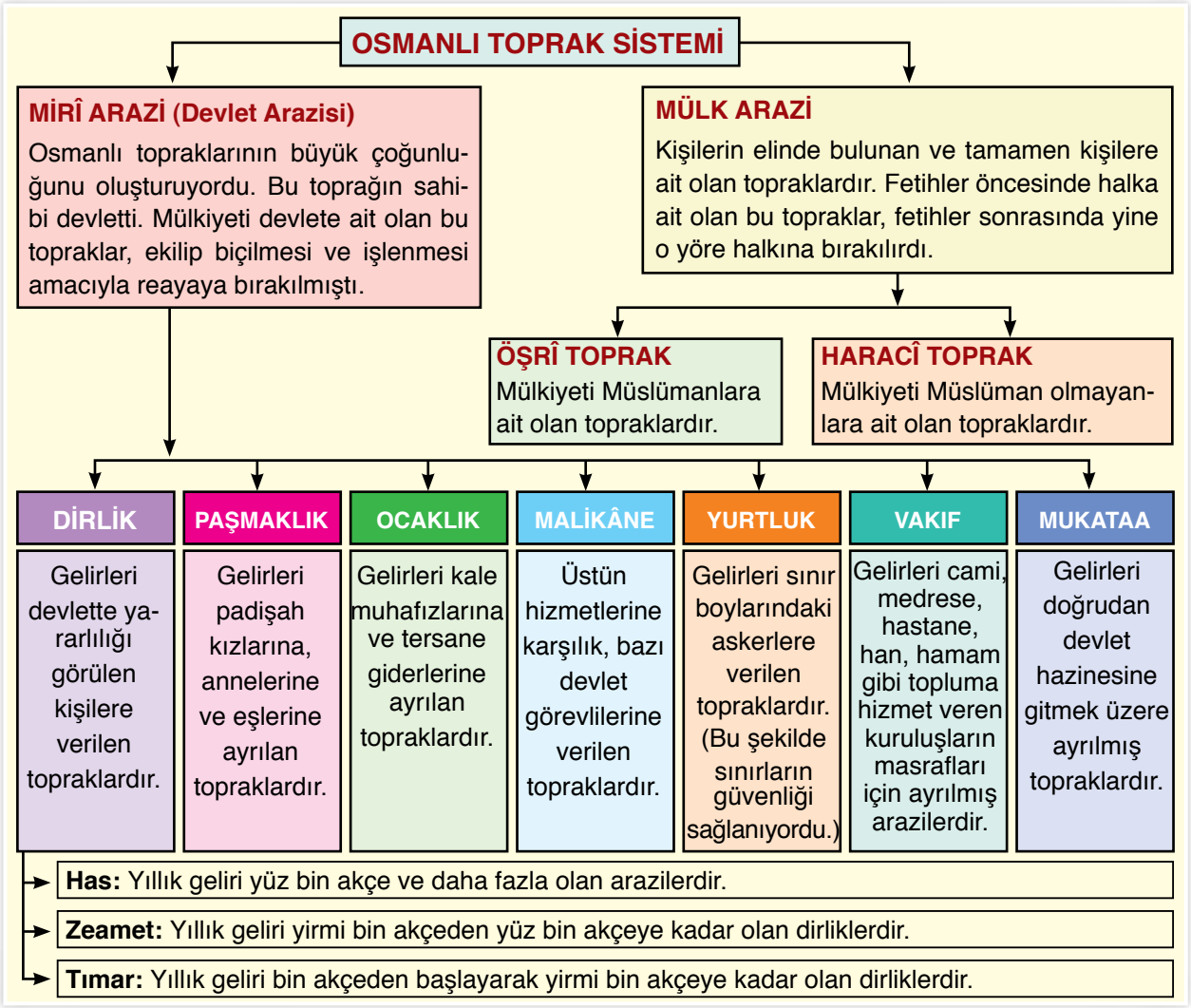

Şema 7.1: *Osmanlı toprak sistemi*

7.3.2. Tarımsal Üretim ve Çifthane Sistemi

Etkinlik

ÇİFTHANE SİSTEMİ

Osmanlı Devleti'nde temel vergi ve toprak sistemi çifthane denen bir sisteme dayanıyordu. Çifthane, bir çift öküzle işletilebilen *(Görsel 7.13)* ve bir köylü ailesinin işletiminde olan arazi birimiydi. Dolayısıyla çifthane sisteminde aile emeği, bir çift öküz ve ikisinin birlikte işlediği arazi bir malî ünite sayılırdı. Bu özel vergi, tahrirlerde ve vergi sayımlarında diğer vergilerin hepsinden önde gelmekteydi. Devletin düzenli aralıklarla tahrir (nüfus sayımı) yapmasının en temel sebeplerinden biri, var olan ekonomik düzenin devamını sağlamaktı. Çünkü eğer bir köylü ailesi veya bir çift arazisi verilen kimse toprağını devletin müsaadesi olmadan terk edip başka yerlere göçerse, devlet derhâl o arazinin yeniden ekimi için başka kimseleri oraya yerleştirirdi. Belirtilen arazi kesinlikle bölünemez, bölüştürülemezdi. Çiftin bölünmesi hâlinde hükûmet veya tımar sahibinin çift vergisini düzgün toplaması olanaksız hâle gelirdi.

Halil İNALCIK

Osmanlı Uygarlığı, C 1, s.174

Görsel 7.13: *Osmanlı'da tarımsal faaliyetleri tasvir eden illüstrasyon (Ressam: Marie-Gabriel-Florent-Auguste Comte de Choiseul-Gouffier)*

1. Osmanlı Devleti'nin çifthane sistemini uygulamasının sebepleri nelerdir? Açıklayınız.

2. Osmanlı Devleti, çifthane sisteminin devamı için neden tedbirler almaktadır? Belirtiniz.

Osmanlı'da devlet arazisi (mirî arazi) işletmesi koşuluyla genelde reayaya bırakılırdı. Reayaya vergi ödemesi koşuluyla dağıtılan araziler "çifthane sistemi" içerisinde değerlendirilirdi. Çifthane sistemi ile her bir hanenin işleteceği arazi ve ödeyeceği vergiler tespit edilirdi.

Çifthane birimi üç unsurdan oluşurdu. Bunlar; devletin işletme koşuluyla verdiği arazi, bu araziyi işleten hane halkı ve arazinin koşum gücü olan bir çift öküzdü. Bu üç öge çifthane sistemini dolayısıyla da vergiye tabi bir üretim ünitesini oluşturuyordu. Osmanlı Devleti'nde tahrir defterleriyle kayıt altına alınan arazilerden "çift resmi" adı altında vergi alınırdı. Diğer yandan Osmanlı Devleti, çifthane sistemi ile toprağı sürekli işleterek boş arazileri değerlendirip tarımsal üretimi artırdığı gibi düzenli bir vergi sistemi de oluşturuyordu.

7.4. LONCA TEŞKİLATI VE OSMANLI EKONOMİSİNE ETKİLERİ

Hazırlık

Esnaf ve zanaatkâr örgütlenmesi olan Lonca Teşkilatının çarşı ve pazarları sık sık denetlemesi, Osmanlı ekonomisi ve toplum hayatına ne gibi kazanımlar sağlamış olabilir? Belirtiniz.

7.4.1. Lonca Teşkilatı

Etkinlik

LONCA TEŞKİLATI

Antep Bakırcılar Çarşısı'nda bakır işlemeciliği (Görsel 7.14) yapılan, işlenen ürünlerin satıldığı bir dükkânda usta ve çırak arasında sabah saatlerinde şöyle bir konuşma geçmektedir:

Görsel 7.14: *Osmanlı Dönemi'ne ait bakır fincanlar (Isparta Müzesi)*

Çırak: Mehmet Usta, bugün dükkâna gelen ikinci müşteriye neden istediği bakır tabaklarını vermedin?

Usta: O kadar açgözlü olmamak lazım evlat. Sabah biz siftah yaptık ama komşumuz henüz siftah yapmamıştı. O yüzden müşteriyi ona yönlendirdim.

Çırak: Evet, işe başladığım günden beri dikkat ediyorum. Çarşıdaki bütün esnaflar da senin gibi davranıyor usta.

Usta: Bakırcı esnafı olarak bağlı olduğumuz loncanın olmazsa olmazlarından biridir bu gelenek.

Çırak: Bakırcılar loncasının başka ne özellikleri var usta?

Usta: Başta meslek öğrenmek isteyen senin gibileri Türk-İslam esaslarına göre kalfa ve usta yapmak; mesleğine saygılı, dürüst, haram yemeyen birer esnaf olmanızı sağlamak.

Çırak: İnşallah sizin gibi ustalarım sayesinde ülkeme hizmet eden bir esnaf olacağım. Lonca Teşkilatının diğer özellikleri nelerdir usta?

Usta: Lonca Teşkilatının en önemli özellikleri; esnaflar arasında birlik ve dayanışmayı gerçekleştirmek, ham madde temin ederek üyelere dağıtmak, herkesin birbirine destek olmasını sağlamak, zorda kalan esnafa yardım etmektir.

Çırak: Çarşıda bütün esnaflar birbirine güveniyor ustam. Buna ben de şahit oldum. Cuma günü namaza giderken çarşıda kimse dükkânını kapatmıyor. Buna rağmen hiçbir hırsızlık olayı da olmuyor. Herkes emniyet içinde işine gücüne bakıyor.

Usta: Lonca Teşkilatının en önemli kuralıdır bu. Hırsızlık yapan esnaf Lonca Teşkilatından çıkarılır. Hiçbir yerde de bir daha esnaflık yapamaz.

Çırak: Peki esnafların denetimleri nasıl sağlanıyor?

Usta: Bakırcılar loncasının başkanı olan şeyhler, onların yardımcıları kethüdalar ve onların görevlendirdiği yiğitbaşılar denetimden sorumludur. Bu görevliler çarşı ve pazarları denetleyerek üretilen malların standartlara uygunluğunu ve fiyatlarını kontrol eder. Böylece narh denen sistemle eşya ve mal fiyatları belirlenir, kalitesiz mal satımının önüne geçilerek halk da korunmuş olur.

(Yazar tarafından hazırlanmıştır.)

Lonca Teşkilatının genel özellikleri ve Osmanlı ekonomisine katkıları ile ilgili ne gibi çıkarımlarda bulunabilirsiniz? Açıklayınız.

Lonca, aynı bölgede yaşayan esnaf ve zanaatkârların örgütlenerek kurduğu meslek organizasyonuna verilen isimdir *(Görsel 7.15)*. Osmanlı Devleti'nde üretim ve tüketim faaliyetleri belirli esaslara göre yapılırdı. Çünkü ihtiyaçtan fazla üretim fiyatların düşmesine, eksik üretim ise fiyatların yükselmesine yol açacağından üretici sayısı da sınırlı kalmak zorunda idi. Bu nedenle, Lonca Teşkilatında şehir ve kasabaların büyüklüğüne göre her sanatta ustalar belirli sayıyı aşmamalıydı. Osmanlı ekonomik sisteminin temel direği olan esnaf loncaları, XIII. yüzyılda ortaya çıkan Ahilik teşkilatının bir devamı, ticari hayatın vazgeçilmez bir parçasıydı. Lonca Teşkilatı, Ahilikteki gibi hiyerarşikti: esnaf şeyhi, yiğitbaşı, usta, kalfa ve çırak gibi... Dükkân açma izni yalnız ustaya aitti. Bu yetki ona "berat" ile verilirdi. Dükkân sayısını da yine ustalar tespit ederdi. Her isteyen istediği yerde dükkân açamazdı. Buradaki amaç mevcut esnafı korumaktı.

Lonca Teşkilatında ticari ve endüstriyel herhangi bir mesleğe devam etme imtiyazına "gedik" denirdi. Gedik hakkını elde eden esnaf, esnaf müfettişleri tarafından sürekli teftiş edilirdi. Teşkilatlanmış esnaf gruplarının bir araya geldikleri odaya "lonca" denirdi. Esnaf şeyhi, aynı zamanda loncanın da şeyhiydi. Sonra yiğitbaşı ve esnaf kâhyaları gelirdi. Yiğitbaşı, ustalar arasındaki disiplin ve organizasyondan sorumluydu.

Lonca Teşkilatındaki esnaf grupları daha çok üretim ağırlıklı faaliyette bulunurdu. Devlet her şehirde hirfet sayısını belirler ve bu sayıyı korumaya çalışırdı. Bu hirfet grupları arasında gıda, dokuma, deri, nakliye, silahçı, bakırcı, kalaycı demirci, fırıncı, eyerci, semerci, çizmeci, kereste ve doğramacı esnafı en kalabalık olanlarıydı. İş yoğunluğu ve çalışanların sayısı açısından İstanbul esnafı içerisinde fırıncılar ilk sırayı almaktaydı. Loncalar, özellikle gediklerin haksızlık olmadan dağıtımına büyük bir özen gösterirdi. Gediklerin en önemlisi, bir çeşit imtiyaz ve tekel usulü olan esnaf gedikleriydi. Esnaf gediklerinin işlediklerini başkası işleyemez, sattıklarını başkası satamazdı.

Görsel 7.15: *Esnaf alayının geçişi ile ilgili minyatür Levni, (Surnâme-i Vehbi, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi-İstanbul)*

Bu kurala uymayanlar cezalandırılır, gerekirse meslekten men bile edilirdi. Loncalar bu şekilde üretilen malların kalitesini ve fiyatını belirledikleri gibi esnaflar arasındaki haksız rekabeti de önlemeye çalışırdı.

Lonca Teşkilatının en temel özelliği, öncelikle bulunduğu şehir ve kasabanın ihtiyacını karşılamaktı. Bu nedenle esnaflar arasında en önemli unsur ham madde dağıtımıydı. Ham madde dağıtımı esnaf şeyhleri aracılığıyla adil bir şekilde yapılırdı. Savaş ve kıtlık döneminde buna daha çok dikkat edilirdi. Örneğin bir celepçi (hayvan alıp satan kişi) uzak yerlerden hayvan alıp getirir, kasaplara satar, kasaplar hayvanı kestikten sonra deriyi debbağlara (deri işleriyle uğraşan kesim) verir, debbağ deriyi işledikten sonra çarıkçılara, kemercilere, çantacılara, çizmecilere, eyercilere, davulculara, semercilere eşit bir şekilde dağıtırdı. Yine kasap, elinde bulunan yağları yağcılara, sabunculara ve mumculara dağıtır bu şekilde ekonomik çarkın dengeli bir şekilde dönmesi sağlanırdı.

Günümüzde Lonca Teşkilatına benzer ne gibi uygulamalar vardır? Belirtiniz.

7.4.2. Narh Sistemi

Narh sistemi, zorunlu ihtiyaç maddelerinin azami satış fiyatlarının devlet tarafından belirlendiği ya da eksik rekabet ortamının oluşması yüzünden devletin fiyatlara zorunlu müdahalede bulunduğu, Osmanlı ekonomik sistemi içerisindeki yapıya denir. Farsça kökenli narh sisteminde temel amaç, tekelleşmenin önlenmesidir. Osmanlı ekonomik yapısı, reayanın refahını sağlamaya yönelik idi. Bu yüzden devlet, tüketiciyi ve üreticiyi koruyucu tedbirler almış, üretimden tüketime kadar her sahayı denetim altında tutmayı ilke edinmişti. İşte bu doğrultuda narh sistemini hayata geçirerek çarşı ve pazarlarda fiyatlara müdahale edip malların belirlenen fiyatlarda satılmasını sağlamaya çalışmıştır. Narh uygulaması İstanbul'un Fethi'nden XIX. yüzyıla kadar devam etmiştir.

Görsel 7.16: *Esnaf alayında kasapların geçişini tasvir eden minyatür (Nakkaş Osman, Surnâme-i Hümâyün, Topkapı Sarayı Müzesi-İstanbul)*

Osmanlı Devleti'nde narh uygulamasını gerekli kılan sebepler arasında savaş, deprem, kuraklık, kıtlık, nüfus artışı, ticari dengelerdeki değişiklikler ve paranın değer kaybetmesi gibi unsurlar da yer almaktaydı. Dolayısıyla bu dönemde üretim azalırdı. Az sayıda üretilen maddelerin fiyatları yükselir, bu durum da reayanın alım gücünü zorlardı. Bu yüzden devlet, fiyat tespiti yaparken malın piyasadaki arz ve talep dengesini dikkate alır, tekelci eğilimleri önlemeye çalışırdı. Özellikle kıtlıkların yaşandığı dönemlerde ülke genelinde sıkıntı yaşanmaması için gerekli bütün tedbirler alınırdı. Bu amaçla bir kısım gıdaların ihracatı yasaklanırdı.

Narh sisteminin en yoğun uygulandığı dönemlerden biri de ramazan öncesi idi. Bu dönemde devlet, temel ihtiyaç madde fiyatlarının inip çıkmasını önlemek amacıyla sabit fiyatlar belirleyerek belgelerle kayıtlara geçirirdi. Bu çıkan fiyat belgelerine narh defteri denirdi. Bu fiyat belgeleri loncalara *(Görsel 7.16)* ve mahalle imamları vasıtasıyla bakkallara iletilerek kalite ve fiyatlara uymaları konusunda bakkallar uyarılırdı. Bu şekilde ramazan ayında özellikle gıda maddelerinin fiyatlarının düşük tutulması ve fakir ailelerin de ramazanda rahat alışveriş yapması sağlanırdı.

7.4.3. Osmanlı'da Ticari Mekânlar

XVI. yüzyılda Osmanlı sınırları üç kıtaya ulaştı. Osmanlı sınırlarının genişlemesine bağlı olarak ekonomi anlayışında tarımın yanı sıra ticaret de önem kazanmaya başladı. Akdeniz ve Karadeniz'de denetimin sağlanması, İpek ve Baharat yollarının Osmanlı Devleti'ne geçmesi ticari faaliyetlerin artmasında etkili oldu. Diğer yandan Osmanlı Devleti, ticareti geliştirmek amacıyla birtakım önlemler aldı. Öncelikli olarak ticaret yolları üzerinde güvenliği sağladı. Vergilerde indirim yaparak ticareti özendirdi. Bu şekilde halkın ihtiyaç duyduğu malları bulmasına katkı sağladı. Ülkenin hiçbir bölgesini ticaret ağı dışında bırakmadı. Şehirlerde ticaret için yapılmış bedestenler açıldı.

Osmanlı Devleti'nin önemli ticaret merkezlerinden biri olan bedestenler başta mücevher ve değerli taşlar olmak üzere silahlar, süslü koşum takımları ile değerli kumaşların satıldığı yerlerdi. Osmanlı Devleti'nin ilk yıllarında bedestenler, şehirlerdeki ticaretin merkezi durumundaydı. Taş veya tuğladan yapılmış sağlam yapılar olması sebebiyle uzun yıllar tüccarların kıymetli mallarının, çarşı esnafının kasalarının ve defterlerinin muhafaza edildiği mekânlar konumundaydı. Dolayısıyla bütün alışveriş, bedestenler etrafında gerçekleşiyordu. Zamanla şehir nüfusunun artmasına bağlı olarak bedestenlerin etrafında birçok dükkân, iş hanı ve çarşı inşa edildi. Bedestenler de bu çarşı ve dükkânların bir nevi çekirdeği konumuna geldi. Örneğin İstanbul'da dönemin ticaret merkezlerinden biri olan Kapalı Çarşı'nın inşasıyla bölgede faaliyet gösteren bedesten bu yapının içinde kaldı *(Görsel 7.17)*.

Görsel 7.17: *Kapalı Çarşı'da alışveriş yapanları tasvir eden gravür (Ressam: Thomas Allom, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi-Ankara)*

Osmanlı bedestenlerinde gerek yurt içi gerekse uluslararası ticari faaliyetler yapılırdı. Örneğin doğunun baharat ve kahvesi karşılığında Bursa'dan ipek, deri ve kereste ihraç edilirdi. Edirne'nin kumaş tüccarları Avrupa ile ticaret yapardı. İstanbul halkının et, tahıl, pirinç ve yağ ihtiyacını karşılamak için Balkanlardan ve Doğu ülkelerinden ithalat yapılırdı.

Osmanlı ticari merkezlerin arasında kervansarayların ayrı bir yeri vardı *(Görsel 7.18)*. Kervansaraylar, kervanların güvenliği ve konaklaması için anayol kenarında tesis edilen vakıf yapılarıdır. Genellikle padişah, vezir ve büyük devlet adamları tarafından yapılan kervansaraylar; kale gibi sağlam, döneminin süsleme özellikleriyle bezeli ticaret, sosyal yardım ve kültür müesseseleri idi. Kervansaraylarda yatakhane ve aşhaneler, erzak ambarları, ticari eşya depoları, yolcuların hayvanları için ahırlar, samanlıklar, namaz kılmak için mescitler, kütüphaneler, misafirlerin yıkanması için hamamlar, şadırvanlar, hastaneler ve eczaneler, yolcuların ayakkabılarını tamir etmek ve fakir yolculara yenisini yapmak için ayakkabıcılar, hayvanları nallamak için nalbantlar ile bu teşkilat ve tesisleri idare edecek gelir ve gider hesaplarını yapacak memurlar vardı. Kervansaraylarda güvenlik, "derbentçiler" tarafından sağlanırdı. Posta ve haberleşme işlerini "menzil" teşkilatı yerine getirirdi. Yollarda özel ulaşımı ve taşımacılığı ise "mekkâreciler" yapardı. Kervansaraylara inip konaklayan tüccar ve yolcuların; zengin-fakir, Müslüman gayrimüslim farkı gözetilmeksizin her türlü ihtiyaçları görülürdü. Bunun yanında devlet, hac farizasını ifa etmek için giden hacıların her türlü ihtiyaçlarını karşılamak üzere İstanbul'u, Suriye üzerinden Mekke ve Medine'ye bağlayan yol üzerinde çeşitli kervansaraylar kurdu.

Görsel 7.18: *Büyük Kervansaray (Kıbrıs)*

Osmanlı Devleti'nin önemli ticaret merkezlerinden biri de kapan idi. Kapan, Osmanlı şehirlerinde özellikle zahire (tahıl ürünleri) türünden ihtiyaç maddelerinin toptan alınıp satıldığı ticari mekânlardı *(Görsel 7.19)*. Osmanlı ticari mekânları arasında önemli bir yere sahip olan kapanlara; zahire ürünleri dışında kahve, tütün, ipek, pamuk, kumaş gibi çeşitli ürünler de getirilirdi. Buralarda kadı naibi, kolluk kuvvetleri ve esnaf temsilcilerinin gözetiminde mallar tartılır; ağırlık, kalite ve çeşidine göre vergi ve narha tâbi tutulduktan ve fiyatları belirlendikten sonra esnaf aracılığıyla tüketiciye arz edilirdi. Diğer yandan Osmanlı Devleti, cami, medrese, imaret vb. vakıf müesseselerinin masraflarını karşılamak üzere bunların yanlarına kapanlar inşa ettirdi. Özellikle İstanbul'un fethinden sonra şehirde büyük kapanlar yaptırıldı. Bunlar arasında en meşhur olanı, Fatih tarafından yaptırılan "un kapanı" olup bu kapan ve çevresi günümüzde İstanbul'da bir semt adı olarak varlığını hâlâ sürdürmektedir.

Görsel 7.19: *Kapalı Çarşı, XIX. yüzyıla ait bir tablo (Ressam: John Varley)*

XVI. yüzyılda yapılan fetihler sonucu Osmanlı Devleti, Akdeniz ve Karadeniz'de büyük ölçüde hâkimiyet kurdu. Buna bağlı olarak kara ticareti yanında deniz ticareti de ivme kazandı. Özellikle başkent İstanbul'un Asya ile Avrupa'yı, Karadeniz ile Akdeniz'i birbirine bağlayan su yolunun kesiştiği önemli bir noktada olması, şehri deniz ticaretinin çekim merkezi hâline getirdi. Bu nedenle Osmanlı Devleti kara ticareti yanında deniz ticaretini de geliştirmek amacıyla çeşitli tedbirler aldı. Bu doğrultuda başta İstanbul olmak üzere Marmara ve Akdeniz'de gemilerin barınmalarına, yük alıp boşaltmalarına, yolcu indirip bindirmelerine yarayan limanlar *(Görsel 7.20)* inşa etti. İstanbul'da deniz ticaretinin en yoğun olduğu bölge Haliç'in kıyılarıydı. Yine kuzey kıyıda, Tophane'den Azapkapı'ya kadar olan yerde Galata iskeleleri, güney kıyıda ise Bahçekapı, Eminönü ve Unkapanı iskeleleri vardı. Dünyanın çeşitli bölgelerinden gelen gemiler buralara demirler, boşaltılan mallar buralarda depolanır, karadan gelen mallar da buralardan gemilere yüklenirdi.

Görsel 7.20: *Yeni Camii ve İstanbul Limanı'nı tasvir eden tablo. (Ressam: Jean-Baptiste Hilaire, Pera Müzesi-İstanbul)*

Osmanlı Devleti'nin en yaygın ticaret merkezleri tüm halka açık olan pazarlardı *(Görsel 7.21)*. Ülke genelinde haftanın belirli günlerinde kurulan pazarlara Müslüman ve gayrimüslim tüm vatandaşlar mallarını satmak veya almak için gelebilirdi. Bu pazarların en büyük özellikleri binalarda olmayıp açık alanlarda kurulmuş olmalarıydı. Osmanlı Devleti, ilerleyen dönemlerde bu pazar yerlerine halkı alışverişe çekmek için genelde aynı işi yapan esnafların bir arada bulunduğu arasta denilen çarşılar inşa etti. Arastalardan aynı zamanda imaretler için gelir sağlanmaktaydı. Arastaların etrafına ise medrese, kütüphane ve cami gibi tesisler kurdu. Haftanın belirli günlerinde arastalar etrafında kurulan pazarlar günümüze kadar varlığını korudu.

Görsel 7.21: *Kahire'de halı pazarı tablosu (Ressam: Charles Robertson)*

7.5. VAKIF SİSTEMİ VE TOPLUM HAYATINA ETKİLERİ

Hazırlık

Yaşadığınız bölgelerde bulunan vakıf kuruluşları ve amaçları hakkında bilgi edininiz.

İslam medeniyetinde vakıf, kişilerin kendilerine ait mallarını veya paralarını belirli bir hizmetin yerine getirilmesi amacıyla eğitim, din, sağlık, bayındırlık gibi sosyal ve kültürel alanlarda hizmet verecek kuruluşlara bağışlamasıdır. Dolayısıyla vakıflar sosyal, ekonomik ve kültürel hayatta son derece büyük öneme sahip müesseselerdir. Vakıflar sayesinde ihtiyaç sahipleri gözetilir; sosyal dayanışma, kaynaşma ve düzen sağlanırdı. Osmanlı'da hasta, sakat, dul, yetim, düşkün ve öksüzlerin yanında hayvanları koruma ve yaşatma amacıyla çeşitli vakıflar inşa edilmişti.

Sosyal devlet anlayışı ile hareket eden Osmanlı Devleti'nde halkın dinî, askerî ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamak için hizmet veren çeşitli vakıflar da bulunmaktaydı. Vakıflar başta padişah, padişah eşleri ve kızları, devlet adamları ve hayırseverler tarafından kuruldu. Bu yolla medreseler, hastaneler, camiler, kütüphaneler, kervansaraylar vs. yapıldı. Osmanlı vakıfları arasında en meşhur olanlarından biri II. Bayezid Dönemi'nde, Edirne'de inşa edilen "Bayezid Külliyesi" idi. Külliye'de cami, hastane, imaret, medrese, kervansaray, hamam ve diğer yapılar mevcuttu. Külliyede yer alan "Darüşşifa" aynı zamanda, akıl ve ruh hastalarının tedavi yeriydi *(Görsel 7.22)*. Edirne'deki Darüşşifanın eczanesinde bedava ilaç dağıtılırdı. Herkes, istediği kadar ilaç alabilme hakkına sahipti. Yine Osmanlı Padişahı I. Ahmet'in eşi Kösem Sultan, Eğriboz sancağı Livadya Nahiyesi'nde, kendisine tahsis edilen sekiz köyün gelirlerinden elde edilecek para ile bir vakıf tesis etmiştir. Kösem Sultan Şam'dan Beytullah'a (Kâbe) gitmek için yola çıkan hac kervanlarına su dağıtımı için otuz devenin hizmet etmesini, yolculara 1000 çift ayakkabı, 1000 tülbent ve 100 arakiye (bir nevi başlık) dağıtılmasını bunların giderlerinin de vakfın gelirleriyle karşılanmasını vasiyet etmişti.

Görsel 7.22: *Edirne'deki II. Bayezid Külliyesi ve Sağlık Müzesinden bir görünüm*

Osmanlı Devleti'nde sahibi olduğu mülkü toplum yararına tahsis eden kişiye vâkıf, vakfedilen menkule ise mevkuf denirdi. Vakıf kurucusu, herhangi bir hizmet birimini (cami, medrese, darüşşifa vs.) *(Görsel 7.23)* inşa ettirdikten sonra, bu müessesenin ihtiyaçlarını karşılayabilmek amacıyla çeşitli kaynaklar tahsis ederdi. Bu kaynaklar genellikle arazi, dükkân, çarşı, han gibi gayrimenkullerden oluşurdu. Söz konusu vakfın idaresi için bir idareci (mütevelli) tayin edilir ve vakfın tüzüğü (vakfiye) düzenlenirdi. Böylece vakıflar sayesinde şehirler imar edilir; eğitim, sağlık ve kültür işleri yürütülürdü.

Görsel 7.23: *Fatih Külliyesi (İstanbul)*

Etkinlik

Aşağıda Osmanlı Dönemi'nde ve günümüzde faaliyette bulunan bazı vakıfların hedef ve amaçlarını inceleyerek sizden istenilen bilgileri, ilgili yerlere yazınız.

Manisa'da "Çakıroğlu Mehmet bin Hasan bin Mehmet Vakfı"nın 1316 H. (1908 M.) tarihli vakfiyesinden:

- İlköğretim okullarına ders kitapları alınıp adı geçen köyün fakir, küçük öğrencilerine verilmesi,
- Bu okulda okuyan yetim çocukların yiyecek ihtiyacının karşılanması,
- Bayram arifelerinde bu okulda okuyan yetim çocukların giydirilmesi.

Millî Eğitim Vakfı'nın bazı hedef ve amaçları;

- Tüm okullarımızı çağdaş laboratuvarlar ve eğitim-öğretim araç gereçleri ile donatmak;
- İhtiyaç duyan öğretmen ve öğretmen ailelerine maddi ve ayni yardımda bulunmak;
- İhtiyaç duyan öğrencilere burs vermek;
- Öğretmen ve öğrencilerin sosyal ve kültürel ihtiyaçlarının karşılanması için gerekli tesislerin yapım, onarım ve donatımına katkıda bulunmak,

Sivas'ta "Hattab İbni Saib Ahmet İbni Rahat Vakfı"nın 721 H. (1321 M.) tarihli vakfiyesinden:

- Muhtaç olan dul ve yaşlı hanımlara her ay, iyi atılmış pamuktan birer okka pamuk, ihtiyar olan erkeklere birer dirhem para verilmesi,
- Âmâlardan muhtaç olup da çalışamayacak durumda olanlara yıllık 2050 dirhem tahsis edilmesi,
- Cüzzamlılar için yıllık 60 dirhem, kadı ve valinin hapsettiği kişiler için 120 dirhem ayrılarak bu paradan her ay hissesine düşen 10 dirhem ile ekmek alınıp mahpuslara dağıtılması.

Genel ağdan alınmıştır.

Türkiye Güçsüzler ve Kimsesizlere Yardım Vakfının bazı hedef ve amaçları;

- Çocuğu olmayıp da artık kendisine bakamayacak duruma düşen insanlarımıza yardımcı olmak,
- Evlenmemiş, belli yaşa geldikten sonra kendisine bakacak ve barınacak yer arayan insanlarımıza yardım etmek,
- Dünyaya gelmiş annesiz, babasız kalmış veya yaşam savaşı veren türlü maddi yoksullukları olan çocuklarımız ve gençlerimize destek olmak.
- Vakfiyelerin kuruluş amaçları nelerdir?

.....

.....

- Vakfiyelerde hangi alanlara yönelik hizmetler verilmektedir?

.....

.....

- Vakıf sistemine yönelik geçmişteki ve günümüzdeki uygulamaların benzer ve farklı yönleri nelerdir?

.....

.....

7. ÜNİTE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

A. Aşağıda verilen çoktan seçmeli soruların doğru seçeneklerini işaretleyiniz.

1. Osmanlı Devleti, "millet sistemi" denen uygulama ile sınırları içerisinde yaşayan gayrimüslimlerin din ya da mezhep esasına göre örgütlenip yönetilmelerine müsaade etmiştir.

Buna göre millet sisteminden hareketle;

I. gayrimüslimlerin benliklerini koruyabildikleri,

II. Osmanlı yönetiminde istimâlet anlayışının egemen olduğu,

III. din ya da mezhep değiştirmenin tasvip edilmediği

yargılarından hangilerine varılabilir?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) Yalnız III D) I ve II E) I, II ve III

2. Osmanlı Devleti, ticareti geliştirmek amacıyla çeşitli tedbirler almıştır.

Bu duruma kanıt olarak;

I. şehir ve kasabalara bedestenler inşa etmesi,

II. çifthane sistemini aktif olarak uygulaması,

III. ticaret yolları üzerine kervansaraylar kurması

uygulamalarından hangileri gösterilebilir?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) Yalnız III D) I ve III E) I, II ve III

3. I. Mirî araziler dâhilinde uygulanan bir sistemdir.

II. Bir hanenin işleteceği arazi ve ödeyeceği vergilerin tespitini sağlamaktadır.

III. Müslüman ailelere yönelik bir uygulamadır.

Yukarıda verilen bilgilerden hangileri "çifthane sistemi" **ile ilgilidir?**

A) Yalnız I B) Yalnız II C) Yalnız III D) I ve II E) I, II ve III

4. Aşağıda verilenlerden hangisi, Osmanlı Devleti'nde ekonomik bir kavram olarak gösterilemez?

A) Narh sistemi B) Tımar sistemi C) Millet sistemi

D) Çifthane sistemi E) Lonca sistemi

5. Aşağıda verilenlerden hangisi, Osmanlı Devleti'nin uygulamış olduğu vakıf sisteminin kazanımları arasında gösterilemez?

A) Köy ve şehirlerin imar edilmesine katkı sağlamıştır.

B) Vakıflar aracılığı ile toplanan düzenli vergiler sayesinde devletin hazinesi zenginleşmiştir.

C) Toplumsal dayanışma ve kaynaşma sağlanmıştır.

D) Dinî hizmetlerin sürdürülmesine yardımcı olmuştur.

E) Eğitim, sağlık ve kültür faaliyetlerinin gelişmesine katkı sağlamıştır.

6. Yanda verilen görselde XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti'ndeki bir kapan tasvir edilmiştir.

Görselden hareketle kapanlarla ilgili olarak,

I. Kapalı çarşı niteliğindedir.

II. Toplumun belli bir kesimine açıktır.

III. Önemli ticaret merkezi konumundadır.

yargılarından hangileri söylenebilir?

A) Yalnız I B) I ve II C) I ve III D) II ve III E) I, II ve III

7.

Osmanlı'daki çifthane sisteminde, her bir hanenin işleteceği arazi ve ödeyeceği vergiler tespit edilirdi. Çifthane birimi üç unsurdan oluşurdu: devletin işletme koşuluyla verdiği arazi, bu araziyi işleten hane halkı ve arazinin koşum gücü olan bir çift öküz.

Yukarıda verilen bilgiden hareketle Osmanlı Devleti, çifthane sistemini uygulamakla;

I. boş arazileri değerlendirme,

II. tarımsal üretimi artırma,

III. düzenli vergi toplama

durumlarından hangilerini amaçlamıştır?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) I ve II D) II ve III E) I, II ve III

8. Osmanlı Devleti, gıda ve mal fiyatlarını belirlemek amacıyla belirli dönemlerde narh sistemi denen uygulamayı hayata geçirmiştir. Buna göre narh uygulanacak bölgeler, görevliler tarafından narh defterine kaydedildikten sonra bu kayıtlar mahalle imamları ve semt kadılarına gönderilmiştir.

Osmanlı Devleti bu uygulama ile;

I. tekelci eğilimleri önleme,

II. tüketiciyi koruma,

III. haksız rekabeti engelleme,

IV. halkı belirlenen fiyatlar konusunda bilgilendirme

durumlarından hangilerini amaçlamıştır?

A) I ve II B) II ve III C) I, II ve III D) II, III ve IV E) I, II, III ve IV

B. Aşağıdaki soruları metinden hareketle cevaplayınız.

FATİH SULTAN MEHMET HAN'IN VASİYETİNDEN

"Ben ki, İstanbul Fâtihi abd-i âciz (âciz kul) Fatih Sultan Mehmed *(Görsel 7.24)*, bizâtihi alın terimle kazanmış olduğum akçelerimle satın aldığım İstanbul'un Taşlık mevkiinde kâin (bulunan) ve mâlumu'l-hudut olan 136 bap (parça) dükkânımı aşağıdaki şartlar muvacehesinde (doğrultusunda) vakfı sahih eylerim:

Bu gayri menkulâtımdan (taşınmaz mal) elde olunacak nemalarla (gelirlerle) İstanbul'un her sokağına ikişer kişi tâyin eyledim. Bunlar ki, ellerindeki bir kap içinde kireç tozu ve kömür külü olduğu hâlde, günün belirli saatlerinde bu sokakları gezeler. Sokaklara tükürenlerin, tükürükleri üzerine bu tozu dökeler ki, yevmiye 20'şer akçe alsınlar, ayrıca 10 cerrah, 10 tabip ve 3 yara sarıcı tâyin ve nasp eyledim (görevlendirdim). Bunlar ki, ayın belli günlerinde İstanbul'a çıkalar, bilâistisnâ (istisnasız) her kapıyı vuralar ve o evde hasta olup olmadığını soralar, var ise şifâsı ya da mümkünse şifâyap olalar (şifa vereler).

Görsel 7.24: *Fatih Sultan Mehmet'i gül koklarken tasvir eden minyatür (Nakkaş Sinan Bey, Topkapı Sarayı Müzesi-İstanbul)*

Değilse, kendilerinde hiçbir karşılık beklemeksizin Dârülaceze'ye (huzurevine) kaldırılarak, orada salâh (ferah) bulduralar... Maazallah herhangi bir gıda maddesi buhranı da vaki olabilir. Böyle bir hâl karşısında bırakmış olduğum 100 silah, ehli erbaba verile. Bunlar ki hayvanat-ı vahşiyenin yumurtada veya yavruda olmadığı sıralarda balkanlara çıkıp avlanalar ki zinhar hastalarımızı gıdasız bırakmayalar.

Ayrıca külliyemde inşa eylediğim imarethanede (aşevi) şehit ve şühedanın harimleri (aileleri) ve Medine-i İstanbul fukarası yemek yiyeler. Ancak yemek yemeye veya almaya bizatihi kendileri gelmeyip yemekleri güneşin loş bir karanlığında ve kimse görmeden kapalı kaplar içerisinde evlerine götürüle."

Genel ağdan alınmıştır.

1. Fatih'in vasiyetinden hareketle vakıfların kurulma amaçları ve hizmet alanları hakkında ne gibi çıkarımlarda bulunabilirsiniz?
2. Vakıfların Osmanlı Devleti'ne ne tür katkıları olmuştur?
3. Osmanlı padişahları neden vakıf kurmaktadırlar?
4. Günümüzde Fatih'in vasiyetine uygun hangi vakıf kuruluşları bulunmaktadır?

C. Aşağıda verilen ifadelerin başına doğru ise “D”**, yanlış ise** “Y” **yazınız.**

1. ( ) Osmanlı kervansaraylarında güvenlik, “mekkâreciler” tarafından sağlanırdı.
2. ( ) Osmanlı Devleti’nde, Lonca Teşkilatı sayesinde esnaflar arasında dayanışma sağlanmıştır.
3. ( ) Osmanlılarda, çarşı ve pazarlarda fiyatların devlet tarafından belirlenmesine “narh” denirdi.
4. ( ) Çifthane sisteminde, devlet üç yıl toprağı işlemeyen çiftçiden öşür vergisi alırdı.
5. ( ) Padişah, padişah eşleri ve kızları, devlet adamları, hayırseverler tarafından yaptırılan vakıflar sayesinde din, sağlık, eğitim faaliyetleri düzenli bir şekilde yürütülmüştür.

Ç. Aşağıdaki noktalı yerlere uygun ifadeleri yazınız.

kervansaray	kapan	mirî	bir çift öküz	millet sistemi
gedik	arazi	vakıf	mülk	lonca
liman	hane halkı			

1. Osmanlı Devleti’nin ülkede yaşayan toplulukları din ya da mezhep esasına göre örgütleyerek yönetme biçimine ..... denir.
2. Osmanlı şehirlerinde özellikle zahire (tahıl ürünleri) türünden ihtiyaç maddelerinin toptan alınıp satıldığı ticari mekânlara .....; gemilerin barınmaları, yük alıp boşaltmaları, yolcu indirip bindirmeleri için yapılan yerlere ise ..... denirdi.
3. Lonca Teşkilatında, ticari ve endüstriyel herhangi bir mesleğe devam etme imtiyazına ....; teşkilatlanmış esnaf grubuna ise ..... denirdi.
4. Osmanlı’da, çifthane sistemini oluşturan başlıca unsurlar ....., ... ve ..... idi.
5. Osmanlı Devleti’nde, devlete ait arazilere ....., kişilere ait olanlara ise .... arazi denirdi.

D. Aşağıdaki açık uçlu soruların cevaplarını defterinize yazınız.

1. Osmanlı Devleti’nde önemli etkinliklerin (dinî bayramlar, padişahın tahta çıkması vs.) topluca kutlanmasının amaçları nelerdir?
2. Millet sisteminin toplumsal yansımaları neler olmuştur?
3. Osmanlı Devleti’nin fethettiği bölgelerde İslam kültürünün de etkisiyle hangi değişimler yaşanmıştır?
4. Osmanlı’da uygulanan lonca teşkilatının Osmanlı toplum yapısına etkileri neler olmuştur?
5. Osmanlı Devleti’nin kervansaray, bedesten gibi ticari mekânlar inşa etmesinin amaçları nelerdir?

CEVAP ANAHTARI

1. ÜNİTE: ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

A

1. E	3. C	5. B	7. E	9. A	11. C	13. C	15. C
2. D	4. E	6. A	8. D	10. B	12. A	14. B	16. D

B

Öğrenci yorumu

C

1. D	2. Y	3. D	4. Y	5. D

Ç

1) Türkiye Selçuklu Devleti - Yassıçemen
2) I. Haçlı - Eyyubi - Selahaddin Eyyubi
3) Çaka Bey - I. Kılıç Arslan
4) Mardin ve Diyarbakır - Erzincan, Kemah ve Divriği
5) Baba İshak

2. ÜNİTE: ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

A

1. C	3. E	5. E	7. A	9. D	11. B	13. C
2. A	4. E	6. D	8. E	10. E	12. B	14. A

B

Öğrenci yorumu

C

1. D	2. D	3. Y	4. D	5. Y

Ç

1) Varna - II. Kosova
2) İsa - Musa - Süleyman - Mehmet - Fetret Devri
3) Hamitoğulları - Germiyanoğulları
4) Bâciyân-ı Rûm - Ahiyân-ı Rûm
5) Şeyh Bedrettin

D

Öğrenci yorumu

CEVAP ANAHTARI

3. ÜNİTE: ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

A

1. E	3. C	5. D	7. E	9. B	11. A	13. D
2. D	4. A	6. A	8. B	10. E	12. E	14. E

B

Öğrenci yorumu

C

1. D	2. Y	3. D	4. Y	5. D

Ç

1) Gaziyân-ı Rûm
2) zeamet
3) cebelü
4) yaya - müsellem
5) pencik sistemi

D

Öğrenci yorumu

4. ÜNİTE: ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

A

1. B	3. D	5. E	7. E	9. C	11. C	13. C	15. B	17. A	19. E
2. E	4. A	6. E	8. A	10. E	12. D	14. A	16. C	18. D	

B

Öğrenci yorumu

C

1. D	2. Y	3. D	4. Y	5. D

Ç

1) neccar - hattat
2) kazasker - şeyhülislam - kadı
3) Divan-ı Hikmet
4) kalemiye
5) Hacı Bektâş-ı Velî - Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî

D

Öğrenci yorumu

5. ÜNİTE: ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

A

1. B	3. D	5. E	7. D	9. B	11. D	13. A	15. A
2. E	4. E	6. B	8. E	10. C	12. E	14. A	16. D

B

1. D	2. Y	3. D	4. Y	5. D

C

1) İspanya - Portekiz
2) Barbaros Hayrettin Paşa - Preveze Deniz
3) İpek - Baharat
4) Memlûk - halifelik
5) Hint Deniz Seferleri - Süveyş Kanalı

Ç

Öğrenci yorumu

6. ÜNİTE: ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

A

1. B	3. B	5. E	7. D	9. E	11. A	13. C
2. A	4. C	6. C	8. C	10. E	12. E	

B

1. D	2. Y	3. D	4. Y	5. D

C

1) Orhan Bey - vezir-i azam
2) kazasker - defterdar
3) enderun
4) I. Murat
5) müsadere

Ç

Öğrenci yorumu

CEVAP ANAHTARI

7. ÜNİTE: ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

A

1. D	3. D	5. B	7. E
2. D	4. C	6. C	8. E

B

Öğrenci yorumu

C

1. Y	2. D	3. D	4. Y	5. D

Ç

1) millet sistemi
2) kapan - liman
3) gedik - lonca
4) arazi - hane halkı - bir çift öküz
5) mirî - mülk

D

Öğrenci yorumu

KRONOLOJİ

1071	Malazgirt Savaşı
1072	Saltuklular Beyliği'nin kurulması
1077	Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurulması
1080	Danişmentliler Beyliği'nin kurulması
1080	Mengücekliler Beyliği'nin kurulması
1081	Çaka Beyliği'nin kurulması
1093	Çaka Beyliği'nin yıkılması
1096-1099	I. Haçlı Seferi
1102	Artuklular Beyliği'nin kurulması
1141	Katvan Muharebesi
1147-1149	II. Haçlı Seferi
1157	Büyük Selçuklu Devleti'nin yıkılması
1174	Eyyubiler Devleti'nin kurulması
1176	Miryokefalon Muharebesi
1178	Danişmentliler Beyliği'nin yıkılması
1189-1192	III. Haçlı Seferi
1196	Moğol İmparatorluğu'nun kurulması
1202	Saltuklular Beyliği'nin yıkılması
1202-1204	IV. Haçlı Seferi
1227	Moğol İmparatorluğu'nun parçalanması
1228	Mengücekliler Beyliği'nin yıkılması
1230	Yassıçemen Muharebesi
1231	Artuklular Beyliği'nin yıkılması
1240	Bâbailer Ayaklanması
1243	Kösedağ Muharebesi
1250	Eyyubiler Devleti'nin yıkılması
1250	Memlûklular Devleti'nin kurulması
1260	Ayn-ı Calut Muharebesi
1270	Haçlı Seferleri'nin sona ermesi
1277	Karamanoğlu Mehmet Bey'in Türkçeyi resmî dil ilan etmesi
1302	Koyunhisar Muharebesi ve Osmanlı Beyliği'nin bağımsız duruma gelmesi

1308	Türkiye Selçuklu Devleti'nin yıkılması
1326	Bursa'nın Fethi
1329	Palekanon (Maltepe) Muharebesi
1331	İznik'in Fethi
1337	İzmit'in Fethi
1345	Karesioğulları Beyliği'nin alınması
1353	Çimpe Kalesi'nin alınması
1363	Edirne'nin Fethi
1371	Çirmen Muharebesi
1389	I. Kosova Muharebesi
1396	Niğbolu Muharebesi
1402	Ankara Savaşı
1402-1413	Fetret Devri
1444	Varna Muharebesi
1448	II. Kosova Muharebesi
1453	İstanbul'un Fethi
1454	Sırbistan'ın alınması
1459	Amasra'nın alınması
1460	Mora'nın alınması
1461	Sinop ve Trabzon'un alınması
1462	Eflâk'ın alınması
1463	Bosna ve Hersek'in alınması
1463-1479	Venedik ile mücadele
1473	Otlukbeli Muharebesi
1474	Karamanoğlu Beyliği'ne son verilmesi
1475	Kırım'ın Fethi
1476	Boğdan'ın alınması
1479	Arnavutluk'un alınması
1480	İtalya Seferi
1481-1495	Cem Sultan Olayı
1492	İspanya'daki Yahudilerin Osmanlı ülkesine getirilmesi

1511	Şahkulu İsyanı
1514	Çaldıran Muharebesi
1515	Turnadağ Muharebesi
1516	Mercidabık Muharebesi
1517	Ridaniye Muharebesi
1521	Belgrad'ın Fethi
1522	Rodos'un Fethi
1526	Mohaç Muharebesi
1526	Babür İmparatorluğu'nun kurulması
1529	Barbaros Hayrettin'in Cezayir'e hâkim olması
1529	I. Viyana Kuşatması
1533	İstanbul Antlaşması
1533	Cezayir'in alınması
1534	Irakeyn Muharebesi
1538	Preveze Deniz Savaşı
1538-1553	Hint Deniz Seferleri
1548	Tebriz'in alınması
1551	Trablusgarp'ın Fethi
1553	Nahçıvan'ın alınması
1555	Amasya Antlaşması
1555	Sudan'ın Kızıldeniz sahilinde Sevâkin Adası merkezli Habeş Eyaleti'nin kurulması
1555	Augsburg Barışı
1560	Cerbe Deniz Savaşı
1566	Zigetvar Seferi
1566	Sakız Adası'nın alınması
1568	Yemen'in alınması
1571	Kıbrıs'ın Fethi
1571	İnebahtı Deniz Savaşı
1574	Tunus'un Fethi
1578	Fas'ta Osmanlı hâkimiyetinin kurulması

SÖZLÜK

A

adaletnâme : Osmanlı Devleti'nde kanunların uygulanması ve tebaanın haksızlığa düşmemesi için zaman zaman padişahlar tarafından çıkarılan buyruk.

aforoz : Hristiyanlıkta kilise tarafından verilen cemaatten kovma cezası.

Ahilik : Anadolu'da XIII. yüzyılda görülmeye başlayan, Selçuklu Devleti'nin yıkılma dönemine girmesinden sonra sosyal düzeni sağlamada ve Osmanlı Devleti'nin kurulmasında büyük rolü olan bir tür meslek ve dayanışma örgütü.

ahitnâme : Bir cemaate, hükümdara veya kişiye; ayrıcalık veya yetki tanıyan, padişah tarafından yemin altında yazılı olarak verilmiş güvence belgesi.

akçe : Gümüş Osmanlı parası.

angarya : Tarihsel kökeni feodal sisteme dayanan ve köylülerin belli bir süre zorla ve karşılığı ödenmeden çalıştırılması suretiyle alınan bir tür ayni vergi.

arşidük : Avusturya'da prenslere verilen unvan.

arz : Yüksek bir makama anlatma, bildirme.

asayiş : Bir yerin düzen ve güvenlik içinde bulunması durumu, düzenlilik, güvenlik.

asesbaşı : Yeniçeri Ocağındaki askerî görevinin yanı sıra, başkentin düzenini korumakla da yükümlü olan yirmi sekizinci ortanın çorbacıbaşısı.

asimile : Benzeşmek, kendine uydurmak.

azap : Osmanlı Devleti'nde sancaklardaki gençlerden toplanıp ordu ve donanmaya katılan asker.

B

Bab-ı Âli : Osmanlı Devleti'nde İstanbul'da Sadaret (Başbakanlık), Dâhiliye ve Hariciye nezaretleri (İçişleri ve Dışişleri Bakanlıkları) ile Şûra-yı Devlet (Danıştay) dairelerinin bulunduğu yapı.

Babüssaade : Topkapı Sarayı'nın üçüncü kapısı. Divan Meydanı'nı, padişahların sarayda selamlık hayatının geçtiği, iç saray teşkilâtının ve saray okulunun bulunduğu mekânları içeren Enderun avlusuna bağlayan kapı.

baki : **1.** Sürekli. **2.** Bir şeyden arta kalan (miktar). **3.** Öteki.

balyos : Osmanlı Devleti'nde Venedik Cumhuriyeti'nin İstanbul'daki elçisi.

bedesten : Kumaş, mücevher vb. değerli eşyaların alınıp satıldığı kapalı çarşı.

berat : Osmanlı İmparatorluğu'nda bir göreve atanan, aylık bağlanan, san, nişan veya ayrıcalık verilen kimseler için çıkarılan padişah buyruğu.

birun : Osmanlı sarayında Harem dairesinin ve Enderun'un dışında kalan bölüm.

burjuva : Soylu ile köylü ve işçi sınıfları arasında kalan orta sınıf ve bu sınıfın üyesi.

bürokrasi : Devlet kurumlarında çalışan üst düzey yöneticiler topluluğu.

C

cebelü : Osmanlı Devleti'nde, savaş sırasında tımar, zeamet sahiplerinin dirlikleri oranına göre yanlarında götürmekle yükümlü bulundukları atlı asker.

cihat : Din uğruna yapılan savaş.

cizye : İslam ülkelerinde Müslüman olmayanlardan alınan bir çeşit vergi.

cülus bahşişi : Osmanlı padişahlarının tahta çıktıkları zaman askere, ulemaya ve memurlara dağıttıkları para.

Ç

çektiri : Yelkenleri olmakla birlikte kürekle de yol alan eski zaman gemisi.

çıkma : Edirne, Galata ve İbrahim Paşa saraylarındaki acemi oğlanların kapıkulu süvari bölüklerine ya da devlet hizmetlerine; saray hizmetlerinde bulunan kimselerin de dış hizmete atanmaları.

çini : Duvarları kaplayıp süslemek için kullanılan, bir yüzü sırlı ve genellikle çiçek resimleriyle bezeli, pişmiş, balçık levha.

D

danişment : Sahn Medreselerinde oda sahibi olabilen öğrenci.

darüşşifa : Osmanlı'da hastane, sağlık yurdu.

derbent : Dağ geçitlerinde kurulan karakol ya da karakol binası.

derebeyi : Topraklarını derebeylik düzenine göre yöneten kimse, kont.

derviş : Bir tarikata girmiş, onun kurallarına ve törelerine bağlı kimse, alperen.

devşirme : 1. Asker yetiştirilmek üzere Yeniçeri Ocağına alınacak çocukları seçip toplama işi. 2. Yeniçeri Ocağına bu yolla alınan çocuk.

dirlik : Osmanlı Devleti'nde bir hizmete karşılık olmak üzere bir kimseye devletçe verilen aylık veya bir yere bağlı gelir.

divan : Divan edebiyatı şairlerinin şiirlerini topladıkları eser.

duka : Bir tür Venedik akçesi.

E

ecdat : Geçmişteki büyükler, atalar.

emir-i alem : Osmanlı Devleti'nde bayrağı ve saltanat sancaklarını taşımak ve muhafaza etmekle görevli kimse.

Enderun : **1.** Saraylarda harem ve hazine dairelerinin bulunduğu yer. **2.** Devlet görevlilerini yetiştiren okul.

endüljans : Katolik kilisesinin günahlardan arınma için halka sattığı afnâme.

etnik : Aralarında töre, dil ve kültür ortaklığı bulunan, boy ve soy bakımından birbirine bağlı insan topluluğu ile ilgili, budunsal.

evsaf : Nitelikler, vasıflar.

eyalet : Osmanlı Devleti'nde en büyük sivil veya askerî yönetim bölgesi.

F

fakih : Bir şeyi bilen, fıkıh ilmine sahip olan kimse, fıkıh âlimi.

ferace : Kadınların sokakta giydikleri, mantoya benzer, arkası bol, yakasız, çoğu kez eteklere kadar uzayan üst giysisi.

ferman : Osmanlı Devleti'nde padişahın verdiği, uyulması gerekli hükümleri taşıyan yazılı buyruk.

fetihnâme : Bir yerin alındığını müjdelemek için hükümdarların yabancı devlet adamları, şehzadeler, valiler vb.ne yazdıkları resmî mektup.

Fetret Devri : Osmanlı Hükümdarı Yıldırım Bayezid'in oğulları arasındaki taht kavgaları nedeniyle 1402'den 1413'e kadar süren kargaşa dönemi.

fetva : İslam hukuku ile ilgili bir sorunun dinî hukuk kurallarına göre çözümünü açıklayan, şeyhülislam veya müftü tarafından verilebilen belge.

fütüvvet : Anadolu'da XIII. yüzyıldan bu yana görülen örgütlenmiş zanaatçı ve esnaf birlikleri.

G

ganimet : Savaşta düşmandan alınan mal, para, tutsak.

gaza : İslam dinini korumak veya yaymak amacıyla Müslüman olmayanlara karşı yapılan kutsal savaş.

gazi : Müslümanlıkta düşmanla savaşan veya savaş yapmış kimse.

gedik : Esnafa, zanaatlarını uygulayabilmeleri için verilen izin ya da ayrıcalık belgesi.

güzergâh : **1.** Yolüstü uğranılacak, geçilecek yer. **2.** Yol boyu.

H

hanedan : Hükümdar, devlet büyüğü vb. bir kişiye dayanan soy, büyük aile.

haraç : Osmanlı Devleti'nde Müslüman olmayanların devlete ödemekle yükümlü oldukları vergi.

harem : Saray ve konaklarda kadınlara ayrılan bölüm.

hassa : Osmanlı Devleti'nde padişahı korumakla görevli askerî sınıf.

hat : Yazıya anlamlı, ahenkli ve hünerli bir şekilde biçim verilme sanatı.

hatt-ı hümayun : Padişahın yazılı emri.

havra : Yahudilerin ibadet etmek için toplandıkları yer.

havza : Sınırları idari, ekonomik birliğe, toprak, iklim ve bitki özelliklerinin benzerliğine veya üzerinde yaşayan insanların aynı soydan gelmiş olmalarına göre belirlenen toprak parçası.

hazine : Devlet malının veya parasının saklandığı yer.

hirfet : Kunduracılık, duvarcılık, demircilik, marangozluk, dokumacılık vb. küçük el sanatları.

hububat : Buğday, arpa, mısır, yulaf, çavdar, pirinç vb. hasat edilen ürünler ile tohumlarının genel adı.

hutbe : Cuma ve bayram namazları başta olmak üzere bazı ibadet ve törenlerin yerine getirilmesi esnasında topluluğa karşı yapılan konuşma.

İ

ihsan : Bağışlama, bağışta bulunma.

ikamet : Bir yerde oturma.

ikta : Bir kişinin mülkiyetinde olmayıp devlete ait olan toprakların vergilerinin veya gelirlerinin asker veya sivil erkâna hizmet ve maaşlarına karşılık verilmesi.

ilmiye : Osmanlı Devleti'nde, bilim, hukuk ve din alanındaki görevliler sınıfı.

imaret : Yoksullara yiyecek dağıtmak üzere kurulmuş hayır kurumu.

imarethane : Yoksullara ve öğrencilere yiyecek dağıtmak için kurulmuş hayır kurumu, imaret.

imtiyaz : Başkalarına tanınmayan özel, kişisel hak veya şart, ayrıcalık.

intikal : **1.** Bir yerden başka bir yere geçme, geçiş. **2.** Anlama, kavrama.

iskân : İnsanları bir yere yerleştirme, yurtlandırma.

K

kadı : İslam fıkhına göre hukuki anlaşmazlıkları ve davaları karara bağlamak için devletçe tayin edilen görevli, hâkim.

kadırga : Hem yelken hem kürekle yol alan, özellikle Akdeniz'de kullanılmış bir savaş gemisi.

kalemiye : Osmanlıda devlet dairelerinde idari görevlerde bulunan memurların oluşturduğu sınıf.

kalyon : Yelkenle ve kürekle yol alan savaş gemilerinin en büyüğü.

kamu : Halk hizmeti gören devlet organlarının tümü.

kapan : Pazara satılmak üzere gelen yiyecek maddelerinin tartıldığı resmî büyük kantar ve bu kantarın bulunduğu yer.

kapitülasyon : Bir devletin, bir anlaşmaya bağlı olarak başka devletlere tanıdığı iktisadi ve sosyal ayrıcalıklar.

Katoliklik : Papayı baş olarak tanıyan Hristiyanlık mezhebi.

kaza : Osmanlı Devleti'nde sancaktan sonra gelen idari birim.

kethüda : Zengin kimselerin ve devlet büyüklerinin buyruğunda çalışan, onların birtakım işlerini gören kimse, kâhya.

kıraathane : Müşterilerinin okumaları için gazete ve dergi bulunduran geniş, temiz ve iyi döşenmiş kahvehane.

külliye : Bir caminin çevresinde cami ile birlikte kurulmuş medrese, imaret, sebil, kitaplık, hastane gibi çeşitli yapıların tümüne verilen ad.

L

layiha : Herhangi bir konuda bir görüş ve düşünceyi bildiren yazı.

levent : Osmanlı donanmasında ve kıyılarında görev yapan asker sınıfı.

lonca : Belli bir iş kolunda usta, kalfa ve çırakları içine alan dernek.

lütufkâr : İyiliksever, kibar.

M

maarif : **1.** Bilgi ve kültür. **2.** Öğretim ve eğitim sistemi.

mahal : Bir bölgenin belli bir yer ve çevresini kapsayan sınırlı bölümü, havali.

mahdut : Çevrilmiş, sınırlanmış.

mahya : Ramazan gecelerinde, camilerde iki minare arasına gerilen ipler üzerine kandil veya elektrik ampulleriyle yazılan yazı veya yapılan resim.

maişet : Geçim, geçinme.

meddah : Taklitler yaparak, hoş hikâyeler anlatarak halkı eğlendiren sanatçı.

menzil : Yolculukta dinlenmek amacıyla durulan yer, konak.

mihrap : Cami, mescit vb. yerlerde Kâbe yönünü gösteren, duvarda bulunan ve imama ayrılmış olan oyuk veya girintili yer.

minber : Camilerde hutbe okunan merdivenli, yüksekçe yer.

mirî : Devlet hazinesine ait olan.

misyon : Görev.

misyoner : Bir dini, özellikle Hristiyanlığı yaymakla görevli kimse.

modern : Bulunulan çağın anlayışına, şartlarına uygun olan, çağdaş.

monarşi : Siyasi otoritenin genellikle miras yolu ile bir kişinin üzerinde toplandığı devlet düzeni veya rejim.

muaf : **1.** Bağışlanmış, affedilmiş. **2.** Ayrı tutulmuş, ayrıcalık tanınmış. **3.** Özgür, serbest.

muhtesip : İslam şehirlerinde çarşı ve pazar esnafını din kurallarına göre denetleyen görevli, belediye memuru.

muhit : Çevre, yöre, etraf.

muhzır : Mahkemelerde davalı ve davacıyı mahkeme huzuruna celbeden görevli.

müderris : **1.** Ders veren profesör. **2.** Medresede veya camide öğretmen.

mükellef : Bir şeyi yapma zorunluluğu olan.

mülk : Vakıf olmayıp doğrudan doğruya birinin malı olan yer veya yapı.

mürit : Bir tarikat şeyhine bağlı kimse.

müsadere : Osmanlı vezirleri ile devlet adamlarının ve tanınmış zengin kişilerin ecelleriyle öldüklerinde veya herhangi bir sebeple idam edildiklerinde, bazen de sağlıklarında mallarına devlet tarafından el konulması.

müsellem : Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Dönemi'nde, barış zamanı tarımla uğraşan; savaş zamanı sefere katılan; kapıkulu ocaklarının kurulmasından sonra da bir süre geri görevlerde eyalet askeri olarak kullanılan; buna karşılık kimi vergilerden bağışık tutulan bir sınıf atlı asker.

mütevelli : Bir vakfın yönetimi kendisine verilmiş olan kimse.

N

naip : Tahtta hükümdar olmadığı zaman veya hükümdarın çocukluğu sırasında devleti yöneten kimse.

narh : Tüketiciyi korumak amacıyla, özellikle temel ihtiyaç maddeleri için resmî makamlarca belirlenen ve her yerde geçerli olan fiyat.

nezaret : **1.** Bakma, gözetme, gözetim. **2.** Gözaltı. **3.** Nezarethane. **4.** Bakanlık. **5.** Görü.

nizam : Belli yöntem, ilke veya yasalara göre kurulmuş olan durum, uyum.

O

ocak : Aynı amaç ve düşünceyi paylaşanların kurdukları kuruluş veya toplandıkları, görev yaptıkları yer.

oda : Osmanlılarda yeniçeri kışlaları ile iç saray koğuşlarına genel olarak verilen ad.

Ortodoks : Ortodoksluk mezhebinden olan.

Ortodoksluk : Doğu Hristiyan kiliseleri tarafından sürdürülen, Yunan ve Slavların çoğunun benimsediği mezhep.

otorite : Yaptırma, yasak etme, emretme, itaat ettirme hakkı veya gücü.

Ö

örf : Yasalarla belirlenmeyen, halkın kendiliğinden uyduğu gelenek.

öşür : **1.** Ondalık, onda bir **2.** Osmanlı Devleti'nde toprak ürünlerinden onda bir oranında alınan vergi.

P

panayır : Belli zamanlarda ve genellikle küçük yerleşim birimlerinde kurulan, sergi özelliği de taşıyan yerel nitelikteki pazar.

payitaht : Başşehir, başkent. İstanbul'un Osmanlı Dönemi'nde kullanılan resmî adlarından biri.

piyade : Yaya olarak savaşan askerlerin oluşturduğu sınıf.

portre : Bir kimsenin yağlı boya, sulu boya, karakalem vb. bir yolla yapılmış resmi.

propaganda : Bir öğreti, düşünce veya inancı başkalarına tanıtmak, benimsetmek ve yaymak amacıyla söz, yazı vb. yollarla gerçekleştirilen çalışma.

R

rasathane : Gök gözlemleri yapan, gök cisimlerini ve olaylarını inceleyen yer, gözlemevi.

reaya : Osmanlı uyruğu, dar anlamda vergi yükümlüsü olan sınıflar.

reform : Daha iyi duruma getirmek için yapılan değişiklik.

risale : Birkaç yapraktan veya bir iki formadan ibaret küçük kitap.>

S

saltanat : Bir ülkede hükümdarın, padişahın, sultanın egemen olması.

sancak : Osmanlı yönetim teşkilatında illerle ilçeler arasında yer alan yönetim bölümü.

serpuş : Genellikle başı korumak için giyilen şapka.

seyfiye : Osmanlı Devleti'nde yönetim ve askerlik hizmetlerini yerine getiren görevlilerin oluşturduğu sınıf.

sipahi : Osmanlılarda tımar sahibi bir sınıf atlı asker.

slogan : Bir düşünceyi kolay hatırlanıp tekrarlanabilir bir biçimde ifade eden kısa, çarpıcı söz.

sofa : Evlerde oda kapılarının açıldığı genişçe yer, hol.

sömürge : Bir devletin kendi ülkesinin sınırları dışında egemenlik kurarak yönettiği ekonomik veya siyasal çıkarlar sağladığı ülke, sömürülen ülke.

sömürgecilik : Güçlü bir ülkenin kendisini daha güçlü kılmak ve zenginleştirmek için daha zayıf ülkenin kaynaklarını kullanması.

subaşı : Osmanlılarda şehirlerin güvenlik işlerine bakan görevlilerin başı.

sûfî : Tasavvufa inanan, tasavvufu bir hayat görüşü olarak benimseyen, tasavvuf ehli kimse, derviş.

sükûnet : Durgunluk, dinginlik, hareketsizlik, sessizlik.

Ş

Şiilik : Hz. Muhammed'in ölümünden sonra damadı Ali'nin ilk halife ve imametin ancak onun soyundan gelenlere ait olduğunu kabul edenlerin, Sünnilerden ayrılarak kurdukları mezhep, Şia.

şeyh : **1.** Tarikat kurucusu, bir tarikatta en yüksek dereceye ulaşmış kimse. **2.** Tarikat büyüğü veya tarikat kollarından birinin başında bulunan kimse.

şövalye : Orta Çağ Avrupa'sında özel eğitimle yetişmiş, belli ülküler taşıyan, soylu, atlı savaşçı.

T

tabi : Bağımlı. Başka bir şeyin gücüne bağlı olan, özgürlüğü, özerkliği olmayan.

tahrir : Osmanlı Devleti'nde toprağın mülkiyet ve tasarruf hukukunun, reayanın yükümlülükleri ile vergi cins ve miktarlarının belli usullere göre tespit edilmesi.

tekel : Bir malın yapımının yalnızca bir kuruluşun elinde bulunduğu durum.

telakki : Anlayış.

tedavül : Dolanım.

tekfur : Bizans İmparatorluğu zamanında vali düzeyinde olan yöneticilerle Anadolu ve Rumeli'deki Hristiyan beylerine verilen ad.

tekke : Tarikattan olanların barındıkları, ibadet ve tören yaptıkları yer, dergâh.

terfi : Derece, makam bakımından yükselme.

tımar : Osmanlı İmparatorluğu toprak düzeninde yıllık geliri yirmi bin akçeye kadar olan topraklar.

tuğra : Osmanlı padişahlarının imza yerine kullandıkları, özel bir biçimi olan sembolleşmiş işaret.

tüzük : Herhangi bir kurumun veya kuruluşun tutacağı yolu ve uygulayacağı hükümleri sırasıyla gösteren maddelerin hepsi, nizamname, statü.

U

uç : Türk devletlerinde genel olarak sınır ya da sınır boylarındaki eyalet ve sancaklara verilen ad.

uhde : **1.** Birinin yapmakla yükümlü olduğu iş, görev. **2.** Sorumluluk.

ulema : Bilginler.

ulufe : Osmanlılarda kapıkulu askerlerine, saray ve devlet kuruluşlarındaki bazı görevlilere üç ayda bir verilen ücret.

V

veraset : Mirasta hak sahibi olma. Ölen bir kimseden kalan malların varislerine yasal yollardan intikal ettirilmesi işlemlerinin bütünü.

voyvoda : Osmanlıların Eflâk ve Boğdan beylerine verdikleri unvan.

Y

yaylak : Yaylacıların hayvanlarıyla birlikte yaz mevsimini geçirdikleri yüksek otlaklara ve orada kurulan ilkel yerleşmelere verilen ad.

yaşmak : Kadınların ferace ile birlikte kullandıkları, gözleri açıkta bırakan, ince yüz örtüsü.

yörük : Hayvancılıkla geçinen, genellikle Toroslarda yaşayan göçebe Türk oymağı.

Z

zahire : Gerektiğinde kullanılmak için saklanan tahıl.

zanaat : El emeği gerektiren ve büyük ölçüde öğrenimle birlikte beceri ve deneyime dayanarak gerçekleştirilen küçük ölçekli üretim.

zaviye : **1.** Köşe. **2.** Küçük tekke. **3.** Anlayış, görüş, bakış açısı. **4.** Açı.

KAYNAKÇA

Açıkgöz, Ö. (2013). *Osmanlı modernleşmesi iktisadi-siyasi dinamikler ve kırılmalar.* Elips Yayınları.

Adıvar, A. (1943). *Osmanlı Türklerinde ilim*. Maarif Matbaası.

İnan, A. A. (1982). *Tarih boyunca Türk kadınının hak ve görevleri*. Millî Eğitim Basımevi.

Aka, İ. (2000). *Timur ve devleti.* Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Akarlı, E. (1986). *Osmanlılarda ve Avrupa'da çağdaş kültürün oluşumu 16-18. yüzyıllar*. Metis Yayıncılık.

Akdağ, M. (2014). *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi.* (Cilt 1-2). Yapı Kredi Yayınları.

Altınay, A. R. (2005). *Osmanlı Zaferleri.* Timaş Yayınları.

Altındal, M. (1993). *Osmanlı'da Harem*. Altın Kitaplar Yayınevi.

Aslanapa, O. (1989). *Türk sanatı*. Remzi Kitabevi.

Asya, A. N. (2001). *Seçme şiirler ve yazılar*. Müjde Yayıncılık.

Atsız, N. (1970). *Âşıkpaşaoğlu tarihi*. Millî Eğitim Basımevi.

Atsız, N. (2011). *Oruç beğ tarihi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Ayasofya camii-Fatih Sultan Mehmed han'ın emaneti insanlığın ortak hazinesi. (2020). İletişim Başkanlığı

Bahadıroğlu, Y. (1986). Barbaros Hayrettin paşa. *Osmanlı Padişahları Ansiklopedisi* İçinde, (Cilt 2, s. 459). Yeni Asya Yayınları.

Bahadıroğlu, Y. (2013). *Resimli osmanlı tarihi*. Nesil Yayınları.

Baltacı, C. (1974). *XV-XVI. asırlarda Osmanlı medreseleri*. İrfan Matbaası.

Banarlı, N. S. (1998). *Resimli Türk edebiyatı tarihi I.* Millî Eğitim Basımevi.

Barkan, Ö. L. (1993). *Kolonizatör Türk dervişleri.* Hamle Yayınları.

Baykal, B. S. (2014). Yeni zamanda Avrupa tarihi. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Besson, J. L. (2004). *Keşifler ve icatlar.* TÜBİTAK Yayınları.

Beyatlı, Y. K. (1999). *Kendi gök kubbemiz.* YKY Yayınları.

Bilimin Öncüleri. (2005). TÜBİTAK Yayınları.

Çelebi, E. (2013). *Evliyâ çelebi seyahatnâmesi.* Yapı Kredi Yayınları.

Danışman, Z. (1993). *Koçibey risalesi.* Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Dedeoğlu, A. (1982). *Osmanlılar albümü.* Osmanlı Yayınevi.

Defterdar S. M. P. (2000). *Devlet adamlarına öğütler.* (sadeleştiren: H. R. Uğural). Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Demir, N. (2010). *Danişment gazi destanı.* Harf Yayınları.

Emecen, F. (2002). Sultan Süleyman çağı ve cihan devleti. *Türkler Ansiklopedisi* İçinde, (Cilt 9, s. 501-508). Yeni Türkiye Yayınları.

Gülgün, Ü. A. (2003). *Avrupalı seyyahların gözünden Osmanlı dünyası ve insanları*. İletişim Yayınları.

Gündüz, A. (2008). İstanbul'un Osmanlılar tarafından fethi, Türk-İslam ve Avrupa açısından önemi. *Karadeniz Araştırmaları*, 5(17), 51-66.

Hâcib, Y. H. (2007). *Kutadgu bilig*. Elips Yayınları.

Halaçoğlu, Y. (1995). Evlâd-ı fâtihân. *İslam Ansiklopedisi* İçinde, (Cilt 11, s. 524-525)

Halaçoğlu, Y. (1996). *Osmanlılarda devlet teşkilatı ve sosyal yapı*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.

İnalcık, H. (2003). Mehmed II. *İslam Ansiklopedisi* İçinde, (Cilt 28, s. 395-407).

İnalcık, H. (2003). *Osmanlı imparatorluğu klasik çağ (1300-1600)*. Yapı Kredi Yayınları.

İnalcık, H. (2009). *Osmanlı imparatorluğu üzerine araştırmalar-I.* İş Bankası Kültür Yayınları. İnalcık, H. (2010). Osmanlı uygarlığı. (Cilt 1-2). Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

İnalcık, H. (2016). *Osmanlı ve modern Türkiye.* Timaş Yayınları.

İpşirli, M. (2007). *Târih-i na'îmâ*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Kaplan, M. (1990). *Cumhuriyet devri Türk şiiri*. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Karaalioğlu, S. K. (1985). *Türk edebiyatı tarihi*. Anka Ofset Basımevi.

Karaca, S. G. (2016) Orta çağ Avrupası'nda çocuk hareketi: Fransız ve Alman çocukların haçlı seferi.

Kınlı, İ. Ö., & Kınlı, O. (2019). Etnik kalıp yargılar ve Avrupa'da Türk imgesi (16.-18. Yüzyıl). *Eğitim Bilim Toplum*, 17(66), 55-73.

Koçu, R. E. (1964). *Yeniçeriler*. Doğan Kitap.

Mantran, R. (2002). Osmanlı imparatorluğu tarihi. (Cilt 1-2). İmge Yayınevi.

Meriç, Ü. (2007). *Seyyahların aynasında İstanbul*. Al Baraka Türk Yayınları.

MEB. (2023). Ortaöğretim tarih dersi (9, 10 ve 11. sınıflar) öğretim programı. Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.

Mumcu, A. (1986). *Divan-ı hümayun*. Birey ve Toplum Yayınları.

Nomiku, H. A. (1997). *Haçlı seferleri*. İletişim Yayınları.

Oflaz, M. (2002). Osmanlı dirlik sistemi. *Türkler Ansiklopedisi* İçinde, (Cilt 10, s. 695). Yeni Türkiye Yayınları.

Ortaylı, İ. (2012). *Osmanlı sarayında hayat.* Yitik Hazine Yayınları.

Osmanlı Ansiklopedisi C 1-6. (1999). Yeni Türkiye Yayınları.

Osmanlılar Albümü C 1. (1993). Osmanlı Yayınevi.

Osmanlı Padişahları Ansiklopedisi. (Cilt 1-2-3). (1986). Yeni Asya Yayınları.

Ostrogorsky, G. (1986). *Bizans devleti tarihi.* Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Ökten, S. (1993). Cezerî İsmail b. Rezzâz. *İslam Ansiklopedisi* İçinde, (Cilt 7, s. 505-506).

Özcan, A. (1994). Devşirme. *İslam Ansiklopedisi* İçinde, (Cilt 9, s. 254-257).

Özçelik, İ. (2017). Kâtip çelebi'nin penceresinden osmanlı devlet ve toplum hayatına ilişkin bazı düşünceler. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 216-247.

Özensoy, A. U. (2019). 15 ve 16. Yüzyıllarda sömürgecilik hareketleri, fiyat devrimi ve sömürgecilik ideolojisi. *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 5(3), 819-834.

Özgüdenli O. G. (2020) *Moğollar, İslam Ansiklopedisi*, (Cilt 30, s. 225-229)

Öztuna, Y. (1998). *Türk tarihinden yapraklar*. Ötüken Neşriyat.

Öztuna, Y. (1984). *Büyük Türkiye tarihi.* (Cilt 1). Ötüken Yayınevi.

Padişahlar Ansiklopedisi C 1-2. (1984). Tercüman Gençlik Yayınları.

Pakalın, M. Z. (2004). *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü.* Millî Eğitim Basımevi.

Pamuk, Ş. (1993). *Osmanlı-Türkiye iktisadi tarihi* (1500-1914). Gerçek Yayınları.

Paşa, A. C. (1994). *Cevdet paşa tarihinden seçmeler.* Millî Eğitim Basımevi.

Peçevî, İ. E. (1992). *Peçevî tarihi.* (Cilt 1-2). Kültür Bakanlığı Yayınları.

Rasim, A. (1968). *Osmanlı tarihi (seçmeler)*. Millî Eğitim Basımevi.

Sevim, A.,& Yaşar Y. (1989). *Türkiye tarihi*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Sevinç, N. (1978). *Osmanlılarda sosyo ekonomik yapı*. (Cilt 1). Kutsun Yayınevi.

Sezer H. (2002). *Batılıların Gözüyle Türkler*, *Türkler Ansiklopedisi* İçinde, C.10, s.395-396.

Solmaz, S.B. (2005). Osmanlı'da tımar sistemi ve bu sistemin bozulmasının sebepleri. *Orta Doğu ve Orta Asya-Kafkaslar Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 2(1) 1-20.

Subaşı, E. (2014). *Kudüs fatihi Selahaddin Eyyubi.* Çelik Yayınevi.

Şeker, M. (2002). Anadolu'nun Türk vatanı haline gelmesi. *Türkler Ansiklopedisi* İçinde, (Cilt 6, s. 270). Yeni Türkiye Yayınları.

Şeker, M. (2007). *Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması.* Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Şimşirgil, A. (2016). *Bir müstakil dünya topkapı sarayı*. Timaş Yayınları.

Taneri, A. (1981). *Türk devlet geleneği dün-bugün*. Töre Devlet Yayınevi.

Tansel, S. (2017). *Osmanlı kaynaklarına göre Fatih Sultan Mehmed'in siyasi ve askerî faaliyeti.* Türk Tarih Kurumu.

Tarih ve edebiyat mecmuası. (1981). Enderun Kitabevi.

Taşkın, Ü. (2017). Osmanlı medreseleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (Cilt 10, Sayı 54, s. 363)

Turan, O. (2000-1985). *Türk cihan hâkimiyeti mefkûresi.* (Cilt 1-2). Boğaziçi Yayınları. Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Türkçe sözlük. (2011). Türk Dil Kurumu Yayınları.

Türkler ansiklopedisi. (Cilt 7, 9, 10, 14). (2002). Yeni Türkiye Yayınları.

Uluçay, M. Ç. (1985). *Padişahların kadınları ve kızları*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Uzunçarşılı, İ. H. (1984). *Osmanlı devleti teşkilatından kapıkulu ocakları*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Uzunçarşılı, İ. H. (1989). *Osmanlı devleti'nin merkez ve bahriye teşkilatı*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Uzunçarşılı, İ. H. (1998). *Osmanlı devleti'nin ilmiye teşkilatı*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Uzunçarşılı, İ. H. (1998). *Osmanlı devleti'nin saray teşkilatı*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Uzunçarşılı, İ. H. (2003). *Osmanlı tarihi*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Waardenburg, J. (2007). Reform. *İslam Ansiklopedisi* İçinde, (Cilt 34, s. 530-533).

Yazım kılavuzu. (2012). Türk Dil Kurumu Yayınları.

Yediyıldız, B. (2002). Klasik dönem Osmanlı toplumuna genel bir bakış. *Türkler Ansiklopedisi* İçinde, (Cilt 10, s. 183-215). Yeni Türkiye Yayınları.

Kaynakça APA 7'ye göre düzenlenmiştir.

HARİTA KAYNAKÇASI

Kitap içerisinde kullanılan haritaların tümü yayınevi tarafından çizdirilmiştir.

GENEL AĞ KAYNAKÇASI

KUDÜS FATİHİ: *http://www.istanbultarih.com/selahaddin-eyyubi-nin--kudus-sevdasi-256.html*

OSMANLI PADİŞAHLARI: *http://www.ttk.gov.tr/tarihveegitim/osmanlipadisahlari/(erişim tarihi: 02.01.2018), (erişim saati: 17.56)*

DEVŞİRME SİSTEMİ: *http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c09/c090213.pdf (erişim tarihi: 02.01.2018), (erişim saati: 11.10)*

TANIM: *https://sozluk.gov.tr/ (erişim tarihi: 08.04.2023), (erişim saati: 11.00)*

BURSA ULU CAMİ: *http://www.bursakulturturizm.gov.tr/TR-70236/camiler.html (erişim tarihi: 02.01.2018), (erişim saati: 01.15)*

SEYDİ ALİ REİS: *http://www.islamansiklopedisi.info/index.php?klme=miratül+memalik (erişim tarihi: 02.01.2018), (erişim saati: 13.56)*

TOPKAPI SARAYI: *http://www.topkapisarayi.gov.tr/tr/tarih%C3%A7e (erişim tarihi: 02.01.2018), (erişim saati: 13.36)*

FATİH'İN GALATA FERMANI: *http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/833/10526.pdf (erişim tarihi: 02.01.2018), (erişim saati: 10.00)*

VAKFİYE ÖRNEKLERİ: *https://www.vgm.gov.tr/faaliyetler/kültürel-faaliyetler/türk-vakıfları-araştırma-merkezi(erişim tarihi: 02.01.2018), (erişim saati: 14.43)*

FATİH SULTAN MEHMET HAN'IN VASİYETİNDEN: *http://www.sp.gov.tr/upload/xSPStratejikPlan/files/1zPvc+TKHK.pdf (erişim tarihi: 02.01.2018), (erişim saati: 12.00)*

GÖRSEL KAYNAKÇA

1. Ünite

1. Ünite Kapak Görseli: *https://www.shutterstock.com/tr/ (ID: 1216122391)*

Görsel 1.1: *https://www.nedir.org/dosya-goster.php?id=4234&sunum=meliksah.jpg (erişim tarihi: 04.01.2023), (erişim saati: 10.00)*

Görsel 1.2: *https://www.ensonhaber.com/tarih-haberleri/bizans-imparatoru-romen-diyojenin-yasami-ve-olumu (erişim tarihi: 14 Şubat 2022), (erişim saati: 18.45).*

Görsel 1.3: *https://www.fikriyat.com/galeri/tarih/sozun-gucunu-kullanan-lider-sultan-alparslan/4 (erişim tarihi: 07.03.2023), (erişim saati: 16.30)*

Görsel 1.4: *https://www.shutterstock.com/tr/ (ID: 523214725)*

Görsel 1.5: *https://www.sciencephoto.com/media/999563/view/view-of-mosul-from-the-river-tigris-iraq-c1890 (erişim tarihi: 04.01.2023), (erişim saati: 10.45)*

Görsel 1.6: *https://turkbayraklari.com/mogol-istilasi-turk-devletleri-bayraklari/ (erişim tarihi: 04.01.2023), (erişim saati: 11.00)*

Görsel 1.7: *https://www.tamgaturk.com/foto-galeri/gunumuz-turk-devletleri-ve-esir-turk-yurtlari/56/resim/21 (erişim tarihi: 04.01.2023), (erişim saati: 11.15)*

Görsel 1.8: *https://hakaikitarihiyye.wordpress.com/2020/11/24/kucuk-asyada-turk-hakimiyeti-kutalmisoglu-suleymansah/ (erişim tarihi: 04.01.2023), (erişim saati: 10.35)*

Görsel 1.9: *https://www.shutterstock.com/tr/ (ID: 725353543)*

Görsel 1.10: *https://www.kulturportali.gov.tr/medya/fotograf/fotodokuman/961/divrigi (erişim tarihi: 19.10.2018), (erişim saati: 13.25)*

Görsel 1.11: *https://www.bitokat.com/kesfet/tokatyagibasan-medrese (erişim tarihi: 04.01.2023), (erişim saati: 11.30)*

Görsel 1.12: *İstanbul Askerî Deniz Müzesi*

Görsel 1.13: *https://www.kaynes.com.tr/duyurular/mesleki-yeterlilik-belgesi-diyarbakir (erişim tarihi: 04.01.2023), (erişim saati: 11.45)*

Görsel 1.14: *https://www.haberturk.com/cezeri-800-yil-sonra-canlaniyor-2364556 (erişim tarihi: 04.01.2023), (erişim saati: 12.00)*

Görsel 1.15: *https://pp.userapi.com/c631324/v631324479/dfdd/Px3KItlL3n8.jpg (erişim tarihi: 19.10.2018), (erişim saati: 13.35)*

Görsel 1.16: *https://tr.pinterest.com/pin/322077810843870464/ (erişim tarihi: 04.01.2023), (erişim saati: 12.15)*

Görsel 1.17: *https://www.gzt.com/derin-tarih/anadoluyu-turkiye-yapan-sultan-suleymansah-2740629 (erişim tarihi: 08.04.2023), (erişim saati: 10.00)*

Görsel 1.18: *https://c1.staticflickr.com/8/7242/7396437852_87178fb72f_b.jpg (erişim tarihi: 19.10.2018), (erişim saati: 13.55)*

Görsel 1.19: *https://www.kayserierciyes.com.tr/SkiResort/Kayseri?lng=6 (erişim tarihi: 08.03.2023), (erişim saati: 09.15)*

Görsel 1.20: *http://4.bp.blogspot.com/-YTX_AIDKu_M/TxH3tsRplxI/AAAAAAAABEM/6vkjSkMhZ7I/s1600/resim-16.jpg (erişim tarihi: 19.10.2018), (erişim saati: 14.00)*

Sayfa 33 (1. görsel): *https://www.pinterest.fr/pin/842173199045202827/?mt=login (erişim tarihi: 04.01.2023), (erişim saati: 13.00)*

Sayfa 33 (2. görsel): *https://tr.pinterest.com/pin/379569074824725468/ (erişim tarihi: 04.01.2023), (erişim saati: 13.00)*

Görsel 1.21: *https://aktuelarkeoloji.com.tr/kategori/yazilar/hacli-sovalyeler-doguda-en-cok-kimlerden-etkilendi (erişim tarihi: 06.06.2023), (erişim saati: 18.15)*

Görsel 1.22: *https://i.4pcdn.org/pol/1518707452801.jpg (erişim tarihi: 19.10.2018), (erişim saati: 14.00)*

Görsel 1.23: *https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%87ocuk_Ha%C3%A7l%C4%B1_Seferleri (erişim tarihi: 04.01.2023), (erişim saati: 13.30)*

Görsel 1.24: *Yazar arşivi*

Görsel 1.25: *https://the-past.com/feature/the-myth-of-chivalry/ (erişim tarihi: 04.01.2023), (erişim saati: 14.00)*

Görsel 1.26: *https://www.alanya.bel.tr/Photos/Project/Big/20151230084253513.JPG (erişim tarihi: 19.10.2018), (erişim saati: 14.05)*

Görsel 1.27: *http://www.tarihikadim.com/wp-content/uploads/2017/12/mogollar-4-1000x600.jpg (erişim tarihi: 19.10.2018), (erişim saati: 14.15)*

Sayfa 46: *https://www.gzt.com/mecra/kudus-fatihi-salahaddin-i-eyyubi-3614854 (erişim tarihi: 04.01.2023), (erişim saati: 14.20)*

2. Ünite

2. Ünite Kapak Görseli: *https://www.shutterstock.com/tr/ (ID: 1347229028)*

Görsel 2.1: *http://www.turkosfer.com/ertugrul-gazi/ (erişim tarihi: 20.10.2018), (erişim saati: 10.05)*

Görsel 2.2: *https://www.shutterstock.com/tr/ (ID: 1504619405)*

Görsel 2.3: *https://www.osmanlipadisahlari.gen.tr/images/osman-bey.jpg (erişim tarihi: 20.10.2018), (erişim saati: 10.15)*

Sayfa 55: *https://www.fikriyat.com/galeri/tarih/10-soruda-osman-gazi-ve-osmanli-beyliginin-kurulusu (erişim tarihi: 06.01.2023), (erişim saati: 16.00)*

Görsel 2.4: *https://www.shutterstock.com/tr/ (ID: 324760298)*

Sayfa 57 (2. görsel): *https://www.shutterstock.com/tr/ (ID: 541869424)*

Sayfa 58: *https://www.dunyabizim.com/osmanli-devleti-nde-ilklerin-padisahi-orhan-gazi-makale,2414.html (erişim tarihi: 06.01.2023), (erişim saati: 16.45)*

Görsel 2.5: *https://www.derintarih.com/dosya/osmanlida-sefer-organizasyonu/ (erişim tarihi: 06.01.2023), (erişim saati: 16.45)*

Sayfa 60: *https://www.gzt.com/cins/ihtiyarliga-ovgu-3486274 (erişim tarihi: 06.01.2023), (erişim saati: 17.00) 1098298256*

Sayfa 61 (1. görsel) : *https://www.canlidershane.net/yildirim-bayezid (erişim tarihi: 06.01.2023), (erişim saati: 17.00)*

Görsel 2.6: *https://www.shutterstock.com/tr/ (ID: 1098298256)*

Görsel 2.7: *https://www.shutterstock.com/tr/ (ID: 1153728184)*

Görsel 2.8: *https://www.shutterstock.com/tr/ (ID: 1034108176)*

Görsel 2.9: *https://www.gzt.com/derin-tarih/osmanlinin-ilk-isyankar-valisi-canbirdi-gazali-2590790 (erişim tarihi: 06.01.2023), (erişim saati: 17.20)*

Sayfa 69 (1. görsel): *https://www.dunyabizim.com/osmanli-devleti-nde-ilklerin-padisahi-orhan-gazi-makale,2414.html (erişim tarihi: 06.01.2023), (erişim saati: 16.45)*

Sayfa 69 (2. görsel): *https://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/2159023-timurun-huzurunda (erişim tarihi: 06.01.2023), (erişim saati: 17.40)*

Sayfa 70: *http://tarihvemedeniyet.org/2010/04/kabusname-nedir.html (erişim tarihi: 06.01.2023), (erişim saati: 18.00)*

Görsel 2.10: *https://www.indyturk.com/node/434026/t%C3%BCrki%CC%87yeden-sesler/%C5%9Feyh-bedreddin-zaman%C4%B1 (erişim tarihi: 06.01.2023), (erişim saati: 18.15)*

Sayfa 71 (2. görsel): *https://listelist.com/2-murat-kimdir-olumu/ (erişim tarihi: 06.01.2023), (erişim saati: 18.15)*

Görsel 2.11: *Stanislaw Chlebowski, Pera Müzesi-İstanbul.*

3. Ünite

3. Ünite Kapak Görseli: *https://imgrosetta.mynet.com/file/478744/640xauto.jpg (erişim tarihi: 21.10.2018), (erişim saati: 10.05)*

Görsel 3.1: *http://kiricioglue.blogspot.com/2017/04/turk-mitolojisi_21.html (erişim tarihi: 06.01.2023), (erişim saati: 19.00)*

Görsel 3.2: *https://tarihmakinesi.files.wordpress.com/2017/06/img_20180402_155516_processed.jpg?w=1200 (erişim tarihi: 14.03.2023), (erişim saati: 14.00)*

Görsel 3.3: *http://www.akcakoca.bel.tr/haber/akcakocanin-tarihi-simgeleri-onarildi/ (erişim tarihi: 09.03.2023), (erişim saati: 09.00)*

Görsel 3.4: *https://www.shutterstock.com/tr/ (ID: 2078992951)*

Görsel 3.5: (1. görsel) *Yayınevi ressamı tarafından çizilmiştir.*

Görsel 3.5: (2. görsel) *https://www.internethaber.com/dunyayi-titreten-askeri-nizamin-sirri-foto-galerisi-1184764.htm?page=18 (erişim tarihi: 21.10.2018), (erişim saati: 10.20)*

Görsel 3.6: *https://www.memurlar.net/album/246/iste-dunyayi-titreten-osmanli-askerleri.html (erişim tarihi: 06.01.2023), (erişim saati: 19.45)*

Görsel 3.7: *Hasan Rıza, Ankara Orduevi Salonu*

Görsel 3.8: *https://tarihhabercisi.blogspot.com/2017/03/iii-osmanli-padisahi-i-murat.html (erişim tarihi: 14.03.2023), (erişim saati: 16.00)*

Görsel 3.9: *Ârif-i Süleymannâme*

Görsel 3.10: *https://imgrosetta.mynet.com/file/478744/640xauto.jpg (erişim tarihi: 21.10.2018), (erişim saati: 10.05)*

Görsel 3.11: *https://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:Battle_of_Vienna.Sipahis.jpg (erişim tarihi: 06.01.2023), (erişim saati: 20.15)*

Sayfa 91 (2. görsel): *https://www.sosyalbilgiler.org/turk-islam-devletlerinde-kultur-ve-medeniyet/ (erişim tarihi: 06.01.2023), (erişim saati: 20.30)*

4. Ünite

4. Ünite Kapak Görseli: *https://www.shutterstock.com/tr/ (ID: 324511412)*

Görsel 4.1: *http://www.ayu.edu.tr/img/upload/1024/1477295009580dbba101da5.JPG (erişim tarihi: 22.10.2018), (erişim saati: 10.10)*

Görsel 4.2: *https://www.shutterstock.com/tr/ (ID: 450694384)*

Görsel 4.3: *http://4.bp.blogspot.com/_uX_tbcsJamM/TSkTS0TzphI/AAAAAAAAAdE/zzjbuf45I94/s1600/sufi.jpg (erişim tarihi: 22.10.2018), (erişim saati: 10.20)*

Görsel 4.4: *https://kirsehirsayfasi.blogspot.com/2012/12/ahi-evran-dogumu-egitimi-hayati.html (erişim tarihi: 22.10.2018)*

Görsel 4.5: *http://www.resimlihali.com/index.php?route=product/product&product_id=379 (erişim tarihi: 22.10.2018), (erişim saati: 10.30)*

Görsel 4.6: *https://www.shutterstock.com/tr/ (ID: 2054292140)*

Görsel 4.7: *https://www.shutterstock.com/tr/ (ID: 724392655)*

Görsel 4.8: *https://www.baskentankarameclisi.com/haci-bayram-i-veli/89/201/ (erişim tarihi: 22.10.2018), (erişim saati: 10.45)*

Görsel 4.9: *https://www.shutterstock.com/tr/ (ID: 573073012)*

Görsel 4.10: *https://islamansiklopedisi.org.tr/kadi (erişim tarihi: 22.10.2018), (erişim saati: 11.00)*

Görsel 4.11: *https://islamansiklopedisi.org.tr/kazasker (erişim tarihi: 14.03.2023), (erişim saati: 17.00)*

Görsel 4.12: *https://tr.pinterest.com/pin/856387685379180337/ (erişim tarihi: 06.01.2023), (erişim saati: 20.00)*

Görsel 4.13: *https://picryl.com/media/sadrazam-2179bd (erişim tarihi: 06.01.2023), (erişim saati: 20.15)*

Görsel 4.14: *https://collections.vam.ac.uk/item/O916979/reis-efendi-or-minister-watercolour-anonymous-greek-artist/ (erişim tarihi: 09.03.2023), (erişim saati: 10.00)*

Görsel 4.15: *https://historyarchive.org/images/books/books-l/le-costume-ancien-et-moderne-europe-v01-p03-1823/plates/19-XVII-ministere-des-finances.jpg (erişim tarihi: 06.01.2023), (erişim saati: 20.40)*

Görsel 4.16: *https://www.shutterstock.com/tr/ (ID: 1232067007)*

Görsel 4.17: *https://www.shutterstock.com/tr/ (ID: 734289409)*

Görsel 4.18: *https://www.muhendisbeyinler.net/wp-content/uploads/2014/03/aksemsettin-kimdir.jpg (erişim tarihi: 22.10.2018), (erişim saati: 11.15)*

Görsel 4.19: *Taşköprülüzade Tarafından Çevirilen Şakayıku'n Nu'mâniyye'den Astronom Ali Kuşçu ve Sultan II. Mehmed. TSMK. H.1263, y.113b*

Görsel 4.20: *https://www.indyturk.com/node/487086/t%C3%BCrki%CC%87yeden-sesler/i%CC%87sl%C3%A2m-d%C3%BCnyas%C4%B1nda-ele%C5%9Ftiri-k%C3%BClt%C3%BCr%C3%BC-ve-felsefe (erişim tarihi: 06.01.2023), (erişim saati: 21.00)*

Görsel 4.21: *https://www.shutterstock.com/tr/ (ID: 1159029196)*

Görsel 4.22: *https://www.shutterstock.com/tr/ (ID: 1487523788)*

Görsel 4.23: *https://gezimanya.com/turkiye/burdurda-alisveris (erişim tarihi: 06.01.2023), (erişim saati: 21.30)*

Görsel 4.24: *https://www.shutterstock.com/tr/ (ID: 656081707)*

Görsel 4.25: *https://www.shutterstock.com/tr/ (ID: 1028266702)*

Görsel 4.26: *http://www.leblebitozu.com/sari-saltuk-kimdir/ (erişim tarihi: 08.04.2023), (erişim saati: 11.40)*

Görsel 4.27: *https://www.fikriyat.com/tarih/2018/10/03/feninde-mahir-emsali-nadir-muneccimbasilar (erişim tarihi: 08.04.2023), (erişim saati: 12.00)*

Görsel 4.28: *https://erzurumportali.com/shf/2795/Osmanlida-Ramazanda-Uyulmasi-Gereken-7-Kural-Ve-Tembihname (erişim tarihi: 06.01.2023), (erişim saati: 23.00)*

Görsel 4.29: *https://www.dunyabizim.com/gezi-mekan/osmanli-bursa-sinda-en-cok-ne-okunurmus-h17677.html (erişim tarihi: 06.01.2023), (erişim saati: 23.10)*

Görsel 4.30: *https://www.shutterstock.com/tr/ (ID: 1527264365)*

Görsel 4.31: *https://www.shutterstock.com/tr/ (ID: 471107705)*

Görsel 4.32: *https://www.fikriyat.com/tarih/2018/04/09/cagini-asan-deha-mimar-sinan (erişim tarihi: 06.01.2023), (erişim saati: 23.20)*

Sayfa 123 (1. görsel): *https://www.shutterstock.com/tr/ (ID: 516275305)*

Sayfa 123 (2. görsel): *https://shoptr3.gdanskproperty.com/content?c=tappeti%20kilim%20200x300&id=5 (erişim tarihi: 06.01.2023), (erişim saati: 23.40)*

Sayfa 123 (3. görsel): *https://www.tabloonline.com.tr/tablo/kanvas-tablo/dini-tablolar/vav/kt00929?frame=4 (erişim tarihi: 06.01.2023), (erişim saati: 23.50)*

Sayfa 123 (4. görsel): *https://pixers.com.tr/posterler/magribi-tas-oymaciligi-51468572 (erişim tarihi: 06.01.2023), (erişim saati: 24.00)*

Sayfa 123 (5. görsel): *https://www.ensonhaber.com/galeri/osmanlidan-bosna-herseke-miras-mostar-kop-rusu (erişim tarihi: 06.01.2023), (erişim saati: 24.10)*

Sayfa 125 (1. görsel): *https://www.gazetevatan.com/yasam/yeniceri-ordusuna-dua-etti-askerlerin-sirtini-sivazladi-953624 (erişim tarihi: 09.03.2023), (erişim saati: 15.50)*

Sayfa 125 (2. görsel): *https://i1.imgiz.com/rshots/8910/osmanli-donemindeki-ramazan-gelenekleri_8910752-19970_1280x720.jpg (erişim tarihi: 22.10.2018), (erişim saati: 12.15)*

5. Ünite

5. Ünite Kapak Görseli: *https://www.yenisafak.com/iste-her-seyiyle-istanbulun-fethi-h-2473003 (erişim tarihi: 23.10.2018), (erişim saati: 10.00)*

Görsel 5.1: *Fausto Zonaro*

Görsel 5.2: *https://islam.ru/content/person/41994 (erişim tarihi: 07.01.2023), (erişim saati: 09.10)*

Görsel 5.3: *Fausto Zonaro*

Görsel 5.4: *https://www.havadis.at/haber/cag-kapatip-cag-acan-fatih-sultan-mehmet-541-yil-once-bugun-vefat-etti-h25645.html (erişim tarihi: 07.01.2023), (erişim saati: 09.40)*

Görsel 5.5: *http://www.turkishpaintings.com/index.php?p=31&l=1&modNews_DetailID=1074 (erişim tarihi: 07.01.2023), (erişim saati: 09.20)*

Görsel 5.6: *https://www.shutterstock.com/tr/ (ID: 620714165)*

Görsel 5.7: *https://www.shutterstock.com/tr/ (ID: 1205509804)*

Sayfa 137: *https://tr.wikipedia.org/wiki/II._Bayezid (erişim tarihi: 07.01.2023), (erişim saati: 09.50)*

Sayfa 138: *http://www.raillife.com.tr/hadim-i-harameyn-yahut-yavuz-sultan-selim/ (erişim tarihi: 07.01.2023), (erişim saati: 10.00)*

Görsel 5.8: *https://www.gzt.com/gercek-hayat/ozlenecek-en-son-ulke-hayali-iran-utopyasi-3615866 (erişim tarihi: 07.01.2023), (erişim saati: 10.15)*

Görsel 5.9: *https://tr.wikipedia.org/wiki/Kansu_Gavri (erişim tarihi: 07.01.2023), (erişim saati: 10.30)*

Görsel 5.10: *https://www.dunyabulteni.net/tarihte-bugun/tarihte-bugun-28-ocak-yavuz-sultan-selim-kahireye-girdi-h490494.html (erişim tarihi: 07.01.2023), (erişim saati: 10.40)*

Görsel 5.11: *https://www.dunyabizim.com/kitap/ktip-celebi-uclemesi-h4583.html (erişim tarihi: 07.01.2023), (erişim saati: 10.50)*

Görsel 5.12: *https://tr.wikipedia.org/wiki/Moha%C3%A7_Muharebesi_(1526) (erişim tarihi: 07.01.2023), (erişim saati: 11.00)*

Sayfa 144 (1. görsel): *https://www.cnnturk.com/saglik/cihan-padisahini-deviren-hastalik?page=1 (erişim tarihi: 07.01.2023), (erişim saati: 11.10)*

Görsel 5.13: *https://maviboncuk.blogspot.com/2011_01_02_archive.html?view=snapshot&m=1 (erişim tarihi: 07.01.2023), (erişim saati: 11.10)*

Görsel 5.14: *https://tr.m.wikipedia.org/wiki/Dosya:Hans_Eworth_Osmanischer_Wurdentrager_zu_Pferd.jpg (erişim tarihi: 07.01.2023), (erişim saati: 11.20)*

Görsel 5.15: *https://onedio.com/haber/cihan-devleti-osmanli-yi-basarili-bir-sekilde-resmetmis-14-paha-bicilemez-tablo-745597 (erişim tarihi: 07.01.2023), (erişim saati: 11.30)*

Görsel 5.16: *https://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:Sueleymanname_nahcevan.jpg (erişim tarihi: 07.01.2023), (erişim saati: 11.40)*

Görsel 5.17: *http://visite-d-atelier.blogspot.com/2013/10/ (erişim tarihi: 23.10.2018), (erişim saati: 11.00)*

Görsel 5.18: *https://islamansiklopedisi.org.tr/portekiz (erişim tarihi: 24.04.2023), (erişim saati: 09.30)*

Görsel 5.19: *https://blog.gezinomi.com/wp-content/uploads/Kasbah-Cami.jpg (erişim tarihi: 23.10.2018), (erişim saati: 11.10)*

Görsel 5.20: *https://www.biantep.com/kesfet/gaziantep-tarihi-hanlari-g1272 (erişim tarihi: 10.04.2023), (erişim saati: 09.30)*

Görsel 5.21: *https://onedio.com/haber/babasi-kadar-taninmasa-da-ondan-hic-geri-kalmayan-bir-padisah-ii-bayezid-780315 (erişim tarihi: 07.01.2023), (erişim saati: 12.10)*

Sayfa 154: *https://www.fikriyat.com/galeri/tarih/barbaros-hayreddin-pasanin-vasiyeti-neydi/4 (erişim tarihi: 10.03.2023), (erişim saati: 11.50)*

Görsel 5.22: *https://denizkartali.com/turk-deniz-kuvvetlerinin-kurulus-gunu-preveze-deniz-zaferi.html (erişim tarihi: 16.03.2023), (erişim saati: 09.30)*

Görsel 5.23: *https://www.gzt.com/mecra/akdenizde-bir-ada-cerbe-3484651 (erişim tarihi: 16.03.2023), (erişim saati: 09.15)*

Görsel 5.24: *https://blog.bisav.org.tr/2017/12/19/akdenizde-osmanli-ispanya-rekabeti-1560-1574-teskilat-denizgucu-ve-savas/ (erişim tarihi: 07.01.2023), (erişim saati: 13.00)*

Görsel 5.25: *http://4.bp.blogspot.com/-CoAH10lpJLY/UihC-fiTYwI/AAAAAAAAERs/sit-8EzWPfM/s1600/Cristofor+Columb.jpg (erişim tarihi: 23.10.2018), (erişim saati: 11.20)*

Sayfa 158: *https://www.gzt.com/mecra/payitahtayayadonenkaptanseydi-ali-reis-3593097 (erişim tarihi: 10.03.2023), (erişim saati: 16.00)*

Görsel 5.26: *http://www.burcinerkan.com/osmanlinin-uzakdogudaki-topragi-ace-sultanligi-sumatra-endonezya/ (erişim tarihi: 10.03.2023), (erişim saati: 11.30)*

6. Ünite

6. Ünite Kapak Görseli: *http://nusretcolpan.com/istanbul-suluboya-yagliboya-minyaturler-resimler-nusret-colpan-sanat-minyatur-art/topkapi-sarayi-yandan-nusret-colpan/ (erişim tarihi: 07.01.2023), (erişim saati: 13.00)*

Görsel 6.1: *https://www.sosyalbilgiler.org/5-sinif-sosyal-bilgiler-guzel-ulkem-turkiye/ (erişim tarihi: 10.04.2023), (erişim saati: 11.00)*

Görsel 6.2: *Kapıdağlı Konstantin*

Görsel 6.3: *https://pasada.com.tr/kirmastiden-topkapi-sarayi-mutfagina/ (erişim tarihi: 10.04.2023), (erişim saati: 11.15)*

Görsel 6.4: *https://www.millisaraylar.gov.tr/saray-kosk-ve-kasirlar/topkapi-sarayi (erişim tarihi: 10.04.2023), (erişim saati: 11.30)*

Görsel 6.5: *https://www.akademiktarihtr.com/konsillersistemi/ (erişim tarihi: 10.03.2023), (erişim saati: 14.00)*

Görsel 6.6: *https://www.edominations.com/bg/article/7135 (erişim tarihi: 07.01.2023), (erişim saati: 14.35)*

Görsel 6.7: *https://www.ensonhaber.com/galeri/caginin-otesinde-bir-osmanli-ressami-abdulcelil-celebi (erişim tarihi: 07.01.2023), (erişim saati: 14.55)*

Sayfa 179: *https://www.memurlar.net/album/10436/osmanli-padisahlarinin-meslekleri.html (erişim tarihi: 07.01.2023), (erişim saati: 15.10)*

7. Ünite

7. Ünite Kapak Görseli: *https://www.cesob17.org.tr/ahilik-tarihi/ (erişim tarihi: 08.01.2023), (erişim saati: 09.10)*

Görsel 7.1: *https://www.fikriyat.com/galeri/edebiyat/osmanlida-saray-dili-halktan-kopuk-muydu/10 (erişim tarihi: 08.01.2023), (erişim saati: 09.20)*

Görsel 7.2: *https://populerakim.com/wp-content/uploads/2017/07/Osmanl%C4%B1da-K%C4%B1br%C4%B1sl%C4%B1lar.jpg (erişim tarihi: 25.10.2018), (erişim saati: 10.10)*

Görsel 7.3: *https://www.worldhistory.org/trans/tr/1-18932/fatih-sultan-mehmed/ (erişim tarihi: 08.01.2023), (erişim saati: 09.30)*

Görsel 7.4: *https://ipfs.io/ipfs/QmQP99yW82xNKPxXLroxj1rMYMGF6Grwjj2o4svsdmGh7S/out/A/Manast%C4%B1r_(%C5%9Fehir).html (erişim tarihi: 08.01.2023), (erişim saati: 09.40)*

Görsel 7.5: *https://www.gzt.com/foto-galeri/mecra/bosna-hersekin-en-eski-egitim-kurumu-gazi-husrev-bey-medresesi-2035681 (erişim tarihi: 11.03.2023), (erişim saati: 11.00)*

Görsel 7.6: *https://tarihdergi.com/category/tarihi-cografya/ (erişim tarihi: 08.01.2023), (erişim saati: 10.10)*

Görsel 7.7: *https://www.gzt.com/arkitekt/ihtisamin-hikayati-surname-i-humayun-3560262 (erişim tarihi: 10.03.2023), (erişim saati: 17.40)*

Görsel 7.8: *https://www.studioevrenbasbug.com/post/hali%C3%A7-v5-1 (erişim tarihi: 08.01.2023), (erişim saati: 10.30)*

Görsel 7.9: *https://www.atveinsan.com/atli-oyunlar-12-cirit-m823202.html (erişim tarihi: 08.01.2023), (erişim saati: 10.40)*

Görsel 7.10: *https://www.doatmaca.com/kahvehane-%C5%9Faraps%C4%B1z-meyhane (erişim tarihi: 16.03.2023), (erişim saati: 10.00)*

Görsel 7.11: *https://www.istanbultukenmeden.com/git-derdini-marko-pasaya-anlat/ (erişim tarihi: 08.01.2023), (erişim saati: 11.00)*

Görsel 7.12: *https://tr.pinterest.com/pin/504192120763552750/ (erişim tarihi: 08.01.2023), (erişim saati: 11.15)*

Görsel 7.13: *https://www.habervakti.com/timar-sistemi-nedir (erişim tarihi: 10.03.2023), (erişim saati: 18.00)*

Görsel 7.14: *https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/660864 (erişim tarihi: 11.03.2023), (erişim saati: 09.00)*

Görsel 7.15: *https://minyatursanati.tumblr.com/post/31360124816/osmanl%C4%B1-minyat%C3%BCrlerini-di%C4%9Ferlerinden-i-ran-hint (erişim tarihi: 11.03.2023), (erişim saati: 09.30)*

Görsel 7.16: *https://www.gzt.com/arkitekt/ihtisamin-hikayati-surname-i-humayun-3560262 (erişim tarihi: 08.01.2023), (erişim saati: 12.20)*

Görsel 7.17: *https://www.fikriyat.com/galeri/tarih/ilaclar-hakkinda-15-ilginc-bilgi/2 (erişim tarihi: 08.01.2023), (erişim saati: 12.30)*

Görsel 4.18: *https://www.shutterstock.com/tr/ (ID: 2065677695)*

Görsel 7.19: *https://www.fikriyat.com/galeri/tarih/abdulhamidin-sanayi-ve-kalkinma-atilimi-dersaadet-ticaret-odasi/2 (erişim tarihi: 08.01.2023), (erişim saati: 12.40)*

Görsel 7.20: *https://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:Jean-Baptiste_Hilaire_-_Yeni_Camii_and_The_Port_of_%C4%B0stanbul_-_Google_Art_Project.jpg (erişim tarihi: 08.01.2023), (erişim saati: 12.50)*

Görsel 7.21: *https://www.derintarih.com/izdusum/alfred-von-kremer/ (erişim tarihi: 11.03.2023), (erişim saati: 10.30)*

Görsel 7.22: *https://www.tourmakerturkey.com/sultan-bayezid-complex.html (erişim tarihi: 08.01.2023), (erişim saati: 13.10)*

Görsel 7.23 : *https://wannart.com/icerik/9138-fatih-sultan-mehmetin-egitime-verdigi-onem-ve-sahn-i-seman-medreseleri (erişim tarihi: 08.01.2023), (erişim saati: 13.20)*

Sayfa 201: *https://tr.pinterest.com/pin/471541023470519995/ (erişim tarihi: 08.01.2023), (erişim saati: 13.40)*

Sayfa 202: *https://www.gzt.com/nihayet/osmanlida-mendil-aliskanliklari-3546897 (erişim tarihi: 11.03.2023), (erişim saati: 11.00)*

TÜRKİYE HARİTASI

TÜRK DÜNYASI HARİTASI

İŞARETLER

- Devlet sınırı
- Özerk cumhuriyet ve vilayet sınırı
- Bağımsız Türk devletleri
- Özerk cumhuriyet, eyalet ve vilayetler
- Özerk olmayan Türk bölgeleri
- Kanal (Süveyş Kanalı)

BAĞIMSIZ DEVLETLER

a) Azerbaycan C.	Bakü
b) Kazakistan C.	Astana
c) Kırgız C.	Bişkek
ç) Kuzey Kıbrıs Türk C.(KKTC)	Lefkoşa
d) Özbekistan C.	Taşkent
e) Türkiye Cumhuriyeti	Ankara
f) Türkmenistan C.	Aşkabad

ÖZERK CUMHURİYETLER

a) Başkortostan C.	Ufa	g) Saha (Yakutistan) Muhtar C.	Yakutsk
b) Çuvaşistan C.	Çeboksarı	ğ) Tuva C.	Kızıl
c) Dağıstan C.	Mahaçkala	h) Uygur (D. Türkistan) C.	Urumçi
ç) Gagavuz C.	Komrat	ı) Tataristan C.	Kazan
d) Kabardin-Balkar C.	Nalçik	i) Altay C.	Krasnoyarsk
e) Karakalpakistan C.	Nukus	j) Hakasya C.	Abakan
f) Nahcivan C.	Nahcivan	k) Karaçay-Çerkes C.	Çerkesk

1. Türkiye Türkleri
2. Balkan Türkleri
3. Gagavuz Türkleri
4. Kazaklar
5. Özbekler
6. Kırgızlar
7. Türkmenler
8. Karakalpaklar
9. Uygurlar
10. Sarı Uygurlar ve Salarlar
11. Tatarlar
12. Çuvaşlar
13. Başkurtlar
14. Kırımçaklar
15. Ahıska Türkleri
16. Azerbaycan Türkleri
17. Dağıstan Türkleri
18. Kumuklar
19. Karaçaylar
20. Balkarlar (Malkarlar)
21. Nogaylar
22. Stavropol Türkmenleri
23. Saha (Yakut) Türkleri
24. Altay Türkleri
25. Hakaslar
26. Tuva Türkleri
27. Tobol Tatarları
28. Barabalar
29. Şorlar
30. Çulım
31. Kumandı
32. Kandak
33. Karagas
34. Uranhay
35. Irak Türkleri
36. Suriye Türkleri
37. Kıbrıs Türkleri
38. Kaşgaylar
39. Hamse Türkmenleri
40. Karaim Türkleri
41. Kırım Türkleri
42. Avrupa'daki Türkler
43. Kabardin-Balkar Türkleri
44. İran Türkleri

NOTLAR

NOTLAR